

Itsesääntely ja yhteiskuntavastuu

Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisu
Kilpailukyky
45/2010

TYÖ- JA ELINKEINOMINISTERIÖ
ARBETS- OCH NÄRINGSMINISTERIET
MINISTRY OF EMPLOYMENT AND THE ECONOMY

KAISA SORSA

Itsesääntely ja yhteiskuntavastuu

Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen verkkokatsauksia

14/2010

ISSN 1799-1447

ISBN 978-951-704-386-1

Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja

Kilpailukyky

45/2010

Tekijät Författare Authors	Julkaisuaika Publiceringstid Date Kesäkuu 2010
Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos Kaisa Sorsa	Toimeksiantaja(t) Uppdragsgivare Commissioned by Työ- ja elinkeinoministeriö Arbets- och näringsministeriet Ministry of Employment and the Economy
	Toimielimen asettamispäivä Organets tillsättningsdatum Date of appointment
Julkaisun nimi Titel Title Itsesääntely ja yhteiskuntavastuu	
Tiivistelmä Referat Abstract Tutkimuksen tavoitteena on antaa laaja-alainen kuva vaihtoehtoisista sääntelyn muodoista. Itsesääntelyllä tarkoitetaan käytäntöjä, joissa elinkeinonala tai muu yhteiskunnan osa-alue laatii omaa toimintaansa koskevat säännöt, luo niiden noudattamiseksi valvontajärjestelmän sekä mekanismin, jonka avulla mahdolliset erimielisyydet voidaan ratkaista. Itsesääntely voi tuottaa esimerkiksi laatustandardeja, sertifiointimenetelmiä, menettelytapaohteja, luottamissertifikaatteja ja vakioehtoja, joiden tarkoituksena on tuotteen, palvelun laadun taikka kaupallisen suorituskyvyn tai prosessien parantaminen. Yhteissääntelyssä puolestaan yhdistyvät yleensä lainsäädäntö ja siihen linkittyvä itsesääntely. Tutkimuksessa on kartoitettu nykyisiä itse- ja yhteissääntelyn järjestelyjä eri elinkeinoaloilla. Tutkimusta tehtäessä on hyödynnetty aiempaa kotimaista ja kansainvälistä tutkimuskirjallisuutta. Yleiskartoitusta on syvennetty esittelemällä eräitä kansainvälisesti hyvin toimivia itsesääntelyjärjestelmiä (esimerkiksi GlobalGAP, BSCI, Reilu kauppa) sekä toimivia yhteissääntelymuotoja (esimerkiksi elintarvikealan kansallinen laatustrategia). Tutkimuksessa arvioidaan itse- ja yhteissääntelyn toimivuutta, niiden ehtoja ja mahdollisuuksia hyödyntää niitä osana parempaa sääntelyä ja erityisesti osana yritysten yhteiskuntavastuun edistämistä. Yleisellä tasolla yhteiskuntavastuussa on kyse yritysten vapaaehtoisista toimintatavoista, jotka ylittävät lainsäädännön määrittelemän vähimmäistason yrityksen toimintamaissa.	
Työ- ja elinkeinoministeriön yhteyshenkilö: Työelämä- ja markkinaosasto/Pasi Järvinen, puh. 010 604 8067	
Asiasanat Nyckelord Key words yritykset, itsesääntely, yhteissääntely, yhteiskuntavastuu, parempi sääntely	
ISSN 1797-3562	ISBN 978-952-227-410-6
Kokonaissivumäärä Sidoantal Pages 156	Kieli Språk Language Suomi, finska, finnish
Julkaisija Utgivare Published by Työ- ja elinkeinoministeriö Arbets- och näringsministeriet Ministry of Employment and the Economy	
Vain sähköinen julkaisu Endast som elektronisk publikation Published in electronic format only	

Esipuhe

Työ- ja elinkeinoministeriö tilasi joulukuussa 2009 Oikeuspoliittiselta tutkimuslaitokselta tutkimuksen itse- ja yhteissääntelystä. Tutkimuksen tavoitteeksi asetettiin tarkastella ja arvioida nykyisiä itse- ja yhteissääntelyn järjestelyjä. Yleiskartoituksen lisäksi selvityksen kohteeksi on valittu hyvin toimiviksi arvioituja itsesääntelyjärjestelmiä sekä yhteissääntelyn muotoja.

Paremmen sääntelyn eri ohjelmien taustalla on ollut huoli sääntelyn määrän ja yksityiskohtaisuuden jatkuvasta lisääntymisestä, jota voidaan perustellusti kuvata "säädöstulvaksi" tai "sääntelykierteeksi". Sekä kansallisia että kansainvälisiä itse- ja yhteissääntelyn järjestelmiä on tästä näkökulmasta kartoitettu useissa eri selvityksissä. Muiden ohjauskeinojen kuin normiohjauksen käyttöön kannustavista suosituksista huolimatta Suomessa ei ole systemaattisesti edistetty vaihtoehtoista sääntelyä.

Suomessa julkisella vallalla ei ole vielä kattavaa ja yhtenäistä toimintaohjelmaa myöskään yhteiskunta- ja yritys vastuun edistämiseksi ja tukemiseksi. Tämä tutkimus tarjoaa hyvän pohjan tarvittavien jatkotoimien pohdintaan ja valmisteluun eri ministeriöiden ja keskeisten sidosryhmien yhteistyönä. Tutkimuksessa erityisenä tavoitteena on tarkastella itse- ja yhteissääntelyn toimivuutta, niiden ehtoja ja mahdollisuuksia yritysten yhteiskunnallisen vastuun näkökulmasta eri elinkeinoaloilla. Asiakkaiden ja kansalaisjärjestöjen vaatimukset eettisesti kestäväällä tavalla valmistetuista tavaroista ja tuotetuista palveluista vaikuttavat yritysten toimintaan. Ilmeistä on, että yritykset luovat entistä ponnekkammin erityisesti itsesääntelyjärjestelmiä varsinkin silloin kun ne ovat osa kansainvälistä arvoketjua. Voidaan sanoa, että kansainvälisessä kaupassa itsesääntely on joissain tilanteissa ainoa tapa vaikuttaa eri oikeusjärjestelmien piirissä oleviin toimijoihin.

Tutkimuksen on tehnyt KTT, OTK Kaisa Sorsa ja hankkeen ohjaajana on Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa toiminut tutkimusjohtaja Jyrki Tala. Tutkimusraportti julkaistaan verkkoversiona työ- ja elinkeinoministeriön sekä Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen yhteisjulkaisuna.

Työ- ja elinkeinoministeriö esittää kiitokset tutkimuksen tekoon osallistuneille.

Helsingissä kesäkuussa 2010

PASI JÄRVINEN

Lainsäädäntöjohtaja

Sisältö

Esipuhe.....	5
1 Selvityksen lähtökohdat.....	11
1.1 Selvitettävät asiat ja näkökulmat	11
1.2 Menetelmät ja aineistot.....	11
1.3 Keskeisten käsitteiden määrittely	11
1.4 Yhteiskuntavastuuta koskeva kansainvälinen pehmeä sääntely.....	13
2 Itsesääntely ja yhteissääntely yhteiskuntavastuun edistäjänä	17
2.1 Taloudellinen, sosiaalinen ja ympäristövastuu.....	17
2.2 Yritysten motiivit yhteiskuntavastuulliseen toimintaan.....	17
2.3 Vastuullisuuden muodot horisontaalisissa ja vertikaalisissa liikesuhteissa.....	19
3 Sosiaalinen vastuu ja itsesääntely.....	22
3.1 Sosiaalinen vastuu ja itsesääntelyn kehitystrendit.....	22
3.2 Toimialakohtaista vertailua – käytetyimmät sosiaalisen vastuun itsesääntelykeinot yritysten välisissä suhteissa.....	23
3.2.1 Yleisimmät sosiaalisen vastuun järjestelmät.....	23
3.2.2 Vähittäistavarakauppa.....	25
3.2.3 Vaateteollisuus.....	27
3.2.4 Elintarviketeollisuus – elintarviketurvallisuus.....	31
3.2.5 Elektroniikkateollisuus.....	38
3.2.5.1 Elektroniikkateollisuuden taustaa	38
3.2.5.2 Elektroniikkateollisuuden itsesääntely ja sen toimivuus.....	39
3.2.6 Toimialakohtaisen vertailun yhteenveto	43
3.3 Monikansallisten yritysten käytännösääntöjen ja puitesopimusten vertailu.....	44
3.3.1 Käytännösääntöjen ja puitesopimusten tavoitteet ja sisältö	44
3.3.2 Käytännösääntöjen ja kansainvälisten puitesopimusten täytäntöönpano ja valvonta.....	47
3.3.3 Tavanomaisia ongelmia kansainvälisten puitesopimusten käyttöön ottamisessa.....	49
3.3.4 Käytännösääntöjen ja puitesopimusten toimintaan vaikuttavat tilannetekijät.....	50
3.3.4.1 Yrityksen koko, toimiala ja kansainvälistymisen aste – objektiiviset kriteerit.....	50

3.3.4.2	Yrityskulttuuri ja sosiaalisen dialogin laatu – pehmeät kriteerit	51
3.3.5	Kansainväliset puitesopimukset ja Suomessa toimivat yritykset	52
3.4	Sosiaalisen vastuun kehitystrendejä	53
3.5	Case: Business Social Compliance Initiative	54
4	Ympäristövastuu ja itsesääntely	60
4.1	Yleinen ja toimialakohtainen tarkastelu	60
4.1.1	Ympäristönäkökohtien ja tuotanto-olosuhteiden itsesääntely alkutuotannossa	61
4.1.2	Vähittäistavarakauppa.....	61
4.1.2.1	Vähittäistavarakaupan ympäristövastuu.....	61
4.1.2.2	Henkilöstöravintoloiden ja kaupan vastuullisuus kalahankinnoissa.....	62
4.1.3	Metsäteollisuus	64
4.1.3.1	Metsäsektorin itsesääntelykeinot.....	64
4.1.3.2	PEFC:n ja FSC:n tehokkuus kestävän kehityksen edistämisessä	68
4.1.4	Kemianteollisuus.....	70
4.1.4.1	Responsible Care -ohjelma.....	70
4.1.4.2	Responsible Care -kriittistä arviointia	72
4.1.5	Elektroniihkateollisuus ja teleoperaattorit.....	74
4.1.6	Ympäristöjärjestelmät julkisella sektorilla	74
4.2	Ympäristövastuun järjestelmien kehitystrendit	75
4.3	Case: GlobalGAP	76
5	Itsesääntely ja kuluttajainformaatio	87
5.1	Markkinoinnin itsesääntely.....	87
5.2	Itsesääntely ja merkintäjärjestelmät.....	88
5.2.1	Ympäristöarvoja ja alkuperää viestittävät merkit.....	88
5.2.2	Tuottajavetoiset, erilaistamiseen tähtäävät merkintäjärjestelmät elintarvikealalla	90
5.3	Merkintäjärjestelmät ja lainsäädäntöpolitiikka	96
6	Itsesääntelyjärjestelmien toimivuus, tehokkuus ja vaikuttavuus	99
6.1	Itsesääntelyjärjestelmien toimivuuden kriteerit.....	99
6.2	Itsesääntelyn vaikuttavuus: sosiaalinen- ja ympäristövastuu...	100
6.2.1	Vaikuttavuus – itsesääntelynormit ja niiden täytäntöönpano	100
6.2.2	Itsesääntelynormit ja kansainvälinen soft law; keskustelua WTO:n piirissä	101
6.2.3	Sosiaalisen vastuun ja ympäristönjohtamisjärjestelmien vaikutukset Kiinassa.....	103

6.2.4	Yhteiskuntavastuun standardien vaikutukset kehvintuottajamaissa; havaintoja COSA-tutkimuksesta..	107
6.2.5	Itsesääntelyn vaikutukset tavarän vastaanottajamaissa ja EU:ssa	110
6.2.6	Itsesääntelyjärjestelmien sisältö ja julkisoikeudellinen sääntely.....	110
6.3	Itsesääntelyn vaikuttavuus: taloudellinen vastuu	111
6.4	Itsesääntelyjärjestelmien kattavuus ja suomalaisyritysten yhteiskuntavastuu	113
7	Johtopäätöksiä	117
	Lähdeluettelo	120
Liite 1	Järjestelmistä kerätyt keskeiset tiedot.....	124
Liite 2	Yksityiskohtaiset tunnuspiirteet eri järjestelmistä	125
Liite 3	Kansainväliset puitesopimukset	151
Liite 4	Ympäristöjärjestelmien esiintyminen eri ministeriöissä ja niiden hallinnonalan organisaatioissa	153
Liite 5	Yhteenveto FSC:n ja PEFC –järjestelmistä.....	154

Kuviot:

Kuvio 1.	Eläinterveydenhuollon toimijat ja koordinointi	32
Kuvio 2.	Eläinten terveydenhuolto laatustrategian osana 2001-2009.....	34
Kuvio 3.	Yhteenveto kansallisesta FFCS-sertifioinnista.....	66
Kuvio 4.	FSC sertifiointijärjestelmän valvonta	70
Kuvio 5.	GlobalGAP'in hallinnollinen rakenne.....	78
Kuvio 6.	GlobalGAP ja sääntelyn kohteet – viljelijät ja tavarantoimittajat	79
Kuvio 7.	Yksityiset laadunvarmennusmenetelmät ja EU:n elintarviketurvallisuus.....	84
Kuvio 8.	Reilun kaupan valvontajärjestelmä	93
Kuvio 9.	SPS- ja TBT –sopimukset, niitä toteuttavat sertifiointiorganisaatiot	101
Kuvio 10.	Testimaatilojen sosiaalinen suorituskyky.....	107
Kuvio 11.	Testimaatilojen ympäristösuorituskyky.	108
Kuvio 12.	Itsesääntelyn vaikuttavuus monimuuttuja-analyysin valossa.....	109

Taulukot:

Taulukko 1.	Sosiaalisen vastuun itsesääntelykeinot	23
Taulukko 2.	Sosiaalisen vastuun itsesääntelyjärjestelmät kaupan alan yrityksissä	26
Taulukko 3.	Sosiaalinen vastuullisuus suomalaisissa vaate- ja urheilualan yrityksissä	30
Taulukko 4.	Teollisuustuotanto toimialoittain.....	39
Taulukko 5.	Havainnot Kiinan kahdella tehtaalla tehdyistä tarkastuksista	42
Taulukko 6.	CEREALin arviointi elektroniikka-alan yritysten yhteiskuntavastuullisuudesta Meksikossa	43
Taulukko 7.	Puitesopimusten laadintaan osallistuvat ammattisihteeristöt.....	46

1 Selvityksen lähtökohdat

1.1 Selvitettävät asiat ja näkökulmat

Tämän tutkimuksen tavoitteena on laatia laaja-alainen yleiskartoitus vaihtoehtoisista sääntelyn muodoista. Tutkimuksessa kartoitetaan nykyisiä itse- ja yhteissääntelyn järjestelyjä eri elinkeinoaloilla paremman sääntelyn¹ tavoitteiden toteuttamiseksi ja yritysten yhteiskuntavastuun esteiden ja mahdollisuuksien arvioimiseksi. Yleiskartoituksen lisäksi syvennytään muutamaan kansainvälisesti hyvin toimivaan itsesääntelyjärjestelmään sekä esitellään toimivia yhteissääntelymuotoja.

Lopuksi arvioidaan itse- ja yhteissääntelyn toimivuutta, sen ehtoja ja mahdollisuuksia hyödyntää niitä osana parempaa sääntelyä ja yritysten yhteiskuntavastuun edistämistä.

1.2 Menetelmät ja aineistot

Tutkimus toteutetaan hyödyntäen aiempaa kotimaista ja kansainvälistä tutkimuskirjallisuutta. Tutkimusaineiston valinnassa on pyritty hakemaan myös viimeisimpiä itsesääntelyjärjestelmien vaikuttavuutta arvioivia tutkimusraportteja.

1.3 Keskeisten käsitteiden määrittely

Tässä tutkimuksessa keskeisiä käsitteitä ovat itsesääntely, yhteissääntely ja yhteiskuntavastuu. *Itsesääntelyllä* tarkoitetaan erilaisia käytäntöjä, yhteisiä sääntöjä ja ohjeita, käytännesääntöjä tai vapaaehtoisia sopimuksia, joita talouden ja yhteiskunnan toimijat, kansalaisjärjestöt tai järjestäytyneet ryhmät vahvistavat itse vapaaehtoisesti ohjatakseen ja organisoidakseen toimintaansa. Itsesääntelyn tunnuspiirteiksi ovat monet tutkijat kirjanneet seuraavat ominaisuudet: jokin elinkeinoala, ammattiryhmä tai yhteiskunnan muu osa-ala 1) laatii omaa toimintaansa koskevat säännöt, 2) luo niiden noudattamista tukevan valvontajärjestelmän sanktioineen, ja 3) mekanismin, jolla erimielisyydet ja riidat voidaan ratkoa (Tala 2007, 9). Tästä määritelmästä puuttuu kuitenkin sisällöllinen ulottuvuus. Sääntöjen sisältöä koskevaa ominaisuutta voisi kuvata siten, että säännöt koskevat yleensä toiminnan laatua, toimijan suhdetta sidosryhmiinsä tai menettelytapoja. Itsesääntelyn tunnuspiirre on monesti myös pyrkimys toiminnan tai laadun jatkuvaan parantamiseen joko ennakoiden keskeisten sidosryhmien muuttuvia tarpeita tai niihin reagoiden. Itsesääntelyllä tuotetaan muun muassa *laatustandardeja, sertifiointimenetelmiä, menettely-*

1 Paremman sääntelyn toimintaohjelma (2006), 168-169; Hallituksen strategia-asiakirja (2007), 92-93.

tapaohjeita, luottamussertifikaatteja ja vakioehtoja tuotteiden laadun tai prosessien laadun tai kaupallisen suorituskyvynparantamiseksi. (Sorsa 2009a, 6-7).

Standardi on asiakirja, jonka kansalliseksi, alueelliseksi tai kansainväliseksi tunnustettu elin on hyväksynyt.²

Sertifointi on kansainvälisten ja kansallisten standardien ja ohjelmien vaatimustenmukaisuuden arviointia ja osoittamista todistuksella (sertifikaatilla) tai merkillä. Sertifointi on yleensä kaupallista toimintaa. *Sertifointi voi kohdistua järjestelmiin, tuotteisiin, palveluihin tai henkilöihin*. Ennen sertifikaatin myöntämistä vaatimustenmukaisuus arvioidaan, testataan ja tarkistetaan (SFS-käsikirja 1, 2006, 47). *Sertifointina* pidetään riippumattoman osapuolen vahvistusta tuotteen, prosessin, järjestelmän tai henkilön vaatimuksenmukaisuudesta. (VANK 2005, 16; ks. myös Sorsa 2009b, 55-57).

Akkreditointi tarkoittaa yhdenmukaisiin kansainvälisiin ja eurooppalaisiin arviointiperusteisiin perustuvaa *arviointielinten pätevyyden toteamista*.

Yhteissääntelyssä lainsäätäjän määrittelemät tavoitteet, standardit tai arvot pyritään saavuttamaan yhdessä itsesääntelystä vastaavien yksityisten toimijoiden kanssa hyödyntämällä lisäksi omaehtoisia toimenpiteitä (eli itsesääntelyn keinoin täydentäen). Yhteissääntelyssä yhdistyvät yleensä lainsäädäntö ja itsesääntely. Yhteissääntelyn keskeinen piirre on jokin linkki, joka yhdistää julkisen vallan ja yksityisten toimijoiden aktiviteetit. Laissa voidaan antaa tiettyjä tehtäviä alan toimijoille, laissa voidaan viitata alan luomiin käytännesääntöihin esimerkiksi hyvän tavan ilmentäjänä tai julkisen sektorin viranomaisen ja yksityisen tahon välillä solmitaan tavoite-sopimus esimerkiksi ympäristöpäästöjen vähentämisestä. (Tala 2009, 327).

Yhteiskuntavastuu tarkoittaa käytännössä yhteistyötä ja vuorovaikutusta eri sidosryhmien kanssa toiminnan ei-toivottujen vaikutusten tunnistamiseksi ja hallitsemiseksi ja toiminnan positiivisten vaikutusten maksimoimiseksi³. Yhteiskuntavastuullisena toimintana pidetään sitä, että yritys toimii taloudellisesti ja ekologisesti kestäväällä tavalla niin, että se huomioi samalla sidosryhmiensä vaatimukset. Yritysten yhteiskuntavastuusta käytetään usein myös käsitteitä vastuullinen yritystoiminta, yritysvastuu.

Vastuuseen on kaksi laajempaa näkökulmaa. Ensinnäkin vastuu koetaan sisäisenä työkaluna osana yrityksen johtamista, jolloin vastuullisuus on keino parantaa yhtiön operatiivista toimintaa ja sitä kautta liiketaloudellista tulosta. Vastuullinen yritystoiminta vaikuttaa parhaimmillaan yrityksen arvoon, kun esimerkiksi DowJones -kestävän kehityksen indeksin kautta pankkiiriliikkeet nostavat yritykset suositeltavaksi sijoituskohteeksi. Toinen vaade vastuun kehittämiseksi tulee yrityksen ulkopuolelta, kuten lainsäädännöstä ja sidosryhmiltä. Lainsäädännön merkitystä ei pidetä kaupan alalla niin merkittävää kuin tuotannollisen toiminnan aloilla (Ilomäki & Tuomainen & Kautto 2007, 36).

2 Standardisoinnin hyödyntäminen innovaatiotoiminnassa, Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja, Innovaatio 60/2009.
3 Finnish Business Society, <http://www.fibsry.fi/content/view/126/1/lang.fi/>.

Yritysten yhteiskuntavastuu -keskustelu liittyy lainsäädännön ja moraalisen vastuun väliseen vuorovaikutukseen. Laki asettaa usein minimitason yrityksen vastuulle, ja lakien asettamien normien huomiotta jättämistä voidaan yleensä perustellusti pitää moraalittomana yritystoimintana. Eräiden näkemysten mukaan laillinen ja moraalinen vastuu rinnastetaan jopa siinä määrin, että laillisen vastuun kantamisen katsotaan olevan riittävä kriteeri myös eettisessä mielessä vastuulliselle yritystoiminnalle. (Lähdesmäki 2005, 18). Vaikka näiden kahden vastuullisuuden muodon välillä voidaankin nähdä sellainen ero, että moraalisella vastuulla tulisi ymmärtää vain laillisen vastuullisuuden yli menevää vastuullisuutta, katsotaan tässä tutkimuksessa kuitenkin, että myös lainsäädännön minimitason täyttäminen voi tietyissä olosuhteissa tarkoittaa vastuullista yritystoimintaa. Tämä näkyy erityisesti kansainvälisessä kaupassa, jossa ns. riskimaissa lainsäädännön noudattamatta jättäminen on enemmän sääntö kuin poikkeus. Tällöin yritys, joka täyttää kyseisen maan lain vaatimukset, voidaan sanoa toimivan vastuullisesti.

1.4 Yhteiskuntavastuuta koskeva kansainvälinen pehmeä sääntely

Kansainvälisellä tasolla on viime aikoina tehty paljon työtä, jonka tavoitteena on yhteiskuntavastuun käsitteen sekä sen sisällön määrittely ja konkretisointi. Yrityksille suunnattuja ohjeistoja ovat julkaisseet muun muassa Yhdistyneet Kansakunnat, Kansainvälinen työjärjestö ILO sekä Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö OECD. Myös Euroopan unionin tasolla pyritään löytämään yhteinen näkemys yhteiskuntavastuusta ja luomaan suuntaviivat sen edistämiseksi. Kansainväliset ohjeistot ja jatkuvasti kasvava yhteiskuntavastuuseen liittyvä osaaminen auttavat yrityksiä integroimaan yhteiskuntavastuun osaksi normaalia toimintaansa.

Kansainvälisen työjärjestön toimialaan kuuluvat työelämän ja työolosuhteiden sääntely, sosiaaliturva, sosiaalipolitiikka ja näihin liittyvät ihmisoikeudet. Työelämää koskevat ILO:n ydinstandardit (core labor standards) yhdistettiin vuonna 1998 yhteen asiakirjaan, kun ILO:ssa hyväksyttiin julistus työelämän perusperiaatteista ja -oikeuksista. ILO:n työelämän ydinstandardien katsotaan muodostavan pohjan ILO:ssa painotetulle ”decent work” -tavoitteelle, jolla tarkoitetaan ”ihmisarvoista” työtä. (ks. tarkemmin Pentikäinen 2009, 26 – 28).

Monikansallisten yritysten kannalta on relevantti myös ILO:n julistus monikansallisia yrityksiä ja sosiaalipolitiikkaa koskevista periaatteista⁴. Julistus hyväksyttiin ILO:ssa vuonna 1977 reaktiona monikansallisten yritysten toimintaan erityisesti kehitysmaissa 1960- ja 1970-luvuilla, jolloin yritysten toiminnassa nousi esiin erityisesti työelämään ja sosiaalipolitiikkaan liittyviä ongelmia. Julistusta on päivitetty vuosina 2000 ja 2006. Julistuksen tarkoituksena on rohkaista yritysten myön-

4 Tripartite Declaration of Principles concerning Multinational Enterprises and Social policy.

teistä vaikutusta taloudelliseen ja sosiaaliseen kehitykseen sekä vähentää yritysten toiminnoista mahdollisesti syntyviä ongelmia. (Julistus para 2.) (Pentikäinen 2009, 26-28; Stevis 2010, 1-2).

Euroopan Unioinissa on pyritty kehittämään yritysten yhteiskuntavastuuta 1990-luvulta lähtien (Jutila 2008, 3). Komission vihreä kirja käynnisti keskustelun EU:ssa siitä, miten EU voisi edistää yhteiskuntavastuukysymyksiä sekä Euroopassa että laajemmin. Vihreä kirja tarkasteli vastuuta erityisesti sosiaalisissa kysymyksissä (Komission vihreä kirja 2001, 4). Vuoden 2002 tiedonannossaan komissio muisuttu, että nykyisin myös pienillä ja keskisuurilla yrityksillä on globaalien tavarantoimitusketjujen kautta kansainvälistä toimintaa ja siten kysymyksellä yhteiskuntavastuusta (CSR) on globaali ulottuvuus.⁵ Komission CSR-tiedonanto vuodelta 2006 puolestaan sisältää komission ehdotuksia CSR-kysymysten poliittisen näkyvyyden parantamiseksi ja niitä koskevien käytäntöjen kehittämiseksi. Tiedonannossa korostuu CSR-käytäntöjen merkitys EU:n alueen ja EU-maiden positiiviselle kehitykselle, mm. työmarkkinoiden yhdentymiselle, suuremmalle sosiaaliselle osallisuudelle ja Euroopan kilpailukyvyyn säilyttämiselle. Tiedonannossa korostetaan myös CSR:n luonnetta liike-elämän käytäntöjen vapaaehtoisena välineenä, ja komissio suhtautuukin kriittisesti yrityksiä koskevaan lisäsääntelyyn. CSR-kysymysten edistämiseksi komissio korostaa omalta osaltaan muun muassa huomion kiinnittämistä tietoisuuden lisäämiseen ja parhaiden käytäntöjen vaihtoon, tuen antamiseen sidosryhmien välisille aloitteille, yhteistyöhön jäsenvaltioiden kanssa, kuluttajatiedotuksen ja avoimuuden edistämiseen.⁶

Maailmankauppajärjestön (World Trade Organization eli WTO) toiminta vaikuttaa osaltaan yhteiskuntavastuun kansainväliseen sääntelyyn. WTO:n päätehtävä on maailmankaupan edistäminen. WTO aloitti toimintansa GATTin⁷ seuraajana vuoden 1995 alussa. WTO kehittää ja hallinnoi maailmankauppaa sääteleviä sopimuksia kuten maataloutta, tavaroiden ja palvelujen kauppaa, investointeja, teollis- ja tekijänoikeuksien kauppavaikutuksia, kauppariitojen ratkaisua ja kauppapoliittista maatutkintaa. Erilaisilla ns. teknisillä määräyksillä ja vapaaehtoisilla standardeilla pyritään varmistamaan tuotteiden turvallisuus, laatu ja tekninen yhteensopivuus. Kansainväliset standardit, harmonisointi ja näiden vastavuoroista tunnustamista koskevat käytännöt alentavat kustannuksia ja edistävät kauppaa poistamalla tuotteisiin kohdistuvia päällekkäisiä ja ristiriitaisia vaatimuksia.

WTO:n kaupan teknisiä esteitä koskeva TBT-sopimus kannustaa jäseniä käyttämään kansainvälisiä standardeja teknisten määräystensä pohjana. Tällaisten määräysten katsotaan olevan sopimuksen mukaisia. Kansainvälisten standardien käytön kannustamisen lisäksi TBT-sopimuksella pyritään poistamaan pakollisiin teknisiin määräyksiin, vapaaehtoisiiin standardeihin ja

5 Komission CSR-tiedonanto 2002, 4-5.

6 Komission CSR-tiedonanto 2006, 4-9.

7 Tullitariffeja ja kauppaa koskeva yleissopimus eli GATT (General Agreement on Tariffs and Trade) aloitti toimintansa vuonna 1948. Vuonna 1994 GATTin 128 jäsentä päättivät muodostaa pysyvän maailmankauppaan erikoistuneen järjestön WTO:n eli Maailman kauppajärjestön.

vaatimustenmukaisuuden arviointimenettelyihin liittyviä tarpeettomia kaupan esteitä, mutta sopimus ei estä sitä, että valtiot tietyin ehdoin asettavat tuotteisiin esimerkiksi niiden turvallisuutta tai ympäristövaikutusta koskevia määräyksiä ja valvovat näiden määräysten noudattamista. Kaupan teknisiä esteitä pyritään vähentämään kansainvälisen harmonisoinnin kautta muun muassa kansainvälisten standardointijärjestöjen ISO:n ja IEC:n, kansainvälisen telekommunikaatiojärjestön ITU:n sekä kansainvälisen merenkulkujärjestön IMO:n luomien kansainvälisten standardien avulla. Myös yritykset kehittävät standardeja, joista saattaa tosiasiallisesti muodostua kansainvälisiä standardeja.

Eläin- ja kasvinterveyttä koskevat määräykset sisältyvät erilliseen WTO:n SPS-sopimukseen. Sopimus terveys- ja kasvinsuojelutoimista eli SPS-sopimus (Agreement on Sanitary and Phytosanitary Measures). SPS-sopimus vastaa tavoitteiltaan TBT-sopimusta. Se laadittiin ns. Uruguay'n kierroksen (1986-1994) aikana ja se koskee elintarvikekauppaan kuuluvien kasvi- ja eläinkunnan tuotteiden terveys- ja turvallisuuskysymyksiä.

SPS-sopimus vaatii WTO:n jäsenmaat harmonisoimaan ruoan terveellisyysstandardit YK:n elintarvike- ja maatalousjärjestön FAO:n Codex Alimentarius -komission⁸ laatimien sääntöjen mukaisiksi. Codex Alimentariusta on arvosteltu heikoista standardeista, koska SPS-sopimuksen mukaan maat, jotka haluavat omaksua tiukemmat turvallisuusstandardit, voivat tehdä niin vain siinä tapauksessa, että standardit ovat a) "välttämättömiä" ihmisten, eläinten tai kasvien suojelulle, b) standardit perustuvat "tieteellisiin periaatteisiin" ja c) niitä ylläpidetään "riittävän tieteellisen todistusvoiman tukemina". Jos tieteellinen todistusvoima puuttuu, valtiot voivat kehittää omia standardejaan "saatavissa olevaan vakiintuneeseen tietoon" perustuen kuitenkin samalla kehitellen "objektiivisempia todistustapoja" säännöstensä tueksi. EU on jäsenenä WTO:ssa ja EU:n päällimmäisenä tavoitteena uusia maailmanlaajuisia kauppajärjestelyjä koskevilla neuvotteluilla on puolestaan varmistaa, että elintarvikkeiden turvallisuutta ja laatua koskevat standardit säilytetään mahdollisimman korkeina. (Wouters & Marx & Hachez 2009, 11-12).

Toisaalta kansainvälisten standardien on väitetty muodostavan kansainvälisessä kaupassa kaupan esteitä ja yksityisten standardien on sanottu olevan WTO:n terveys- ja kasvinsuojelutoimista tehdyn sopimuksen vastaisia (SPS-sopimus⁹). Väitteen taustalla on tilanne, jossa kehitysmaiden pienet ja keskisuuret yritykset eivät kykene täyttämään tiukkojen standardien vaatimuksia. Tästä on esitetty kritiikkiä WTO:lle. EU:n viranomaisten kanta on se, että SPS -sopimus on julkista säänte-

8 EU ja sen jäsenvaltiot ovat jäsenenä myös muissa kansainvälisissä järjestöissä, jotka pyrkivät edistämään elintarvikkeiden laatua ja turvallisuutta. Näistä tärkein on Roomassa toimiva Yhdistyneiden Kansakuntien Codex Alimentarius, joka vahvistaa yhteiset maailmanlaajuiset elintarvikestandardit tavoitteena kuluttajien suojelun parantaminen ja rehdin kaupankäynnin helpottaminen.

9 Sanitary- and Phytosanitary Measures. Uruguay'n kierroksella päästiin sopimukseen terveys- ja kasvinsuojelutoimia koskevasta WTO:n SPS-sopimuksesta. Sopimus kattaa ne tekniset määräykset, standardit, vaatimustenmukaisuuden arviointimenettelyt tai muut toimet, joiden tarkoituksena on elintarviketurvallisuus, eläinten tai kasvien terveyden suojeleminen. Vastaavalla tavalla kuin TBT-sopimuksessakin pyritään siihen, ettei toimista muodostu tarpeettomia kaupan esteitä.

lyä (kansainvälistä julkisoikeudellista sääntelyä) eikä sitä voida soveltaa yksityisiin standardeihin. EU:ssa ei ole toistaiseksi nähty yksityisten standardien aiheuttavan ainakaan elintarvikealalla aiheuttavan kaupan esteitä.

Kukaan ei kiellä, että yksityisillä standardeilla elintarvikkeiden turvallisuuden sääntelyssä on keskeinen rooli globaalien haasteiden hallinnoimisessa. Yksityisellä sääntelyllä on sekä positiivisia ja että negatiivisia vaikutuksia niiden vaikutuspiirissä oleviin samoin kuin muihin politiikan alueisiin. Yksityiset toimijat (yritykset, kansalaisjärjestöt) luovat yksityiset standartit oikeudellisen sääntelykentän ulkopuolella useimmiten ilman mitään valtuutuksia, mikä herättää keskustelua niiden legitimitetistä ja siitä, miten niissä otetaan julkiset intressit huomioon eikä vain yksityiset intressit. Tärkeä kysymys on myös yksityisen sääntelyn vastuusta, kenelle yksityiset toimijat vastaavat sääntelytoimistaan? (Wouters et al. 2009. 17).

2 Itsesääntely ja yhteissääntely yhteiskuntavastuun edistäjänä

2.1 Taloudellinen, sosiaalinen ja ympäristövastuu

Yritysten yhteiskuntavastuu (corporate responsibility, social corporate responsibility) nojautuu yrityksen omiin lähtökohtiin, arvoihin ja strategioihin perustuvaan omaehtoiseen ja aktiiviseen vastuullisuuteen. Vastuullisen yritystoiminnan taustalla on yhteiskunnan ja kansainvälisen kaupankäynnin kestävä kehityksen tukeminen siten, että yritykset ottavat huomioon taloudellisten arvojen ohella ympäristöä ja ihmisten hyvinvointia koskevat arvot.

Yhteiskuntavastuu jaetaan usein kolmeen osa-alueeseen: taloudellinen vastuu, sosiaalinen vastuu ja ympäristövastuu:

Taloudellinen vastuu on sekä toiminnan liiketaloudellisesta kestävydestä huolehtimista että yrityksen sidosryhmiin kohdistuvien taloudellisten vaikutusten huomioon ottamista. Kilpailuetu, voiton tuottaminen ja verojen maksu kuuluvat taloudelliseen kestävyteen.

Sosiaalinen vastuu liittyy pitkälti ihmisten hyvinvointiin ja osaamisen kehittämiseen. Se ulottuu yrityksen sisältä sen ulkopuolelle. Sosiaalisen vastuun ulottuvuuksia ovat henkilöstön hyvinvointi ja osaaminen, ihmisoikeudet sekä tuotevastuu ja kuluttajansuoja.

Ympäristövastuu on vastuuta ekologisesta ympäristöstä, ympäristövaikutusten hallintaa ja luonnon varojen kestävää käyttöä. Ympäristövastuun ulottuvuuksia.

Tätä jaottelua käytetään tässä tutkimuksessa, kun tarkastellaan erilaisten itsesääntelyjärjestelmien sisältöjä.

Ympäristövastuun toteutukseen kuuluu asetettujen standardien ja säädösten noudattaminen, yrityksen toimintaan liittyvän ympäristöinformaation tuottaminen ja ylläpito sekä ympäristövaikutuksiin liittyvän tietoisuuden aktiivinen lisääminen. Edellä mainituista toimista ensimmäiset painottuvat oikeudellisen vastuun puolelle ja jälkimmäiset moraalisen vastuun puolelle.

2.2 Yritysten motiivit yhteiskuntavastuulliseen toimintaan

Yritysten yhteiskuntavastuullisen toiminnan ja liiketoiminnan välillä nähdään usein ristiriita, sillä yritysten toiminnan päätavoitteena on yleensä oman edun tavoittelu ja voiton tuottaminen, ei yleisen hyvän edistäminen. Kuitenkin yritykset ovat osa yhteiskuntaa, eivätkä ne voi toimia täysin ristiriidassa yhteiskunnan enemmistön kannattamien arvojen kanssa. Yrityksen ydintehtävä ei ole muuttunut miksiään,

se on edelleen kilpailukyvyyn ja kilpailuedun ylläpitäminen taloudellisesti kestävä toiminnan mahdollistamiseksi. Vastuullisuudessa on kyse yritystoiminnan vaikutuksista yhteiskuntaan ja tähän liittyvistä sidosryhmien odotusten täyttämisestä. Se, mikä yritysten katsantokannassa on muuttunut, on yritysten lisääntynyt halu vaikuttaa omalla toiminnallaan yhteiskuntavastuun eri osa-alueisiin eli taloudelliseen, sosiaaliseen ja ympäristövastuuseen.

Yritysten yhteiskuntavastuun motiiveina tuodaan tutkimuksissa esiin maineen hallinta, sisäisen tehokkuuden tavoittelu, sisäisen sidosryhmän paine ja olemassa olevaan toimintaympäristöön liittyvä ympäristöongelma tai sosiaalinen ongelma, joka halutaan ratkaista. Joillakin *toimialoilla* itsesääntelyn motiivina voi olla ulkoisten sidosryhmien paine kuten kansalaisjärjestöistä tuleva painostus tai lainsäädännön kiristymisen uhka. Sorsan tutkimuksen mukaan yritysten lisääntynyt omaehtoinen vastuunkantaminen liittyy yleisimmin yritysten asiakkaiden preferensseissä tapahtuneisiin muutoksiin – asiakkaat edellyttävät, että yritykset tuottavat hyödykkeitä sosiaalisesti ja ympäristön kannalta kestäväällä tavalla (Sorsa 2009a).

Esimerkiksi suomalaisen elintarvikeketjun vastuullisuutta koskevassa tutkimuksessa, johon osallistui laajasti kaikki elintarvikealan sidosryhmät, elintarvikkeiden arvoketjun vastuullisuuden seitsemän ulottuvuutta kiteytettiin seitsemään ulottuvuuteen: ympäristö, tuoteturvallisuus, ravitsemus, työhyvinvointi, eläinten hyvinvointi, taloudellinen vastuu ja paikallisuus¹⁰.

Koska ympäristökysymyksiä on varsin vaikea ratkaista yksittäisen yrityksen voimin, on välttämätöntä verkostoitua ja luoda yhdessä toimintasääntöjä. (Blair et al. 2008).

Kansainvälisiä yrityksiä ja niiden sosiaalista vastuuta kartoittavassa Euroopan elin- ja työolojen kehittämissäätiön¹¹ julkaisemassa tutkimuksessa selvitettiin, miksi yritykset sitoutuvat kansainvälisiin puitesopimuksiin (IFA) tai ottavat käyttöönsä käytännesäännöt. Raportin mukaan käytännesäännöt pyrkivät vahvistamaan tietynlaisen organisaatiokulttuurin, kun taas kansainväliset puitesopimukset edustavat ennakoivampaa lähestymistapaa koko organisaation kattavan sosiaalisen dialogin muokkaamisessa globaalissa toimintaympäristössä. (Schömann & Sobczak & Voss & Wilke 2008).

Euroopan työmarkkinoiden sanakirjassa termiä ”kansainvälinen puitesopimus” (International Framework Agreement, IFA) käytetään, kun halutaan tuoda esiin neuvoteltujen sopimusten ja vapaaehtoisuuden pohjalta sovellettavien käytännesääntöjen selkeä ero. Kansainväliset puitesopimukset on määriteltä yrityksiä koskeviksi kahdenkeskiseksi sopimuksiksi, jotka tehdään ay-liikkeen maailmanjärjestön (GUF) ja keskusjohdon välillä.¹²

Yritysten motiiveja voidaan tarkastella myös liiketoimintamallin näkökulmasta. Liiketoimintamalli kuvaa sitä, mihin keinoihin yritys keskittyy suorittaessaan perustehtävänsä. Liiketoimintamalli voi perustua vastuulliseen liiketoimintaan, jolloin yrityk-

10 Forsman-Hugg & Pesonen & Katajajuuri & Mäkelä, Maataloustieteen Päivät 2010, www.smts.fi

11 European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.

12 Telljohan & Romagna & da Costa & de Cachan & Müller & Rehfeldt & Zimmer 2008, 6.

sen ydinliiketoiminnan kilpailuetu perustuu esimerkiksi ympäristövastuullisuuteen – yritys on vastuullinen, kun sen asiakkailleen tarjoama tuote on luonteeltaan asiakkaan ja laajemminkin yhteiskunnan hyvää edistävä tuote tai palvelu kuten esimerkiksi energiaa säästävä laite, tuotantolinja tai laitos, materiaalia säästävä laite tai tuotantoprosessi tai energiatehokkuutta lisäävä huolto- ja kunnossapitopalvelu.

Lovio on nimennyt vastuullisen toiminnan kolme toteuttamistapaa hyväntekeväisyys-, toimintatapa- ja ydinliiketoimintalähestymistavoiksi (Lovio 2006, 110-111). *Toimintatapa lähestymisessä* yrityksen kaikki toimenpiteet toteutetaan hyviä liiketoiminta- ja yhteiskuntanormeja vastaavalla tavalla, mutta vastuullisuus on *ydinliiketoimintaa* tukevassa roolissa. Ydinliiketoimintalähestymistavassa vastuullisuus on ydinliiketoiminnan perusta ja hyväntekeväisyys toteuttamistavassa vastuullisuus ilmenee vain satunnaisina lahjoituksina hyväntekeväisyyteen.

Eri liiketoimintamallien toteuttaminen vaatii yritykseltä erityistä osaamista. Vastuullisessa liiketoiminnassa korostuu sopimusten ja muiden oikeusjärjestelmän välineiden (itsesääntely, standardisointi, vakioehtojen käyttö) käytön hallinta sekä laaja sidosryhmäyhteistyö.

2.3 Vastuullisuuden muodot horisontaalisissa ja vertikaalisissa liikesuhteissa

Arvoketjun hallinta ja itsesääntely

Vastatakseen asiakasodotuksiin yritykset ovat ryhtyneet ponnekkaammin luomaan erilaisia itsesääntelyjärjestelmiä. Monella toimialalla yritys on osa kansainvälistä arvoketjua (Hautamäki 2010, 9, 43-44; Ylitalo & Timonen 2007; Forsman-Hugg et al. 2006; Moilala 2006) ja tavaroita tai niiden osia tuodaan Euroopan ulkopuolelta. Kansainvälisessä kaupassa itsesääntely on ainoa tapa vaikuttaa eri oikeusjärjestelmien piirissä toimiviin toimijoihin.

Yritykset kehittävät toiminnan vastuullisuutta yleensä erilaisten *hallintajärjestelmien* avulla. Ne joutuvat toistaiseksi soveltamaan useita erilaisia järjestelmiä, sillä tällä hetkellä yksikään järjestelmä ei käsittele yhteiskuntavastuun kaikkia ulottuvuuksia.

Ympäristöasioiden kohdalla tunnetuimmat järjestelmät ovat ISO 14000 -sarjan ympäristöstandardi ISO 14001 sekä EU:n asetuksiin perustuva EMAS (Eco-management and Audit Scheme). Sosiaaliseen vastuuseen liittyviä hallintajärjestelmiä ovat muun muassa työterveys- ja turvallisuusasioita käsittelevä OHSAS -standardi, työelämän oikeuksiin perustuva SA 8000-standardi. (Rohweder 2004).

Tavaroita tuotetaan monimutkaisissa ja globaaleissa verkostoissa, jotka kokoavat yhteen erilaisia raaka-aineita ja muita tuotantopanoksia, ihmisiä ja osaamista, prosesseja ja paikkoja. Arvoketjun rajapintoja (esimerkiksi tulologistiikassa tavarankankinta tavarantoimittajalta) hallitaan sopimuksin, kun taas itsesääntelykeinot

luodaan useiden toimijoiden yhteistyönä toimialan tai eri sidosryhmien edustajista muodostetuissa verkostoissa. Itsesääntelyjärjestelmän muodot vaihtelevat jossakin määrin riippuen siitä, mihin tarkoitukseen ne on luotu. Horisontaalista itsesääntelyä edustaa esimerkiksi tietyn ammattiryhmän toimintaa koskevat itsesääntelykeinot kuten vuokratyövoiman käyttämistä koskevat itsesääntelyohjeet tai toimialakohtaiset, ostotoiminnassa käytettävät vakioehdot¹³ tai tavarantoimittajille yhteiset eettiset valintakriteerit. Vertikaalisesti eri toimialoilla sovellettavat itseääntelykeinot ovat yleistyneet ja niihin osallistuvien toimijoiden määrä on myös laajentunut (esimerkiksi Business Social Compliance Initiative kaupan alalla).

Yhteisiä käytäntöjä synnyttäviä välineitä voidaan luoda toisaalta *vertikaaliseen*, arvoketjun eri toimijoiden käyttöön, kuten esimerkiksi Business Social Compliance Initiative kansainvälisen vähittäiskaupan arvoketjussa, tai GlobalGAP kansainvälisen elintarvikearvoketjun tarpeisiin. *Horisontaalinen itsesääntely* puolestaan kohdistuu saman alan toimijoihin ja tavoitteena on yhtenäistää saman toimialan tai ammattiryhmän toimintaa (Humphrey 2008, 30).

Tämä johtuu kansainvälisen kaupan kehittymisen myötä muun muassa siitä, että useilla toimialoilla on syntynyt globaaleja hyödykkeiden arvoketjuja, joissa tuotannon kontrollointi on mahdollista pitkienkin matkojen päästä ilman omistussuhdetta. Tyypillistä tämä on aluksi ollut vahvojen merkkituotteiden arvoketjuissa (Levi Strauss, Nike, WalMart ja Tesco), mutta myöhemmin myös muilla aloilla. (Jenkins 2001, 7; UNIDO 2004; UNESCAP 2006). Leimaa-antava piirre tällaisille jälleenmyyjävetoisille arvoketjuille on se, että jälleenmyyjä varmistaa, että tuottaja täyttää jälleenmyyjän tuotteeseen kohdistamat laatu-, design-, ympäristöystävällisyys-, tuoteturvallisuus- sekä muut vaatimukset. Tästä ei ollut enää pitkä matka siihen, että ostajan katsottiin olevan vastuussa myös tuottajien työntekijöiden työskentelyolosuhteiden asianmukaisuudesta. Ensimmäiset 1990-luvulla laaditut käytännesäännöt syntyivät tämän tyyppisillä toimialoilla. Toinen kansainvälisen kaupan rakenteellinen piirre, joka selittää käytännesääntöjen syntymistä, on immateriaalioikeuksien kasvava merkitys yritystoiminnassa. Tämä konkretisoituu yritysimagoon ja sen haavoittuvuuteen. (Jenkins 2001, 7).

Näyttää siltä, että horisontaalinen itsesääntely on jäänyt nykyään arvoketjussa taka-alalle ja *vertikaalinen, koko arvoketjujen hallintaan tähtäävä lähestymistapa on yleistynyt*.

Arvoketjun johtamisen konkreettisia välineitä voidaan luokitella esimerkiksi seuraavasti (OFT 1058 2009, 22-24):

13 Esimerkiksi vastuullisen puunhankinnan ohjeet.

- 1) välineisiin, jotka määrittelevät yhteisten tavoitteiden (esim. hyödykkeiden laadun) tason (käytännösäännöt, standardit, akkreditointi¹⁴, sertifiointijärjestelmät¹⁵ tai lisensointi ja toimialan ohjeet (guidelines),
- 2) välineisiin, jotka tekevät yhteiset tavoitteet näkyviksi (rekisteröinti, erilaiset 'merkit' tai brandit, julkinen sitoutuminen, itsesääntelyjärjestelyn hyväksyttäminen) ja
- 3) välineet, joiden tavoitteena on ratkaista sääntelyn rikkomisesta johtuvat ongelmat (neuvonta ja koulutus, valitusten käsittelyjärjestelmä, riitojen ratkaisujärjestelmä, sanktiojärjestelmä).

14 *Akkreditointi* tarkoittaa yhdenmukaisiin kansainvälisiin ja eurooppalaisiin arviointiperusteisiin perustuvaa *arviointielinten pätevyyden toteamista*. Laboratorioiden, sertifiointielinten ja tarkastuslaitosten akkreditointia koskevissa kansainvälisissä ja eurooppalaisissa arviointiperusteissa määritellään ne kriteerit, jotka kyseisen akkreditoitavan toimielimen on täytettävä. Akkreditoinnissa keskeistä on erityisesti pätevyys ja akkreditointielimen riippumattomuus suhteessa akkreditoitaviin arviointielimiin. Elinkeinoelämä ja julkinen hallinto edellyttävät yhä useammin, että kaikki vaatimustenmukaisuuden arviointi (conformity assessment) kuten testaus, tarkastus, kalibrointi, sertifiointi ja pätevyyden toteaminen on luotettavaa, tehokasta ja taloudellista. Näin varmistetaan, että arviointipalveluihin välillisesti pohjautuvat taloudelliset, sosiaaliset tai markkinoiden asiakasvaatimuksiin perustuvat tavoitteet saavutetaan. (VANK 2005, 2 ja 15).

15 *Sertifiointina* pidetään riippumattoman osapuolen vahvistusta tuotteen, prosessin, järjestelmän tai henkilön vaatimuksenmukaisuudesta. (VANK 2005, 16).

3 Sosiaalinen vastuu ja itsesääntely

3.1 Sosiaalinen vastuu ja itsesääntelyn kehitystrendit

Sosiaalinen vastuu on noussut viimeisen vuosikymmenen aikana keskeiseksi teemaksi niin elinkeinoelämän kuin akateemisten tutkijoidenkin keskuudessa¹⁶. Sosiaalinen vastuu konkretisoituu ennen kaikkea kansainvälisessä kaupassa, jossa kehitysmaiden työntekijöiden oikeuksien puuttuminen on herättänyt kansalaisjärjestöt ja muut työntekijöiden oikeuksia ajavat tahot. Yhteisenä tavoitteena on ollut luoda kansainväliseen kauppaan järjestelmiä, jotka täydentävät olemassa olevia kansallisia järjestelmiä.

Kansainvälisessä arvoketjussa *käytännesäännöillä (codes of conduc), standardeilla (standards), eettisillä ohjeilla ja kansainvälisillä puitesopimuksilla (international framework agreement)* voidaan tuottaa uusia oikeuksia työntekijöille, työntekijöiden edustajille tai ammattiliitoille tai vahvistaa voimassa olevia oikeuksien täytäntöönpanoa. Niiden avulla voidaan myös tehostaa nykyistä työntekijöiden oikeuksien noudattamista. Euroopan ulkopuolisissa maissa painopiste voi olla sosiaalisten perusoikeuksien tunnustamisessa.

Ensimmäisiä esimerkkejä yksityisten yritysten luomista käytännesäännöistä tuli jo 1970 luvulla mukaellen OECD:n (General principles) ja ILO:n (Tripartite Declaration) julistuksia. *Toinen kehitysaalto* alkoi 1990 -luvulla, kun yritykset alkoivat itse luoda *yrityskohtaisia ja alakohtaisia käytännesääntöjä* (codes of conduct, branch-level codes, industry code of conduct). Niitä alettiin soveltaa joko yksittäisiin yrityksiin (esim. yrityksissä, joilla vahva brandi), koko toimialalle¹⁷ ja valtioiden rajat ylittävissä arvoketjuissa tavarantoimittajiin ja alihankkijoihin, joiden edellytettiin tai joita suositeltiin soveltavan ostajan käytännesääntöjä. Näiden rinnalle ovat tulleet maailmanlaajuisesti sovellettavat *kansainväliset puitesopimukset* (International Framework Agreement, IFA) ja *eurooppalaiset puitesopimukset* (European Framework Agreements, EFA).

16 On olemassa myös idea globaalista työehtosopimuksesta, jonka allekirjoittaisivat työnantajat sekä työntekijöitä edustava Vapaiden ammattiyhdistysten kansainvälinen liitto VAKL. Se olisi sitova niin, että osapuolet voisivat vaatia rikkeistä toimenpiteitä. Tarkoituksena olisi yleisellä tasolla olevan globaalin puitesopimuksen avulla saada voimaan yksityiskohtaisia paikallisia sopimuksia.

17 Kemianteollisuus, leluteollisuus, Euroopan tekstiiliteollisuus, Euroopan sokeriteollisuus)

3.2 Toimialakohtaista vertailua – käytetyimmät sosiaalisen vastuun itsesäätelykeinot yritysten välisissä suhteissa

3.2.1 Yleisimmät sosiaalisen vastuun järjestelmät

Sosiaalinen vastuu liittyy ensisijaisesti yrityksen henkilöstön hyvinvoinnin ja osaaamisen ylläpitämiseen. Olennaista sosiaalisen vastuun kentässä ovat myös tuoteturvallisuus, kuluttajansuoja sekä hyvät suhteet lähiyhteisöihin ja yhteistyöverkostoihin. Sosiaalista vastuuta konkretisoivat keskeisimmät ja käytetyimmät itsesäätelykeinot Suomessa ovat eri aloilla eniten käytetty sosiaalisen vastuun standardi Social Accountability 8000 eli SA8000 -standardi¹⁸, Eettisen kaupankäynnin säätelyjärjestelmä (ETI) sekä Business Social Compliance Initiative (BSCI) eli tavarantomittajien yhteinen auditointijärjestelmä. (Liite 1). Näistä niin sanottuja multistakeholder -aloitteisia eli monitoimija-aloitteisia itsesäätelyjärjestelmiä ovat SA 8000 ja ETI. (Taulukko 1).

Multistakeholder-käsitteellä tarkoitetaan sitä, että järjestelmät ovat yleensä järjestöjen tai ammattiyhdistysliikkeen alulle panemia eivätkä yksinomaan yritysjohdoisia. Niissä on yleensä jäsenenä järjestöjä, ammattiliittoja ja yrityksiä, mutta kokoonpano vaihtelee jonkin verran. Vaatealalla on käytettävissä myös mallikoodisto, jota yritykset voivat käyttää esimerkkinä luodessaan yrityskohtaisia sosiaalista vastuuta korostavia käytäntöjä. Sen kehittivät alun perin Clean Clothes Campaign eli Puhtaat vaatteet -kampanja ja Vapaiden ammattiyhdistysten kansainvälinen liitto (VAKL) toisistaan tietämättä, päätyen lähes identtisiin sisältöihin. (Moilala 2006).

Taulukko 1. Sosiaalisen vastuun itsesäätelykeinot.

Standardi	Sosiaalinen fokus	Sertifioitu	Varmennus	Alullepanija/ sektori
Sosiaaliset standardit				
SA8000	Työolot	Sertifikaatti	Kolmas osapuoli auditoi	Multi/yleinen
BSCI	Työolot		Kolmas osapuoli auditoi	Yritys/yleinen
Fair Labour Association	Työolot		Kolmas osapuoli auditoi	Multi/tekstiili
Ethical Trading Initiative	Työolot		Oma auditointi	Multi/yleinen
Clean Clothes Campaign	Työolot		Oma auditointi	NGO/tekstiili
Fair Wear Foundation	Työolot		Oma auditointi	Multi/tekstiili
OHSAS 18000	Terveys& Turvallisuus	Sertifikaatti	Kolmas osapuoli auditoi	Multi/yleinen

¹⁸ Standardin laatimisessa on asiantuntijoiden lisäksi ollut vahvasti mukana eri kansalaisjärjestöjä ja aatteellisia järjestöjä.

BSCI on eurooppalaisten *yri­tysten* ja niiden etujärjestöjen tekemä *aloite* käytössä olevien toimintaohjeiden yhdistämiseksi kriteeristöksi. Siihen voivat liittyä eurooppalaisten lisäksi yritykset ja niiden etujärjestöt muualtakin maailmasta. Hankkeen tavoitteena on saavuttaa parhaat käytännöt ja lopulta SA8000 tai vastaava sertifiointi.

BSCI:n kriteerit täyttävät tehtaat saavat automaattisesti hyväksynnän toimittaa vaatteita kaikille yhteisön yrityksille. BSCI ei kriitikoiden mukaan ota uskottavalla tavalla mukaan sidosryhmiä, kuten ammattiliittoja, vaan jättää niille vain neuvoantavan roolin. Tarkastajina käytetäänkin SA8000-standardin tarkastajiksi hyväksyttyjä tahoja. *Yritys voi valita BSCI -kriteeristön tason SA8000-standardia vastaavien parhaiden käytäntöjen ja vähemmän vaativien sosiaalisten vaatimusten välillä (Moilala 2006)*. Suomalaiset kaupan ostajat ovat kuitenkin havainneet, että joidenkin tavarantoimittajien kohdalla BSCI-prosessin vaatimukset ovat johtaneet siihen, että tavarantoimittajat hankkivat saman tien SA 8000-sertifioinnin. Vastuullisuuden merkityksen tiedostavien tavarantoimittajien kohdalla on noussut esiin, että SA 8000 nähdään pääsylippuna Amerikan markkinoille (Hento 2009, 98). Prosessin koituminen tavarantoimittajan maksettavaksi on myös ongelma.

SA8000 on vuonna 1997 laaduntarkastusstandardien pohjalta perustettu sosiaalisen vastuun (työ- ja ihmisoikeus-) *standardi, jonka tavoitteena on varmistaa perusihmisoikeuksien toteutuminen työpaikalla ja parantaa työoloja kaikkialla maailmassa*¹⁹. SA 8000 keskittyy teolliseen tuotantoon. Vaate- ja kuljetusalat ovat siinä eniten edustettuina. *Standardi koskee sitovasti vain tehdaslaitoksia*, ei niiden alihankkijoita, vaikka alihankkijoille esitetäänkin suosituksia.

SA8000 sertifioituja tehtaita oli kesäkuussa 2008 1779 yhteensä 67 maassa ja 70 eri toimialalla²⁰. Vaikka SA-sertifioinnit painottuvat toistaiseksi mm. Italiaan, Turkkiin, Kiinaan, Thaimaahan ja Intiaan, yleinen vaatimus toiminnan läpinäkyvyydestä on lisännyt kysyntää myös muualla. Standardi oli annettu vuoden 2005 alkupuolella vasta 655 tehtaal­le tai maatilalle, mikä on vähän standardin suosioon ja tunnettuuteen nähden. (Inspecta Oy:n asiakaslehti 2/2007).

Hakijat saavat täysin *sertifioitun statuksen* kahden hakijavuoden jälkeen, ja standardi pitää uusia kolmen vuoden välein. SA8000-standardin lankeaminen pääosin kehitysmaiden tuottajien maksettavaksi on ollut yksi sen puutteista. Standardia hallinnoiva *yhdysvaltalainen Social Accountability International (SAI)* on viime vuosina yrittänyt korjata tilannetta vaatimalla myyjäyritysten osallistumista kustannuksiin. Toinen *kritiikkiä synnyttänyt piirre on järjestöjen ja ammattiliittojen sivuuttaminen* työn kohdistuessa pääasiassa auditointeihin. SAI on parantanut toimintaansa tältä osin tarkastajiensa, tehtaiden johdon ja työntekijöiden koulutuksella sekä ottamalla

19 SA 8000 on Social Accountability International'in (SAI) kehittämä standardi, joka pohjautuu YK:n ihmisoikeuksien julistukseen ja lapsen oikeuksien yleissopimukseen sekä Kansainvälisen Työjärjestön ILO:n keskeisiin työelämää sääteleviin sopimuksiin. Standardin kehitystyössä ja hallinnossa on mukana kansalais- ja ammattijärjestöjen, yliopistojen, sertifiointilaitosten ja yritysten edustajia. Sertifiointiin voivat myöntää SAI:n akkreditoimat kansainväliset sertifiointilaitokset, joiden toimintaa SAI valvoo. Menettely vastaa ISO 9000- ja ISO 14000-standardeja.

20 SAI seminaariesitykseen perustuva tieto.

ammattiliitot ja järjestöt paremmin mukaan. SA8000-sertifioinnin ja sen vuosittaiset tarkastuskulut sekä investoinnit maksavat tuottajat (Moilala 2006, 31).

SA 8000 -standardin viimeisin uudistus toteutettiin vuonna 2008. Uudistuksessa lapsen määritelmää muutettiin siten, että SA8000 -standardin mukaan lapsi on jokainen alle 15 -vuotias kehitysmaahan lapsi (aiemmin ikäraja oli 14 vuotta). Uudistetussa standardissa yrityksille asetetaan enemmän toimintavastuuta ja velvollisuus näyttää vastuun toteutumisen käytännössä. Työntekijöiden oikeuksista on nimenomaan lausuttu eikä pelkästään viitattu kyseisiin ILO:n konventioihin. Standardissa painotetaan ongelmien perussyiden ratkaisemista ja pikaista puuttumista sekä ennaltaehkäiseviä toimenpiteitä.

Seuraavassa tarkastellaan erilaisten itsesääntelyjärjestelmien käyttöä eri toimialoilla. Tarkasteltavina ovat kaupan ala²¹, vaatetusteollisuus, metsäteollisuus, elintarvikeala ja kemianteollisuus.

3.2.2 Vähittäistavarakauppa

Kaupan alalla itsesääntelyn tavoitteena on yritysten välisessä suhteessa ennen kaikkea *tehokkuuden ja nopeuden aikaansaaminen arvoketjussa, elintarvikkeiden ja tuotteiden turvallisuuden varmistaminen* sekä arvoketjusta saatavan tiedon hyödyntäminen uusien tuotteiden ja palveluiden kehittämiseksi. Porterin malliin peilaten kaupan alan itsesääntelytoimet kohdistuvat pääsääntöisesti *inhimillisten voimavarojen johtamiseen* jakeluketjun tuottajaportaassa eli tuontitavaroiden kohdalla yleensä kehitysmaissa samoin kuin *tuoteturvallisuus- ja ympäristökysymysten*²² hallintaan. Taulukossa 2 kuvataan sosiaalista vastuuta koskevien itsesääntelyjärjestelmien käyttöönottoa suomalaisissa vähittäiskaupan ketjuissa. Suomen päivittäistavara-kaupan markkinaosuudet vuonna 2008 olivat seuraavat: S-ryhmä 43,2 prosenttia, K-ryhmä 34,2 prosenttia, Suomen lähikauppa²³ 10,2 prosenttia, Lidl 5,1 prosenttia,²⁴ Stockman 1,4 prosenttia ja muut 6,4 prosenttia.

Molemmat S-ryhmän hankintayhtiöstä, S-ryhmälle päivittäistavaroita hankkiva Inex Partners ja käyttötavaroiden hankintayhtiö Intratrade partners, ovat mukana BSCI:ssä eli sosiaalisen laadunvalvonnan mallissa.

Molemmat hankintayhtiöt ovat myös sitoutuneet noudattamaan Keskuskauppakamarin Vastuullisen tuontikaupan periaatteita ja ovat lisäksi mukana eurooppalaisessa BSCI-auditointimallissa. S-ryhmän päivittäistavarakaupan riskimaiden toimittajista 13 on auditoitu joko SA 8000 - tai BSCI-standardin mukaisesti. Käyttötavarahankinnan puolella vuonna 2008 kaikista vaatteiden,

21 Kaupan ala on tärkein toimiala työllisten määrällä mitattuna. Kauppa työllistää 310 000 henkeä ja se muodostaa yli kymmenesosan bruttokansantuotteestamme.

22 Tuoteturvallisuus- ja ympäristöasiat ovat keskeisiä esimerkiksi elintarvikkeiden myynnissä.000

23 Suomen lähikauppa Oy:llä on kolme valtakunnallista kauppaketjua: Siwa, Valintatalo ja Euromarket. Päivittäistavara-akauppa 2009-2010, 16-18.

24 Lidl on yksi kansainvälisistä vähittäiskaupoista, joita Puhtaat vaatteet -kampanja kritisoi. Kritiikin syynä on Lidl'in ja muiden kansainvälisten vähittäiskauppojen (Walmart, Tesco, Carrefour ja Aldi) markkinavoima, ja se miten ne voimaansa käyttävät. Cashin in -raportissa tuodaan esiin erityisesti näiden vähittäiskauppojen tavarantoimittajilta edellyttämät alhaiset hinnat, nopeammat toimitusajat ja suurempi epävarmuus kauppasuhteen jatkuvuudesta. Cashin in 2009, 5-9.

kodin tekstiilien, kenkien, laukkujen ja lelujen ostoista 67 prosenttia tuli BSCI-prosessissa olevilta tavarantoimittajilta.²⁵

Kesko on kaupan alan yrityksistä ainoana sitoutunut käyttämään sosiaalisessa valvontajärjestelmässään kansainvälistä SA 8000 -standardia, joka on tiukempi kuin BSCI. Kesko edistää tällä hetkellä ennen kaikkea tavarantoimittajiensa BSCI-auditointia, mutta suosittelee edelleen myös SA8000 sertifiointia sosiaalisen laadun päämääränä. Uusille tavarantoimittajille esitellään myös Keskon tuontitoiminnan periaatteet ja pyritään sitouttamaan toimijat Keskon arvoihin.²⁶

Vuoden 2009 marraskuussa Keskolla oli 33 SA8000 -sertifioitua käyttötavarantoimittajaa kuudessa eri maassa. Lisäksi kaikilla Keskolle banaaneja toimittavilla Chiquitan banaaniviljelmillä Costa Ricassa ja Panamassa on SA8000 ja Rainforest Alliance -sertifioinnit. BSCI-auditoituja tavarantoimittajia oli puolestaan 92. (Moilala 2010, 4).

Taulukko 2. Sosiaalisen vastuun itsesääntelyjärjestelmät kaupan alan yrityksissä.

	S-ryhmä Inex Partners *) Intratrade Part.	K-ryhmä	Suomen lähikauppa Tuko Logistics	Stockman Tuko Logistics	Tokmanni **)
SA8000	Kyllä	1999		---	--
BSCI	2007	2005	2005	2005	2009
Vastuullisen- tuontikaupan verkosto ****)	Kyllä	2001	--	2001	--

*) Tokmanni konserni on Suomen suurin halpakauppaketju.

**) Kaikki riskimaiden tavarantoimittajat sitoutuvat noudattamaan Inexin minimivaatimuksia, ja sopimusvaiheessa allekirjoitetaan BSCI Code of Conduct. Tämän lisäksi tavarantoimittajilta vaaditaan BSCI auditointi Code of Conduct -periaatteiden todentamiseksi. Myös SA 8000 -standardin Social Accountability Internationalin (SAI) mukaisella sertifikaatilla toimittaja pystyy todentamaan Inexin sosiaalisen vastuun periaatteiden toteutumisen. <http://www.inex.fi/yritys/ymparisto/vastuu.php>

***) Tokmanni konserni, www.tokmanni-konserni.fi,

****) Keskuskauppakamarin ylläpitämä

Suomen lähikauppa -ketjun hankinnoista vastaa Tuko Logistics. Näin ollen kokonaisuudessaan suomalaisista vähittäiskaupan hankintayhtiöistä pääosa on sitoutunut eurooppalaiseen BSCI -auditointijärjestelmään. BSCI:tä tarkastellaan itsesääntelyjärjestelmänä yksityiskohtaisemmin kappaleessa 3.4. Vähittäiskaupan merkintäjärjestelmiä tarkastellaan tarkemmin luvussa 5.

²⁵ S-ryhmän vastuullisuuskatsaus 2008.

²⁶ Juntunen 2005, 88. Kesko on välillisesti vastuussa ostamiensa tuotteiden valmistuksesta eli työntekijöiden oloista ja työehdoista. Keskon ostotoiminnan eettiset periaatteet pohjautuvat ILO:n keskeisiin sääddöksiin sekä YK:n julistuksiin ja sopimuksiin. Sosiaalisen laadun valvonta kuuluu ostajan toimenkuvaan, vaikkeivät ostajat itse pystykään valvomaan työoloja käytännössä. Valvonta on annettu paikallisen, henkilöstön kieltä puhuvan sekä kansallisen lain-säädännön että kansainväliset sopimukset hallitsevan puolueettoman asiantuntijan tehtäväksi. Yhteiskuntavastuun kehittäminen alkoi Keskossa yrityskuvapainotteisesti. Sen kehittämisessä olennaista on edelläkävijyys. Keskolla ei ole kiinnostusta reagoida asioihin vasta toisena, sillä sitä, joka on yhteiskunnassa ja mediassa koetaan ykköseksi, sitä myös kuunnellaan. Yritys saa mahdollisuuden sanoa mielipiteensä ja johtaa yhteiskunnallista vaikuttamista sekä kehitystä, mikä on selkeä hyöty yritystoiminnassa.

3.2.3 Vaateteollisuus

Vaatteiden valmistus on Suomesta siirtynyt ulkomaille. Nykyisin vaatetusteollisuutta ei Suomessa juurikaan ole. Muutoksesta selvinneet vaatetusteollisuuden yritykset ovat muuttuneet teettäjiksi. Nykyisin kotimaiset yritykset tilaavat vaatteensa halvemman työvoiman maissa sijaitsevilta alihankkijoilta, jotka joutuvat hyväksymään jatkuvasti tiukentuvat ehdot. *Jopa 80 prosenttia halvan kustannustason maassa tehdyn vaateen myyntihinnasta voi jäädä Suomeen.*

Vaatealan suurimmat ongelmat ovat riittämättömät palkat, räikeät ylityötunnit sekä epäterveelliset työskentelyolosuhteet esimerkiksi puuvillasta irtoavan pölyn vuoksi. Lapsityövoiman käyttö on vaatteiden tuotanto-olosuhteisiin keskittyvän ruotsalaisen Rena Kläder -kampanjan mukaan vähentynyt, mutta sitä esiintyy vieläkin vaatetusteollisuudessa. Suurin yksittäinen ongelma ja samalla ratkaisu on ammatillinen järjestäytyminen. Työntekijät voivat järjestäytymisen ja kollektiivisten työehtosopimusneuvottelujen avulla vastustaa huonoa kohtelua ja pitää kiinni oikeuksistaan. (Moilala 2006, 7).

Clean Clothes Campaign (CCC) eli Puhtaat vaatteet -kampanjaverkosto aloitti toimintansa Suomessa 8.3.2010. Puhtaat vaatteet pyrkii parantamaan vaatetus- ja urheiluvaateteollisuudessa työskentelevien työntekijöiden oloja. CCC on toiminut Euroopassa vuodesta 1989.

Kansainvälinen CCC kouluttaa ja mobilisoi kuluttajia, lobbaa yrityksiä ja hallituksia sekä tarjoaa suoraa solidaarisuustukea työntekijöille näiden kamppailussa oikeuksiensa ja parempien työolojen puolesta.

Suomen liittyessä mukaan kampanjaan 8.3.2010 CCC toimii 15:ssä Euroopan maassa. Jäseniä ovat ammattiliitot ja monipuolisesti eri asioita kuten naisten oikeuksia ja köyhyyden vähentämistä ajavat kansalaisjärjestöt. Suomessa Puhtaat vaatteet -kampanjan jäseniä ovat sen alkamishetkellä: Changemaker, Palvelualojen ammattiliitto PAM, Reilun kaupan puolesta Repu, Suomen Ammattiliittojen Solidaarisuuskeskus SASK, TEAM Teollisuusalojen ammattiliitto ja Toimihenkilöunioni.²⁷

Tekstiilikaupan kokonaismarkkinoista erikoisliikeketjut²⁸ ja yksittäiset erikoisliikkeet yltävät 49,3 prosentin markkinaosuuteen. Tavaratalojen ja markettien osuus kokonaisymynnistä on 35,6 prosenttia ja urheilukauppojen 15,1, prosenttia (Muotikaupan liitto). Myynniltään suurimmat muotikaupan myymälät ovat Stockmann ja Sokos -tavaratalot. Myynniltään viisi suurinta muotikaupan ketjua (sis. vaate- ja kenkäkaupan ketjut) Suomessa ovat suuruusjärjestyksessä vuoden 2006 ja 2007 tilaston mukaan: H&M, Texmoda Fashion Group (Moda, Jim&Jill), Seppälä, Halonen ja Lindex. Näistä kotimaisia ovat Texmoda Fashion Group, Seppälä, Halonen (Santasalo & Koskela 2009, 82-85) ja Lindex (Moilala 2010, 10).

²⁷ http://www.puhtaatvaatteet.fi/puhtaat_vaatteet/

²⁸ Erikoiskaupalla tarkoitetaan tietyn erikoiskaupan toimialan tuotteiden kauppaan ja niihin liittyviin palveluihin erikoistunutta myymälää. Erikoiskaupoiksi voidaan lukea kaikki ne vähittäiskaupan toimialojen yritykset, jotka eivät ole päivittäistavara- tai päivittäistavaroita pääosin myyviä suuryrityksiä. Erikoiskauppoja ovat mm. vaate- ja kenkäkaupat, kirjakaupat, kodintekniikkakaupat, apteekit, lahjatavara- ja huonekalukaupat ja muut tiettyjen kulu- tushyödykkeiden myyntiin erikoistuneet vähittäiskaupat.

Suomalaisista ketjuista Seppälä on liittynyt BSCI järjestelmään, kun taas Halo-sella ja Texmoda Fashion Groupilla on joitain vastuuvaatimuksia omissa osto-sopimuksissaan. Texmoda Fashion Group perustettiin vuonna 1997, jolloin Tex-man Oy:n kauppiaat ja Moda Group-osuuskunta yhdistyivät. Osuuskunta on perustettu alun perin vastaiskuksi pohjoismaisille ketjuille. Texmoda on ns. vapaaehtoinen ketju, joka muodostuu itsenäisistä yrityksistä ja jossa yksittäisillä kauppiailta on paljon päätäntävaltaa. Osuuskunnalla on oma sosiaalisen tai ympäristövastuun ohjeista. Alihankkijoiden luona vierailaan joskus, mutta vierailut eivät yleensä sisällä tehdaskäyntejä. Myöskään ulkopuolisia sosiaalisen vastuun tarkastuksia ei ole. (Moilala 2010).

Lindexillä on oma sosiaalisen vastuun ohjeisto vuodesta 1997 ja omat tarkastukset vuodesta 1998. Yritys on ollut BSCI:n jäsen vuodesta 1998 ja se kuuluu lisäksi YK:n Global Compact -ohjelmaan. Vuonna 2008 Lindexin tavarantoimittajilla tehtiin 238 omaa sisäistä tarkastusta ja 134 BSCI-malliin kuuluvaa tarkastusta. 90 prosenttia Lindexin tuotteista tulee BSCI:n määrittelemistä riskimaista. Vuoden 2008 loppuun mennessä tavoitteena oli saada 27 prosenttia riskimaiden tavarantoimittajista ostomäärin laskien auditoitua BSCI-järjestelmään ja tavoite saavutettiin. 85 prosenttia riskimaiden tehtaista tarkastettiin ulkoisin tarkastuksin. (Moilala 2010, 11). Ks. muista pienempien vaateyritysten yhteiskuntavastuusta taulukko 3.

Vastuullisen tuontikaupan verkoston jäsenyyden ehtona on sitoutuminen verkoston omien ILO:n ja YK:n sopimuksiin perustuvien vastuullisuuden periaatteiden noudattamiseen. Se on tyypillinen yritysten keskinäinen verkosto, jossa vaihdetaan ja levitetään tietoa. Vastuullisen tuontikaupan periaatteisiin kuuluu lakisääteinen minimipalkka ja maininta siitä, että palkan tulee riittää perustarpeiden tyydyttämiseen. Periaatteissa on mainittu myös maksimityöaika ja viittaukset ILO:n työelämän perusoikeuksiin. Verkoston roolina onkin lähinnä virittää vastuullisuuteen yritysten sisällä ja välillä eli toimia ponnahduslautana sitovampiin käytäntöihin. Vastuullisen tuontikaupan verkoston jäseniä ovat Stockmann ja Seppälä.

Kansainvälisistä Suomessa toimivista vaatealan yrityksistä H&M²⁹ on Fair Labour Associationin jäsen (FLA), se noudattaa OECD:n toimintaohjeita ja kuuluu YK:n Global Compact ohjelmaan. Nykyisin Stockmannin omistamaa Lindex'iä koskevat BSCI:n sitoumukset. (Moilala 2006).

FLA:n ohjeisto on sisällöltään hyvin samanlainen kuin SA8000 -standardi. Toisin kuin SA8000 -standardissa, *FLA ohjeiston noudattaminen on tavarantilaajan, ei tuottajan vastuulla*. Mikäli käy ilmi, ettei tilaajan tuotteita valmistavassa tuotantolaitoksessa noudateta kaikkia ohjeiston kohtia, *on tilaaja velvoitettu kehittämään tehtaan työoloja yhteistyössä valmistajan kanssa, sen sijaan, että siirtäisi tuotannon toiselle valmistajalle*. FLA myös velvoittaa tilaajayritykset

29 H&M:n sosiaalisen vastuun järjestelmä on yrityksen yksin aikaan saamaksi hyvä saavutus. Vuonna 2004 H&M:n tarkastajat tekivät 2 700 tarkastusta, joista kolmasosa oli yllätyskäyntejä. Tehtaista 95-99 prosenttia on kontrolloitu ainakin kerran. Rena Kläder 2006a Mats Wingborg: Hennes & Mauritz. <http://www.renaklader.org/dokument/pdf/Rapport%201%20HM.pdf>

kouluttamaan omia tuotantolaitosten tarkastajiaan ja suorittamaan omia tarkastuksiaan säännöllisesti. Osan tarkastuksista tekee FLA:n mukaan olla ennalta tuottajille ilmoitettuja, osan ennalta ilmoittamattomia. Tilaajan omien tarkastusten lisäksi tarkastuksia tekevät myös ulkopuoliset tarkastajat. (FLA 2009).

Suomalaisissa vaatealan *erikoisliikkeiden ketjuissa* yksikään ei ole sitoutunut *yhdistysjohtoihin varmennusaloitteisiin* eli SA8000 -standardiin, Fair Ware Foundation -järjestelmään, Eettisen kaupankäynnin aloitteeseen tai Fair Labour Association -toimintaan. Kaupan alan vaatemyynnistä vain S-ryhmä ja K-ryhmä, joiden kautta myydään paljon myös tekstiilejä, ovat sitoutuneet SA8000 eli sosiaalisen laadun sertifiointiin.

Taulukko 3. Sosiaalinen vastuullisuus suomalaisissa vaate- ja urheilualan yrityksissä (Moilala 2010, 21).

Yritys	Myynti Suomen ulkopuolella	Omien brändien osuus	Yrityksen ominaisuudet	Riskimaiden osuus tuonnista tai valmistuksesta	Onko vastuuo-ohjeistoa	Omat vastuutarkastukset	Ulkopuoliset tarkastukset	Suunnitelmat
Kesko	Kyseisillä ketjuilla vain Anttilan etäkaupan vaate-myyntiä Baltiaan	Intersport 1 oma brändi, Anttila 8 %, K-citymarket 7 %	Intersport, (Kesport, Budget Sport) Anttila, K-citymarket	Urheilusta Intersport 5 %, Anttila 10 %, K-citymarket 6 %, vaatteista 13 %	Useita, käytännössä BSCI ja SA8000	Kinassa aloitettu monitorointiprojekti	BSCI ja SA8000	
SOK	Baltia 6, Venäjä 3 Prismaa	Vaatteet 14%, urheilu alle 1%	Prisma, Sokos, Mick's, Pukumies	Urheilusta 1 %, vaatteista ei ilmoitettu	Useita, käytännössä BSCI	Ei ole	BSCI	
Lähikauppa	Ei ole	Ei omia brändejä	Euromarket		Vast. tuontikaupan verkoston	Ei ole	Ei ole	
Stockmann	Tavarataloryhmä Venäjä 18 %, Baltia 13 %, Hobby Hall Baltia 18 %	Ei omia urheilubrändejä, vaatebrändit alle 25 %	Tavaratalot, Hobby Hall	Vaatteista 75 % omista ostoista	Useita, käytännössä BSCI	Ei ole	BSCI	
Seppälä	34 % Itä-Eurooppa	100 %	Kuuluu Stockmann-konserniin	80 %	On, useita, käytännössä BSCI	Ei ole	BSCI	
Lindex	11 % Suomi, 86 % Ruotsi ja Norja, Lähi-idässä saakka myymälöitä	100 %	Kuuluu Stockmann-konserniin	90 %	On, useita, käytännössä BSCI	On	BSCI	
Texmoda Fashion Group	Ei ole	20 %	Moda-ketju	100 %	Oma ohjeisto	Ei ole	Ei ole	Harkitsee liittymistä johonkin yhteistyötoimintaan
Halonen	Ei ole	1/3	Halonen ja Carlson -ketjut	Lähes 100 %	Oma ohjeisto	On	Ei ole	Harkitsee liittymistä BSCI-kriteeristöön
L-Fashion Group	Vienti 34 % yli 40 maahan	100 %	Brändiyritys	Suuri (3 omasta tehtaasta 1 Kiinassa, alihankinnasta Aasiaa yli puolet)	On	Laaduntarkastusten yhteydessä	Ei ole	
Aleksi 13	Ei ole	Ei omia brändejä	Kuuluu L-Fashion Groupiin		L-Fashion Groupin ohjeisto	L-Fashion Groupin tarkastukset	Ei ole	
Cara Fashion	Ei ole	Ei omia brändejä	Ei ketjuorganisaatiota		Ei ole	Ei ole	Ei ole	
Marimekko	Vienti 27 %	100 %	Brändiyritys	3 %	Ostosopimuksessa viittaus ILO:n sopimuksiin	Laaduntarkastusten yhteydessä	Ei ole	Tekeillä toiminta-ohjeisto ja harkitsee liittymistä johonkin yhteistyötoimintaan
Nanso Group	Vienti 1/5	100 %	Brändiyritys	Finnwear ja Black Horse -brändien tuotanto	BSCI	Laaduntarkastusten yhteydessä	BSCI	
Reima Group	Skandinavia 77 %, muu Eurooppa 6 %, muut 17 %	100 %	Brändiyritys	83 %	Omassa ohjeistossa viittaus SA8000 -standardiin	On	Ei ole	Harkitsee liittymistä BSCI:hin
Virke	Vienti 83 %, myy Australiaan saakka	100 %	Brändiyritys	Satunnaisesti alihankintaa Kiinasta	On	Ei ole	Ei ole	
Turo Tailor	Vienti 25 % Skandinavia, Venäjä	100 %	Brändiyritys	Kiina 32 %	Ei ole	Ei ole	Ei ole	
M.A.S.I Company	1 % Pohjois-Eurooppa	100 %	Brändiyritys	Vain Lee Cooperin promotuotteita	On	Laaduntarkastusten yhteydessä	Ei ole	

Suomessa toimivat verkostot kuten vastuullisen tuontikaupan verkosto ja YK:n Global Compact ovat keskusteluareenoita, joilla käsiteltävät toimintaohjeet, sertifikaatit ja vastaavat eivät ole millään tavalla sitovia. Vaatealan sitoutuminen sosiaalisen vastuun edistämiseen konkretisoituu lähinnä eurooppalaisen BSCI:n kautta. Sitä tarkastellaan myöhemmin jaksossa 3.4.

3.2.4 Elintarviketeollisuus – elintarviketurvallisuus

Sosiaalisesti vastuullinen yritys toimii avoimesti, noudattaa hyviä toimintatapoja kaikissa sidosryhmäsuhteissa sekä kunnioittaa sidosryhmiensä käsitystä vastuullisuudesta ja eettisestä toimintatavasta. Sosiaalinen vastuu vaihtelee suuresti organisaatiosta ja toimintakulttuurista riippuen. Välittömään sosiaaliseen vastuuseen kuuluvat yrityksen henkilöstöä koskevat näkökulmat, kuten hyvinvointi ja työssä kehittyminen sekä työntekijöiden kulttuurin ja arvojen kunnioittaminen.

Välittömään vastuuseen kuuluu lisäksi *vastuu palveluista ja tuotteista, kuten tuotteiden terveys- ja turvallisuusnäkökohdat*, tuotemerkinnät ja tuotetiedon jakaminen sekä kuluttajien valitusten käsittely. Suomalainen elintarvikkeiden laatutyö kiteytyy kansalliseen elintarviketuotannon laatustrategiaan (2004), johon koko suomalainen elintarvikeketju on sitoutunut. Elintarviketuotannon laatustrategian tavoitteena on kehittää kotimaisen elintarvikeketjun vahvuuksia kuten *kuluttajan luottamukseen perustuvaa kilpailuetua ja yhteisen toiminnan tehostumiseen perustuvaa kilpailukykyä*. Strategialla halutaan vahvistaa myös kotimaisen elintarviketalouden³⁰ yhteiskuntavastuullista toimintatapaa sekä parantaa kuluttajan tietoisuutta kotimaisen elintarviketalouden toiminnasta ja sen kokonaisvaikutuksista (Sorsa 2009a, 103-109). Näiden tavoitteiden saavuttamiseksi elintarvikealan arvoketjun toimijoita on kannustettu luomaan tuotannon hyviä toimintatapoja.

Laatustrategiatyössä on ollut koko arvoketju: tuotantopanosteollisuus, alkutuotanto, elintarviketeollisuus, kauppa, ruokapalvelut sekä myös kuluttajajärjestöt. Elintarvikealan toimijat (elintarvikealan toimialajärjestöt ja yhdistysten jäsenet) sitoutuvat kansallisen laatustrategian toteuttamiseen esimerkiksi vahvistamalla *sitoutumisensa allekirjoituksin*. Konkreettisimmillaan hyvin käytäntöihin sitoutuminen tapahtuu *laatusopimuksin* raaka-ainetoimittajan (alkutuottajan) ja teollisuuden ostajan välillä³¹ tai vastaavasti seuraavassa portaassa teollisuuden toimittajan ja tukku- tai vähittäiskaupan portaan välillä. Laatusopimuksissa otetaan huomioon sekä laatu- että ympäristönäkökohdat ja panostetaan toiminnan kehittämiseen. Laadun *lakisääteistä tasoa korkeampaa toimintaa kutsutaan laatustrategiassa laadun kansalliseksi tasoksi, ja yksi sitä kuvaava tekijä on hyvä tuotantotapa. Se puolestaan konkretisoidaan toimialakohtaisissa ”Hyvä tuotantotapa” -ohjeissa*.

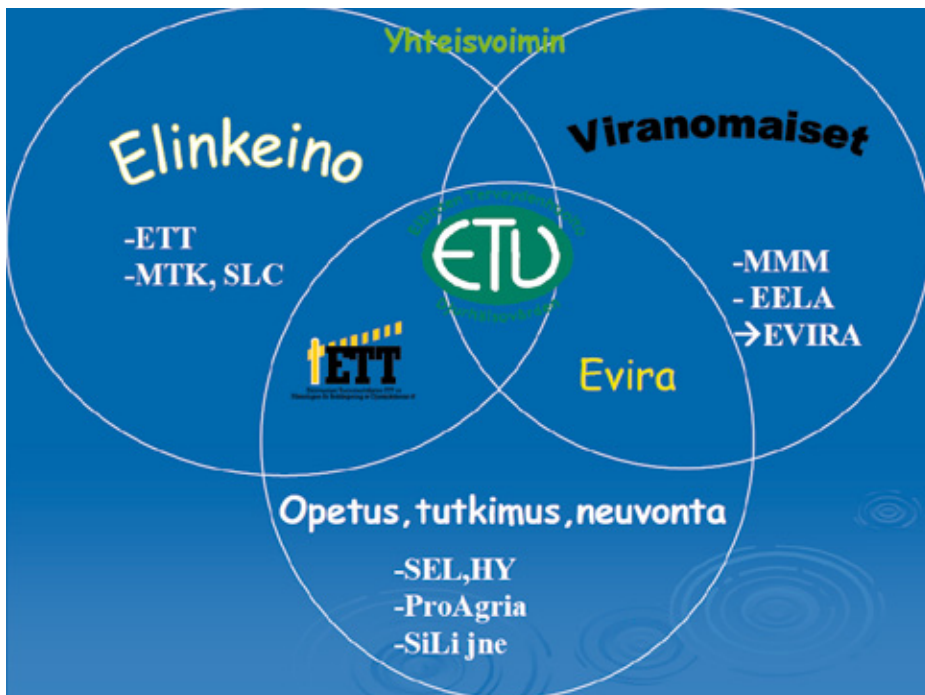
30 Kotimainen elintarviketuotanto on tärkeä maaseudun elinvoimaisuuteen ja maisemaan vaikuttava tekijä. Maaseudun yrityksistä noin 50 prosenttia on maatiloja, joista 45 000 on perustuotantotiloja ja 23 200 monialaisia maatiloja. Maatilojen suora työllistävä vaikutus on noin 90 000 henkilöä. Muun yritystoiminnan merkitys hyvinvoinnin tuottamisessa on kasvussa, sillä maaseudun yrityksistä jo noin 50 prosenttia (62 000 kpl) on muita kuin maataloutta tukevia maaseudun pienyrityksiä. Maatalous työllistää välillisesti ostopanosten hankinnan kautta noin 20 000 henkilöä, sekä tutkimus-, koulutus- ja hallinto henkilöstöä noin 3 000 henkilöä. Maatalous ja elintarviketeollisuus yhdessä työllistävät noin 200 000 henkilöä: luvussa on huomioitu myös välilliset työllisyysvaikutukset eli pakkaus- ja kuljetusala, tukkukauppa sekä erilaiset liike-elämän palvelut. Lisäksi elintarvikeketjussa on ravitsemuspalvelujen alalla 62 300 henkilöä ja elintarvikekaupassa 50 000 henkilöä. Kun myös niiden työllistävä vaikutus huomioidaan, elintarvikesektori työllistää lähes 300 000 henkilöä. (Niemi & Ahlstedt 2009)

31 Esimerkiksi Suomessa kaikki broilerinkasvatus on sopimustuotantoa ja kalkkunakasvatuksesta 95 prosenttia on sopimustoiminnan piirissä erikoistumisen ja pääomavaltaisuuden vuoksi. Ks. tarkemmin <http://www.siipi.net/kalkkuna/index.html>

Elintarvikealalla Suomessa on tehty huomattavan paljon elintarvikeketjun toimijoiden keskuudessa työtä *elintarviketurvallisuuden* hyväksi. Uutena alueena ovat myös ravitsemukselliset näkökohdat huomioiva elintarviketuotanto. Konkreettisina esimerkkeinä 2000-luvulla on eri elintarvikeketjuissa laadittu ”Hyvät toimintatavat” ohjeistuksia maidontuotantoon, lihantuotantoon (broileri-, nauta- ja sikaketjulle kullekin omansa), viljan tuotantoon ja rehuntuotantoon. Luonteeltaan elintarvikeketjun laatustrategiaa ja sen *puitteissa tai kannustuksella laadittuja vapaaehtoisia järjestelyjä* voidaan luonnehtia yhteissäätelyksi, koska sen toiminnassa on vahvasti mukana viranomaisen edustajat³².

Elintarviketurvallisuuteen kuuluvat eläinten terveydenhuolto (ETU) ja eläintautien ennaltaehkäisy. Terveydenhuollon tavoitteena on karjan terveyden ja hyvinvoinnin ylläpitäminen ja edistäminen taloudellisen tuloksen parantamiseksi. Erillistä kansallisen terveydenhuollon organisaatiota ei ole perustettu vaan ETU -työ hoidetaan olemassa olevien organisaatioiden yhteistyönä. (Kuvio 1).

Kuvio 1. Eläinterveydenhuollon toimijat ja koordinointi³³ (Kortesniemi & Ruoho)

32 Ks. tarkemmin Sorsa 2009, 101-109. Ks. myös Cafaggi (2010): Private regulation, supply chain and contractual networks: The case of food safety. EUI Working papers, RSCAS 2010/10.

33 MTK eli Maa- ja metsätaloustuottajain Keskusliitto MTK r.y.; SLC eli Svenska Lantbruks-producenternas Centralförbund; MMM eli Maa- ja metsätalousministeriö; EELA eli Eläinlääkintä ja elintarviketutkimuslaitos; EVIRA eli Elintarviketurvallisuusvirasto; SEL eli Suomen elintarviketöläisten liitto; HY eli Helsingin yliopisto; ProAgria eli Maaseutukeskusten liitto.

Käytännön koordinaatiotyöstä vastaavat viranomaisten puolelta Evira ja elintarviketeollisuuden puolelta Eläintautien torjuntayhdistys (ETT). ETT:n tavoitteena vahvistaa elintarvikeketjun kilpailukykyä ja raaka-aineiden turvallisuutta edistämällä eläinten terveyttä. Itsesääntelyn piiriin kuuluvaa ETT:n työssä ovat kansallisen tason kriteereiden määrittely eli yhteisesti sovitut vapaaehtoiset terveydenhuollon toimet eri tuotantoeläimille (sika-, nauta- ja siipikarja) ja erilaiset suositusluonteiset ohjeet (esim. tuonti- ja vientiohjeet, puhdastilaohjeet jne.).

ETT:n tehtävänä teurastamoteollisuuden jatkotoimenpiteinä sianlihatuotannossa vuodesta 2010 eteenpäin on laatia muun muassa *hyvinvoinnin indikaattorit ja kriteeristö* soveltaen Suomen olosuhteisiin kansainvälisiä GlobalGAP ja Welfare Quality -kriteerejä. Toimenpiteisiin kuuluu myös terveydenhuollon kansallisen tason uusien raja-arvojen määrittely vastuulliselle tuotannolle. Tässäkin työssä huomioidaan GlobalGAP'n kriteerit.

Eläinten terveydenhuollon kansallisen tason vapaaehtoiisiin terveydenhuollon toimiin kuuluvat tilakohtaiset terveydenhuoltosuunnitelmat ja eläinlääkärin ja tilan välinen *terveydenhuoltosopimus*. Kansallisella tasolla on sovittu ETT:n puitteissa tuotantotarkkailulle kriteerit, joita terveydenhuoltosopimuksessa noudatetaan. Toiminnalla parannetaan myös eläinten terveydenhuoltoon liittyvää dokumentointia keräämällä nautatiloilta ja sikatiloilta eläinten terveyttä koskevia tietoja NASEVA ja SIKAVA seurantajärjestelmiin. Tämä on koko elintarvikeketjun kannalta hyödyllistä.

Eläinterveydenhuollon kustannukset jaetaan siten, että tilakäyntien aiheuttamat kustannukset maksaa tuottaja, koordinaatiokustannukset maksetaan puoliksi teollisuuden ja viranomaisten kesken ja koulutuskustannukset jaetaan julkisen sektorin, teollisuuden ja muiden toimintaan osallistuvien kesken.

Kuvio 2. Eläinten terveydenhuolto laatustrategian osana 2001-2009 (Kortseniemi 2010)

Alkutuotantoon³⁴ kohdistuvia elintarvikealan hyvien toimintatapojen ohjeistuksia ovat laatineet esimerkiksi Rehuteollisuusyhdistys ry (rehutuotannon toimintatavat 2009), Suomen Lihateollisuusyhdistys ry (broileriketju-, nauta- ja sikaketju) ja Suomen meijeriyhdistys ry (maidontuotannon toimintatavat 2006).

Tuotannon hyvät toimintatavat

- Hyvät teollisen rehuntuotannon toimintatavat (Pdf)
- Lihantuotannon hyvät toimintatavat / broileriketju (Pdf)
- Lihantuotannon hyvät toimintatavat / nautaketju (Pdf)
- Lihantuotannon hyvät toimintatavat / sikaketju (Pdf)
- Maidontuotannon hyvät toimintatavat (Pdf)

³⁴ Alkutuotanto on ensisijassa maataloustuotteiden kauppaa. Alkutuotantoon kuuluva maataloustuotteiden maailmankauppa on lähes täysin vapautunut WTO -prosessin myötä. EU on laajentunut, ja lähes kaikki Euroopan maat kuuluvat siihen. Vastaavia vapaakauppa-alueita on muodostunut Pohjois-Amerikkaan ja Aasiaan. ETLA arvioi Suomen bruttoveroasteen nousevan noin 3 prosenttiyksikköä vuoteen 2030 mennessä lähinnä eläkemenojen ja muiden sosiaalimenojen kattamiseksi. Ulkomaiset yritykset toimivat aktiivisesti Suomen elintarvikemarkkinoilla, jolloin jaotusta kotimainen/ulkomainen ei pidetä enää tärkeänä. Elintarvikkeiden jalostuksessa on kehittynyt vahva polarisaatio suuriin teollisuuslaitoksiin ja paikallisiin pienyrityksiin. Suuret maailmanlaajuisesti toimivat kaupapaketit sertifioituine laatuja järjestelmineen ovat saaneet kuluttajat vakuuttuneiksi myymiensä tuotteiden turvallisuudesta ja laadusta. (Hautamäki 2010, 43).

Meijeriteollisuus

Suomen Meijeriyhdistys aloitti laatutyön jo 2000-luvun alussa, jolloin laadittiin ”Meijerialan kansallisen laatutyön toimintamalli”. Se uudistettiin ja yksinkertaistettiin laatimalla ”Maidontuotannon hyvät toimintatavat” ohjeet vuonna 2008³⁵. Ensimmäinen malli liittyi kansallisen elintarviketalouden laatustrategian toteutukseen ja se *määritteli tavoitetason, mihin koko toimiala sitoutuisi*. Tavoitetaso saavutettiin määräaikaan 2006 mennessä. Koska maidon tuotantotiloiltakin vaaditaan nykyään omavalvonnan kuvaus³⁶ ja tukien ehtoihin on kirjattu tuotantoympäristöön liittyviä vaatimuksia, nähtiin ohjeiden uudistaminen tarpeelliseksi. Suomen Meijeriyhdistys on hyväksynyt ohjeissa esitetyt toimintatavat ja yhdistyksen jäsenmeijerit ovat *sitoutuneet noudattamaan sen periaatteita omassa toiminnassaan ja sopimuksissaan*. Suomen Meijeriyhdistys ylläpitää ja kehittää ohjetta kuluttajalähtöisesti ja liittää sen eräisiin osiin tarvittaessa myös mahdollisen ulkopuolisen auditoinnin. Ohjeessa nyt olevat suositukset voidaan Meijeriyhdistyksen mukaan aikaa myöten ja tarpeen mukaan muuttaa vaatimuksiksi. (2008).

Vuoden 2006 lopulla tehdyssä kyselyssä kartoitettiin tavoitteiden toteutuminen meijerialalla.

- Laatusopimukset: Lähes jokaisen suomalaisen maitotilan toiminta on kytketty laatusopimuksella osaksi meijerin laatujärjestelmää vuoteen 2006 mennessä. Suurin osa meijereistä on myös edellyttänyt tuotanto-ohjeistuksen käyttöä sopimustilalla.
- Koulutus: Vuoteen 2006 mennessä 90 prosenttia tiloista on osallistunut yksipäiväiseen ja 60 prosenttia viisipäiväiseen laatu-koulutukseen.
- Auditointi: Laatusopimusauditointi, joka on samalla neuvontakäynti, on suoritettu vähintään 5 prosentissa sopimustiloista. Osa meijereistä on auditoinut jopa puolet sopimustuottajistaan.

Meijeriteollisuuden toiminta on ollut Suomessa vahvasti keskittynyttä Valion hallitessa maitomarkkinoita. Toinen suuryritys Ingman Foods Oy on kuitenkin *valtaa-massa kovalla hintakilpailulla* markkinaosuuksia³⁷. Vähittäiskaupan rakennemuutosten nähdään olevan kova haaste kotimaiselle elintarviketeollisuudelle, joka jou-tuu vastaamaan lisääntyvään kilpailuun nopeuttamalla omaa kansainvälistymistään ja kasvattamalla tuotantonsa volyymiä. Elintarvikeketjun suurimpia haasteita ovat elintarvikkeiden hinnat, pienet kotimaan markkinat, kasvavat tuotantokustannuk-set ja voimakas tuontikilpailu (Hautamäki 2010, 10).

35 Vuoden 2007 aikana uudistettiin maitoketjun tuotantotapaohje, joka oli laadittu eri toimialojen ohjeista ensimmäisenä. Kansallinen elintarviketalouden laatustrategia, Toimintakertomus 2007, 3-4.

36 EU:n elintarvikehygienialainsäädäntö eli ns. hygieniapaketti tuli voimaan 2006. Lainsäädäntöpaketti kattaa koko elintarvikeketjun alkutuotannosta kuluttajalle ja korostaa elintarvikealan toimijan vastuuta tuotteidensa turvallisuudesta. Hygieniapakettiin kuuluvat mm. seuraavat asetukset: H1 eli 852/2004 yleinen elintarvikehygieniasetus, H2 eli 853/2004 eläimistä saatavien elintarvikkeiden erityiset hygieniasäännöt ja H3 eli 854/2004 eläimistä saatavien elintarvikkeiden valvonta-asetus. Hygieniapakettia on täydennetty kansallisella lainsäädännöllä. Kaikkia toimijoita velvoittava uusi Elintarvikelaki astui voimaan 1.3.2006 ja sitä täydentävät Maa- ja metsätalousministeriön antamat ns. alkutuotantoasetus ja ns. laitosasetus saman vuoden aikana. Alkutuotannon toimijan, kuten maidontuottajan, kannalta keskeiset vaatimukset löytyvät Alkutuotantoasetuksesta. Siinä on yksityiskohtaisesti kuvattu myös asiat, joista pitää löytyä kirjanpito sekä tuottajalta vaadittava omavalvonta.

37 ”Arlan maito työntää Valion ulos HOK-Elannon kaupoista”, Helsingin Sanomat 5.3.2010.

5.3.2010 uutisoinnin mukaan HOK-Elanto ostaa jatkossa S-ryhmän kauppoihin halvempaa ruotsalaista maitoa, mikä tulee vaikuttamaan Valion markkinaosuuksiin merkittävästi. Tutkimusten mukaan markkinoiden avauduttua ja hintatason laskettua peruselintarvikkeiden alkuperän merkitys suomalaiselle kuluttajalle on kasvanut. Vähittäiskaupan rakennemuutokset ovat kova haaste kotimaiselle elintarviketeollisuudelle, joka joutuu vastaamaan lisääntyvään kilpailuun nopeuttamalla omaa kansainvälistymistään ja kasvattamalla tuotantonsa volyymiä. Logistiikan tehostamiseen pyrkiessään kauppaketjut keskittävät hankintojaan suurille elintarvikeyrityksille. Tässä tapauksessa HOK-Elanto keskittää ostonsa kuitenkin hinnaltaan edullisemmalle Ingman Foods Oy:lle. MTK:n johtokunnan jäsen ja maitovaliokunnan puheenjohtaja Eero Isomaan pelkää, että tuontimaidolla ja HOK-Elannon kaltaisilla päätöksillä horjutetaan Suomen maitohuoltoa.

Rehuteollisuus

Hyvät teollisen rehunvalmistuksen toimintatavat -ohje on suunniteltu kehittämään ja yhtenäistämään rehualan toimintatapoja siten, että rehujen turvallisuus entisestään varmentuisi. Ohje keskittyy rehujen biologisten, kemiallisten ja fysikaalisten riskitekijöiden huomioimiseen ja hallintaan, ja näin se edistää eläinten, ympäristön sekä elintarvikkeiden turvallisuutta. Rehunvalmistusta koskevien ohjeiden taustalla on vuoden 2006 alusta sovellettu EU:n rehuhygieniasetus³⁸, joka kannustaa rehualan sektoreita laatimaan yhteisö- sekä kansallisen tason ohjeita hyviksi toimintatapakäytännöiksi. Kyseessä on siis sääntelytyyppinä yhteissääntely. Ohjeet ovat vapaaehtoisia ja alan itsensä laatimia, mutta sekä yhteisötason että kansalliset ohjeet käyvät kuitenkin läpi komission tai vastaavasti kansallisten viranomaisen arvioinnin. Ohjeet ovat yhteneväiset EU:n ja kansallisen rehulainsäädännön kanssa, minkä soveltamista ne edesauttavat. Ohjeen on tarkoitus osaltaan tukea myös viranomaisen tekemää rehualan valvontaa. Ohjeen soveltamisen ja noudattamisen merkitys eri toimijoiden viranomaisvalvonnassa jää kuitenkin aina viranomaisen harkittavaksi ja päätettäväksi.

Euroopan rehuteollisuuden kattojärjestö on FEFAC on laatinut kansallisia ohjeita yhtenäistävän vertailustandardin, European Feed Manufacturers' Code, EFMC (benchmark-standardi). Suomalainen *Hyvät teollisen rehunvalmistuksen toimintatavat* -ohje (FFMC) on laadittu yhteensopivaksi EFMC:n kanssa. Tätä kautta FFMC saavuttaa Euroopan laajuisen monenkeskisen tunnustettavuuden muiden maiden vastaavien hyvän käytännön ohjeiden kanssa. Suomalaisiin ohjeisiin on kirjattu lisävaatimuksia etenkin täydellistä salmonellattomuutta koskien (nollatoleranssi).³⁹

38 Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus rehuhygieniasta 1831/2003.

39 Hyvät teollisen rehuntuotannon toimintatavat -ohje (5.2.2009).

Lihantuotannon hyvät toimintatapaohjeet

Lihantuotannon hyvät toimintatavat -kuvauksen laatiminen toteutettiin hankkeena, jonka toimeksiantaja oli Elintarviketeollisuusliitossa toimiva Suomen Lihateollisuusyhdistys. Tavoitteena oli laatia yksinkertainen, *kuluttajalle lisätietoa antava kuvaus* liha-alan keskeisistä hyvistä toimintatavoista. Toimintaohjetta on myös tarkoitus hyödyntää muiden liha-alan hankkeiden taustamateriaalina. Sisällössä keskitytään niihin lainsäädäntövaatimuksiin ja alan toimintatapoihin, joiden kuvauksella halutaan vahvistaa kuluttajan luottamusta suomalaisiin lihatuotteisiin. Kuvauksessa on käyty läpi koko lihantuotantoketju eläinjalostuksesta ja rehuntuotannosta valmiiden lihatuotteiden toimittamiseen kauppaan asti. *Hyvä toimintatapa* osoittaa kuinka elintarviketurvallisuus taataan käytännössä koko lihantuotantoketjussa. Lainsäädäntö asettaa toiminnalle perusraamit, mutta niiden lisäksi alalla on lukuisia elinkeinon yhteisesti sopimia toimintatapoja ja malleja sekä yritysten omia vaatimuksia, joilla on merkittävä vaikutus kotimaisen lihatuotteiden puhtauteen ja turvallisuuteen. *Hyvä toimintatapa pitää sisällään sekä lainsäädännön vaatimukset täyttävän että sen yli menevän toiminnan kuvauksen.* Sian-, naudan- ja siipikarjanlihan tuotantosektorit on kuvattu erikseen erityisesti tuotantoketjun alkupäätä koskevien erilaisten vaatimusten takia.⁴⁰

Yksi keskeinen piirre broilerituotannossa on se, että kaikki kotimaiset broilerit kasvavat sopimustuotantotiloilla. Tämä ei ole lakisääteinen vaatimus, mutta sopimustuotanto sitoo sopimusperusteisesti sekä tuottajan että teollisuuden noudattamaan yhteisesti ennalta sovittuja sääntöjä kuten järjestelmälliseen eläinten terveydenhuoltotyöhön sitoutumisen. Se mahdollistaa myös koko ketjun tehokkaan organisoinnin ja tuotannon jatkuvan kehittämisen. Esimerkiksi teollisuuden neuvontapalvelut ovat tuottajille ilmaiseksi käytössä. Tuotannon seuranta tehdään tiloilla aktiivisesti ja tilavierailuilla kartoitetaan olosuhteita ja rakennusten sekä laitteiden kuntoa. Hyvien tuotantotapaohjeiden ansiosta siipikarjan terveystilanne on Suomessa yksi maailman parhaimmista, sillä koko elinkeino on sitoutunut vapaaehtoisesti vastustamaan myös lainsäädännöstä ulkopuolelle jääviä tarttuvia eläintauteja.⁴¹

Alan itsesääntely konkretisoituu myös vastuuna terveellisten valintojen hyväksi tehtävästä työstä. esimerkiksi ravintosisältöjen näkyvä ja helppolukuinen merkin-täjäjärjestelmä GDA on tuorein esimerkki suomalaisesta. Euroopan elintarviketeollisuusliitto (CIAA⁴²) CIAA on myös laatinut viitteellistä päiväsaantia tietyille ravintoaineille (Guideline Daily Amount, GDA) koskevan pakkausmerkintäsuosituksen, jonka tarkoituksena on kertoa kuluttajalle tuotteen ravintoarvo pakkausta kohden. EU:n komissio antoi 30.1.2008 asetusehdotuksen elintarvikkeiden pakkausmerkinnöistä. Komission ehdotus pohjaa CIAA:n suositukseen. Itsesääntely on konkreettisesti toiminut lainsäädännön edeltäjänä. Suomessa GDA-merkinnät tulivat pak-

40 Lihantuotannon hyvät toimintatavat – Broileriketju, Helsinki 2009, 3.

41 Lihantuotannon hyvät toimintatavat – Broileriketju, Helsinki 2009, 5 ja 9.

42 Confederation of the Food and Drink Industries in the EU.

kauksiin syyskuussa 2007 ja suomalainen elintarviketeollisuus on ottanut muita Pohjoismaita vauhdikkaammin käyttöön vapaaehtoisen GDA-merkinnän⁴³.

3.2.5 Elektroniikkateollisuus

3.2.5.1 ELEKTRONIKKATEOLLISUUDEN TAUSTAA

Elektroniikkateollisuudesta tuli yksi Suomen vientiteollisuuden tukijaloista paperi- ja konepajateollisuuden rinnalle 1990-luvulla. Elektroniikka- ja sähköteollisuus koostuu *tietoliikennelaitteiden*, sähkökoneiden ja instrumenttien valmistuksesta. Vuonna 2009 alan yritysten liikevaihto Suomessa oli 19 miljardia euroa. Henkilöstöä Suomessa oli 58 000 ja tytäryrityksissä ulkomailla 137 000. Toiminta ulkomailla on kasvanut voimakkaasti erityisesti Länsi-Euroopassa ja Aasiassa. Tietoliikenne on liikevaihdoltaan ylivoimaisesti suurin sähkö- ja elektroniikkateollisuuden alue Suomessa.

Nokia Oyj:n vetämänä syntyi Suomeen nopeasti pienten ja keskisuurten alihankkijayritysten verkosto. Useimpien alihankintayritysten pääasiakas oli ja on yhä edelleen Nokia. Monikansallisessa alihankintayrityksessä eri maiden rinnakkaiset tuotantoyksiköt kilpailevat keskenään ja tuotanto siirtyy usein kustannuspaineiden vaikutuksesta edullisimpaan ympäristöön. Yksi tällainen on Kiina. Selvitysten ja yrityskyselyjen mukaan Suomen vahvuustekijöitä sijaintipaikkakilpailussa ovat toimiva infrastruktuuri, koulutustaso, ihmisten luotettavuus ja oma-aloitteisuus sekä yhteiskunnan vakaus. Heikkouksia ovat kustannustaso ja verotus (Ali-Yrkkö ym. 2004). 2000-luvun alkuvuosina elektroniikkateollisuuden, samoin kuin koko tieto- ja viestintäklusterin kasvu on jäänyt selvästi aiempaa pienemmäksi. (Taulukko 4).

43 Kapiainen-Heiskanen Eurometri 1/2008.

Taulukko 4. Teollisuustuotanto toimialoittain.

	Mrd. €	2003* osuudet v. 2000 hinnoin	Määrän muutos, %					
			Edellisestä vuodesta				Keskimäärin	
			2003*	2004*	2005 ^E	2006 ^E	1999→04	2004→09 ^E
Teknolוגiateollisuus	14.6	46.4	0.1	7.0	5.4	5.3	6.3	4.6
- metallien jalostus	1.2	3.9	2.4	3.0	3.0	1.9	1.9	2.4
- metallituotteet	2.0	5.6	3.0	-0.6	-1.3	1.2	3.6	2.5
- koneet ja laitteet	3.1	9.6	1.0	5.0	4.7	4.2	2.1	3.4
- kulkuneuvot	1.1	2.4	-5.7	-11.8	1.9	13.8	-3.1	3.5
- elektroniikka- ja sähköteollisuus	7.2	24.9	-0.7	12.0	7.5	6.3	10.9	5.8
Metsäteollisuus	5.0	20.2	2.5	6.0	2.9	2.6	2.2	2.8
- puutavara-teollisuus	1.3	4.2	4.1	1.9	2.3	2.8	2.7	3.4
- paperiteollisuus	3.7	16.0	2.0	7.1	3.1	2.6	2.0	2.6
Graafinen teollisuus	1.6	5.0	-0.7	3.2	3.4	2.7	2.4	2.4
Kemianteollisuus	3.0	8.6	-0.1	1.4	2.6	2.4	1.5	2.6
Elintarviketeollisuus	2.2	5.6	0.6	-0.2	-1.2	0.8	0.9	0.8
Tekstiili-, vaatetus-, nahka- ja kenkäteollisuus	0.5	1.5	-8.5	-8.5	-1.5	-0.3	-4.2	-0.9
Muu tehdasteollisuus	1.5	4.7	1.2	4.8	2.4	1.2	1.7	2.4
Tehdasteollisuus yhteensä	28.6	92.0	0.5	5.3	3.8	3.8	3.9	3.5
Mineraalien kaivu	0.4	1.0	+1.5	-17.4	9.3	+3.4	-6.4	0.2
Sähkö-, kaasui- ja vesihuolto	2.9	7.0	10.8	1.2	-2.3	2.0	3.9	1.4
Koko teollisuus	31.8	100.0	1.1	4.8	3.5	3.6	3.8	3.3
Teollisuus pl. elektroniikka- ja sähköteollisuus	24.5	75.1	1.7	2.4	2.1	2.6	1.8	2.4

Lähteet: ETLA ja Tilastokeskus.

Tässä tarkastellaan kansainvälisten suomalaisyritysten yhteiskuntavastuuta osana kansainvälisiä elektroniikkateollisuuden arvoketjuja. Monet elektroniikka-alan tuotteet valmistetaan kehitysmaissa. Viisi maailman suurinta matkapuhelimia valmistavaa yritystä ovat Nokia, Samsung, Motorola, LG ja Sony Ericson. Ne kaikki ovat ottaneet käyttöönsä käytännesäännöt, joiden mukaan ihmisoikeudet ja työntekijöiden oikeudet täytyy turvata.

3.2.5.2 ELEKTRONIKKATEOLLISUUDEN ITSESÄÄNTELY JA SEN TOIMIVUUS

Elektroniikkateollisuuden kansainvälistä yhteiskuntavastuullista toimintaa konkretisoivat elektroniikkateollisuuden käytännesäännöt (Electronic Industry Code of Conduct⁴⁴). Kahdeksan suurinta elektroniikka-alan yritystä laativat käytännesäännöt vuonna 2004 ja sen jälkeen on käytössä kolmas uudistettu versio. Sääntöjen luomiseen osallistuvat vain yritykset, vaikka eri organisaatiot ovat lähettäneet lukuisia suosituksia ja parannusehdotuksia. Yli 40 yritystä on allekirjoittanut sitoutuneensa noudattamaan käytännesääntöjä. Allekirjoituksellaan yritykset sitoutuvat noudat-

44 <http://www.eicc.info/> Ks. myös Sorsa Oikeus 2008, 63.

tamaan sääntöjä sekä oman toimintansa auditointeihin samoin kuin omien alihankkijoidensa auditointeihin. Auditoinnit suorittavat kuitenkin samat yritykset jotka allekirjoittavat käytännesäännöt. Tämä on yksi ulkoisten havainnoitsijoiden esittämä kritiikin kohde. (CEREAL 2009, 8).

FinnWatch⁴⁵ ja SwedWatch ovat kansalaisjärjestöjä, jotka valvovat ylikansallisten yritysten yhteiskuntavastuullista toimintaa. Vastaavanlainen organisaatio on The Centre of Labour Reflection and Action (CEREAL) Meksikossa, joka on valvonut elektroniikka-alan käytännesääntöjen noudattamista alusta lähtien (CEREAL 2009, 8).

FinnWatch'in vuonna 2008 julkaistussa, Kiinan ja Filippiinien tehtailta suoritettuihin tarkastuksiin perustuvassa raportissa tuotiin esiin suuri määrä kansallisen lain, – ILO:n konventioiden – sekä käytännesääntöjen rikkomuksia. Raportti osoittaa, että eri ongelmat ovat usein sidoksissa toisiinsa. Kiinassa ja Filippiineillä minimipalkasta on tullut peruspalkka, mikä johtaa siihen, että työntekijöiden on tehtävä paljon ylitöitä. Työntekijät ovat myös tuoneet esiin, etteivät ylityöt ole aina vapaaehtoisia. Liialliset ylityöt vaikuttavat negatiivisesti terveyteen ja osittain ne ovat myös syy työntekijöiden tekemiin virheisiin. FinnWatchin tutkimuksen mukaan työntekijät tekevät ylitöitä jopa 150 tuntia joka kuukausi. Se on vastoin Kiinan kansallistakin lainsäädäntöä, mutta lain noudattamisen valvonta on heikkoa. Kiinassa virheistä sakotetaan vähentämällä palkasta tietty summa. Korkealle asetetut tuotantotavoitteet johtavat siihen, että työntekijät eivät käytä suojavarusteita, joita pitäisi käyttää. Siksi he altistuvat vakaville terveysriskeille käsitellessään kemikaaleja. Myös riippumattomat ammattiliitot on Kiinassa kielletty (Chan & Haan & Nordbrand & Torstensson 2008, 63).

Vuonna 2008 julkaistun raportin jälkeen on Shenzhenin kännykkälaturitehtailta on tehty uusintatarkastuksia. Kännykkälaturitehtaiden työläiset ovat kokeneet raportin mukaan merkittäviä parannuksia työsuojelussaan sen jälkeen, kun MakeITfair'n ensimmäinen raportti julkistettiin 2008. Taulukkoon 5 on listattu ongelmat, joita vuoden 2008 tarkastuksissa havaittiin, korjaavat toimenpiteet, joita tarkastuksen jälkeen on tehty sekä edelleen työntekijöiden mielestä parannusta kaipaavat osa-alueet.

Vuoden 2009 lopulla julkaistun elektroniikkateollisuuden yritysten yhteiskuntavastuuta Meksikossa tarkastelleen raportin mukaan suurin haaste yrityksille, jotka ovat allekirjoittaneet EICC -säännöt, on työpaikkojen pysyvyysongelma. Liiallinen tilapäisten työntekijöiden käyttäminen oli vuonna 2006 pudonnut 40 prosenttiin, mutta vuonna 2009 se nousi jälleen 60 prosenttiin. Toinen pysyvä ongelma on yhdistymisvapauden puuttuminen. EICC -sääntöjen käyttöönoton jälkeen selvästi havaittavia ja huomattavia parannuksia on Meksikon elektroniikka-alan yrityksissä nähtävissä syrjinnän vähenemisessä.

45 Ks. tarkemmin <http://www.finnwatch.org/> FinnWatch hankkii, työstää ja levittää tietoa suomalaisten tai tänne vahvasti sidoksissa olevien yritysten toiminnasta.

CEREALin selvitysten mukaan vuonna 2005 90 prosenttia työntekijöistä ilmoitti kokeneensa jonkinasteista syrjintää, kun vastaava prosentti vuonna 2009 oli vain 25. Samoin työhön liittyvien onnettomuuksien väheneminen on CEREALin raportin mukaan toinen osa-alue, jolla on saavutettu huomattavaa edistymistä EICC -sääntöjen käyttöönoton myötä. Kun vuonna 2005 onnettomuuksia listattiin 2000 työntekijällä, oli onnettomuuksien määrä vastaavasti vain 300 vuonna 2009. (CEREAL 2009, 9).

Muita parannuksia, joita EICC -sääntöjen käyttöönoton jälkeen on elektroiikkateollisuuden työoloissa tapahtunut, on alan kauppakamarin ja CEREALin välisen vuoropuhelun parantuminen ja syveneminen. Viiden vuoden dialogin jälkeen edellä mainittujen parannusten lisäksi on nähtävissä, että työriidat saadaan ratkaistua nopeammin: kun ratkaisuun kului aiemmin vuosi, niin nyt vastaava riita saadaan ratkaistua kahdessa kuukaudessa. Keskeisiä keskusteluteemoja ovat yhdistymisvapauden salliminen ja tilapäisen työvoiman käyttö. (CEREAL 2009, 26).

Taulukko 5. Havainnot Kiinan kahdella tehtaalla tehdyistä tarkastuksista. (Nordbrand & Haan 2009, 22).

Tuotanto &	Asiakkaat	Raportoidut ongelmat 2008	Tehdyt parannukset	Jäljellä olevat korjaamista edellyttävät toimenpiteet
laturien ja muuntajien valmistus	Nokia Samsung Motorola LGE & muut	Työntekijöiden työllistymisvapauden rajoittaminen Laittomat ylityötunnit Palkaton ylityön teettäminen Sakkojen käyttö rankaisukeinona. Puutteellinen terveys- ja turvallisuuskoulutus Riittämättömät suojarusteet Paljon onnettomuuksia. Puutteellinen ilmastointi ja lämpötila liian korkea. Vaaralliset yöpymistilat. Poliisien julmuus avoimien protestien aikana vuonna 2007.	Työntekijöiden terveys- ja turvallisuusolojen parannuksia: • johtamisjärjestelmiä parannettu • työntekijöiden koulutusta lisätty • keuhko ilmanvaihtojärjestelmä • paloturvallisuus • yrityksen sisäinen terveysklinikka • ensiapupakkaukset • vuosittaiset terveystarkastukset Parantuneet työpaikan asuinolosuhteet (makuuhuoneet, ruokala kunnostettu, ilmanvaihtoa parannettu Esimiesten koulutusta yrityksen politiikan tuntemiseen ja oikeudellisten velvoitteiden tuntemiseen. Työoloja koskevien kommunikaatiokanavien parantaminen (työntekijöiden hyvinvointi-komiteat, kokoukset, kuumat linjat, ehdotuslaatikot, lähtöhaastattelut jne.) Ylityötuntien korvaaminen Ei raportointeja rangaistussakkojen perinnästä. Käytännösääntöjen tuntemus parantunut	Laittomat ylityötunnit Pitkistä työpäivistä ja työ paineesta johtuvat terveys- ja turvallisuusongelmat Peruspalkka on laillinen, mutta ongelmallisen alhainen Syrjintää rekrytoinnissa, työntekijöiden agentit keräävät "esittely palkkioita" (T 2), vaikeuksia erota (T 1) ja sakkoja laatuvirheistä (T 1 vaikka yrityksen politiikka) kieltää sen. Työntekijöiden terveys-tarkastukset ennen palkkaamista.

Taulukko 6. CEREALin arviointi elektroniikka-alan yritysten yhteiskuntavastuullisuudesta Meksikossa. (CEREAL 2009, 29)

CEREAL's Ranking of Company Performance 2009

Position	Company	
1	Sanmina SCI	VERY GOOD
2	Hewlett Packard	VERY GOOD
3	Jabil	GOOD
4	Microsoft	GOOD
5	Intel	GOOD
6	Philips	GOOD
7	Sony	REGULAR
8	Foxconn	REGULAR
9	USI	BAD
10	Panasonic	BAD
11	IBM	BAD
12	Benchmark	BAD
13	Nokia	BAD
14	Blackberry	BAD
15	Flextronics	BAD

RANKING SYSTEM
based on
CEREAL's
experience
and cases of
worker
complaints

VERY GOOD	Low incidence of cases. All or almost all of the cases solved.	GOOD	Low incidence of cases. More than half were solved.	REGULAR	Low incidence of case. Few or none solved.
ADEQUATE	High incidence of cases. All or the majority of cases solved.	DEFICIENT	High incidence of cases. Some cases solved.	BAD	High incidence of cases. Few or none solved.

CEREALin raportissa vertaillaan Meksikossa toimivien kansainvälisten elektroniikka-alan yritysten yhteiskuntavastuullisuuden suorituskykyä (taulukko 6). Suomalainen Nokia on rankinglistalla erittäin huonolla sijalla. Erityistä huomiota raportissa kiinnitetään Nokian käyttämiin lyhyisiin 28 päivän työsopimuksiin. (CEREAL 2009, 7). Nokian vastuullisuus sosiaalisen vastuun ulottuvuudella näyttää olevan tämän yksittäisen Meksiko-tapauksen näkökulmasta aika heikko. Ympäristövastuullisuuden puolella Nokia on näyttänyt olevan eturivin kehittäjien joukossa (Sorsa 2009a.)

3.2.6 Toimialakohtaisen vertailun yhteenveto

Sosiaalista vastuuta koskeva itsesääntely- ja yhteissääntely eri toimialoilla näyttäytyy erilaisena, koska toimialat ovat kansainvälisyyden asteeltaan erilaisia. Vähittäiskauppa ja vaateteollisuus ovat aloja, joissa tavaroita tuodaan paljon ulkomailta. Elintarviketeollisuus on toistaiseksi pitkälti kansallisiin raaka-aineisiin perustuva, joten kotimaan markkinoilla vaikuttaa vahvasti kansallinen lainsäädäntö sekä itse- ja yhteissääntely. Suomalaisten elintarvikeyritysten kilpailukykyä pyritään parantamaan laatujärjestelmiä kehittämällä ja kansainvälisiä laatujärjestelmiä hyödyntämällä. Kansainvälisten standardien hyödyntämiseen liittyvä kehitystyö on Suo-

messä vasta aluillaan⁴⁶. Tosin yhteissääntelynä toteutetut kansalliset hankkeet laatustrategian ympärillä ovat esimerkillinen alan toimijoiden yhteistyön toivuuden osoitus. Elintarviketurvallisuuden alalla tehty omaehtoinen toiminta on parantanut elintarvikeketjun elintarviketurvallisuutta ja tehostanut eläintautien ennaltaehkäisyä.

Vähittäiskaupan ja vaateteollisuuden *tuontitavaroita koskevaan* sosiaaliseen vastuullisuuteen voidaan vaikuttaa vain sopimusteitse ja itsesääntelyllä. Keskeisimmät itsesääntelyn esimerkit tulevatkin kansainvälisiltä markkinoilta, joissa on kehitetty kansainvälisten arvoketjujen johtamiseen itsesääntelymenetelmiä.

Elektroniikkateollisuuden itsesääntelyesimerkki puolestaan osoittaa, miten tärkeä rooli kansalaisjärjestöjen toteuttamalla itsesääntelyn valvonnalla on toiminnan tehokkuuden kannalta. FinnWatchin ja CEREALin tekemien tutkimusten mukaan todellisia parannuksia on työntekijöiden olosuhteissa saatu alihankintaketjujen tehtailla aikaan.

Seuraavassa tarkastellaan vielä yhtä itsesääntelyn muotoa, vaikka suomalaisyritykset eivät olekaan sen käyttöä vielä kokeilleet. Sen sijaan Suomessa toimii ulkomaisia yrityksiä, joille kansainväliset puitesopimukset ovat tuttuja.

3.3 Monikansallisten yritysten käytännesääntöjen ja puitesopimusten vertailu

3.3.1 Käytännesääntöjen ja puitesopimusten tavoitteet ja sisältö

Suurten ylikansallisten yritysten käytössä olevat yritys- ja alakohtaiset käytännesäännöt ja kansainväliset tai eurooppalaiset puitesopimukset konkretisoivat työntekijöiden oikeuksia kansainvälisessä kaupassa. Ne molemmat ovat globalisaation tulosta, ja niiden tarkoituksena on parantaa monikansallisten yritysten toimintatapojen yhtenäisyyttä. Käytännesääntöjen ja kansainvälisten puitesopimusten käytössä on tiettyjä eroja, mutta myös tiettyä lähentymistä.

Monikansallisten yritysten nousu (Multinational enterprises, MNE) 1960-luvulta alkaen on synnyttänyt monia julkisen sektorin aloitteita ILO:n yleissopimusten lisäksi. Tällaisia ovat ILO:n ja OECD:n monikansallisia yrityksiä koskevat käytännesäännöt, jotka kuitenkin ovat vain suositusluontoisia eivätkä täytäntöön pantavissa.⁴⁷

Kansainväliset puitesopimukset perustuvat YK:n työjärjestön ILO:n yleissopimuksiin, jotka käsittelevät esimerkiksi järjestäytymisvapautta (ILO Co87), oikeutta neuvotella työehtosopimuksista (ILO Cog8), pakkotyön kieltoa (ILO

46 Ks. esim. Lisäarvoa laatutyöstä: Elintarvikeketjun kansallisen laatujärjestelmän kehittäminen ja todentaminen (2008-2010), väliraportti 9/2009; Maa- ja metsätalousvaliokunnan lausunto 1/2010 vp, MmVL 1/2010 vp – E 177/2009 vp; Valtioneuvoston selvitys komission tiedonannosta Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaaliskomitealle sekä alueiden komitealle – Toimivampi elintarvikeketju Eurooppaan.

47 Stevis 2010, 1.

C105), syrjinnän kieltoa (ILO C111), tasa-arvoa ja lapsityövoiman käytön lopettamista (ILO C182⁴⁸). Suurin osa kansainvälisistä puitesopimuksista koskee sosiaalisia perusoikeuksia tai työehtoja, jotka sisältyvät ILO:n vuoden 1998 työn perusoikeuksien julistukseen. Joissakin kansainvälisissä puitesopimuksissa käsitellään myös työterveys- ja työturvallisuuskysymyksiä⁴⁹.

ILO:n julistus vuodelta 2008 *“Social Justice for a Fair Globalization” on laajasti hyväksytty kansainvälisessä yhteisössä*. ILO pyrkii edistämään decent work agenda⁵⁰, jonka edistämiseksi se on tuottanut useita avainasiakirjoja kuten Employment Policy Convention (1964 (No. 122) ja Global Employment Agenda⁵¹. The ILO Tripartite Declaration of Principles concerning Multinational Enterprises and Social Policy (MNE Declaration) on luotu ohjaamaan yksityisen sektorin aloitteita kuten yritysten käytänneseäntöjä tai toimialakohtaisia aloitteita. Se on ainoa kansainvälinen sosiaalista ulottuvuutta koskeva asiakirja, jolla on sekä työntekijöiden, työnantajien että julkisen sektorin tuki.

Ammattiliittojen maailmanjärjestöt (Global Union Federation, GUF) allekirjoittavat kansainvälisen puitesopimuksen yleensä yrityksen keskusjohtojen kanssa. Eurooppalaisten puitesopimusten allekirjoittajina ovat eurooppalaiset teollisuusjärjestöt (EIF⁵²), eurooppalaiset yritysneuvostot (EWC⁵³) ja/tai kansalliset ammattiliitot ja yritysjohto. Näitä sopimuksia sovelletaan alueellisesti Euroopassa. Ensimmäinen IFA sopimus allekirjoitettiin Danonen ja UTTA:n välillä 1988, minkä jälkeen on allekirjoitettu kaikkiaan 51 sopimusta (Schömann et al. 2008, 21). Taulukossa 7 on lista maailmanlaajuisista ammattisihteeristöistä, jotka osallistuvat yleensä puitesopimusten laadintaan.

Puitesopimukset koetaan legitimiimmiksi kuin käytänneseäntöt, koska neuvotteluissa ovat mukana sekä työntekijäpuolta edustava joko ammattiliittojen maailmanjärjestö (GUF) tai maailmanlaajuinen ammattisihteeristö tai eurooppalainen yritysneuvosto (European Works Council⁵⁴). Monikansallisten yritysten käytänneseäntöt⁵⁵ on laadittu yleensä johtamisen näkökulmasta, yksipuolisesti työntekijöitä kuulematta, tosin poikkeuksiakin on.

48 ILO C182 Worst Forms of Child Labour Convention

49 Telljohan & Romagna & da Costa & de Cachan & Müller & Rehfeldt & Zimmer 2008.

50 Ks. Decent work (1999); Reducing the decent work deficit: A global challenge (2001) ja Working out of poverty (2003).

51 Ks. <http://www.ilo.org/gea>. And in particular: Implementing the Global Employment Agenda: Employment strategies in support of decent work, “Vision” document, ILO, 2006.

52 EIF eli European Industry Federation; Kansainväliset ammattisihteeristöt (International Trade Secretariats, ITS).

53 Euroopan Unioni (EU) hyväksyi kansainvälistä konserniyhteistyötä koskevan direktiivin (European Works Councils, EWC) 22.9.1994. Direktiivi siirrettiin kansalliseen lainsäädäntöön syksyllä 1996. Suomesa direktiivi on siirretty lakiin yhteistoiminnasta yrityksissä. EWC:n tavoitteena on parantaa työntekijöiden oikeutta tiedon saantiin ja neuvotteluihin eurooppalaisen tason kysymyksissä, jotka koskevat vähintään kahta maata. Direktiivi antaa oikeudet työntekijöille, ei ammattiliitoille. Eurooppalainen yritysneuvosto perustetaan yritykseen, jossa on vähintään 1000 työntekijää EU/ETA -alueella. Näistä täytyy vähintään 150 työntekijää olla vähintään kahdessa maassa. Ks. myös SAK osana kansainvälistä ay-liikettä 2006, 26.

54 Perustuvat EU:n vuonna 1994 antaman direktiiviin.

55 Ammattiliitot eivät hyväksy maailmanlaajuisiksi puitesopimuksiksi yritysten yksipuolisia julistuksia tai käytänneseäntöjä, koska ne eivät täytä kaikkia ILO:n yleissopimusten kohtia. Ammattiliitot edellyttävät kahdenvälistä sopimusta, jossa tunnustetaan myös ammattiliittojen rooli valvojana. Harinen 2004.

Taulukko 7. Puitesopimusten laadintaan osallistuvat ammattisihteeristöt.
(Stavis 2010, 3).

EI Educational International: kansainvälinen opettajajärjestö, päämaja Brysselissä www.ei-ie.org
BWI Building and Wood Workers International (14): rakennus- ja puualan ammattisihteeristö, päämaja Genevessä www.bwint.org
ICEM International Federation of Chemical, Energy, Mine and General Workers' Union (13): kemian-, energia- ja kaivosalan liitto, päämaja Brysselissä www.icem.org
IFJ International Federation of Journalists: kansainvälinen lehtimiesliitto, päämaja Brysselissä www.ifj.org
IMF International Metalworkers' Federation (19): kansainvälinen metallityöväen liitto, päämaja Genevessä www.imfmetal.org
ITGLWF International Textile, Garment and Leather Workers' Federation: tekstiili-, vaatetus- ja nahka-alan liitto, päämaja Brysselissä www.itglwf.org
ITF International Transport Workers' Federation: kansainvälinen kuljetusalan liitto, päämaja Lontoossa www.itf.org.uk
IUF International Union of Food, Agricultural, Hotel, Restaurant, Catering, Tobacco and Allied Workers' Association (4 *): elintarvike-, hotelli- ja ravintola-alan ammattisihteeristö, päämaja Genevessä www.iuf.org
PSI Public Services International: julkisten alojen ammattiliittojen kansainvälinen liitto, päämaja Ferney-Voltairessa Ranskassa www.world-psi.org
UNI Union Network International (20 **): kansainvälinen yksityisalojen liitto, päämaja Nyonissa Sveitsissä www.union-network.org

*) Stavisin mukaan IUF on saanut allekirjoitettua myös tärkeän "Memorandum of Understanding" asiakirjan Coca Colan kanssa.

**) UNI on allekirjoittanut puitesopimukset muun muassa Nordean ja Skandian kanssa.

Yksipuolisiin käytännösääntöihin liittynyt kritiikki johti aloitteiden monipuolistumiseen ja ns. kansalaisyhteiskunnasta lähtevien aloitteiden lisääntymiseen. Sertifiointijärjestelmistä esimerkiksi Forest Stewardship Council ja Fair Trade ovat perustuneet strategiaan, jossa kulutus toimii strategiana parantaa monien yhteisöjen ja työntekijöiden oloja. Tuottajastrategiat kuten IFAt ja monet muut työntekijöiden oikeuksia korostavat aloitteet pyrkivät edistämään työntekijöiden oloja suoraan, erityisesti haavoittuvimmilla alueilla. (Stavis 2010, 2).

Käytännösääntöjen ja kansainvälisten puitesopimusten tavoitteet

Käytännösäännöt pyrkivät sääntelemään ja harmonisoimaan johtajien ja työntekijöiden käyttäytymistä säännöillä, velvollisuuksilla ja oikeuksilla. Niiden pääasiallinen tarkoitus on määritellä, valvoa ja panna täytäntöön sisäiset käytännösäännöt, jotta organisaation yhtenäisyyttä ja lainsäädännön noudattamista voitaisiin parantaa. Siten ennaltaehkäistään myös kansallisen lain rikkomisesta johtuvia riskejä. Käytännösäännöillä voi kuitenkin olla laajempaakin yhteiskunnallista vaikutusta,

sikäli kuin ne määrittelevät uudelleen työntekijöiden oikeuksia kuten yhdistymisvapautta ja oikeutta neuvotella kollektiivisesti työehdoista (collective bargaining). (Schömann & Sobczak & Voss & Wilke 2008, 85).

Kansainvälisten puitesopimusten tavoitteena ei ole luoda sääntöjä, vaan aikaansaada osapuolten välinen yhteisymmärrys sosiaalisia perusoikeuksia, työntekijöiden ja työnantajien suhteita ja sosiaalista dialogia koskevista peruseräistä, normeista ja arvoista. Niiden tehtävänä on luoda sellainen organisaatiokulttuuri, joka tukee työntekijöiden aktiivista osallistumista ja sosiaaliseen dialogiin perustuvia sosiaalisia suhteita. Vielä tärkeämpää on se, että ne muodollistavat kansainvälisten ammattisihteeristöjen (Global Union Federations) osallistumisen. Ammattisihteeristöillä on tärkeä, aktiivinen rooli sopimusneuvotteluissa ja käyttöönotossa. (Schömann et al. 2008, 85).

Käytännösääntöjen ja kansainvälisten puitesopimusten sisältö

Käytännösääntöjen sisältö on tavallisesti laajempi kuin puitesopimusten sisältö, koska ne koskevat työntekijäsuhteiden lisäksi laajemminkin yritysten yhteiskuntavastuuta. Puitesopimuksissa pitäydytään puolestaan tiukemmin työntekijäsuhteisiin ja systemaattisesti niissä viitataan ILO:n perussopimuksiin: oikeuteen järjestäytyä ja neuvotella työehtosopimuksista sekä syrjinnän ja pakko- ja lapsityön kielolle. Lisäksi monissa sopimuksissa säädetään erikseen kohtuullisista palkoista ja työajoista sekä turvallisista työolosuhteista. Niissä myös esitetään vähintään suosituksia alihankkijoiden työoloista. Puitesopimusten sisällössä on havaittavissa kuitenkin kehitys käytännösääntöjen sisällön suuntaan eli niissäkin aletaan ottaa kantaa myös laajemmin yhteiskuntavastuun muihin kysymyksiin, erityisesti ympäristönsuojeluun. (Schömann et al. 2008, 86).

Kansainvälisten ja eurooppalaisten puitesopimusten välillä on tiettyjä eroja:

Eurooppalaiset puitesopimukset eivät ole menettelyjen osalta niin yhtenäisiä kuin kansainväliset puitesopimukset. Eurooppalaisten yritysneuvostojen (EWC) rooli on tärkeä sopimusneuvotteluissa ja allekirjoittamisessa (yritysneuvostot ovat allekirjoittaneet suurimman osan sopimuksista). Eurooppalaiset puitesopimukset kattavat erilaisia aloja kuten rakennemuutoksen, sosiaalisen vuoropuhelun, työterveyden ja -työturvallisuuden, henkilöstöhallinnon ja tietoturvan. Sosiaalisten perusoikeuksien merkitys on vähäinen, kun taas kansainvälisissä puitesopimuksissa niiden merkitys on keskeinen.

3.3.2 Käytännösääntöjen ja kansainvälisten puitesopimusten täytäntöönpano ja valvonta

Käytännösääntöjen ja kansainvälisten puitesopimusten tiedottamisen menettelyt ja valvontamenettelyt eroavat toisistaan merkittävästi. Puitesopimusten tiedottamiseen ja valvontaan osallistuu molempien osapuolten edustajia ja siten ne edistävät uusien sosiaalisen dialogin keinojen syntymistä. Käytännösääntöjen täytäntöönpano

puolestaan jää tavallisesti yksinomaan yrityksen johdon käsiin. Valvontatehtävä annetaan silloin tällöin ulkopuolisen auditoijan tehtäväksi. Tätä väitettä vahvistaa Schöman et al. tutkimuksen kirjoittajien mukaan se, että monissa yrityksissä kansainvälisen puitesopimuksen solmimista koskeva päätös on tehty tarkoituksena parantaa käytäntönsääntöjen levittämistä ja valvontaa. (Schömann et al. 2008,71).

Käytännessäntöjen täytäntöönpano on pääasiassa riippuvainen yrityksen johtamiskulttuurista ja menetelmistä, joilla käytäntönsääntöjen sisältö tehdään tutuksi yrityksen henkilökunnalle (sekä työntekijöille että päivittäisestä esimiestyöstä vastaaville) ja tavarantoimittajille. *Puitesopimusten täytäntöönpano* edellyttää aktiivista puitesopimuksesta informointia kaikille työntekijöille (myös esimiesasemassa oleville), tytäryhtiöille, alihankkijoille ja tavarantoimittajille. Puitesopimukset tulee kääntää tarpeen mukaan. Aktiivisia tiedottamismuotoja ovat esimerkiksi puitesopimuksen julkaiseminen yrityksen nettisivuilla, tiedottaminen henkilöstölehdessä ja jakamalla informaatiolehtiä. Säännölliset kokoukset kaikkien yrityksen tytäryhtiöiden ylimmän johdon keskuudessa, tavarantoimittajien ja alihankkijoiden aktiivinen tiedottaminen edistävät tiedon levittämistä.⁵⁶

Tuoreessa Euroopan elin- ja työolojen kehittämissäätiön tutkimuksessa mukana olleesta 50:stä käytäntönsäännöstä vain yhdessä kolmasosassa nimenomaan mainitaan minkäänlaisesta tiedottamisesta. Sen sijaan kansainvälisistä puitesopimuksista 80 prosenttia sisältää tiedottamista koskevat yksityiskohdalliset säännöt. Vastaavasti puitesopimuksen tai käytäntönsääntöjen kääntämisestä paikalliselle tai paikallisille kielille mainitaan 38 prosentissa puitesopimuksista, kun taas siitä on maininta vain 4 prosentissa käytäntönsääntöjä. Erityisesti johdon ja työntekijöiden koulutusseminaareista on molemmissa tapauksissa maininta vain 6 prosentissa tapauksia. (Schömann et al. 2008, 59).

Käytännessäntöjä valvovat joko yrityksen johto sisäisesti tai ulkopuoliset auditoijat. Myös anonyymit kuumat linjat ovat käytössä. Puitesopimukset noudattavat erilaista järjestelmää. Niihin on sisällytetty seurantajärjestelmiä, mekanismi sosiaaliselle vuoropuhelulle, ja tarvittaessa myös valitusjärjestelmä. Niitä valvotaan osapuolten välisin keskusteluin ja konflikteja säännellään pehmein menetelmin ja yhteisin ongelmanratkaisukeinoin. (Schömann et al. 2008, 86). Erityisesti uusimmissa kansainvälisissä puitesopimuksissa sovitaan yhteisestä elimestä, johon kuuluu sekä työntekijöiden että johdon edustajia. Tällä halutaan varmistaa, että sopimus pannaan täytäntöön. Työntekijäpuolen valtuuskuntaan kuuluu yleensä edustajia yrityksestä ja yksi ay-liikkeen maailmanjärjestön edustaja sekä yksi ammattiliiton edustaja yrityksen kotimaasta, toisinaan myös eurooppalaisen yritysneuvoston edustaja. Jos yhteistä elintä ei ole perustettu, eurooppalaisten yritysneuvostojen vuosikokouksessa ilmoitetaan kansainvälisen puitesopimuksen toimeenpanosta.

Käytännessäntöt ja puitesopimukset eroavat myös siinä, minkälaisia velvollisuuksia ne luovat työntekijöille. Monissa käytäntönsäännöissä nimenomaan asetetaan

56 Telljohan et al. 2009, 54; Schömann et al. 2008, 59.

kurinpitotoimenpiteitä tai jopa siviilioikeudellisia sanktioita työntekijälle, joka rikoo sovittuja periaatteita. Monissa tapauksissa työntekijöitä velvoitetaan ilmoittamaan havaitsemistaan käytännesääntöjen rikkomuksista esimerkiksi anonyymia kuumaa linjaa käyttäen. Puitesopimuksissa ei ole vastaavia sääntöjä.

Asetettujen saavutusten konkreettiseen toteamiseen tarvitaan mittareita. Käytännesäännöt tai kansainväliset puitesopimukset eivät kummatkaan sisällä suoritusmittareiden määritelmiä täytäntöönpanon aikana saavutettujen tulosten arvioimiseksi. Yritykset ovat alkaneet määritellä suoritusmittareita, joita tultaisiin käyttäämään kaikkien tytäryhtiöihin. Jopa yrityksissä, jotka ovat allekirjoittaneet kansainvälisen puitesopimuksen, on suorituksen mittaaminen johdon alaan liittyvä kysymys, mikä ei kuitenkaan sulje pois työntekijäosapuolen edustajien konsultointia. (Schömann et al. 2008, 65).

3.3.3 Tavanomaisia ongelmia kansainvälisten puitesopimusten käyttöön ottamisessa

Ammattiliittojen maailmanjärjestöjen mukaan yksittäinen yritys on vastuussa puitesopimuksen täytäntöön panemisesta sisällyttämällä sopimuksen säännöt yrityksen politiikkaan ja varmistamalla, että johtamisjärjestelmä on riittävän tehokas täytäntöönpanon varmistamiseksi. Puitesopimusten täytäntöön paneminen tavarantoimittajayrityksissä ja alihankkijoiden keskuudessa ei ole kuitenkaan yksinkertaista. Ensinnäkin, toimialoilla kuten tekstiili-, vaate- ja jalkineiteollisuudessa, joissa arvoketjut ovat ostajavetoisia ja jälleenmyyjät ulkoistavat suuren osan tuotannosta monipuolisille alihankintaketjuille, on usein vaikeaa informoida alimmalla portaalla olevia tavarantoimittajia, koska niitä ei edes tunneta. (Telljohan et al. 2009, 54).

Usein tavarantoimittajat joutuvat noudattamaan useiden eri ostajien käytännesääntöjä, mistä johtuen yksittäisen yrityksen voi olla vaikeaa määrätä yksittäisen kansainvälisen puitesopimuksen käyttöönottoa. Kolmanneksi, pääoma- ja teknologiavaltaisilla aloilla, joissa arvoketjut ovat pääasiassa tuottajavetoisia (autoteollisuus⁵⁷, lentokoneteollisuus, tietotekniikka ja raskas koneteollisuus), saattaa olla ostajan vaikea päästä vaikuttamaan siihen, minkälaisissa olosuhteissa tuotteita tuotetaan. (Telljohan et al. 2009, 54).

Ammattiliittojen maailmanjärjestön näkökulmasta todellinen haaste puitesopimusten valvonnassa on se, että se edellyttäisi jatkuvaa läsnäoloa työpaikalla. Maailmanjärjestöt ovat varsin skeptisiä ulkopuolisten auditointien käyttämisestä, koska toimitusketjujen kompleksisuudesta johtuen ulkopuolisilla valvojilla ei ole mitään mahdollisuutta valvoa jokaista tavarantoimittajaa jatkuvasti. Toiseksi, ulkopuolisilla valvojilla ei ole paljonkaan kokemuksia perusoikeuksiin liittyvistä työntekijöiden oikeuksista ja niiden noudattamisen valvonta on maailmanjärjestöjen mielestä hankala todeta. Kolmanneksi, kun ulkopuolisia valvojia käytetään, ammattiliittojen

57 Ks. autoteollisuuden itsesääntelystä Vahter-Kojo 2010.

edustus yleensä suljetaan valvonnan ulkopuolelle. Jos valvonta tapahtuu sopimusperusteisesti, säilyy yrityksellä itsellään koko prosessin kontrolli, mikä ei ole ammattiliittojen maailmanjärjestöjen näkökulmasta hyvä asia. Ammattiliittojen maailmanjärjestön tavoitteena onkin, että tehokkaan valvonnan onnistumisen takaamiseksi niille varmistetaan mahdollisuus olla luomassa valvontaa koskevia pelisääntöjä ja menettelytapoja ja että niitä prosessin aikana aktiivisesti tiedotetaan ja konsultoidaan. (Telljohan et al. 2009, 55).

3.3.4 Käytännėsääntöjen ja puitesopimusten toimintaan vaikuttavat tilannetekijät

Ensimmäinen silmiinpistävä piirre käytännėsääntöjen ja puitesopimusten välillä on niiden lukumäärä: käytännėsäännöt on laajalle levinnyt ilmiö, eikä pelkästään monikansallisten yritysten keskuudessa. Puitesopimuksia on puolestaan huomattavasti vähemmän. Neljä ay-liikkeen maailmanjärjestöä (IMF, ICEM, UNI ja BWI⁵⁸) ovat allekirjoittaneet suurimman osan kansainvälisistä puitesopimuksista. Tällä hetkellä kansainvälisiä puitesopimuksia on olemassa 56 ja niiden määrä kasvaa jatkuvasti. Sopimuksia solmineissa yrityksissä työskentelee noin neljä miljoonaa työntekijää. Maailman mittakaavassa vaatimattomalta tuntuva luku ei kuitenkaan paljasta puitesopimusten koko vaikutusvaltaa, sillä ay-järjestöjen kanssa neuvotteleiden yritysten alihankkijoina työskentelee yhteensä kymmeniä miljoonia ihmisiä (Telljohan et al. 2009).

Käytännėsääntöjen ja kansainvälisten puitesopimusten käyttöönottoa tukevia tekijöitä on useita. Keskeisiä tekijöitä ovat *yhtyksen koko, toimiala, kansainvälistymisen aste sekä yhtyksen kotimaa*.

3.3.4.1 YHTYKSEN KOKO, TOIMIALA JA KANSAINVÄLISTYMISEN ASTE – OBJEKTIIVISET KRITEERIT

Yhteinen taustatekijä, joka johtaa kansainvälisen puitesopimuksen käyttöönottoon, on yhtyksen toiminnan nopea kansainvälistyminen. Käytännėsäännöt ja puitesopimukset ovat tärkeitä globalisaation hallintakeinoja monikansallisille suuryhtyksille. Ne ovat tarpeellisia sekä yritysjohton että työntekijöiden intressien kannalta, jotta voidaan koordinoita kansainvälisiä toimintoja paremmin. (Schömann et al. 2008, 33-34). Myös yhtyksen pääkonttorin sijainti on vaikuttava tekijä. Amerikkalaisia yhtyksiä kannustetaan vahvasti ottamaan käyttöön käytännėsäännöt.⁵⁹ Sen sijaan kansainväliset puitesopimukset on eurooppalainen ilmiö. Yhtykset, joiden pääkonttori on Euroopassa (erityisesti Saksassa, Ranskassa, Ruotsissa tai Hollan-

58 IMF eli "International Metalworkers' Federation", kansainvälinen metallityöväen liitto; ICEM eli "International Federation of Chemical, Energy, Mine and General Workers' Union", kemian-, energia- ja kaivosalan liitto; UNI eli "Union Network International" kansainvälinen yksityisalojen liitto ja BWI eli "Building and Wood Workers International", rakennus- ja puualan ammattisihteeristö.

59 Federal Sentencing Guidelines. Ohjeiden mukaan yritys voi saada huomattavia vähennyksiä rangaistuksiinsa, jotka koskevat työntekijän aiheuttamia lainrikkomuksia, jos sillä on käytössä käytännėsäännöt. Myös Sarbanes-Oxley laki on vaikuttanut samaan suuntaan. Schömann et al. 2008, 35.

nissa⁶⁰), ovat allekirjoittaneet aktiivisesti kansainvälisiä puitesopimuksia. Näissä maissa on vahva sosiaalisen dialogin ja lainsäädännön perinne, mikä mahdollistaa monimuotoisen työntekijöiden osallistumisen yrityksissä. Nämä kansalliset taustatekijät selvästi suosivat sosiaalista dialogia kansainväliselläkin tasolla ja uusien menetelmien kokeilua. (Schömann et al. 2008, 35).

Käytännesäännöt ovat laajasti eri toimialoille levinnyt ilmiö, mutta todennäköisyys, että käytännesäännöissä käsitellään työoloja tai työmarkkinasuhteita, näyttää olevan suurempi niissä *yrityksissä, joilla on vahva brandi* kuten erityisesti kuluttajatuotteissa ja tekstiiliteollisuudessa. Mutta koska monet kyseisillä toimialoilla toimivista yrityksistä edellyttävät myös tavarantoimittajiensa noudattavan yrityksen käytännesääntöjä tai puitesopimuksia, ulottuu vaikutus myös laajasti sellaisiin yrityksiin, jotka ovat suurelle yleisölle tuntemattomia. (Schömann et al. 2008, 36).

Eurooppalaiset ja kansainväliset puitesopimukset: käytännön kokemukset ja strategiset lähestymistavat -tutkimuksessa (Telljohan et al. 2009, 21) tarkasteltiin 68 vuonna 2008 kesäkuussa voimassa olevaa kansainvälistä puitesopimusta⁶¹. Suurimmassa osassa (noin 70 prosentissa) tutkimuksen kansainvälisistä puitesopimuksista mainitaan tavarantoimittajat ja alihankkijat, ja puolessa niistä yrityksiä kehoitetaan ilmoittamaan toimittajille ja alihankkijoille mahdollisuudesta liittyä kansainväliseen puitesopimukseen sekä kannustamaan heitä tässä. Osassa (14 prosentissa) mainitaan toimenpiteitä, joiden avulla pyritään varmistamaan, että toimittajat noudattavat näitä sopimuksia. Koko toimitusketjua koskevat toimenpiteet määritellään 9 prosentissa, jolloin ylikansalliset yritykset ottavat yleensä asiasta täyden vastuun. (Telljohan et al. 2009).

Myös yrityksen *toimiala* on tärkeä selittävä tekijä. Keskeisimmät toimialat, joilla solmitaan kansainvälisiä puitesopimuksia, ovat metalliteollisuus, kemian teollisuus ja energia-ala, rakennus- ja puuteollisuus ja palveluala. Toimialan taloudellinen luonne ei ole ainoa toimialatekijä vaan ammattiliittojen valta ja relevanttien toimialan maailmanneuvostojen toiminta ovat merkityksellisiä. Yrityksillä, jotka toimivat aloilla, joissa toimialan maailmanneuvostot (GUF'it) ovat pääasiallisia puitesopimuksiin kannustavia toimijoita, on suuri todennäköisyys allekirjoittaa sopimus. (Schömann et al. 2008, 36).

3.3.4.2 YRITYSKULTTUURI JA SOSIAALISEN DIALOGIN LAATU – PEHMEÄT KRITEERIT

Useimmille kansainvälisiin puitesopimuksiin tehneille yrityksille yhteinen piirre on tietynlainen organisaatiokulttuuri ja hyvät suhteet johdon ja työntekijöiden edus-

60 Kaksikolmasosaa eli 45 68:sta kansainvälisestä puitesopimuksesta oli allekirjoittanut yritys, jonka pääkonttori sijaitsee jossakin näistä neljästä Euroopan maasta. Samoin eurooppalaisista puitesopimuksista melkein puolet on allekirjoittanut yritys, jonka pääkonttori sijaitsee vastaavissa maissa. Telljohan et al. 2008, 22.

61 Kansainvälisten puitesopimusten synty on 2000 –luvun ilmiö. Vain 11 puitesopimusta oli allekirjoitettu ennen vuotta 2001, ja sen jälkeen sopimuksia on syntynyt noin 6-10 vuodessa. Vastaavasti eurooppalaisia puitesopimuksia oli allekirjoitettu 13 ennen vuotta 2001 73:sta vuonna 2008 voimassa olevasta puitesopimuksesta.

tajien välillä kotimaassa⁶². Kaikissa tutkimuksessa mukana olleissa yrityksissä oli vahva ammattiyhdistysliike ja työntekijät, jotka toivat esiin yrityksen yhteiskuntavastuullisen toiminnan ja maineen hyvänä työnantajana. Tästä hyvänä esimerkkinä mainitaan ruotsalainen IKEA. Vaikka yhteiskuntavastuuta koskeva strategia nostettiin esiin haastatteluissa, ei se kuitenkaan merkitse sitä, että yhteiskuntavastuusta vastuullinen yrityksen osasto olisi neuvottelemassa ja täytäntöön panemassa kansainvälistä puitesopimusta. Useissa tapauksissa kansainvälisen puitesopimuksen neuvottelu yhdistettiin olemassa olevan sosiaalisen dialogin rakenteiden ja yrityksen kansainvälistymisen laajenemiseen ja tässä tehtävässä mukana onkin yrityksen henkilöstöosasto (Schömann et al. 2008, 37 -38).

3.3.5 Kansainväliset puitesopimukset ja Suomessa toimivat yritykset

Kansainvälisistä yrityksistä, joiden pääkonttori on Suomessa, ei yksikään ole vielä allekirjoittanut kansainvälistä puitesopimusta. Suomessa toimivista ruotsalaisyrityksistä puitesopimuksen ovat allekirjoittaneet IKEA (1998), Skanska (2001), SKF (2003), Hennes & Mauriz (2004) ja Securitas (2006).

Teollisuuden palkansaajat (TP) ovat peräänkuuluttaneet useaan otteeseen suomalaisia suuryrityksiä käynnistämään neuvottelut kansainvälisistä puitesopimuksista. Sen mukaan esimerkiksi kansainvälisen Nokian tulisi olla suomalaisten suuryritysten päänavaaja ja solmia puitesopimus metallialan kansainvälisen liiton IMF:n kanssa⁶³. Palkansaajien yhteistoimintaryhmän kannanoton (2008) mukaan suomalaisyritykset profiloituisivat tätä kautta sosiaalisesti vastuullisiksi toimijoiksi ja siten hankkisivat tulevaisuudessa kilpailuetua yrityksiin, jotka ovat mustien listojen kärkipaikoilla. TP ja suomalaiset henkilöstön edustajat ovat useissa eri yrityksissä nostaneet toistuvasti esille tarpeen solmia ns. kansainvälinen raamisopimus yrityksen, sen maailmanlaajuisen henkilöstön ja kansainvälisen ay-liikkeen kesken. Sopimuksilla tavoitellaan ILO:n työelämän perusoikeuksien hyväksymistä osaksi yrityksen arkea sekä yrityksen sisäistä valvontamekanismia, jossa olisivat mukana myös henkilöstön edustajat. TP huomauttaa, että kun yritys suhtautuu kielteisesti henkilöstön järjestäytymiseen ulkomaisissa toimipaikoissaan, se ei suhtaudu kannustavasti järjestäytyneeseen neuvottelutoimintaan Suomessakaan.⁶⁴

Yksi yhteiskuntavastuun vaikeimmista kysymyksistä on yritysten vastuu alihankintaketjuista. Alihankkijan näkökulmasta tilanne on hankala: Koska maailmalaa-juista säännöstöä ei ole, useat eri asiakkaat vaativat omien säännöstöjensä käyttöä ja haluavat myös tehdä vuosittain tarkastuksia. Toistaiseksi suomalaisyritykset laativat mieluummin omat käytännesääntönsä kuin allekirjoittavat puitesopimukset. Uskottavuutta ohjelmille haetaan ulkopuolisten, puolueettomien auditoiden avulla.

62 Esimerkkyyrityksinä mainitaan EDF, Peugeot, Bosch, Leoni ja BASF.

63 Metallityöväen liitto, Toimihenkilöunioni TU ja Uusi Insinööriliitto UIL: Tiedote 8.4.2008: Ammattiliitot haluavat Nokialle globaalin raamisopimuksen.

64 7.10.2008 Teollisuuden palkansaajat: Kansainvälinen raamisopimus suomalaisiin suuryhtiöihin.

3.4 Sosiaalisen vastuun kehitystrendejä

Sosiaalisen vastuun järjestelmille on ollut tyypillistä se, että alun alkaen ne perustuivat yritysten laatimiin omiin käytännesääntöihin. Koska *yrityskohtaiset* käytännesäännöt koettiin suuren yleisön keskuudessa epäluotettavaksi, pyrkivät yritykset tuottamaan yhdessä joko *toimialakohtaisia tai useille eri aloille sovellettavia ja monitoimija-aloitteisia* sosiaalisen vastuun itsesääntelyjärjestelmiä⁶⁵. Tällaisia ovat esimerkiksi jälleenmyyjien kehittämä BSCI-järjestelmä, joka soveltuu useille aloille ja tekstiiliteollisuuden Fair Wear Foundation ja Clean Clothes Campaign. Näiden kehitystrendien jälkeen seuraava kehityspiirre on ollut pyrkimys luoda eri järjestelmien ominaisuuksia yhdistäviä kokonaisuuksia, joista tunnetuin on SA8000 standardi. Kriittikkiä kohdistuu myös monitoimija-aloitteisiin ja ne nähdään riittämättöminä, koska kriitikoiden mukaan tämä johtaa sellaisen sääntelyn yksityistämiseen, minkä kuuluisi olla julkisen sääntelyn alasta.⁶⁶

Uusin kehityspiirre sosiaalisen vastuun ohjelmien *täytäntöönpanossa* on se, että pyritään siirtymään valvontaperusteisesta järjestelmästä käytännöt ja toimintaohjeet sisäistävään järjestelmään. Valvonnan ja auditoinnin sijasta tavarantoimittajat pyritään saamaan sisäistämään sosiaaliset standardit ja integroimaan ne päivittäiseen toimintaan paikallistasolla. Tätä tuetaan tavarantoimittajien johtajien ja työntekijöiden koulutuksin. Tätä painotetaan erityisesti kansainvälisissä vaateyrityksissä kuten H&M:ssä ja Zaran osto-organisaatiossa Inditex'issä sekä FLA:n järjestelmässä⁶⁷.

Kansainvälisten puitesopimusten määrä ja rooli on kasvanut koko ajan, mutta pystyvätkö puitesopimukset ja missä määrin luomaan kestäviä parannuksia työolosuhteisiin tehdastasolla, erityisesti tavarantoimittajien tehtailla? Onko nähtävissä mitään muutoksia ja johtuvatko muutokset puitesopimuksista vai useiden tekijöiden yhteisvaikutuksesta? Luovatko puitesopimukset ja millä keinoin standardin kansainvälisille työsuhteille?

Vuoden 2002–2006 jälkeen puitesopimusten laadinta on vähentynyt, mikä saattaa osittain johtua siitä, että työntekijäjärjestöt odottavat sopimuksilta vahvempaa sopimuksen implementointimenettelyä ja riidanratkaisumenetelmiä. Samoin vaatimuksena on, että sopimusten täytäntöönpanoa pitää pyrkiä helpottamaan, eikä vain sitoutua sopimukseen (Stavis 2010, 1–4).

Puitesopimusten synty osoittaa, että toisin kuin aiemmin, nyt monikansalliset yritykset tunnustavat globaalit työntekijäjärjestöt legitiimeiksi toimijoiksi ratkomaan konflikteja ja rakentamaan toimintapolitiikkoja sosiaalisessa dialogissa eikä vain pakon edessä (Stavis 2010).

65 Stevis 2010, 2 ja siinä mainitut lähteet.

66 Christopherson and Lillie 2005; Network for Corporate Accountability 2006; Wells 2007; Shamir 2008.

67 FLA 2008 toimintakertomus; Usher & Newitt 2009, 16–24.

3.5 Case: Business Social Compliance Initiative

Yksi kaupan alan merkittävistä itsesääntelyjärjestelmistä on *eurooppalaisten kaupan alan yritysten*, ammattiyhdistysliikkeiden ja järjestöjen kehittämä, *Business Social Compliance Initiative* (BSCI) eli *tavarantoimittajien yhteinen auditointijärjestelmä*. Sitä hallinnoi Brysselissä sijaitseva eurooppalaisen kaupan alan poliittisia intressejä ajava Foreign Trade Association -järjestö, (FTA). Siihen voivat liittyä eurooppalaisten lisäksi yritykset ja niiden etujärjestöt muualtakin maailmasta. BSCI tähtää riskimaiden tavarantoimittajien työolojen parantamiseen⁶⁸ ja se selkeyttää sekä yhtenäistää tavarantoimittajien valvontaa. BSCI pohjautuu SA8000-standardiin, vaikkakin niillä on pieniä eroavaisuuksia, jotka koskevat työntekijöiden palkkojen erilaisia määrittelyjä. Järjestelmän painopiste on sosiaalisella puolella, eli työoloissa ja sopimuksissa sekä tasa-arvossa, työtunneissa ja palkoissa.

Suomen vähittäiskaupan toimijoista Kesko ja Stockmann liittyivät BSCI-järjestelmään 2005, Inex Partners (S-ryhmän osto-organisaatio) 2007 ja Tuko Logistics ja halpaketju Tokmanni 2009. Yritysten (Kesko, S-ryhmä ja Stockmann) tavoitteena on saada mahdollisimman moni riskimaan tavarantoimittaja mukaan BSCI-yhteistyöhön.

Käytännössä *ostajien vastuulla on saada tavarantoimittajat sitoutumaan* joko BSCI-auditointiin tai SA 8000-standardiin. BSCI-auditoinnin ja SA 8000-sertifioinnin yhteisenä tavoitteena on varmistaa tavarantoimittajien sosiaalinen vastuullisuus, jolla tarkoitetaan esimerkiksi lakien ja sopimusten noudattamista sekä huomion kiinnittämistä palkkaukseen, työterveyteen ja -turvallisuuteen. BSCI yhteistyöliittymä on määritellyt prosessiin seitsemän eri vaihetta, joista mielenkiintoisin liittyy ostajien keinoihin saada tavarantoimittaja mukaan BSCI-järjestelmään. Prosessin alun suurin käytännön ongelma on, että ostajilla on hyvin vähän todella merkittäviä keinoja painostaa tai suostutella tavarantoimittajia mukaan prosessiin. Ostoyhteistyö aloitetaan yleensä siitä riippumatta onko tavarantoimittajalla SA 8000-merkin-tää tai BSCI-auditointia tai onko tavarantoimittaja ylipäänsä halukas osallistumaan auditointeihin. Tavarantoimittajien vastuullisuus arvioidaan ennen ostojen aloittamista tavarantoimittajille lähetettävällä itsearviointilomakkeella. (Hento 2009, 5-6).

Saavatko itsesääntelyjärjestelmät aikaan todellista vastuullista liiketoimintaa? Jos lähtökohtana pidetään sitä, että vastuullisuus alkaisi vasta siitä mihin laki päättyy, vastaus olisi kielteinen. Tavarantoimittajien kotimaiden infrastruktuuri ja tavarantoimittajien yleiset toimintatavat kuitenkin osoittavat, *että näiden riskimaiden lakien noudattaminen ei ole niin yleistä, että yhteiskuntavastuun voisi katsoa alkavan vasta siitä mihin laki päättyy*. Tavarantoimittajien toimintaympäristössä maan lakien noudattaminen ja poikkeaminen yleisestä liiketoimintatavasta toimivat riittävänä osoituksena yrityksen yhteiskuntavastuusta (Hento 2009, 14, 25). Toimitusketjun

68 Sosiaalista vastuuta koskevia kansainvälisiä sopimuksia, julistuksia ja yhteistyöselimiä ovat: YK:n Global Compact, ILO:n työelämän perusnormit, OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille, EU:n sidosryhmäfoorumi, Kansainvälisen kauppakamarin kestävä kehityksen peruskirja, ks. tarkemmin Moilanen & Haapanen 2006, 15-17.

eri osapuolten työolot vaihtelevat ketjun molemmissa päissä suuresti. Ostajat työskentelevät tavarantoimittajien myyntihenkilöiden tai tavarantoimittajia edustavien ulkopuolisten agenttien kanssa ja ovat usein yhteydessä yrityksen ulkopuolelle, he vastaavat suuresta budjetista ja heidän työtään arvioidaan usein sellaisten alennusten tai edullisten kauppojen perusteella, joita he ovat neuvotelleet tavarantoimittajien kanssa. Tavarantoimittajat puolestaan toimivat suhteellisen säätelemättömissä oloissa. Tavarantoimittajien vastuuna on lisätä myyntiä ja arviointi tapahtuu usein lyhyen tähtäimen tavoitteiden perusteella⁶⁹ Eri osapuolten työolojen vaihdellessa suuresti on vaikea saada aikaiseksi yhteisymmärrystä.

Toimitusketjun vastuullisuuden korostaminen ei muuta ainoastaan yrityksen sisäistä hankintaprosessia ja siihen liittyviä alueita, vaan sillä on vaikutusta myös laajemmin. Esimerkiksi Mattel joutui vetämään kolmannen kerran lyhyen ajan sisällä leluja pois myynnistä niiden sisältämän lyijymaalin vuoksi (www.hs.fi).

Tutkimuksen perusteella Valor (2008, 315) esittää, että kuluttajat kokevat vastuullisen kuluttamisen aikaa vieväksi, taloudellisesti kannattamattomaksi ja henkisesti rasittavaksi. Valor (2008, 322) myöntää, että tiettyjen tuoteryhmien kuten kahvi, tee tai banaanit sekä joidenkin brandien kohdalla, *yhteiskuntavastuun kautta voidaan saada todellista kilpailuetua*, joka näkyy lisääntyneenä myyntinä. Valtaosa tuotteista tai tuoteryhmistä jää kuitenkin tämän suoran taloudellisen kilpailuedun ulkopuolelle.

Useissa tapauksissa yrityksillä ei suuruudestaan huolimatta ole riittäviä resursseja, jotta ne voisivat valvoa toimitusketjunsä toimintaa tavarantoimittajan käyttämien alihankkijoiden vastuullisuudesta alkaen. Maloni ja Brown (2006, 36) toteavat, että on kiinnostavaa kuinka yrityksen sosiaalisesta vastuullisuudesta on puhuttu jo kauan, mutta se on alettu ottamaan huomioon yritysten toimitusketjuissa vasta noin 15 vuoden ajan. Heidän mukaansa tämä johtuu enimmäkseen siitä, että yritykset ovat ryhtyneet ulkoistamaan hankintojaan muualle, erityisesti Aasiaan ja kehittyviin maihin. (Hento 2009, 24).

BSCI-prosessi yrityksen ostotoiminnan näkökulmasta:

BSCI-monitorointijärjestelmä sisältää seuraavat vaiheet:

- 1) Ostaja esittelee BSCI:n ja lähettää kaikki tarvittavat asiakirjat tavarantoimittajalle. Toimittaja palauttaa allekirjoitetun toimintaperiaate -kaavakkeen ja osoittaa siten kiinnostuksen BSCI-prosessia kohtaan.
- 2) Tavarantoimittaja täyttää itsearviointilomakkeen.
- 3) Tavarantoimittaja antaa toimeksiannon BSCI auditointeja suorittavalle yritykselle, lähettää auditointiyritykselle ja ostavalle yritykselle itsearviointilomakkeen sekä ilmoittaa että auditointia on pyydetty.
- 4) Auditoini tekee tarkastuksen. Jos tarkastus menee läpi, auditoini valmistelee raportin joka lähetetään tavarantoimittajalle ja siitä eteenpäin ostajalle.

69 Bendixen & Abratt 2007, 70.

- 5) Jos auditointi ei mene läpi, auditointia tekee korjaavan toimintasuunnitelman. Toimintasuunnitelmassa kuvataan, mitä toimia tavarantoimittajan tiloissa tulee tehdä sosiaalisten tulosten parantamiseksi.
- 6) Parannusten jälkeen tavarantoimittaja kutsuu auditoinnin uudelle tarkastukselle. Uusi auditointi tulee suorittaa 12 kuukauden kuluessa ensimmäisestä auditoinnista. Jos auditointi menee läpi, auditointi valmistelee raportin. Jos vielä havaitaan puutteita, prosessi jatkuu kunnes kaikki puutteet on korjattu. Prosessissa korostuu, että tavarantoimittaja osoittaa tahtoa saavuttaa parannukset ja että mitattavia parannuksia on tehty.
- 7) Auditointiprosessi uusitaan kolmen vuoden välein ensimmäisestä auditoinnista. (Kesko Principles and practice of socially responsible trading).

BSCI-prosessissa tapahtuu yleensä kaksi auditointia, alustava ja tarvittavien korjausten jälkeen tehtävä. BSCI:n ideologia perustuu siihen, että ostaja ei keskeytetä, jos tavarantoimittaja suostuu mukaan BSCI-prosessiin ja osoittaa toiminnassaan parannuksia. Joillakin BSCI-yhteistyöliittymän jäsenillä on yhteiskuntavastuun tunteen mukaan tiukempi suhtautuminen tavarantoimittajiin. Jotkut yhteistyöliittymän yritykset edellyttävät, että tavarantoimittajat todella sitoutuvat auditointiin toimintansa tietyn ajan kuluessa. Vakavien puutteiden havaitseminen tai pitkän linjan vastuuttomuus ovat kerran johtaneet Hennon tutkimuksessa mukana olleissa case-yrityksissä ostojen lopettamiseen. Kyseisellä kiinalaisella tehtaalalla oli suoritettu jo kolme auditointia, joissa todettiin, että tehdas on huonotasoinen. Tilannetta hankaloittaa ostajan kannalta se, että on hyvin vähän tavarantoimittajia, jotka toistaiseksi täyttävät kaikki BSCI-auditoinnin kriteerit. Tästä johtuen ei ole vielä mahdollista, että ostot lopetettaisiin, jos tavarantoimittaja ei läpäise auditointia. (Hento 2009, 77).

Ostajat huomioivat vastuullisuuden osana tavarantoimittajien arviointia ja valintaa noudattamalla heille annettuja ohjeita. Hennon tutkimuksessa haastateltujen ostajien puolella toimintatavat ja ohjeet koettiin positiivisina ja selkeinä. Jokaisen uuden ja vanhan tavarantoimittajan kohdalla edetään saman itsearviointilomakkeen kautta BSCI prosessin esittelyyn. Ostajat tiedostavat, että mitä suurempi toimija ketjun toisessa päässä on, sitä huonommin yksittäinen ostaja pystyy vaikuttamaan tavarantoimittajan päätöksiin. (Hento 2009, 85). Liittoutumalla yhteen eurooppalaisilla ostajilla on tavarantoimittajien keskuudessa myös vaikuttavuutta ja ostovoimaan liittyvää taloudellista painostusvaltaa. (Sorsa 2009a, 56).

Suomen vähittäiskauppa ja BSCI:

Suomen vähittäiskaupan ketjujen sitoutumista BSCI -järjestelmään on kuvattu taulukossa 2. Keskon, S-ryhmän ja Stockmannin julkaiseman materiaalin perusteella lähitulevaisuudessa tavarantoimittajien sosiaaliseen vastuuseen tullaan kiinnittämään yhä enemmän huomiota, koska *kaikki BSCI-liittymän jäsenet tulevat vaatimaan, että niiden nykyiset ja tulevat riskimaatavarantoimittajat ovat läpäisseet BSCI-auditoinnin.*

Vuoden 2008 alussa BSCI:n määrittämiä riskimaita olivat BSCI:n johtajan Lorenz Berzaun mukaan kaikki Afrikan maat Etelä-Afrikkaa lukuun ottamatta, kaikki Latinalaisen Amerikan maat sekä Bangladesh, Bulgaria, Etelä-Korea, Filippiinit, Kambodža, Kiina, Intia, Indonesia, Malesia, Myanmar, Pakistan, Romania, Taiwan, Thaimaa, Turkki ja Vietnam. Lista elää maiden sosiaalisen ja taloudellisen kehityksen mukaan.

Vaikuttavuus

Räikeitä eroja havaitaan riskimaiden yleisten olojen sekä BSCI-prosessin vaatimusten suhteen. Riskimaan tavarantoimittajan tehtaalta vaaditaan tietty taso, joka ei yleensä ole yhtäläinen sen kanssa millaisissa olosuhteissa kyseisen tehtaan työntekijät elävät. Ihmisten asuinterilat ja alueet ovat paljon heikompi tasoisempia. BSCI-prosessin vieminen esimerkiksi Kiinan pienille tavarantoimittajille koetaan tästä syystä vähintäänkin haasteelliseksi. Paikallisten olosuhteiden ja BSCI-prosessin vaatimusten suuri eroihin vaikuttaa se, että riskimaiden kulttuuri ja tavat ovat hyvin erilaiset verrattuna eurooppalaisiin käytäntöihin, joihin BSCI-vaatimukset enimmäkseen pohjautuvat. Esimerkiksi Kesko on perustanut Kiinaan oman monitorointitiimin, jonka tarkoituksena on edistää Kiinan tavarantoimittajien auditointia (www.kesko.fi). Stockmann on Lindexin kautta osallistunut omien tavarantoimittajiensa kouluttamiseen parantaakseen kiinalaisten tehtaiden työoloja (Lindex Corporate social responsibility 2007, 14). Keskon monitorointitiimin perustaminen sekä Lindexin tavarantoimittajien kouluttaminen toimivat vihjeinä siitä, että pelkkä vastuullisuuden vaatiminen ei riitä.

Keskon vuoden 2008 ympäristöraportin mukaan sen tavoitteena vuodelle 2008 oli saada 50 tavarantoimittajaa auditoinnin piiriin (40 alustavaa ja 10 uudelleen auditointia). Tavarantoimittajien vaihtuvuuden ja prosessin hitauden vuoksi edistyminen on ollut odotettua hitaampaa eikä Kesko näin ollen pystynyt täyttämään BSCI:lle antamaansa lupausta siitä, että 2/3 sen riskimaatavarantoimittajista olisi ollut auditoitu vuodelle 2008 puoliväliin mennessä.⁷⁰

BSCI-prosessin myötä tavarantoimittajia on ollut helpompi saada mukaan vastuullisuuden kehittämiseen. Syitä tälle voidaan haastatteluiden perusteella esittää useita. Eräs tärkeimmistä on, että BSCI-prosessi ei maksa niin paljon kuin SA 8000-sertifiointi. Lisäksi BSCI-auditointi on yksinkertaisempi ja vaatimustasoltaan hieman kevyempi kuin SA 8000-sertifiointi ja kestoltaan lyhyempi.

Tavarantoimittajien näkökulma

Yksi keino vähentää protestien esiintymistä on painottaa, että tavarantoimittajien on helpompi päästä kansainvälisiin arvoketjuihin, jos ne täyttävät markkinoilla käytössä olevat toimialakohtaiset tai useiden eri sidosryhmien laatimat itsesääntelynormit. SA 8000-sertifiointi ja BSCI -auditointi ovat osaltaan *eurooppalaisia*

⁷⁰ Kesko 2008 Yhteiskuntavastuureportti, 77.

yhtenäistettyjä järjestelmiä. Näin ollen ne ovat kustannustehokkaampia verrattuna yksittäisten yritysten vaatimiin yrityskohtaisiin auditointeihin ja sertifiointeihin. BSCI-prosessin läpäiseminen osoittaa tehtaan sosiaalisen vastuullisuuden monelle suurelle eurooppalaiselle hankkijalle. (Hento 2009, 93).

Kustannukset voidaan nostaa yleisimmäksi tavarantoimittajien esittämäksi syyksi sille, että he eivät lähde mukaan BSCI -prosessiin. Lisäksi kritiikkiä on ostajien mukaan havaittavissa myös sen suhteen, että prosessin läpivieminen kestää kauan, mikä ei motivoi tehdasta mukaan prosessiin. Riskimaihin on muodostunut tietty tapa toimia, eikä sillä yhteiskuntavastuuasiantuntijan kokemusten mukaan ole ratkaisevaa merkitystä toimitaanko paikallisten lakien mukaan, koska tehdään niin kuin muutkin. Lakien riittämätöntä vaikutusta ilmentää se, että BSCI-auditointeja ei yleensä läpäistä ensimmäisellä kerralla. Ulkopuolisen ostajan on hyvin vaikea alkaa muuttaa tilannetta ja myydä BSCI -prosessia tällaisessa toimintaympäristössä ja vallitsevien toimintatapojen puitteissa. Ostajat toteavat, että kustannuksiin vetoamisen on havaittu vähentyneen viimeisten vuosien aikana. He epäilevät tämän johtuvan siitä, että *riskimaatavarantoimittajat ovat ymmärtäneet, että nämä saattavat jäädä monien kauppojen ulkopuolelle, jos toiminta ei ole riittävällä tasolla*. Työntekijät haluavat taloutensa turvaamiseksi tehdä enemmän ylitöitä kuin mitä BSCI-auditoinnin läpäiseminen sallisi.

Ostajat ovat havainneet, että joidenkin tavarantoimittajien kohdalla BSCI-prosessin vaatimukset ovat johtaneet siihen, että tavarantoimittajat hankkivat saman tien SA 8000-sertifioinnin. Vastuullisuuden merkityksen tiedostavien tavarantoimittajien kohdalla on noussut esiin, että SA 8000 nähdään pääsylippuna Amerikan markkinoille. Tällainen maailmanlaajuinen sosiaalisen vastuullisuuden huomiointi on ollut omiaan lisäämään tavarantoimittajien halua osallistua BSCI -prosessiin. Vastuulliset hankinnat ja tavarantoimittajien vastuullisuus ovat näin ollen lisääntyneet kun on otettu käyttöön pienempiä rahallisia panostuksia vaativa sekä hieman löyhempiä kriteereitä sisältävä prosessi. (Hento 2009, 98).

BSCI:n kritiikkiä

BSCI-standardi edustaa kaupan alan toimijoiden laatimaa standardia vaikka standardin toteuttamisen neuvoa antavaan (Advisory Council) ohjausryhmään on pyydetty edustajia voittoa tavoittelemattomista yhteisöistä (NGO) sekä työntekijöitä edustavista ammattiyhdistyksistä, tavarantoimittajien edustajia, tuonti- ja vientiyhdistysten edustajia, EU:n komission edustaja, ILO:n ja YK:n Global Compact (YK:n yhteiskuntavastuualoite) -ohjelman edustaja. Neuvosto kokoontuu kahdesti vuodessa. Näillä jäsenillä ei kuitenkaan ole muuta kuin neuvoa antava rooli ohjausryhmässä, sillä vain yrityksillä on äänioikeus.

Tästä syystä BSCI standardin on kritisoitu edustavan yksipuolisesti kaupan alan näkökulmaa edustavaksi. Egels-Zandén ja Wahlqvistin tekemän tutkimuksen mukaan ammattiyhdistysliikkeiden ja voittoa tavoittelemattomien yhdistysten edustajat eivät olleet osallistuneet kertaakaan 2006 mennessä neuvoston kokouksiin. Osallistumisen ehdoksi jotkut NGOt ja ammattiyhdistykset ovat vaatineet

veto-oikeutta, jotta heidän mielipiteillään olisi jotain painoarvoa. BSCI:n jäsenet ovat kuitenkin hylänneet tämän vaatimuksen. (Egels-Zandén & Wahlqvist 2007, 181-182; Merk & Zeldenrust 2005, 11). Toinen kritiikin aihe on kohdistunut työntekijöiden palkkauksen määrittelyyn käytännössä: BSCI edellyttää minimipalkkaa (minimum wage), kun taas ammattiyhdistykset ja NGO:n edustajat vaativat elämiseen riittävän palkan eli ”living wage” edellyttämistä. (Egels-Zandén & Wahlqvist 2007, 180). Tämän sisällöllisen kritiikin lisäksi ammattiyhdistysliikkeiden edustajat ovat arvostelleet kaupan alan toimijoiden valitsemaa lähestymistapaa eli käytännösääntöjen käyttämistä toimialakohtaisten sopimusten sijaan (global agreements). Ammattiyhdistysliikkeen edustajat pitäisivät parempana lähestymistapana ammattiyhdistysliikkeiden ja yritysten välisiä sopimuksia, koska heidän mukaansa käytännösäännöt ovat vain yritysten yksipuolinen pyrkimys sivuuttaa ammattiyhdistykset (Egels-Zandén & Wahlqvist 2007, 180).

BSCI:n järjestelmässä käytännösääntöjen *valvontajärjestelmä* on pyritty operationalisoimaan siten, että *kukin tavarantoimittaja auditoidaan kerran ja auditointin tulokset kirjataan yhteiseen sähköiseen tietopankkiin*, josta BSCI:n jäsenet voivat etsiä tietoja. Siten saadaan valvontakustannukset alenemaan. Tämä merkitsee käytännössä sitä, että aiemmin hyvinkin salassa pidetyt tiedot vähittäiskaupan toimijoiden välillä tulevat kilpailijoiden keskuudessa yhteiseksi tietopääomaksi. Tämä puolestaan vahvistaa eurooppalaisten vähittäiskauppiaiden liittoumaa. (Egels-Zandén & Wahlqvist 2007, 180). Valvonnan suorittaa riippumaton, ulkopuolinen SAI:n⁷¹ hyväksymä auditointi. BSCI:n jäsenten mukaan auditointi ovat riippumattomia, koska BSCI:n jäsenyritysten ja auditointien välillä ei ole suoraa yhteyttä. Ammattiyhdistysliikkeiden ja NGO:n edustajat näyttävät olevan skeptisiä jälleenmyyjien käyttämiä *kansainvälisten* konsulttifirmojen suorittamia auditointeja kohtaan. Auditointi yrityksiä ohjaa myös voiton tavoittelu, mikä kritiikin esittäjien mukaan johtaa siihen, että auditointi epäroivät esittää todella vahingollisia tietoja. Kritisoijien mukaan kansainvälisiltä auditointiyrityksiltä puuttuu paikallistuntemus eikä heillä ole sen johdosta tarpeellisia kontakteja esimerkiksi paikallisiin ammattiyhdistyksiin. Auditointeja tehdään liian harvoin, joka kolmas vuosi, ellei edellisen auditoinnin yhteydessä tullut esiin käytännösääntöjen rikkomisia. (Egels-Zandén & Wahlqvist 2007, 180; Moilala 2006.32). Kaiken kaikkiaan ammattiyhdistysliikkeet ja NGO:t kritisoivat BSCI:n käytännösääntöjen sisältöä, valvontajärjestelmää sekä päätöksentekoprosessia. Myöskään auditointien tulokset eivät ole riittävän läpinäkyviä. (Merk & Zeldenrust 2005, 5-16; Cash in 2009, 24).

71 SAI eli Social Accountability International on luonut SA8000 standardin. Social Accountability International, voittoa tavoittelematon organisaatio, joka toimii ihmisoikeuksien puolesta pyrkien parantamaan ihmisten työoloja. Sen perustana ovat Kansainvälisen työjärjestön periaatteet, YK:n ihmisoikeuksien julistus sekä YK:n lapsen oikeuksien julistus. SAI:n mukaan SA8000-standardia käyttävät maailmanlaajuisesti vähittäiskauppiat, merkkiyritykset ja muut työnantajat, joiden vuosimyynti on yhteensä yli 175 miljardia Yhdysvaltain dollaria; www.sa-intl.org

4 Ympäristövastuu ja itsesääntely

4.1 Yleinen ja toimialakohtainen tarkastelu

Ympäristöjärjestelmä on järjestelmällinen tapa vaikuttaa ympäristöasioiden hallinnan tuloksellisuuteen. Sertifioidut vapaaehtoiset ympäristöjärjestelmät ovat toimintatapoja, joiden avulla yritys voi osoittaa sidosryhmilleen, kuten asiakkaille, omistajille, kansalaisille ja viranomaisille, että yritys toimii ympäristöasioissa yhteiskuntavastuullisesti. Järjestelmien keskeiset periaatteet ovat jatkuva parantaminen ja koko henkilöstön sitoutuminen ympäristönsuojelun huomioimiseen yritystoiminnassa. Jatkuvan parantamisen prosessi alkaa aina viranomaismääräysten tasolta.

Ympäristövastuun yleisin, eri toimialoille sopiva, käytössä oleva itsesääntelyjärjestelmä suomalaisessa elinkeinoelämässä ovat ISO 14 000 standardit. Ne ovat systemaattinen tapa kehittää ympäristöasioiden hallintaa ja ympäristönsuojelutoimien tuloksellisuutta.

ISO 14001 on maailman tunnetuin ympäristöjärjestelmämalli, joka auttaa organisaatioita sekä parantamaan ympäristönsuojelunsa tasoa että osoittamaan ympäristöasioidensa hyvää hoitoa. ISO 14001 julkaistiin 1996 ja uudistettiin 2004. ISO 14001 -standardissa ei aseteta vaatimuksia ympäristönsuojelun tasolle, mutta tason tulee vastata lainsäädännön vaatimuksia. Standardin viisi tärkeintä osa-aluetta ovat ympäristöpolitiikka, suunnittelu, järjestelmän käyttöönotto, tarkastukset ja korjaavat toimenpiteet sekä johdon katselmus. Sertifikaatin järjestelmälle myöntää yksityinen sertifiointiyritys. Sertifikaattia voivat hakea teollisuusyritysten lisäksi kauppa, palvelualan yritykset sekä hallinnolliset organisaatiot, joten järjestelmän soveltamisala on laaja.

Suomessa ISO 14001:stä on tullut nopeasti yritysten suosituin ympäristöasioiden hallintajärjestelmä. Vuoden 2006 alkuun mennessä oli myönnetty jo noin tuhat ISO 14001 -sertifikaattia. EU-alueella puolestaan sertifioituja organisaatioita on yli 50 000. Rekisteröityjä EMAS-järjestelmiä on puolestaan tällä hetkellä 6800. (Reinikainen 2010, 11).

Ympäristöjärjestelmä ISO 14001 on kansainvälisesti laajasti hyväksytty ja sovellettu standardi, jota noudatetaan myös EU:n EMAS-järjestelmässä (*Eco- Management and Audit Scheme*, Suomessa EMAS-laki 2002). Muita mahdollisia ympäristöjärjestelmiin rinnastettavia itsesääntelyjärjestelmiä tai ohjeita ovat kemianteollisuuden Responsible Care - Vastuu huomisesta -ohjelma sekä Kansainvälisen kauppakamarin laatima "Elinkeinoelämän peruskirja kestävän kehityksen aikaansaamiseksi. - Ympäristöjohtamisen periaatteet" (Internet-lähteet ICC:n peruskirja 2006). Usein ympäristöjärjestelmä on integroitu yrityksen laatu- tai toimintajärjestelmän yhteyteen.

4.1.1 Ympäristönäkökohtien ja tuotanto-olosuhteiden itsesääntely alkutuotannossa

Arvoketjun eri vaiheisiin liittyvät itsesääntelyjärjestelmät ovat *alkutuotantoon* kohdistuvia 'hyvien toimintatapojen' ohjeita ja toisaalta *jalostusvaiheeseen* liittyviä ympäristönhallintajärjestelmiä kuten ISO 14 000 tai EMAS. Elintarvikealalla kansainvälisiä alkutuotantoon kohdistuvia itsesääntelyjärjestelmiä ovat muun muassa GlobalGAP, Utz Certified, Rainforest Alliance ja Fair Trade⁷². Näiden vaikutukset kohdistuvat ennen kaikkea Suomeenkin tuotavien elintarvikkeiden alkutuotantoon.

GlobalGAP ei ole Suomessa tärkeä vain vähittäiskaupan toimijoiden kannalta. Suomalaisia vihannesviljelijöitä koulutetaan GlobalGAP sertifiointivalmiuteen esimerkiksi Etelä-Savossa, joka on merkittävä vihannesten tuotantoalue. Suomalaisille marjoille ja vihanneksille on potentiaalia vientiin runsaasti. GlobalGAP laatujärjestelmä mahdollistaa viennin ulkomaille.⁷³ Maailmanlaajuisesti tunnetun GlobalGAP'in rantautuminen Suomeenkin näyttää olevan valtionhallinnossa vireillä. Maa- ja metsätalousvaliokunnan lausunnossa suurelle valiokunnalle todetaan myönteiseksi se, että Suomessa toteutetaan parhaillaan hanketta ruokaketjun kansallisen laatujärjestelmän rakentamiseksi. Hankkeessa määritellään kotimaisen ketjun vahvuudet, jotka muunnetaan asiakaslähtöisiksi lisäarvotekijöiksi. Laatujärjestelmän keskeiseksi tekijäksi on ajateltu elintarvikeketjun vastuullisuutta, johon perustuen voitaisiin rakentaa myös laatumerkin kriteerit ja kuluttajalupaus. Toisessa hankkeessa puolestaan selvitetään koko ketjun kattavan laatujärjestelmän kytkemistä kansainväliseen, laajasti tunnettuun GlobalGAP -standardiin. Sen jälkeen rakennettaisiin todennettavat, suomalaisen ruoantuotannon koko ketjun kattavat hyvät toimintatavat. (MmVL 1/2010 - E 177/2009 vp.).

Suunta on oikea, tosin ihmetyttää, miten on voinut kestää niin kauan, ennen kuin suomalaiset alkavat ymmärtää kansainvälisen standardin merkityksen. Toimintasuunnitelma muistuttaa joidenkin muiden maiden mallia siinä, että pyritään luomaan oma, GlobalGAP -standardin kriteerit täyttävä kansallinen standardi. Esimerkiksi kenialaisten tuotteiden saamiseksi Euroopan markkinoille laadittiin yhdessä Kenian viranomaisten, GlobalGAP -järjestelmän edustajien, viljelijöiden ja kaupan edustajien kanssa kansallinen järjestelmä, jossa itsesääntelyn kriteerit saatiin paremmin sovitettua kansallisiin tarpeisiin ja kuitenkin yhteensopiviksi GlobalGAP'in kanssa.

4.1.2 Vähittäistavarakauppa

4.1.2.1 VÄHITTÄISTAVARAKAUPAN YMPÄRISTÖVASTUU

Tulevaisuuden haasteita kaupan alalla on yritysten laajeneminen nopeasti sellaisiin maihin, joiden ympäristönsuojelun taso ja vaatimukset eivät ole EU15 -maiden

⁷² Ks. tarkemmin Sorsa 2009a, 56-65.

⁷³ Lahikainen, Markku "Hankkeet tukevat yrittäjiä" YrittäjäLehti 2/2009, 20.

tasolla. Tällaisia maita ovat esim. Baltian maat, Venäjä ja Ukraina. (Ilomäki & Tuomainen & Kautto 2007, 34).

ISO 14 001 -ympäristöhallintajärjestelmä on käytössä vähittäiskaupan alan yrityksissä Keskolla ja kaikilla Stockmannin Suomessa olevilla tavarataloilla. Stockman-konserni on laatinut itselleen myös ympäristöpoliittiset ohjeet (Ilomäki et al. 2007, 34). Vähittäiskaupan organisaatiot pyrkivät aktiivisesti vaikuttamaan ympäristönsuojeluun muun muassa vähentämällä energiankulutustaan.

Päivittäistavarakaupan kolme suurinta kaupan toimijaa, S-ryhmä, Kesko ja Suomen Lähikauppa ovat myös luvanneet vähentää energiankäyttöään yhdeksän prosenttia vuosina 2008 -2016. Tämä käy ilmi niiden allekirjoittamista energiansäästösopimuksista. Näiden toimijoiden energiankäyttö on noin pari prosenttia koko maan sähkön kulutuksesta.⁷⁴

Yritykset voivat vaikuttaa myös globaaliin ympäristöön ostamalla sellaisia tuontielintarvikkeita, jotka täyttävät kansainvälisten itsesääntelyjärjestelmien ympäristönsuojelua koskevat kriteerit.

Esimerkiksi Ruokakeskon hedelmien ja vihannesten tuontituottajista useimmat (noin 91 prosenttia kyseisten tuotteiden tuonnista) ovat hankkineet GlobalGAP (GAP=Good Agricultural Practice) -sertifikaatin, joka on puolueettoman tahon myöntämä todistus tuotannolle asetettujen jäljitettävyy-, tuoteturvallisuus- ja ympäristövaatimusten täyttämistä.

4.1.2.2 HENKILÖSTÖRAVINTOLOIDEN JA KAUPAN VASTUULLISUUS KALAHANKINNOISSA

Suomalaiset kuluttavat Välimeren maiden kansalaisten ohella kalatuotteita henkilöä kohden eniten EU:ssa⁷⁵. Suomessa syödystä kalasta kolme neljäsosaa myydään vähittäiskaupassa ja yksi neljäsosa kulutetaan suurtalouksissa. Vuonna 2008 Suomeen tuotiin 65 miljoonaa kiloa kalaa ja kalatuotteita elintarvikkeeksi yhteensä 212 miljoonalla eurolla. Tuodun kalan osuus oli noin kaksi kolmannesta kotimarkkinoilla myytävästä kalasta⁷⁶. Tärkeimmät tuontimaat ovat Norja, Ruotsi, Tanska ja Thaimaa. Tuontimäärästä lähes puolet tulee Norjasta⁷⁷.

Kalakaupassa käytetyimmät itsesääntelykeinot ovat BSCI ja Marine Stewardship Council. Jälkimmäinen on riippumaton, voittoa tavoittelematon organisaatio, joka ylläpitää sertifiointijärjestelmää kala- ja äyriäistuotteille. MSC:n tavoitteena on vähentää ylikalastusta eli luonnonvarojen kestämatöntä käyttöä. MSC-sertifikaatti pyrkii takaamaan sertifioidujen tuotteiden ekologisuuden asettamiensa ympäristönormien kautta. MSC -ympäristömerkillä viestitetään tuotteiden ympäristömyötisyyttä myös kuluttajille (ks. liite 1). Euroopan kalatuotteiden markkinoilla kestävästi tuotettujen kalatuotteiden kysyntä on kasvava trendi (CBI market survey 2010).

⁷⁴ Aaltonen, Jarmo: "Kaupat ovat keksineet satakunta säästökohdetta", HS 22.3.2010.

⁷⁵ CBI market survey: The Fishery products market in the EU, February 2010.

⁷⁶ Kalatalouden toimialakatsaus vuonna 2009, Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, 16, http://www.rkti.fi/www/uploads/pdf/uudet%20julkaisut/selvityksia_14_2009.pdf

⁷⁷ Kalan ulkomaankauppa 2008, Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, tilastoja 1/2009, 6 ja 12.

FinnWatchin tekemän selvityksen (2/2010⁷⁸) mukaan tuontikala on vallannut markkinoita Suomessa. Vähittäiskaupassa kalaa toimittavat S-ryhmän kauppoihin Inex Partners ja Meira Nova hotelli- ja ravintola-alan (HoReCa) kauppoihin. K-ryhmän päivittäistavarakauppaan toimittaa kalaa Ruokakesko ja Kespro HoReCa:lle. Suomen Lähikauppa Oy:lle kalaa toimittaa Tuko Logistics/Finnfrost. S-ryhmän päivittäistavarakaupan kalanhankintaa ohjeistetaan vastuullisuusperiaatteilla ja -kriteereillä, jotka on laadittu syksyllä 2009. Ne perustuvat WWF:n, mertensuojelujärjestön Marine Conservation Societyn (MCS) ja kansainvälisen luonnonsuojeluliitto IUC:n luokitteluihin. Ruokakeskon ja Kespron yhteinen kalalinjaus tuli voimaan 2008. K-ryhmän tavoitteena on suosia MSC-merkityn kalan ohella WWF:n vihreällä merkityjä lajeja ja välttää punaisen listan kaloja (uhanalaiset lajit). TukoLogistics käyttää United Nordicin yhteispohjoismaista kalahankintapolitiikkaa ja välttää WWF:n punaisen listan kaloja. (Pöyhönen, FinnWatch 2/2010, 12).

Hankintayhtiöt vaativat omille merkki- ja maahantuontituotteilleen kirjallisia tuotespesifikaatioita, joissa toimittaja ilmoittaa alkuperämaan ja jalostus- ja pakkausmaan, kalalajin, kalastusalueen (FAO) ja kalastusmenetelmän. Ne haluavat nähdä BRC-, IFC- ja/tai ISO 22 000 -sertifikaatit, mikäli toimittajilla on sellaisia. Kaikkien hankintayhtiöiden mielestä sosiaalista vastuullisuutta voi osoittaa vain BSCI-auditoinnin tai SA8000-sertifioinnin läpäissyt toimittaja. Kaikki hankintayhtiöt paitsi Tuko Logistics myyvät MSC-merkittyjä tuotteita ja osalla niiden toimittajista on MSC-sertifikaatti. (Pöyhönen, FinnWatch 2/2010, 12).

Päivittäistavarakauppaan kalatuotteita toimittavia kalatukkuja toimi Suomessa vuonna 2007 70. Kymmenisen suurinta kalatukkuyritystä kattaa 80 prosenttia alan markkinoista. Kalatukkureista vain muutama vastasi FinnWatchin kyselyyn, joten niiden vastuullisuudesta ei tutkimuksessa saatu juurikaan tietoa. Koska kyseisten tukkureiden asiakkaita ovat edellä mainitut päivittäistavarakaupan ketjut, ne vaativat tavarantoimittajiltaan, että kalatukkujen on noudatettava ketjujen edellyttämiä vastuullisuuskriteereitä. (Pöyhönen, FinnWatch 2/2010, 14-17). Siten päivittäistavarakaupan ostajien vastuullisuus kertaantuu hankintaketjussa seuraavaan portaaseen.

Yhteenvetona kalakaupan yhteiskuntavastuusta voidaan todeta, että MSC-ympäristömerkki tunnetaan hyvin henkilöstöravintoloiden- ja kaupan alalla, mutta huonosti suomalaisten kuluttajien keskuudessa. Ympäristöjärjestöjen ”punaiset listat” tunnetaan myös hyvin sekä päivittäistavarakaupan että henkilöstöravintolainen sektoreilla. Osa niillä olevista kalalajeista on poistettu tai ollaan poistamassa kaupan valikoimista. Kalan alkuperää (alkuperä- eli jalostusmaa, laji, kalastusalue, pyyntitapa) kysytään kaikilla tasoilla vaikka ei aina kirjallisesti. (Pöyhönen, FinnWatch 2/2010, 14-17).

Ympäristöjärjestöjen ja kansalaisjärjestöjen yrityksiin kohdistama valvonta osoitetaan kohtalaisen tehokkaaksi keinoksi kestäväen kehityksen edistämiseksi. WWF:n ja muiden järjestöjen ”punaiset listat” vaikuttavat tehokkaasti ja konkreettisesti. Sen

78 Pöyhönen, Päivi: Alkuperää kalastamassa. Vastuullisuus henkilöstöravintoloiden ja kaupan alan ostoissa. FinnWatch 2/2010.

sijaan kalakaupan arvoketjussa näyttää Suomessa olevan yritysten piirissä yleisin MSC-ympäristömerkki, vaikka kansainvälisesti tunnettuja kalatuotteiden ympäristömerkkejä ja itsesääntelyjärjestelmiä on lähes parikymmentä⁷⁹. Skandinaviassa tunnettu merkki KRAV ja kaksi muuta kaikkia kolmea kestävän kehityksen osaluuetta painottavaa ympäristömerkkiä Naturland tai Fair-Fish eivät näytä olevan suomalaisessa kalakaupassa vielä kovin tunnettuja ainakaan FinnWatschin tutkimuksen mukaan.

Yhden itsesääntelyjärjestelmän valta vaikuttaa merkittävästi tavarantoimituksen ehtoihin kestävien kalatuotteiden markkinoilla. MSC voi käyttää tätä kattavuutta pyrkimällä vaikuttamaan siihen, että myös heikomman osaamistason kalatuottajat pääsisivät kestävien kalatuotteiden sertifioiduille markkinoille (Sexsmith & Potts 2009, 19).

4.1.3 Metsäteollisuus

4.1.3.1 METSÄSEKTORIN ITSESÄÄNTELYKEINOT

Metsäteollisuuden ympäristöpolitiikalle oli ominaista 1980- ja 1990-lukujen vaihteeseen asti, että ympäristönsuojeluvaatimuksiin suhtauduttiin kertaluonteisina ja juriidisina kysymyksinä. Edellisten vuosikymmenten vaateet olivat kohdistuneet ensisijaisesti jätevesipäästöihin, mutta metsäteollisuuden tuotannon ympäristöhaitat oli saatu pääosin hyvin hallintaan ja teollisuus oli päästöjen suhteen yhteiskunnan tarkimmin valvottu sektori. Tilanne muuttui 1980-luvun lopulta ja elinkaariajattelun yleistymisen myötä tuotannon lisäksi itse tuotteeseen liittyvät ympäristötekijät nousivat keskiöön. Keskieurooppalaiset asiakkaat alkoivat vaatia käytetyn puun alkuperää koskevaa tietoa ja kierrätyskuidun käytön lisäämistä. Aiemman passiivisen ympäristöpolitiikan tavoitteena oli jätevesipäästöjen hallinta viranomaisen edellyttämällä tavalla, mutta nyt metsäteollisuuden ympäristöpolitiikan tavoitteeksi muodostui *ympäristövaikutusten kokonaisvaltainen hallinta puun alkulähteiltä tuotteen kierrätykseen*.⁸⁰ Suomessa metsäsertifiointia pidettiin 1990-luvulla turhana, koska katsottiin, että metsätalouttamme oli jo riittävästi muutettu lainsäädännöllä ekologisempaan suuntaan. Eurooppalaisten ostajien vakuuttamiseksi suomalaisen puuntuotannon hyväksyttävyydestä nähtiin kuitenkin metsäsertifiointijärjestelmän luominen välttämättömäksi. (Viitala 2003, 39).

Metsäteollisuudessa käytössä olevista itsesääntelyjärjestelmistä vuoden 2008 ympäristötilaston mukaan ISO 14000 -ympäristönhallintajärjestelmä on käytössä kaikissa Suomen massa- ja paperitehtaissa, melkein kaikissa on myös käytössä EU:n asetukseen perustuva EMAS -järjestelmä. *Metsätaloudessa* Suomessa käytössä olevista kansainvälisistä metsäsertifiointijärjestelmistä⁸¹ Suomen metsä-

79 Assessment of on-pack, wild-capture seafood sustainability certification programmes and seafood ecolabels. Accenture. 2009.

80 Ilomäki & Tuomainen & Kautto 2007, 35; Pappila 2008, 219.

81 Maailmanlaajuisesti neljä suurinta metsäsertifiointijärjestelmää ovat kansainvälinen PEFC, kansainvälinen FSC, kanadalainen CSA sekä yhdysvaltalainen SFI.

sertifiointijärjestelmä eli Finland's Forest Certification System (FFCS)⁸² ja Hyvän metsänhoidon neuvosto eli Forest Stewardship Council (FSC⁸³) edustavat suorisstandarddeja, koska niissä säännellään ensisijaisesti metsien hoidon ja hakkuiden menetelmiä, mutta myös muun muassa työntekijöiden ja saamelaisten oikeuksiin liittyviä seikkoja.

Kilpailevien järjestelmien taustaa Suomessa: FFCS ja FSC

Finnish Forest Certification System eli FFSC -sääntely kohdistuu kaikkiin metsäsertifioinnin edellyttämiin osatekijöihin: se asettaa vaatimukset metsien hoidolle ja käytölle ja puun alkuperäketjun todentamiselle koko arvoketjussa. FFCS:n mukaan metsäsertifioinnin tavoitteena on ohjata markkinapohjaisesti metsien hoitoa ja käyttöä taloudellisesti, ekologisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestäväan suuntaan ja siten myös edistää metsätuotteiden markkinointia.

FFCS-sertifikaatin kehitystyössä oli aluksi mukana taloudellisia, sosiaalisia ja ympäristötahoja. Kriteerien tarkistustyöhön ympäristöjärjestöt eivät kuitenkaan enää osallistuneet vaan ne asettuivat tukemaan kilpailevaa FSC-järjestelmää. Ympäristöjärjestöt perustelivat vetäytymistään sillä, että FFCS:n kriteerit luonnonarvojen huomioon ottamisessa eivät ole yhtä tiukat kuin FSC:n. Toinen ympäristöjärjestöjen esittämä perustelu vetäytymiseen oli, että ympäristö- ja sosiaalisektorin edustajilla on taloudellisen sektorin edustajia vähemmän päätöksentekovaltaa Suomessa FFCS:n ja kansainvälisen kattojärjestön PEFC:n päättävissä elimissä.

Metsäteollisuuden jäsenistä ja metsänomistajista muodostunut ryhmä jatkoi standardin laadintaa ja hyväksyi standardin. Vuoden 1997 standardissa määriteltiin metsäkeskuksen tai metsänhoitoyhdistyksen alueella sovellettavat 37 sertifointikriteeriä tai vaihtoehtoisesti tilatasolla sovellettavat 23 kriteeriä. Suomen metsäsertifiointijärjestelmän (FFCS) toteuttamiseen tarvittavat ohjeet ja asiakirjat valmistuivat vuoden 1998 lopulla. Sertifioinnit käynnistyivät Suomessa keväällä 1999. Sertifointikriteerejä tarkistettiin ensimmäisen kerran 2004 ja toisen kerran vuoden 2009 alussa. Standardi sai tukea PEFC:ltä. FFSC sai keväällä 2000 PEFC-järjestelmän hyväksynnän, ja siten FFSC-sertifioidut metsäalueet voivat käyttää PEFC-logoa (ks. kuvio 3). Ensimmäiset PEFC-logon käyttöoikeudet myönnettiin syksyllä 2000 neljälle eri metsäteollisuusyritykselle ja neljälle metsäalan järjestölle. FFSC -järjestelmän kaksi sertifikaattia ovat siis metsäsertifikaatti ja puun alkuperäketjun sertifikaatti. Vuoden 2009 uudistuksessa metsäsertifioinnille on hyväksytty kaikkiaan 28 kriteeriä eli vaatimusta. Kriteereissä edellytetään muun muassa luontoarvojen säilymisen turvaamista (mm. monipuoliset elinympäristöt ja puhtaat vedet) sekä metsänuudistamis- ja taimikonhoitotöiden tekemistä ajallaan. Myös metsäalan

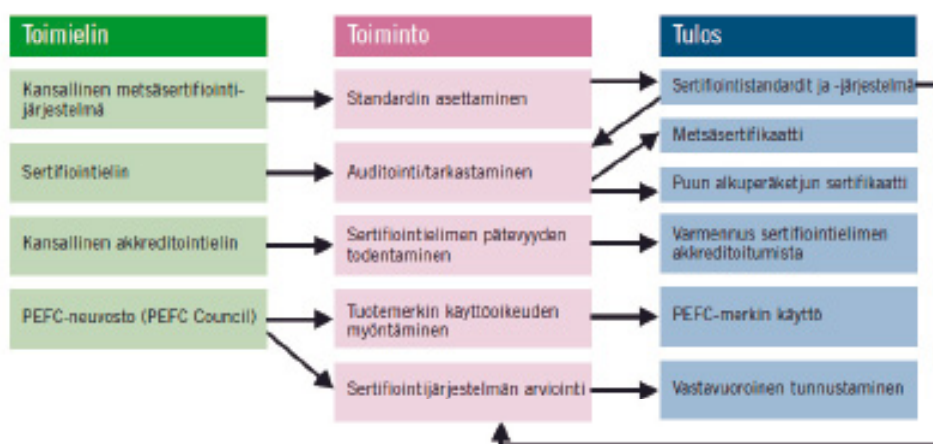
82 FFCS on osa maailmanlaajuisia metsäsertifiointijärjestelmien kattojärjestöä PEFC:tä (Programme for the Endorsement of Forest Certification).

83 FSC-järjestelmän mukaan standardoituja metsiä on Suomessa vain muutama.

työntekijöiden ammattitaidon ylläpidolle ja ohjeistukselle ja metsänomistajien koulutukselle sekä muun muassa vastuullisen jokamiehen oikeuksien kunnioittamiselle on asetettu omat vaatimuksensa⁸⁴.

Kuvio 3. Yhteenveto kansallisesta FFCS –sertifiointista⁸⁵.

Yhteenveto PEFC-sertifiointista

Suomalainen FFCS -metsäsertifiointijärjestelmä perustuu alueelliseen ryhmäsertifiointiin. Suomessa metsätalous perustuu suurelta osin yksityiseen pienmetsänomistukseen eli niin sanottuun perhemetsätalouteen. Noin 440 000 yksityistä metsänomistajaa omistaa 62 prosenttia metsämaasta. Metsänomistajien suuresta määrästä johtuen FFCS-sertifiointijärjestelmä perustuu ensisijaisesti alueelliseen ryhmäsertifiointiin, jossa jokaisen metsäkeskuksen metsät sertifioidaan yhtenä kokonaisuutena. Alueellisen metsäsertifiointin etuna on, että se ottaa tilakohtaista sertifointia paremmin huomioon metsien alueellisen monimuotoisuuden, sillä luonnon monimuotoisuus ei noudata metsätilojen omistuksellisia rajoja. Sertifiointivaatimusten toteutuminen alueta-solla edellyttää kuitenkin hyvää metsien käsittelyä mahdollisimman monelta metsänomistajalta.

Vuodesta 1999 aloitetun FFCS-sertifiointin jälkeen vuoden aikana sertifioitiin 90 prosenttia kaikista suomalaismetsistä. Sertifiointi toteutettiin alueellisesti kolmentoista metsänhoitoyhdistyksen toimesta. Kaikista metsistä tuli automaattisesti sertifioinnin alaisia, kun metsien omistajat liittyivät metsänhoitoyhdistykseen, ellei metsänomistaja nimenomaisesti kirjallisesti ilmoittanut kieltäytyvänsä sertifiointista. Tällä hetkellä FFCS-järjestelmän piirissä on

84 Metsäsertifiointin uudistetut vaatimukset 2009, <http://www.pefc.fi/media/Asiakirjat/Esitteet/MO-EsiteSuomeksi.pdf>
 85 Kestävä metsätalous ja sertifiointi. http://www.pefc.fi/media/Asiakirjat/Esitteet/A4_PEFC_General_Finnish.pdf

noin 22 miljoonaa hehtaaria eli 95 prosenttia Suomen metsätalouden piiriin kuuluvista metsistä.

FSC ja FSC Suomi

Ryhmä sahataran käyttäjiä, kauppiaita ja ympäristö- ja ihmisoikeusaktivisteja havaitsi vuonna 1990 tarpeen luoda rehellinen ja uskottava järjestelmä, jolla hyvin hoidettujen metsien tuotteet voitaisiin merkitä ja tuoda markkinoille. Tämä johti kansainvälisen Hyvän Metsänhoidon Neuvoston (Forest Stewardship Council, FSC) perustamiseen vuonna 1993. Sen tavoitteena oli maailmanlaajuisen sertifiointijärjestelmän luominen talousmetsille ja plantaaseille. FSC:n kansainvälisissä metsänhoidon periaatteissa ja kriteereissä määritellään yleiset ekologiset, sosiaaliset ja taloudelliset tunnuksot, jotka sopivat metsien kestävän käytön arviointiin trooppisissa, lauhkeissa ja pohjoisissa metsissä. Periaatteiden ja kriteereiden tehtävänä on asettaa yhdenmukaiset puitteet kansallisesti ja alueellisesti määritellyille metsänhoidon standardeille, jotka ovat yleensä yksityiskohtaisempia. Paikalliset eli koko maata tai maan osaa koskevat standardit kehitetään avoimessa vuorovaikutuksessa eri intressiryhmien kesken, jolloin niille saadaan laaja hyväksyntä. Sertifioijan tulee aina käyttää paikallisia standardeja sertifiointin perusteena.

FSC Suomi -standardisointi alkoi myös kansalaisjärjestöjen ja pienmetsänomistajien aloitteesta ja ensimmäinen standardiversio luotiin 2001 ja lähetettiin kansainväliselle FSC organisaation sihteeristölle akreditoitavaksi 2004. Se on ollut voimassa 2006 alusta lähtien.

FSC järjestelmä kattaa metsänhoidon sertifiointin lisäksi tuotantoketjun sertifiointin, jonka avulla tuotteen alkuperä voidaan osoittaa kuluttajille alla olevan logon esittämällä tavalla.

Metsäsertifiointien kattavuus Suomessa

FFCS kattaa 95 prosenttia suomalaisista talousmetsistä. Koska suurin osa suomalaisista metsistä oli jo FFCS-sertifioituja, on kilpailevan sertifikaatin kehittäminen ollut hidasta. Se saa kuitenkin kannatuksensa erityisesti ympäristöjärjestöiltä kuten Greenpeaceilta, Suomen Luonnonsuojeluliitolta, WWF Suomelta ja Luontoliitolta. Sertifikaatteja oli myönnetty huhtikuuhun 2010 mennessä 58.

Molemmilla järjestelmillä on käytössä tunnus eli logo, joka kertoo tuotteen olevan kriteerien mukaan hoidetusta ja hakatusta metsästä.

4.1.3.2 PEFC:N JA FSC:N TEHOKKUUS KESTÄVÄN KEHITYKSEN EDISTÄMISESSÄ

Kansallisen FFSC-metsäsertifiointin (eli kansainvälisen PEFC:n suomalaisversio) taustalla ei ole ollut valtiollisen sääntelyn puuttuminen tai pyrkimys estää valtiollisen sääntelyn syntymistä. Metsäteollisuuden edustajat uskoivat sen sijaan voimakkaasti sertifiointiin viestintäkeinona⁸⁶. FSC Suomi yhdistyksen tavoitteena on kansainvälisen esikuvansa mukaisesti edistää ympäristön kannalta vastuullista, yhteiskunnallisesti hyödyllistä ja taloudellisesti kannattavaa metsien hoitoa.

Molempien kestävä kehityksen standardien vaikutuksia selvittäneessä Savcor Indufo Oy:n tekemässä tutkimuksessa tarkasteltiin näitä kahta standardia suhteessa voimassa olevaan suomalaiseen lainsäädäntöön ja vastaavasti ruotsalaiseen lainsäädäntöön. Sen mukaan suomalainen FFSC-standardi ja tuolloin ensimmäinen versio FSC:stä olivat useimmilta osin vaativampia kuin lainsäädäntö. Tärkeimmät FFSC:n lainsäädännön tason ylittävät vaatimukset liittyvät metsän terveyden edistämiseen sekä metsän tuotannon ja biodiversiteetin suojeluvaatimuksiin. (Savcor 2005, 35).

FSC-standardi puolestaan ylittää normatiivisen tason uhanalaisten lajien ja avainbiotooppien identifiointissa ja vaatimalla laajoja suoja-alueita suojelutoimenpiteiden varmistamiseksi⁸⁷. FSC-standardissa myös edellytetään alkuperäkansojen (saamelaiset) mahdollisuutta osallistua metsänhoitosuunnitelman laadintaan, jotta kulttuuriarvot voitaisiin paremmin ottaa suunnittelussa huomioon. (Savcor 2005, 35).

Kokonaisuudessaan Savcorin tutkimuksen mukaan FFCS-sertifiointin positiivisia tuotoksia (outputs) olivat seuraavat: 1) Ympäristöarvoista on tullut metsänhoidon kiinteä osa siten, että vesien suojelu saa enemmän huomiota ja ympäristöä koskevia tietoja ja rajoituksia arvioidaan asianmukaisesti metsänhoidon eri vaiheissa. 2) Parannuksia metsänhoidossa ja puun tuotannossa: taimikoiden parempi hoito ja juurimädän parempi ehkäisy. 3) Sosiaaliset näkökohdat: metsäalan ammattilaisten, sopimusosapuolten ja metsänomistajien koulutus on systemaattisempaa ja tietoisuus ympäristöasioista on lisääntynyt. Sopimusosapuolten on osoitettava että laissa säädettyt maksut on maksettu ja harmaata työvoimaa ei voida käyttää. Sertifiointista on ollut vähemmän suoranaisia taloudellisia hyötyjä metsänomistajille, koska Suomessa ei ole maksettu lisähintaa sertifioidusta puusta. (Savcor 2005, 40-41).

86 Vientimarkkinoille suuntautuneissa Pohjoismaissa metsien sertifiointin nähdään toimivan viestintävälineenä. Vaikka puun alkuperän ei katsottu tehdyssä kyselytutkimuksessa merkittävästi kiinnostavan loppukuluttajia, sertifiointi nähtäneen tarpeellisenä markkinoitaessa tuotteita teollisille asiakkaille ja viestittäessä metsätaloudesta muille intressiryhmille kuten ympäristöjärjestöille. Tästä näkökulmasta on oleellista, että kansalliset mallit ovat uskottavia kansainvälisesti. Uskottavuuden kannalta on myös tärkeää, että sertifioija on riippumaton osapuoli ja sertifiointiprosessin eri tehtävien toteuttaminen kuuluu toisistaan riippumattomille organisaatioille. Mäki & Toivonen 1998, 97.

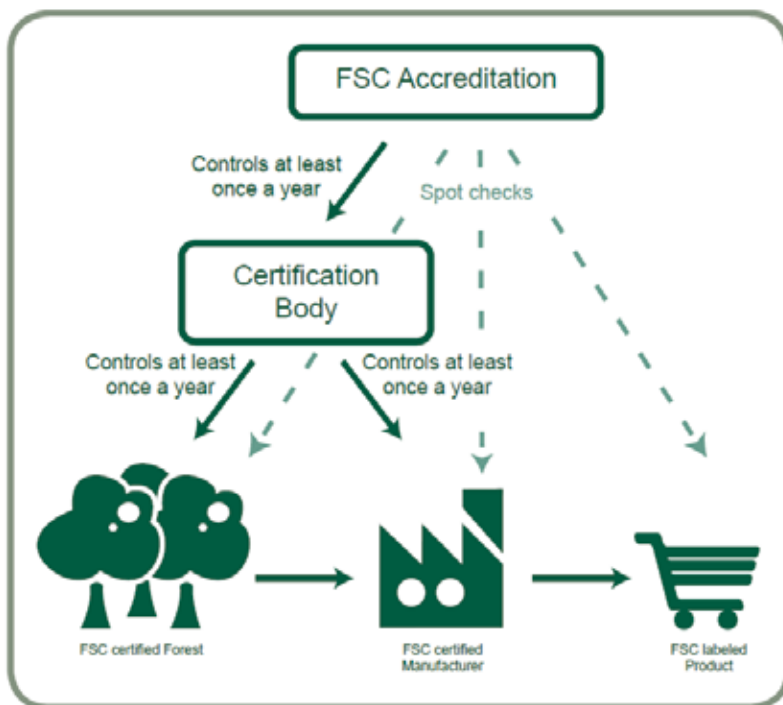
87 FSC:n kriteerin 6.4. mukaan "Edustava joukko alueen ekosysteemejä suojellaan, ottaen huomioon metsätalouden laajuus ja voimakkuus sekä alueen luonnonvarojen ainoalaatuisuus. Suojelukohteet jätetään luonnontilaan ja merkitään kartoille". Suomen ja Ruotsin standardien mukaan jokaisen metsänomistajan on suojeltava vähintään 5 prosenttia tuottavasta metsäalasta metsätalouden toimenpiteiltä." FSC yli rajojen. FSC-sertifiointi ja standardien harmonisointi Itämeren maissa 2006, 13.

Sertifiointijärjestelmien arviointi Suomessa osoitti, että alueellisella sertifiointilla on paljon laajakantoisempi vaikutus metsänhoitoon kuin tilakohtaisella sertifiointilla. Tilakohtainen sertifiointi ei olisi saavuttanut niin laajaa kattavuutta kuin mihin alueellinen sertifiointi on päässyt. FFCS -sertifiointiin osallistuvat kaikki keskeiset osapuolet. (Savcor 2005, 41).

FFCS-standardi ylittää normatiiviset vaatimukset (samoin Pappila 2008⁸⁸), mutta se ei ole kriteereiltään niin vaativa kuin FSC. FFSC -sertifikaattia pidetään Savcorin tutkimuksessa tehokkaampana kestävän kehityksen edistäjänä kuin FSC:tä, koska ryhmäsertifiointilla on niin laaja kattavuus. Molempien sertifiointijärjestelmien taloudelliset kustannusvaikutukset ovat kohtuulliset. FSC:n arvioidaan olevan kalliimpi, mutta FFSC:n edullisempi, koska ryhmäsertifiointi alentaa kustannuksia. Molempien standardien arvioidaan hyödyttävän kestävää metsänhoitoa, ja *edustavan korkeampia suoritusvaatimuksia kuin mitä suomalainen lainsäädäntö edellyttää*. FSC-standardi asettaa korkeammat vaatimukset sosiaalisille näkökohdille kuten sidosryhmien osallistumiselle ja julkisuudelle. (Savcor 2005, 41). Pappilan mukaan FFSC:n valvontamekanismi ei noudattele yleistä ympäristöalan avoimuuden periaatetta, koska auditoinnin pätevyyttä on ulkopuolisten mahdoton arvioida. FSC:n valvontajärjestelmää kuvataan puolestaan kuviossa 4. Myös FFSC:n sanktiojärjestelmään liittyy Pappilan mukaan ongelmia, koska metsäkeskukset ilmoittavat metsärikkomuksista syyttäjälle liian varovasti. Kokonaisarvioinnissaan Pappila toteaa, että suomalainen FFSC -metsäsertifiointi on kuitenkin itsesääntelyä eikä pelkkä markkinointiväline ekologisen kestävyden ja avoimuuteen liittyvistä puutteista huolimatta. Parhaimmillaan metsäsertifiointi on oppimisjärjestelmä, ja sen suurimmat ympäristöhyödyt tulevat viestinnän, koulutuksen ja ympäristötietoisuuden lisääntymisestä. (Pappila 2008, 251-252).

88 Pappilan selvityksen mukaan Suomen FFCS-metsäsertifiointijärjestelmän osatekijöistä (säännöt, valvonta, rii-
danratkaisu, sanktiot) sääntöjen voidaan todeta hieman ylittävän lainsäädännön tason vaikka standardi osittain
toistaakin lainsäädännön vaatimustasoa.

Kuvio 4. FSC sertifiointijärjestelmän valvonta (FSC fact sheet 2010)

4.1.4 Kemianteollisuus

4.1.4.1 RESPONSIBLE CARE -OHJELMA

Kemianteollisuuden Responsible care -ohjelma on kansainvälinen yritysten omaehtoinen ympäristö-, terveys- ja turvallisuusohjelma. Ohjelma sai alkunsa Kanadasta 1985, josta se levisi Yhdysvaltoihin 1988 ja nykyään yli 50 muuhun maahan kansallisten kemianteollisuuden yhdistysten kautta. (Belanger et al. 2009). Ohjelman kolme perusperiaatetta ovat: tehdä oikeita asioita, olla avoin ja vastaanottavainen yleisön piirissä esitetyille ympäristöä, terveyttä ja turvallisuutta koskeville huolenaiheille sekä ottaa vastuuta tuotteista ”kehdestä hautaan”. (Belanger et al. 2009, 3-4; Druckrey 1998.)

Responsible Care eli Vastuu huomisesta -ohjelmanä Suomessa tunnettu itse-sääntelyjärjestelmä on laajin teollisuuden vapaaehtoinen ohjelma maailmassa. Se käynnistyi vuonna 1985 Kanadassa ja on levinnyt lähes kaikkiin teollisuus-maihin kuten Yhdysvaltoihin, Japaniin ja Australiaan sekä useimpiin Euroopan maihin. Nykyisin ohjelmaa toteutetaan jo 52 maassa ja se kattaa valtaosan maailman kemianteollisuuden tuotannosta. Maailmanlaajuisesti Responsible Care -ohjelmaa on koordinoanut kansainvälinen kemianteollisuuden yhteistyö-järjestö ICCA (International Council of Chemical Associations) vuodesta 1988.

Suomessa Vastuu Huomisesta -ohjelmaan on sitoutunut 104 yritystä kemianteollisuuden eri aloilta. Suomessa ohjelma käynnistyi vuonna 1992. Nykyään kansallinen ohjelma kattaa yli 80 prosenttia Suomen kemianteollisuuden tuotannosta, ja yli 60 prosenttia kemianteollisuuden henkilöstöstä työskentelee ohjelmassa mukana olevissa yrityksissä. (<http://www.chemind.fi/kansainvlinen-rc>).

Kansainvälisesti määritellyt *yleisperiaatteet* toimivat Responsible Care -ohjelman globaalina ohjenuorana. Tältä yhteiseltä pohjalta alueelliset ja kansalliset kemianteollisuuden järjestöt ovat muodostaneet omat lähestymistapansa. Yritys tulee mukaan Responsible Care -ohjelmaan *allekirjoittamalla sitoumuksen*, joka velvoittaa noudattamaan ohjelman yleisperiaatteita ja toimintaohjeita. Yritys toimii yhteistyössä muiden yritysten kanssa ja kertoo sidosryhmilleen ympäristö- ja turvallisuusasioista.

Valtakunnallinen järjestötason yhteistyö tukee yritysten ympäristö-, terveys- ja turvallisuustyötä. Kemianteollisuus ry, Kemianliitto ry, Toimihenkilöunioni TU ry ja Ylempien Toimihenkilöiden Neuvottelujärjestö YTN ry allekirjoittivat 19.5.2003 sopimuksen kemianteollisuuden Responsible Care - Vastuu Huomisesta -ohjelman *toimeenpanon seurannasta ja yhteistyöstä*. Sopimuksen mukaan järjestöt perustavat nelihenkisen työryhmän. Sen tehtävinä ovat *ohjelman toimeenpanon seuranta ja kokemusten vaihto* sekä Suomessa että muiden toimintamallia toteuttavien maiden kanssa. (www.chemind.fi)

Käytännön tasolla ympäristö-, terveys- ja turvallisuusnäkökohdista huolehtiminen tapahtuu erilaisten Vastuu huomisesta -ohjelman periaatteiden lisäksi erilaisen hallintajärjestelmien avulla. Niihin kuuluvat esimerkiksi

- laatustandardi ISO 9001,
- ympäristöstandardi ISO 14001,
- ympäristöasioiden hallinta- ja auditointijärjestelmä EMAS sekä
- työterveys- ja turvallisuusjärjestelmästandardit ja -spesifikaatiot BS 8800, OHSMS, OHSAS 18001 sekä ISRS.

Edellä luetellut vapaaehtoiset ympäristöjärjestelmät ovat toimintatapoja, joiden avulla yritys voi osoittaa sidosryhmilleen, kuten asiakkailleen, omistajilleen, kansalaisille ja viranomaisille, että yritys toimii ympäristöasioissa yhteiskuntavastuullisesti. Järjestelmien keskeiset periaatteet ovat jatkuva parantaminen ja koko henkilöstön sitoutuminen ympäristönsuojelun huomioimiseen yritystoiminnassa (Wessberg 2007, 125). Yrityksillä on lisäksi omia, yrityskohtaisia hallintajärjestelmiään. Suurin osa yrityksillä käytössä olevista hallintajärjestelmistä on toimipaikkakohtaisia. Tästä johtuen useamman toimipaikan omaavalla yrityksellä voi olla toiminnassa useampi samaa aihealuetta käsittelevä hallintajärjestelmä. (www.chemind.fi).

Seuraaviin hallintajärjestelmiä kuvaaviin lukuarvoihin on laskettu kaikki Suomessa kemianalan yritysten toimipaikoissa käytössä olevat ympäristö-, turvallisuus- ja laadunhallintajärjestelmät:

93 prosentilla Responsible Care -ohjelman yrityksistä on toiminnassa ISO 9001 ja/tai ISO 14001 -standardin mukainen hallintajärjestelmä. Lisäksi usealla yrityksellä tai toimipaikalla on rakenteilla jompikumpi mainituista järjestelmistä. Näistä valmiista järjestelmistä 88 prosentilla on ulkopuolisen sertifioijan hyväksyntä. EMAS-järjestelmä on rekisteröitynä neljällä ja valmiina yhdellä yrityksellä.

OHSAS 18001 -spesifikaation mukainen hallintajärjestelmä tai sitä vastaava hallintajärjestelmä on valmiina 44 yrityksellä tai toimipaikalla. Rakenteilla se on 11 yrityksessä tai toimipaikassa. Lisäksi 38 yritystä tai toimipaikkaa ilmoittaa muusta valmiista hallintajärjestelmästä, joita ovat esimerkiksi yritysten omat sisäiset tai asiakkaiden vaatimat laatujärjestelmät.

Toiminnassa olevista hallintajärjestelmistä on 37 prosenttia ISO 9001 -standardin mukaisia, 32 prosenttia ISO 14001 -standardin mukaisia, 2 prosenttia EMAS -järjestelmiä⁸⁹, 16 prosenttia OHSAS 18001 -järjestelmiä tai vastaavia ja 13 prosenttia muita järjestelmiä. Responsible Care -ohjelma on otettu alalla kattavasti käyttöön (kattaa 80 prosenttia kemianteollisuuden tuotannosta) ja ISO tai EMAS standardien mukaiset hallintajärjestelmät vahvistavat ohjelman toimivuutta.

Keskeinen ero EMAS -asetuksen ja ISO 14001 -standardin välillä on suhtautuminen avoimuuteen ja ympäristölainsäädännön noudattamiseen. EMAS edellyttää aina julkista ympäristöselontekoa ja antaa ohjeita sen laatimiseksi. ISO 14001:n mukaan julkinen ympäristöraportti on vapaaehtoinen. EMAS-asetus edellyttää myös, että organisaatio noudattaa ympäristölainsäädäntöä. ISO 14001 -standardin mukaan riittää, että organisaatiolla on menettelytavat, joiden avulla se pääsee lainmukaisuuden tilaan tietyn ajan kuluttua. Lisäksi EMAS-järjestelmässä kiinnitetään erityistä huomiota henkilöstön osallistumiseen ympäristönsuojelun tason jatkuvaan paranemiseen.

4.1.4.2 RESPONSIBLE CARE -KRIITTISTÄ ARVIOINTIA

Responsible care -ohjelmasta on esitetty useita kriittisiä arvioita kansainvälisissä tutkimuksissa. Ensinnäkin, ohjelmaa ei ole pantu kunnolla täytäntöön eikä periaatteiden ja ohjeiden noudattamisen laiminlyöntejä ole sanktioitu. Ohjelman käytännön organisointi ja toiminta tapahtuu kansallisten kemianteollisuuden organisaatioiden puitteissa ja nämä organisaatiot valvovat jäsentensä toimintaa. Koska yhdistykset saavat jäseniltään jäsenmaksutuloja, katsotaan tämän olevan yksi syy, miksi toimialaorganisaatiot ovat haluttomia rankaisemaan huonosti ohjeita noudattavia yrityksiä. Sanktiot olisi kuitenkin ehdoton edellytys opportunistisen ja "greenwashing" käyttäytymisen kitkemiseksi (Topalovic 2007, 15; King & Lenox 2007). ISO 14001 -arviointijärjestelmään sisältyy periaate, jonka mukaan yritys sitoutuu toiminnan jatkuvaan parantamiseen. Suomalaisissa Responsible Care -ohjelmaan

⁸⁹ Suomessa on ympäristöministeriön nettisivujen mukaan syyskuun 2009 lopussa 37 EMAS-rekisteröityä organisaatiota, joissa on yhteensä 44 toimipaikkaa. EU:ssa EMAS-rekisteröityjä toimipaikkoja on noin 6740.

sitoutuneissa yrityksissä suurella osalla on käytössään sekä ISO 14001, ISO 9001 ja/ tai OHSAS 18001 -standardit, joten edellä mainittu ongelma ei koske suomalaisia yrityksistä (Vastuu huomisesta 2008, 14). Suomen kemianteollisuuden Vastuu huomisesta -ohjelman toimivuutta arvioidaan ja mitataan vuosittain ja edistymistä kuvaavat tulokset ovat luettavissa Kemianteollisuus ry:n verkkosivuilla. Ohjelman uskotavuuteen vaikuttavat siten julkisesti saatavilla olevat tutkimustulokset.

Saavatko ympäristöjärjestelmät aikaan edistystä ympäristönsuojelussa? Wessbergin tutkimuksessa todetaan, että Suomen ympäristöviranomaiset vaikuttavat yleisesti ottaen varsin kriittisiltä ympäristöjärjestelmiä kohtaan. Isojen yritysten ympäristöjärjestelmät tuntuvat viranomaisten mielestä olevan erillisiä järjestelmiä, joilla ei ole käytännön kanssa mitään tekemistä. Pienet yritykset puolestaan kykenevät ympäristöviranomaisten mielestä *"lähinnä vain esittämään järjestelmäsertifikaattinsa seinällä, mutta näytöt järjestelmän toimivuudesta puuttuvat täysin"*. Ympäristöjärjestelmät koetaan vain markkinointikeinoiksi, ei ympäristönsuojelun toimintatavoiksi. (Wessberg 2007, 128). Wessbergin mukaan *ympäristöhallinto perustuu ympäristölupien myöntämiseen ja valvontaan ja on luonteeltaan normiohjaukseen keskittyvää*. Viranomaisten toiminta suuntautuu normikehyksen mukaisesti raja-arvojen ja normien etsimiseen, laatimiseen ja vahtimiseen ja yritysten rooliksi jää normien täyttäminen. (Wessberg 2007, 148-149).

Tehokas riskien johtaminen ei kuitenkaan jätä riskien hallintaa prosessin ulkopuolisten päästöjen raja-arvojen tarkkailun varaan, vaan keskittyy riskien ennaltaehkäisyyn prosessin sisällä. Tätä toimintatapaa edustaa TUKESin tekemä valvonta. TUKES toteuttaa ympäristövalvontaa yritysten ympäristöjärjestelmien kautta. TUKES-tarkastuksissa yrityksen turvallisuuskulttuurin ja organisaation toimivuuden tarkastelut ovat teknisten järjestelmien turvallisuuden tarkastuksen ohella olennainen osa riskien johtamisen näkökulmaa, jossa teollinen prosessi käsitetään sosiotekniseksi kokonaisuudeksi eli toimintajärjestelmän kirjallisen tarkastelun jälkeen toteutetaan käytännössä toimintajärjestelmän auditointi toimipaikalla sertifiointilaitosten tapaan. Viranomaistoiminta on tältä osin avautunut "määräys ja valvonta" (command and control) -kulttuurista huomioimaan yritysten vapaaehtoiset johtamisjärjestelmät hyödylliseksi osaksi viranomaisvalvontaa. (Wessberg 2007, 152, 162-163).

Toinen kritiikin kohde Responsible care -ohjelmaan liittyy ohjelman raportoinnin standardisoimattomuuteen. Ilman vakioitua raportointijärjestelmää joitakin yrityksen tietoja ei julkisesti raportoida tai jos tietoja annetaankin, se voi olla eri yrityksiltä eri muodossa. Myöskään teollisuudenalan kattavia yhteisiä mittareita ohjelman vaikutusten mittaamiseksi ei ole luotu eikä riippumattomia, sertifioituja kolmannen osapuolen tekemiä arviointikäytänteitä ole ohjelmassa säännönmukaisesti käytössä. (Topalovic 2007). Tässä suhteessa on kuitenkin eroja kansallisten toimialajärjestöjen välillä, esimerkiksi Kanadassa yritysten on pakko julkaista päästöraportit (CCPA 2009b). Kolmanneksi, ohjelmaan osallistuvien yritysten välinen ja yritysten sisäinen tiedonkulku on vajavaista, mikä estää tietojen keräämistä ja jakamista

ja läpinäkyvyyttä. (Topalovic 2007, 23-26). Topalovicin kritiikkiä puolestaan voidaan Suomen osalta kommentoida siten, että ainakin Kemianteollisuus ry:n sivuilla on kaikille avoinna tilastotietoja ohjelman kehityksestä ja toimialayhdistys pyrkii tiedottamaan aktiivisesti saavutetuista tuloksista, kuten esimerkiksi ympäristöpäästöjen vähenemisestä.

4.1.5 Elektroniikkateollisuus ja teleoperaattorit

Elektroniikkateollisuuden arvoketjuissa teleoperaattoreilla on keskeinen rooli kännyköiden myynnin näkökulmasta. MakeITfair -tutkimuksessa vuodelta 2009 tarkastellaan kymmenen (DNA, Elisa, KPN, Tele2, Telefónica (Q2), Telenor, TeliaSonera, T-Mobile, 3('Tre') ja Vodafone) keskeisimmän teleoperaattoriyrityksen yhteiskuntavastuullisuutta. Yritykset toimivat Suomen, Saksan, Ruotsin ja Hollannin markkinoilla. Suomalaisista yrityksistä mukana tutkimuksessa ovat DNA, Elisa ja TeliaSonera. (Huijstee et al. 2009, 23).

Yrityksissä on suuria eroja siinä, miten ne pyrkivät valvomaan jakeluketjun toimijoita. Teleoperaattoreita koskevassa tutkimuksessa mukana olleista kymmenestä yrityksestä seitsemällä on jakeluketjun hallintaa koskeva politiikka ja vain viidellä (TeliaSonera yksi näistä) on tavarantoimittajien itsearviointiin tarkoitettuja itsearviointilomakkeita. Nämä yritykset myös tekevät tavarantoimittajien tehtailla arviointikäyntejä, mutta mikään teleoperaattoreista ei käytä ulkopuolisia, riippumattomia auditoreita. Näistä syistä itsesääntelynormien valvonta on lähinnä nimellistä. (Huijstee et al. 2009, 27).

Auditointien läpinäkyvyys teleoperaattoreiden toiminnassa on pääsääntöisesti heikkoa. Vain kolme kymmenestä (Vodafone, Deutsche Telekom ja Telenor) ilmoittivat vuonna 2008 tekemiensä auditointien määrän ja kaksi ensimmäistä julkisti myös auditointien tulokset. TeliaSonera on ilmoittanut olevansa vasta tavarantoimittaja-vaatimustensa käyttöön otossa alkuvaiheessa. Yhteenvedon voidaan todeta, että teleoperaattorien yhteiskuntavastuullisuus on alkuvaiheessa.

4.1.6 Ympäristöjärjestelmät julkisella sektorilla

Ympäristöjärjestelmien käyttöön otossa Suomen teollisuus on kansainvälisesti edelläkävijöiden joukossa⁹⁰, mutta julkinen sektori on jäänyt asiassa jälkeen. EU-maissa yhteensä 340 julkishallinnon organisaatiolla ja niiden 783 toimipaikalla on EMAS-rekisteröinti (syyskuu 2009). Ympäristöjärjestelmien käyttöä julkisella sektorilla on selvittänyt Tapio Reinikainen tuoreessa Ympäristöministeriön raportissa ”Ympäristöjärjestelmillä kestävää tuottavuutta” (2/2010). Virallisista ympäristöasioiden hal-

90 Suomi sijoittuu useissa kansainvälisissä ympäristöindeksivertailuissa kärkeen: Environmental Sustainability Indexissä on tullut 1. sija kolme perättäistä kertaa ja Environmental Performance Indexissä 4. sija vuonna 2008. Kansainvälisen luonnonsuojeluliiton (IUCN) ympäristöindeksissä Suomi on sijalla 2. Myös väkilukuun suhteutetusti sertifioituja ympäristöjärjestelmiä on Suomessa suuri määrä. Kuitenkin suurin osa Suomen ympäristöasioiden hallintajärjestelmäsertifikaatteja on myönnetty yksityiselle sektorille – julkishallinnon organisaatiot ovat edenneet huomattavasti hitaammin. Reinikainen 2010, 9.

lintajärjestelmistä (ISO ja EMAS) molemmat soveltuvat sekä julkishallinnon organisaatioille että yksityissektorin organisaatioille toimialasta riippumatta. (Reinikainen 2010, 11).

EMAS-asetuksen toimeenpanoa koskevissa laajoissa evaluaatiotutkimuksista (EVER ja REMAS) käy Reinikaisen mukaan ilmi, että EMAS-ympäristöjärjestelmät parantavat toimipaikan ympäristöjohtamista enemmän kuin ISO 14001 tai niin kutsutut epäviralliset järjestelmät.

Valtionhallinnon ympäristöjärjestelmien tilaa Reinikaisen tutkimuksessa selvitettiin haastattelulla ja kyselyillä. Eri ministeriöiden hallinnonaloilla on organisaatioita, joilla on ISO 14001-standardin mukaan sertifoidut järjestelmät. Näitä ovat: puolustusministeriö, liikenne- ja viestintäministeriö ja ympäristöministeriö sekä osin maa- ja metsätalousministeriön ja valtionvarainministeriön hallinnonala. (Ks. liite 4). (Reinikainen 2010, 21.)

Ympäristöjärjestelmien laajemmalla käyttöönotolla saavutettaisiin raportin mukaan vielä huomattavia säästöjä. Yksittäisten ministeriöiden panostuksesta asiaan pitäisi mieluummin siirtyä konsernitasoiseen ajatteluun valtionhallinnossa. Tällöin ei kaikkien tarvitsisi tehdä samoja virheitä järjestelmien käyttöönotossa vaan oppia voitaisiin siirtää hallinnon sisällä.

4.2 Ympäristövastuun järjestelmien kehitystrendit

Sertifointijärjestelmät jaetaan yleensä kolmeen ryhmään. Ensimmäinen ryhmä asettaa kriteerit vain menettelytavoille (*procedural standards*). Tästä ovat hyvänä esimerkkinä ISO- ja EMAS-ympäristönhallintajärjestelmät, joissa korostetaan, että ympäristönhallintajärjestelmä tulee olla käytössä ja että käytäntöjä on jatkuvasti seurattava ja parannettava. Toisen ryhmän muodostavat järjestelmät, joissa asetetaan tietyt määrälliset ja laadulliset kriteerit myös varsinaiselle toiminnalle eli niin sanotut suoritusstandardit (*performance standards*).

Erilaisten hallinta- ja johtamisjärjestelmien (laatu-, ympäristö ja turvallisuusjärjestelmien) kehittyminen nähtiin yhdeksi 1990 -luvun trendeistä Suomessa. Ensin laatujärjestelmät kehittyivät nopeasti vastaamaan kasvavia kansainvälisiä tarpeita. ISO 9000 -järjestelmästä on muodostunut valtajärjestelmä erityisesti Euroopassa, mutta myös Yhdysvalloissa sen hyödyntäminen ja sertifointi on yleistynyt, erityisesti kansainvälistä kauppaa harjoittavissa yrityksissä. Suomessa ISO 9000 -järjestelmää ryhdyttiin soveltamaan jo vuonna 1987.

Ympäristöjärjestelmät alkoivat yleistyä 1990 -luvun alkupuolella. On hyvä huomata, että *laatujärjestelmät käsittelevät erityisesti asiakkaiden tarpeita, kun taas ympäristöjärjestelmien mukainen toiminta lähtee yrityksen sidosryhmien vaatimuksesta ja yhteiskunnan ympäristönsuojelutarpeista* (Wessberg 1997).

Standardien sisällöllistä kehityskaarta esimerkiksi elintarvikealalla kuvaa siirtyminen laatu- ja turvallisuusstandardeista johtamisjärjestelmä- ja prosessistandardeihin,

joiden avulla valvotaan ja arvioidaan tuotteita ja tuotantoprosesseja. Tällaiset standardit ovat ISO 9000 -laatustandardien tai ISO 14000 ympäristöhallintastandardien kaltaisia tai SA8000 sosiaalisia olosuhteita koskevia standardeja.

Toinen tärkeä kehityskaari elintarvikealalla on *lisääntyvä yritysten välisten standardien käyttö*, mikä tarkoittaa sitä, että ostajat edellyttävät arvoketjussa tavarantoimittajiltaan tiettyjen standardien käyttöä. Tämä ilmiö on tyypillinen suurimpien elintarvikkeiden jälleenmyyjien keskuudessa OECD -maissa mutta myös yhä enenevässä määrin Aasiassa, Latinalaisessa Amerikassa ja Afrikassa (Fulponi 2006a, 3).

Ympäristöjärjestelmästandardien ja laatujärjestelmien yhteensopivuutta kehitetään koko ajan ja vuonna 2008 on aloitettu standardien ISO 14001 ja 9001 yhtäaikainen uusiminen.

Euroopan ja USA:n vihannes- ja hedelmätiloilla ISO 14001 -standardi on myös levinnyt suurille tiloille, joissa sen käytön on nähty olevan hyödyllistä esimerkiksi ympäristöasioiden hallintaan liittyvän dokumentoinnin johtamisessa ja joissakin tapauksissa jopa kustannusten alenemisessa⁹¹.

ISO 14001 -standardi on jo niin laajalle levinnyt, että se ei enää toimi erilaistamisen indikaattorina vaan on pikemminkin alalle pääsyn edellytys. Tämä pätee useilla toimialoilla. Seuraavassa tarkastellaan yksityiskohtaisemmin maailmanlaajuisesti tunnettua GlobalGAP -standardia.

4.3 Case: GlobalGAP

GlobalGAP on yksityinen organisaatio, joka asettaa vapaaehtoisia standardeja maataloustuotteiden tuotantoprosessien sertifiointia varten ympäri maailman. GlobalGAP -järjestöön kuuluvat johtavat vähittäiskauppaketjut ja maataloustuotteita jalostavat ja myyvät yritykset, jotka ovat listanneet tavarantoimittajilleen asetettavat tuotantovaatimukset omaksi säännöstökseen.

GlobalGAP'in perustivat 13 eurooppalaista *jälleenmyyjää* 1997. Jälleenmyyjät kuuluivat Euro-Retailer Working Group organisaatioon. (EUREP)⁹². Se laajennettiin globaaliksi järjestelmäksi vuonna 2007 ja nimi muutettiin GlobalG.A.P:ksi.

Itsesääntelyjärjestelmä on yksityinen, elintarviketeollisuuden omistama. Organisaation jäsenyys on avoin kaikille keskeisille elintarvikkeiden jälleenmyyjille, elintarvikkeiden valmistajille (producer) ja toimittajille (supplier), jotka sitoutuvat organisaation toimintaohjeisiin (terms of reference⁹³). Niin

91 FAO Commodity studies No. 3, 57.

92 Keskeisessä roolissa olivat englantilaiset jälleenmyyjät, jotka pyrkivät vastaamaan uuden elintarviketurvallisuutta koskevan lain (Food Safety Act) vaatimuksiin. Laissa asetettiin uusia velvoitteita elintarvikealan toimijoille, joiden tuli vastata myymiensä elintarvikkeiden turvallisuudesta. Myös EU:n silloin tiukentuneet torjunta-aineiden jäämiä koskevat säännökset sekä Englannin hallituksen jälleenmyyjien kohdistama 'naming and shaming' politiikka loi jälleenmyyjille huomattavia maineen menetykseen liittyviä riskejä. Humphrey 2008, 30.

93 "To respond to consumer concerns on food safety, environmental protection, worker health, safety and welfare and animal welfare by:

- (i) Encouraging adoption of commercially viable farm assurance schemes, which promote the minimization of agro-chemical and medicinal inputs, within Europe and worldwide.
- (ii) Developing a Good Agricultural Practice (G.A.P.) framework for benchmarking existing assurance schemes and standards including traceability.

sanottu hyvä viljelykäytäntö (GAP) *edellyttää tavarantoimittajien* sitoutumista kuluttajien luottamuksen ylläpitoon ruuan laadun ja turvallisuuden suhteen, ympäristökuormituksen minimointiin, kemikaalien käytön vähentämiseen, luonnonvarojen käytön tehostamiseen ja vastuulliseen suhtautumiseen työntekijöiden terveyteen ja turvallisuuteen. Organisaation jäsenet jaetaan kolmeen ryhmään: 1) valmistajat ja toimittajat, 2) jälleenmyyjät ja 3) avustavat jäsenet. Avustavat jäsenet ovat mukana elintarvikealan tai standardisointiin liittyvissä toiminnoissa.

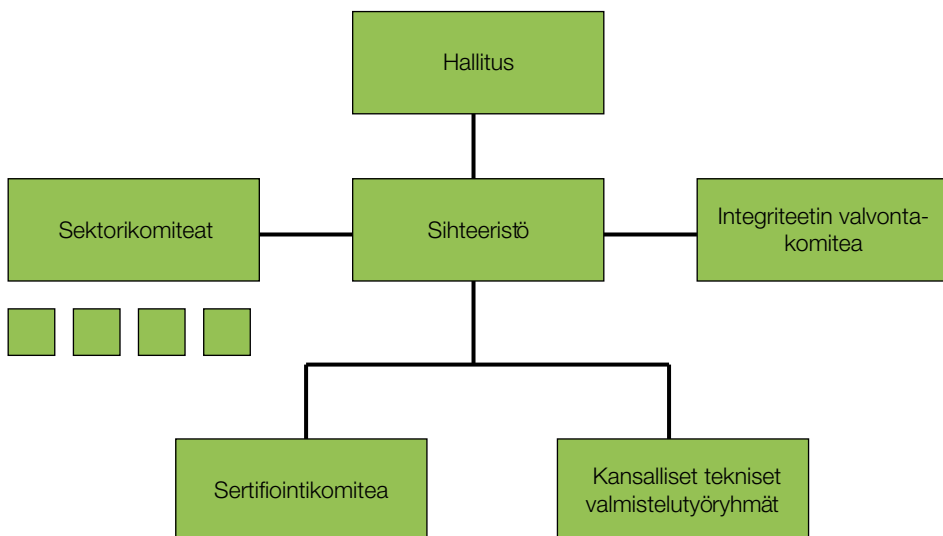
Organisaation johtamisjärjestelmä

Organisaatiota johtaa *hallitus* (Board), joka laatii vision ja lyhyen- ja pitkän aikavälin toimintasuunnitelman. Hallituksen valitsevat jälleenmyyjät ja toimittajat. Hallitus valitsee itselleen riippumattoman toimitusjohtajan. Päivittäistä toimintaa johtaa *sihteeristö*, joka toimii saksalaisen voittoa tavoittelemattoman organisaation, FoodPlus GmbH:n puitteissa. Se myös edustaa organisaatiota oikeudellisesti. Jälleenmyyjä ja toimittajajäsenet valitsevat myös sektorikomiteat, (Sector Committees), jotka työskentelevät standardiin liittyvien teknisten kysymysten parissa. *Sertifiointikomitea* (Certification Body Committee) koostuu sertifioinnista vastaavista jäsenistä. Sen tehtävänä on harmonisoida erilaisia standardin tulkintoja, joita syntyy noin 100 000 vuosittaisen auditoinnin yhteydessä. (ks. kuvio 5.)

GlobalGAP'in kehittämä standardi: "The Integrated Farm Insurance Standard", on luonteeltaan *tuote- ja prosessistandardi*, sillä se sisältää erityisvaatimuksia kullekin maataloustuotteiden ryhmälle. Nykyisin standardin soveltaminen on levinnyt hedelmien ja vihannesten, kahvin ja kukkien tuotannosta myös muihin tuoteryhmiin, kuten teen, lohien ja vehnän tuotantoon. Standardin kolme keskeistä osa-aluetta ovat *elintarviketurvallisuus, ympäristövaikutukset ja työntekijöiden terveys- ja turvallisuus sekä työntekijöiden oikeudet*.

- (iii) Providing guidance for continuous improvement and the development and understanding of best practice.
- (iv) Establish a single, recognised framework for independent verification.
- (v) Communication and consulting openly with consumers and key partners, including producers, exporters and importers."

Kuvio 5. GlobaGAP'in hallinnollinen rakenne.

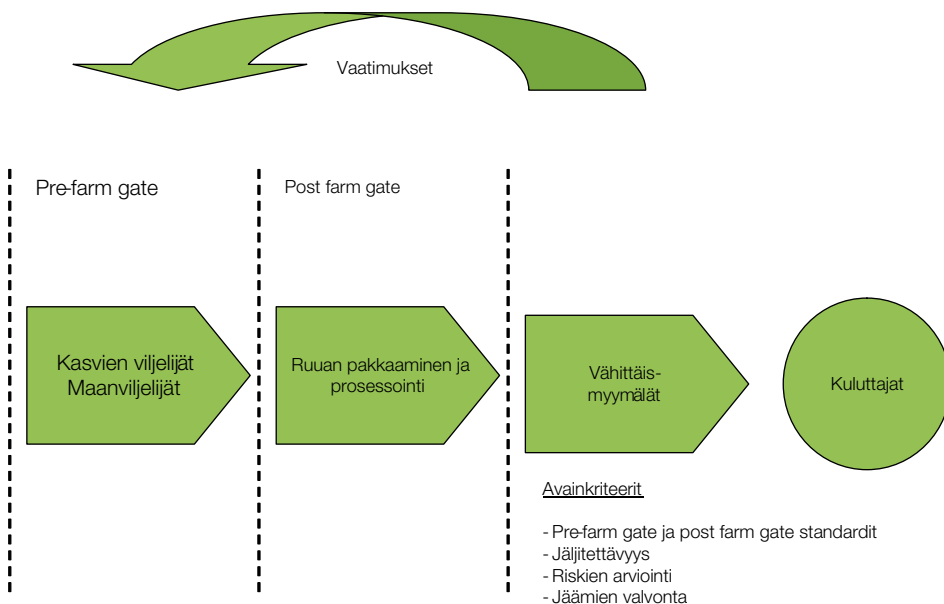

GlobalGAP'in hallintojärjestelmä

Rakenteeltaan ohjeisto jakautuu vaatimuksiin, jotka tavarantoimittajien tulee täyttää sekä vapaaehtoiisiin suosituksiin. Standardin olennaisia piirteitä ovat seuraavat: 1) Standardi on *prosessistandardi*, jonka tavoitteena on turvallisten elintarvikkeiden tuottaminen kohtuullisissa työolosuhteissa aiheuttamatta vahinkoa ympäristölle. 2) Standardi ulottaa riskienhallinnan alkutuotannon tasolle painottaen hyviä maanviljelyskäytäntöjä valmistelusta, kasvatukseen, sadonkorjuuseen ja pakkaukseen. 3) Standardi on yritysten välinen standardi, jota ei markkinoida kuluttajiin päin. 4) Standardin *noudattamista valvoo kolmas, ulkopuolinen sertifioitu auditoija*. 5) Standardi on normikokoelma, jossa on kolmen tason säännöksiä: 'major musts' joita on noudatettava kokonaisuudessaan, 'minor musts' joiden kohdalla sallitaan 5 prosentin alittaminen ja näiden lisäksi on suosituksia. 6) Jäljitettävyyden on olennainen osa standardia. 7) Standardin omistaa yksityinen FoodPlus GmbH. (Humphrey 2008, 30 – 35).

Standardi "is a pre-farm gate standard that covers the whole agricultural production process of the certified product from before the plant is in the ground (origin and propagation material control) or from when the animal enters the production process to non-processed end-product (no processing, manufacturing or slaughtering is covered)." (Ks. kuvio 6). Perusperiaatteiltaan ohjeisto vastaa integroidun tuotannon säännöstöä, jossa ympäristöä kuormittavat viljelytoimet tulee perustella ja kirjata ylös.

Kuvio 6. GlobalGAP ja sääntelyn kohteet – viljelijät ja tavarantoimittajat

Tuotteiden jäljitettävyyden ja GAP-ohjeiden noudattamisen seurannan mahdollistava viljelytoimenpiteiden ylöskirjaaminen on eräs ohjeiston keskeisimmistä vaatimuksista. Esimerkiksi torjunta-ainekäsittelyistä on dokumentoitava viljelykasvi, lohko, käsittelyn ajankohta, käsittelyn syy, valmisteen nimi, käytetty ainemäärä, käsittelyyn käytetty välineistö, käsittelijän nimi ja varo-aika. Torjunta-aineliuoksen tekoon liittyvä laskelma, jossa on huomioitu ajonopeus, käsiteltävä pinta-ala ja ruiskutuspaine, tulee tehdä ennen sekoittamista ja se tulee tallentaa. Myös lista sallituista torjunta-aineista, käsittelijän (ja neuvojan) ammattitaito ja torjunta-ainevaraston kirjanpito on pystyttävä osoittamaan tarvittaessa. EU:n alueelle markkinoitavilla tuotteilla ei saa käyttää torjunta-aineita, joiden käyttö on kielletty EU:n alueella. Ohjeiston mukaan maan kemiallista käsittelyä tulee välttää aina kun se on mahdollista ja ennen käsittelyä on tutkittava muut vaihtoehtoiset menetelmät. Viljelijän on myös tiedostettava viljelykierron hyödyt ja toteutettava kiertoa mahdollisuuksien mukaan. Mikäli viljelykiertoa ei toteuteta, on sille osoitettava ”riittävät perustelut”. (Grace 2006, 48-108).

Sertifioinnin hakeminen

GlobalGAP -sertifiointi lähtee liikkeelle viljelijän anomuksella sertifiointikomitean hyväksymälle sertifiointiorganisaatiolle. Sertifiointioptioita on neljä erilaista: Optio 1: yksilöllinen sertifiointi, optio 2: ryhmäsertifiointi, optio 3:

vertaisarviointiin perustuva yksilösertifiointi ja optio 4: vertaisarviointiin perustuva ryhmäsertifiointi. Vertaisarviointivaihtoehtot tarkoittavat sitä, että paikallinen tai kansallinen itsesääntelyjärjestelmää noudattava toimija voi anoa GlobalGAP'ilta oman järjestelmän vertaamista GlobalGAP standardiin ja mikäli se täyttää GlobalGAP'in kriteerit, se voi saada sertifikaatin (Kirk-Wilson 2008, 30-31). Itsearviointin jälkeen viljelijän tilalla tehdään useita tarkastuksia. Kun tilan toiminta täyttää sertifikaatin kriteerit, viljelijälle tai tavarantoinnittajalle (esim. pakkaaja) myönnetään sertifikaatti. Hyväksynnän jälkeen viljelijän/tavarantoinnittajan toimintaa arvioidaan vuosittaisilla auditoinneilla.⁹⁴ Yksilöllinen auditointi ei kuitenkaan sisällä yllätysauditointia tai auditointia lyhyellä varoitusajalla. Ryhmäsertifikaatin haltijoilta tarkastetaan vain akkreditoidun tarkastajan toimesta ryhmän hallinnointijärjestelmä ja yksittäisten ryhmän jäseniä auditoidaan vain näytteenomaisesti. Esimerkiksi satajäsenisen ryhmäsertifikaatin omistavan osuuskunnan jäsenistä auditoidaan kymmenen (Kirk-Wilson 2008, 30). Auditointi on voimassa 12 kuukautta ja ylläpitääkseen sertifikaatin auditointi täytyy uudistaa joka vuosi. Sertifiointiin liittyvät kustannukset maksaa viljelijä.⁹⁵

Valvonta ja sanktiot

Standardin säännösten noudattamista koskevat sanktiot riippuvat siitä, minkä tason säännöksiä rikotaan ('major musts' joita on noudatettava kokonaisuudessaan, 'minor musts' joiden kohdalla sallitaan 5 prosentin alittaminen ja näiden lisäksi on suosituksia). Sanktioita on kolmenlaisia: varoitus, keskeytys ja standardin peruutus. Sanktioista päättää *sertifiointiorganisaatiossa toimiva komitea*. Varoituksen jälkeen viljelijälle annetaan enintään 28 vuorokauden määräaika korjata puutteet. Vakavissa rikkomustapauksissa GlobalGAP logon, sertifikaatin tai muun dokumentin käyttö kielletään eikä sitä myönnetä uudestaan ennen kuin 12 kuukautta on kulunut peruuttamisesta.⁹⁶ GlobalGAP varaa oikeuden kohdistaa sanktioita sertifiointiorganisaatiota kohtaan, jos se ei noudata GlobalGAP'in ja sertifiointiorganisaation väliseen sopimukseen liittyviä menettelytapoja ja ehtoja.⁹⁷

Standardin laatimis- ja tarkistamisprosessi⁹⁸

Standardia tarkistetaan neljän vuoden välein. Täysin uusien moduulien lisääminen standardiin tai uuden standardin laatiminen etenee seuraavasti: uudistamisprojekti hyväksytään yksimielisesti hallituksessa sen jälkeen kun on

94 General Regulations Integrated Farm Assurance, Interim Final Version 3.1_Nov09, Part I to V, tulee voimaan 1.3.2010. Kohdat 4.4 – 4.10.

95 General Regulations Integrated Farm Assurance, Interim Final Version 3.1_Nov09, Part I to V, tulee voimaan 1.3.2010. Kohdat 4.4 – 4.10.

96 GlobalGAP General Regulations Version 3.1_Nov09, 6.

97 Ks. General Regulations Part II, 3.2.

98 GlobalGAP noudattaa standardisointiprosessissaan seuraavia ohjeita: ISO Guide 59: Code of Good Practice for Standardization 1994; ISEAL Code of Good Practice for Setting Social and Environmental Standards. P005 – Public Version 4 – January, 2006 sekä WTO Agreement on Technical Barriers to Trade (TBT) Agreement. Annex 3: Code of good practice for the preparation, adaption and application of standards.

ensin konsultoitu sidosryhmien jäseniä sekä tehty käyttökelpoisuus selvitys ("feasibility study"). Hallituksen päätös julkaistaan GlobalGAP nettisivuille ja asiasta kiinnostuneet tahot voivat kommentoida asiasta. Standardin laatimista tarkistamiskierrokseen sisältyy kaksi julkista kommentointikierrosta, joista kumpikin kestää 60 päivää. Jos kyseessä on uuden standardin tai modulin laatiminen, ensimmäinen julkinen kommentointikierros on GlobalGAP'in ja standardin ehdottajan yhdessä laatiman alustavan ehdotuksen valmistumisen jälkeen. Toinen kuulemiskierros on sen jälkeen, kun on käyty vähintään kaksi testauskierrosta (trial audits) kyseisellä alalla.

Kuulemisprosessien kommentaateista laaditaan yhteenveto jossa kerrotaan, miten kommentit on otettu huomioon standardin jatkokehittelyssä. Kommenttien yhteenveto on julkisesti nähtävillä GlobalGAP'in nettisivuilla. Jos kommentaateista on tarve keskustella sektorikomiteoissa ja pitää päättää, sisällytetäänkö ehdotukset standardiin vai ei, sektorikomiteassa tulee saavuttaa yksimielisyys. Jos yksimielisyyttä ei saavuteta, tehdään päätös yksinkertaisella äänten enemmistöllä.

Lopullinen standardi tai moduuli julkaistaan GlobalGAP nettisivuilla "Interim Final" eli väliaikaisena lopullisena versiona, sen jälkeen kun asianomainen sektorikomitea on sen hyväksynyt ja hallitus hyväksynyt muodollisesti. Väliaikaista standardia koskevia teknisiä korjausehdotuksia voi tehdä neljän viikon ajan, minkä jälkeen siitä tulee lopullinen versio.

Kansallisten teknisten komiteoiden kautta myös vähemmistöryhmät pääsevät osallistumaan standardisointityöhön. GlobalGAP standardit eivät ole luonteeltaan "ohjailevia" (prescriptive), vaan ne ovat joustavia ottamaan huomioon paikallisia variaatioita. Kansalliset tekniset komiteat voivat ehdottaa tarpeellisia muutoksia asianomaiselle sektorikomitealle, minkä hyväksynnän jälkeen kansalliset tulkinnat standardista julkaistaan kansallisessa tulkintaohjeissa (National Interpretation Guidelines) GlobalGAP nettisivuilla. Ohjeet ovat saatavissa maksutta. GlobalGAP'in nettisivuilla julkaistaan puolivuositain kaikki standardit, joissa organisaatio on ollut mukana.

GlobalGAP Suomessa

GlobalGAP on kasvanut yhdeksi johtavista kansainvälisistä laatu järjestelmistä alkutuotannossa. Vuoden 2008 lopussa oli 93 000 sertifioitua tilaa ympäri maailmaa. Suomi on ollut tähän saakka lähes ainoana Euroopan maana ilman sertifioituja tiloja. Sen sijaan kaikki suomalaiset hedelmien ja vihannesten jälleenmyyjät edellyttävät tuontituotteiden toimittajilta GlobalGAP (EurepGAP) sertifiointia. (Exporting to Finland 2008, 15).

Suomen ensimmäisiä sertifiointia valmistelee Etelä-Savon vihannesviljelijöiden yrityksissä. Aloite on tullut yrityksiltä itseltään GlobalGAP -laatu järjestelmän käyttöönottamiseksi myös Suomessa. Nyt käytössä olevassa *Koti- maisten Kasvien Laatuohje* 2 -ohjeistuksessa on seurailtu kansainvälisen

GlobalGAP -standardin rakennetta, mutta se ei suomalaisena standardina riittä vakuuttamaan ulkomaisia ostajia tuotannon laadukkuudesta. Virallinen vertaisarviointi tulisi tehdä GlobalGAP'in kanssa. Vienti Eurooppaan ei ole mahdollista ilman GlobalGAP -standardin mukaista sertifiointia. (Piirainen 2009).⁹⁹ Tämä tarkoittaisi käytännössä sitä, että jos suomalaisilta vihannesviljelijöiltä ei edellytetä niin tiukkojen kriteereiden täyttämistä kuin mitä ulkomaisilta tuottajilta, toimisi GlobalGAP Suomessa ulkomaankaupan teknisenä esteenä. Koska tarkempi standardin ja Kotimaisten Kasvien Laatuohjeiden analyysiä ei ole tehty, ei asiasta voida varmuudella sanoa. Se kuitenkin pitää paikkansa, että kansallisia ohjeistukset toimivat vain paikallisesti eikä niillä ole laajempaa tunnettua (samoin Piirainen 2010). Näin ollen vientimarkkinoita tähyävien tuottajien ainoa mahdollisuus on saada joko tietyn vientimaan standardin mukainen sertifikaatti tai globaali sertifikaatti kuten GlobalGAP. Standardin puuttuminen on este rajan ylittävälle kaupankäynnille. Tämän seurauksena suomalaiset tuottajat joutuvat toimimaan pelkästään sisämarkkinoilla kilpaillen keskenään ja tuonnin kanssa (Piirainen 2010).

Etelä-Savon alueen yritykset näkevät Euroopan markkinoilla olevan vientipotentiaalia. Auditointivalmiuksien saavuttaminen vaatii kuitenkin dokumentoinnin ja ohjeistuksien täsmentämistä – asiat, jotka on voitu kertoa tähän saakka suusanallisesti, on myös kirjattava jatkossa. Ruralia -instituutin vetämässä ”Vihannesketjun kehittäminen” -hankkeessa on 14 yrityksessä tehty laatu järjestelmävalmiuksien kartoitus. Suuri osa GlobalGAP standardin vaatimuksista on jo käytössä, mutta dokumentointi ei ole yhtä tarkkaa kuin standardissa vaaditaan. Samoin terveyteen ja turvallisuuteen sekä ympäristöön kohdistuvia toimenpiteitä, jotka eivät vielä täyty kotimaisella lainsäädännöllä tai Laatuohjeistuksella, vaativat toimenpiteitä tiloilla vaatimustason saavuttamiseksi¹⁰⁰ (Piirainen 2010). Osa ostajista vaatii tavarantoimittajilta laatu järjestelmäauditointia, nyt vaihtoehtoja Suomessa on vähän, mutta GlobalGAPin tulo lisää vaihtoehtojen määrää. Piiraisen mukaan Laatuohjeisto ei enää riitä myöskään kotimaan markkinoilla, jos elintarvikeketjussa on GlobalGAP -sertifiointia edellyttävä ostaja (Piirainen 2010). Esimerkiksi KESKO edellyttää suomalaisilta vihannesviljelijöiltä toistaiseksi joko laatuohjeisto tai GlobalGAP auditointia. (Piirainen (2009). Keskon tavarantoimittajista hyvän maatalouskäytännön mukainen GlobalGAP-sertifiointi on 91 prosentilla *tuotitiedelmistä* ja -vihanneksista¹⁰¹. Suomessakin ollaan heräämässä GlobalGAP standardin tunnistamiseen ja sen arvellaan myös hyödyttävän suomalaisten tuottajien kansainvälistymistä.¹⁰²

99 Piirainen, Anne (23.4.2009). Savolaiset vihannesviljelijät ”maapallostuvat” – GlobalGAP laatu järjestelmä tukee kestävästä kehitystä.

100 Tällaisia ovat esim. integroitu tuholaisien hallinta, ensiapuvalmiudet, pelastussuunnitelman laadinta ja kirjaamiskäytännöt eri toiminnoissa.

101 Keskon vuoden 2008 toimintakertomus.

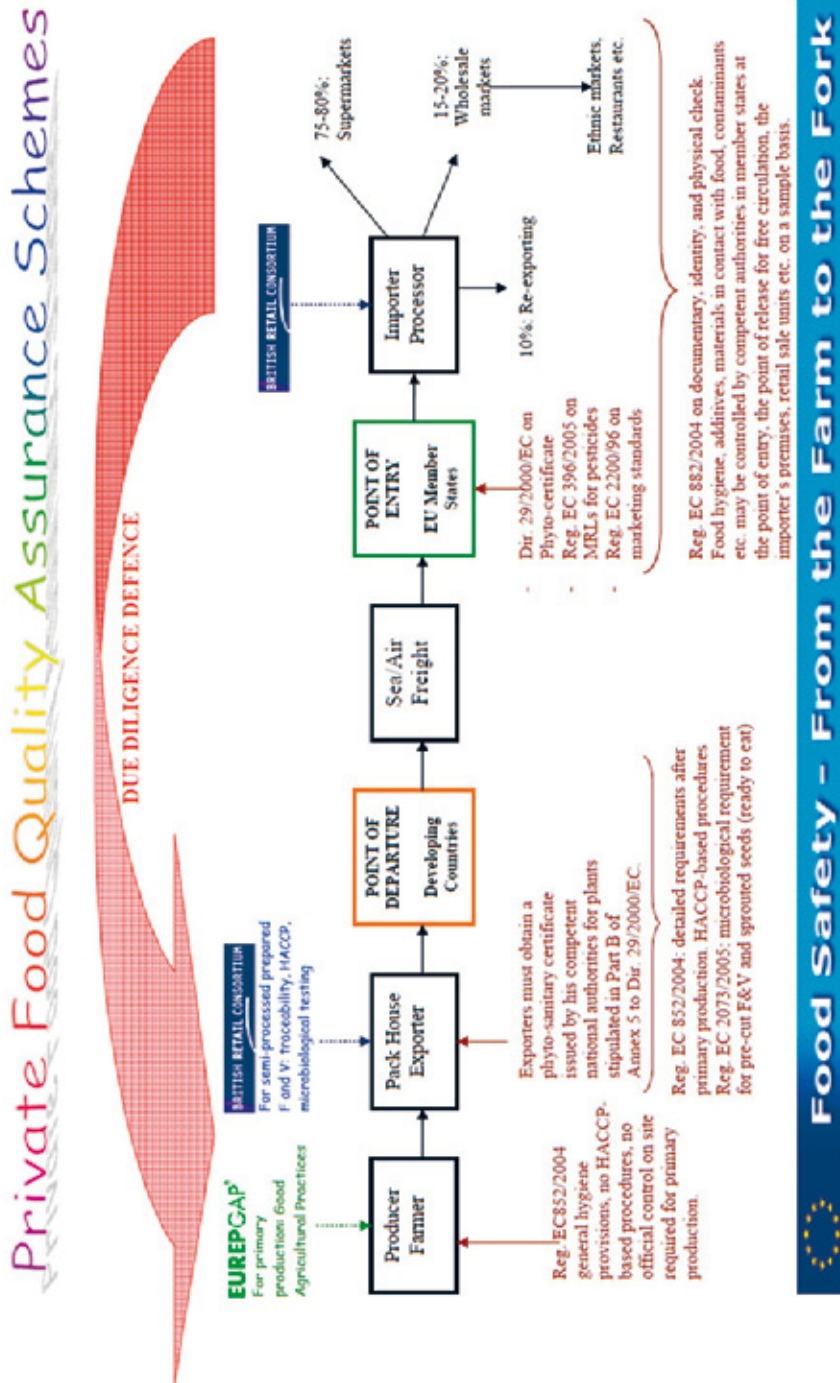
102 Lisäarvoa laatu työstä, väliraportti 1/2010. Maa- ja metsätalousvaliokunnan lausunto 1/2010 vp – E 177/2009 vp.

GlobalGAP'in arviointia

Koska standardin nimenomaisena tarkoituksena on vastata kuluttajien elintarvikkeiden turvallisuutta koskeviin odotuksiin, on itsesääntelyjärjestelmä dynaaminen ja tehokas menetelmä vastaamaan näihin muuttuviin tarpeisiin. Standardia uudistetaan neljän vuoden sykleissä. Standardi joutuu kilpailemaan myös muiden elintarvikkeiden turvallisuusstandardien kanssa, mikä myös tarkoittaa sitä, että sitä on jatkuvasti kehitettävä (Wouters et al. 2009, 24).

Usein väitetään, että yksityisen sektorin toimijat eivät aseta standardeissaan laatuvaatimuksia korkealle ja että siitä syystä tulisi julkisen sektorin laatimia standardeja pitää suositeltavampina (Wouters et al. 2009, 24). Joissakin tilanteissa tilanne on kuitenkin päinvastainen: silloin, kun markkinoilla on useita samaan tarkoitukseen sovellettavia standardeja ja standardin tarkoituksena on tuotteen erilaistaminen kilpaileviin tuotteisiin verrattuna, asetetaan standardissa kriteerit nimenomaan korkeammalle, kuin mitä julkisen sektorin laatimissa säännöksissä.

Kuvio 7. Yksityiset laadunvarmennusmenetelmät ja EU:n elintarviketurvallisuus (Grace 2006, 15).

GlobalGAP -standardi tähtää riskimaiden viljelijöiden ja tavarantoimittajien tuotantoprosessien turvallisuuden, ympäristömyötäisyyden ja työntekijöiden työskentelyolosuhteiden parantamiseen siten, että ne täyttävät eurooppalaisten markkinoiden vaatimukset (kuvio 7). Monissa kehitysmaissa kyseiset kansalliset säännökset eivät täytä eurooppalaisten säännösten vaatimustasoa ja tästä syystä kaupan alan toimijat edellyttävät GlobalGAP -standardin noudattamista¹⁰³. Piiraisen mukaan myös Suomessa on lainsäädännössä ja vihannesviljelyyn sovellettavissa Laatutarhaohjeistuksissa toimenpiteitä edellyttäviä osalualueita GlobalGAP -vaatimustason saavuttamiseksi (Piirainen 2010).

EU:n yleinen hygieniasetus (852/2004) asettaa yleisiä hygieniavaatimuksia alkutuotannolle. Vaatimusten mukaan kompetenttien kolmannen maan viranomaisten tulisi tarkastaa alkutuotantotiloja. Kuitenkaan tilakohtainen kontrollointi tai HACCP-perusteinen riskienhallintamenettely eivät ole pakollisia. Jos hedelmät tai vihannekset ovat puolijalostettuja ja pakattu kehitysmaassa, siinä tapauksessa hygieniasetus edellyttää HACCP-perustaista menettelyä pakkaamossa. Korkeat laatuvaatimukset voivat toimia myös elintarvikkeiden kansainvälisille markkinoille pääsyn esteenä, mistä GlobalGAP -standardia on kritisoitu (Wouters et al. 2009, 26). Toisaalta sen ei ole nähty toimivan kaupan esteenä, koska standardi on vapaaehtoisuuteen ja sopimuksiin perustuva¹⁰⁴.

Esimerkiksi Vietnamin maatalousministeriö aloitti vuonna 1999 kymmenvuotisen projektin, jossa tavoitteena oli hedelmien, vihannesten ja kukkien tuotannon kehittäminen. Dragon fruit -oli yksi yhdestätoista hedelmäajista, joiden kehittämiseen panostettiin. Vuosina 2005 – 2008 toteutettiin dragon -hedelmien tuottajien ja pakkaajien piirissä EUREPGAP standardin kouluttamis- ja käyttöönottoprojekti. Projektin aikana koulutettiin yli 200 viljelijää. Vietnamlaisien tuottajien hedelmistä saamien tulojen arvioitiin paranevan huomattavasti, kun he saavat tuotteensa Euroopan ja USA:n markkinoille. Viljelijät ovat pientilallisia, joiden viljelypinta-ala on 0,55 – 1 hehtaaria. Vuodesta 2000 vuoteen 2008 kotimaan ja läheisten maiden markkinoille myytyjen hedelmien hinta oli pudonnut 60 prosenttia. Projektista saatujen kokemusten mukaan pienviljelijöiden standardisoinnin haasteita olivat: 1) resurssien puute tehdä tarpeelliset fyysiset muutokset tilalla; 2) standardin tekniset vaatimukset ylittivät pienviljelijöiden osaamistason; 3) aluksi luultiin, että tilojen pieni koko on este osallistua projektiin, mutta todellisuudessa suuretkin tilat jakavat tilansa pieniin, jopa 0,2 hehtaarin lohkoihin. Keskeiseen rooliin projektin aikana nousi osaamisen kehittäminen kouluttamalla niin viljelijöitä kuin tuotteiden pakkaajia. Taloudellisten resurssien arvioitiin korjaantuvan, kun tuotteet saadaan

103 Exporting to Finland 2008, 16-18; Implementing a QMS for EurepGAP standard certification under option 2: Lessons learned from the Kenyan pilot project and a way forward, Workshop-report 2007; Phuong et al 2008, 1-2.

104 Agricultural Product Quality Policy : Impact Assessment, Annex D, Certification Schemes for Agricultural Products and Foodstuffs (Version : 08-4-09), 79.

kansainvälisille markkinoille paremmalla hinnalla kuin mitä paikalliset markkinat pystyvät tarjoamaan.¹⁰⁵

GlobalGAP -standardissa paketoitaan Eurooppaan tuotavia elintarvikkeita koskevat kriteerit yhdeksi kokonaisuudeksi, mikä helpottaa kehitysmaiden toimijoiden työtä siinä mielessä, että heidän ei tarvitse erikseen lähteä selvittämään kunkin kohdemaan (esim. kunkin EU -maan) lainsäädännön sisältöä ja eroavaisuuksia. (Grace 2006, 23).

Yksityisen sektorin luomia standardeja kritisoidaan yleisesti legitimitietin puutteesta ja erityisesti siitä, että niiden laatiminen tapahtuu suljetussa piirissä. GlobalGAP -standardin laatimis- ja uudistamisprosessi on avoin kaikille intressiryhmille. Eri asia on, miten hyvin esimerkiksi kehitysmaiden viljelijöillä ja tavarantoimittajilla on mahdollisuuksia ja osaamista osallistua prosessiin. Pienillä viljelijöillä ei ole välttämättä osaamista, aikaa eikä taloudellisia resursseja osallistua avoimeenkaan standardisointiprosessiin (Wouters et al. 2009, 24 – 25). Näiden ongelmien minimoimiseksi vuonna 2008 perustettiin pienten yritysten toimikunta (Smallholder Task Force), jonka tehtävänä on tuoda palautetta pienten toimijoiden kokemuksista standardin käyttöön otossa. Pienillä toimijoilla on mahdollisuus myös hankkia ryhmäsertifiointi ja heidän käyttöönsä on laadittu oma manuaali.¹⁰⁶

GlobalGAP -standardia kritisoidaan siitä, että kuluttajaryhmillä ei ole muodollisesti edustusta GlobalGAP -standardin hallinnossa. Kuluttajaryhmien vaikutusmahdollisuus kanavoituu kahden julkisen konsultointikierroksen kautta, sekä kansallisten teknisten komiteoiden välityksellä palautteen antamisen muodossa. Toinen sidosryhmä, jonka kanssa GlobalGAP'illa ei ole systemaattista yhteistyötä, ovat julkisen sektorin toimijat. (Wouters et al. 2009, 26). Tältä osin käytännöt vaihtelevat. Esimerkiksi GlobalGAPin tuominen Keniaan on pitänyt sisällään myös yhteistyötä julkisen sektorin viranomaisten kanssa, jotka ovat osaltaan vaikuttaneet standardin sisältöön. Tallontire et al. ovat tutkimuksessaan havainneet, että yksityisillä standardeilla elintarvikealalla on vaikuttavuutta myös horisontaalisessa suhteessa eikä vain vertikaalisessa suhteessa (eli pelkästään tavarantoimittajaketjun jäsenten välillä). (Tallontire et al. 2009; Sorsa 2009a, 32).

GlobalGAP -standardin hyötyjä voidaan arvioida myös siitä näkökulmasta, että sen avulla Euroopan markkinoille saadaan kuluttajien arvostamia tuotteita. Kehittyneiden maiden intressissä on se, että kehitysmaista tuotavat tuotteet ovat laadukkaita ja täyttävät EU:ssa edellytetyt lainsäädännön vähimmäisvaatimukset ja EU:n markkinoilla olevien kuluttajien odotukset, joita erilaiset yksityisen sektorin ja kansalaisyhteiskunnan toimijoiden yhdessä laatimat itsesääntelyjärjestelmät edustavat. Itsesääntelyjärjestelmät kiinnittävät kehitysmaiden toimijoiden huomion niihin tekijöihin, jotka ovat kriittisiä kehittymisen kannalta¹⁰⁷.

105 Ks. Phuong Thao, Nguyen et al. (2008) « Good Agricultural practices and EUREPGAP Certification for Vietnam's Small Farmer-Based Dragon Fruit Industry » ja Van Hoa, Nguyen & Huu Hoang, Nguyen & Campbell, J M & Minh Chau, Nguyen (2008) Developing GAP systems for dragon fruit producers and exporters in Binh Thuan and Tien Giang provinces. CARD Project 037/04VIE, GAP workshop in Binh Thuan (21-22/7/2008).

106 http://www.globalgap.org/cms/front_content.php?idcat=70

107 Industrial Development Report. UNIDO 2009, 94-96.

5 Itsesääntely ja kuluttajainformaatio

5.1 Markkinoinnin itsesääntely

Markkinointiin liittyvän itsesääntelyn tavoitteena on alan tai tuotteen imagon ylläpitäminen ja vastuullisen toiminnan edistäminen alan toimijoiden keskuudessa. Viimeaikoina Kansainvälinen kauppakamari markkinoinnin itsesääntelijänä sekä eurooppalainen mainosalan järjestö EASA (European Advertising Standards Alliance) ovat myös pyrkineet markkinointiohjein kiinnittämään alan toimijoiden huomiota yleiseettistä mielenkiintoa herättäviin kysymyksiin kuten esimerkiksi lasten liikalihavuuteen. Markkinoinnin itsesääntelyn keskeisenä tavoitteena on useimmiten markkinointiviestinnän kohteena olevien alaa kohtaan tunteman luottamuksen ylläpitäminen ja edistäminen. EASA on myös tuonut esiin halunsa minimoida julkisen vallan puuttumisen markkinoinnin sääntelyyn (EASA Blue Book 2007). Tavoitteena voi olla myös markkinointivälineiden erityisluonteesta johtuva ohjauksen tarve. Yleisesti voidaan todeta markkinoinnin itsesääntelyn ensisijaisena tarkoituksena olevan tuotteiden ja palvelujen menekin lisääminen markkinoilla hyväksyttävien keinoin.

Yleisesti markkinoinnin itsesääntelyn pohjana ovat Kansainvälisen kauppakamarin laatimat markkinointisäännöt¹⁰⁸, joita uudistettiin vuonna 2007. Suomessa Keskuskauppakamarin yhteydessä toimivat markkinoinnin itsesääntelytoimielimet, Keskuskauppakamarin liiketapalautakunta ja mainonnan eettinen neuvosto, soveltavat näitä markkinointisääntöjä. Sääntöjä uudistettaessa ICC teki kaksi merkittävää menettelytapaa koskevaa päätöstä: Ensinnäkin päätettiin yhdistää suurin osa olemassa olevista ICC:n markkinointia koskevista säännöistä yhdeksi helppokäyttöiseksi asiakirjaksi. Toiseksi sääntöjen soveltamisalaa päätettiin laajentaa siten, että se kattaa myös muut markkinointiviestinnän muodot. Itsesääntelyohjeet on *tarkoitettu täydentämään voimassa olevia kansallisia ja kansainvälisiä säännöksiä*¹⁰⁹. Sääntöjen soveltamisesta vastaavat keskuskauppakamarin yhteydessä toimivat mainonnan eettinen neuvosto ja liiketapalautakunta¹¹⁰.

Vaikka ICC:n markkinointisäännöt soveltuvat myös sähköisten palveluiden markkinointiin, on *Asiakusmarkkinointiliitto* julkaissut yksittäisiä ohjeita. Asiakkuusmarkkinointiliiton monissa ohjeissa ei ole kuitenkaan seuraamusjärjestelmästä mitään mainintaa eli ne eivät täytä täysimittaisen itsesääntelyjärjestelmän kriteereitä. Vain harvoissa ohjeissa on asetettu velvoite yritykselle itselleen valvoa esimerkiksi sitä, että puhelinmyyjä noudattaa telemarkkinoinnin käytännესääntöjä. Tavoitteekseen Asiakkuusmarkkinointiliitto ilmoittaa ”toimivan itsesäänte-

108 Ensimmäiset Kansainvälisen kauppakamarin (ICC) Mainonnan kansainväliset perussäännöt julkaistiin vuonna 1937.

109 ICC:n markkinointisäännöt 2007, johdanto.

110 Ks. tarkemmin Mainonnan eettisyydestä itsesääntelyn kohteena ja erityisesti mainonnan eettisen neuvoston ratkaisutoiminnasta, Pakarinen & Tala 2009, 45-70.

lyn”, joka viestisi jäsenyritysten yhteiskuntavastuullisesta toiminnasta ja vähentäisi lainsäädännöllistä tarvetta ohjata markkinoita. (Ks. liite 1). Mitkään Asiakkuusmarkkinointiliiton käytäntesäännöistä eivät kykene vakuuttamaan organisaation kyvykkyyttä itsesäännellä jäsentensä toimintaa peilaten esimerkiksi eurooppalaisen mainosalan järjestön EASA:n (European Advertising Standards Alliance) esittämien kriteereiden valossa (EASA Blue Book 2007 ja EASA Guide 2009).

Maksullisten puhelinpalvelujen itsesääntelystä huolehtii ”Maksullisten puhelinpalveluiden eettinen lautakunta” (MAPEL), jonka tehtävänä on valvoa kuluttajien etua puhelinpalvelumarkkinoilla sekä luoda ja ylläpitää hyvää puhelinpalvelutapaa.

MAPEL on luottamuselin, jonka jäsenistö edustaa puhelinpalvelumarkkinoiden keskeisiä intressiryhmiä. Kuluttajien etujen valvojana on Suomen kuluttajaliiton edustaja. Toimielin käsittelee maksullisten puhelin- ja tekstiviestipalveluiden sisältöön, markkinointiin ja laskutukseen liittyviä valituksia, antaa palvelutuotantoa ja markkinointia koskevia päätöksiä ja suosituksia ja tekee kansainvälistä yhteistyötä kuluttajien etujen turvaamiseksi lisäarvopalveluiden markkinoilla. Oikeustieteen tutkinnon suorittanut *puhelinpalveluasiamies* seuraa puhelinpalveluiden mainontaa ja sisältöä markkinoilla ja neuvoo kuluttajia ongelmatilanteissa, kirjaa ja tutkii valitukset sekä valmistelee ja esittelee eettisessä lautakunnassa käsiteltävät asiat. Hän toimii myös lautakunnan päätösten tiedottamisesta. Normaalisti lautakunta kokoontuu noin kuusi kertaa vuodessa mutta tarpeen vaatiessa nopeutettukin käsittely on mahdollinen.

MAPELin ratkaisuihin ei ole internetsivuilla mitään tilastoja, joten toiminnan kattavuudesta ei pysty tekemään mitään johtopäätöksiä.

Lääkemarkkinoinnin itsesääntelyä pidetään yhtenä hyvin toimivista aidoista itsesääntelyjärjestelmistä Suomessa. Itsesääntelyjärjestelmää on arvioitu European Advertising Standard Alliancen eli EASA:n määrittelemien kriteerien valossa. Arviointikriteerit liittyvät toiminnan organisointiin (hallinnointi, rahoitus, neuvonta ja tiedotus), sääntöjen noudattamiseen ja valvontaan, riitojen ratkaisuun (nopea, tehokas ja puolueeton ongelmanratkaisu; tehokkaat sanktiot), järjestelmän kattavuuteen, sääntöjen sisältöön sekä alan ja kuluttajien tietoisuuteen. Tulevaisuuden haasteena nähtiin järjestelmän kattavuuden kaventuminen (Kytä & Tala 2008, 78-88).

Rahoitus- ja vakuutusosalalla on varsin runsaasti rahoitus- ja vakuutus tuotteisiin liittyvää itsesääntelyä (ks. tarkemmin Ruuskanen 2009), mutta ne on rajattu tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Seuraavassa keskitytään tarkemmin merkintäjärjestelmiin, joilla on keskeinen rooli kestävän kehityksen edistämisessä.

5.2 Itsesääntely ja merkintäjärjestelmät

5.2.1 Ympäristöarvoja ja alkuperää viestittävät merkit

Vähittäiskaupassa on lukuisa määrä loppukuluttajaan kohdistuvan markkinoinnin itsesääntelyä, joka ilmenee erilaisina käytäntesääntöinä tai tuotemerkkeinä.

Vähittäiskaupassa on private label -standardeihin eli kaupan omiin merkkeihin (esim. Pirkka-tuotteet ja Rainbow-tuotteet) perustuvia ns. merkkituotteita, joiden merkitys on aiheuttanut kilpailua perinteisten valmistajalähtöisten (esim. Heinz, Nestle) ja kaupan omien merkkien välillä. Kuluttajien valinnan helpottamiseksi on luotu erilaisia *itsesääntelyvälineitä, merkkijärjestelmiä, jotka tekevät kaupan alan tai tavarantoimittajien yhteiset tavoitteet näkyviksi.*

Kaupan omien merkkien lisäksi vähittäiskaupassa ovat tärkeitä ns. alkuperämerkit ja ympäristömerkit, joiden kohderyhmänä ovat ensi sijassa kuluttajat. Vähittäiskaupalla nähdäänkin olevan hyvät mahdollisuudet ohjata kulutusta kestävämpään suuntaan omien toimintojensa ja toimitusketjujensa kautta sekä vaikuttamalla kulutustottumuksiin. (KOM(2008) 397, g). Tulojen viimeaikainen nousu sekä kuluttajien kasvava terveys- ja laatu-tietoisuus suuntaavat kulutusta kalliimpiin erikoistuotteisiin kuten pitkälle jalostettuihin tuotteisiin, luomutuotteisiin tai funktionaalisiin elintarvikkeisiin. (Hautamäki 2010, 18).

Alkuperämerkit¹¹¹ ovat nimensä mukaan *tuotteen alkuperästä viestiviä tuotemerkkejä.* Suomessa tunnetuimmat ovat Avainlippu, Hyvää Suomesta -joutsenlippu ja Kotimaiset kasvikset -merkki. Nämä kolme merkkiä kertovat, että tuotteet ovat Suomessa tehtyjä tai viljeltyjä. Avainlipun käyttöoikeuden saa, jos tuotteesta tai palvelusta ainakin 50 prosenttia on valmistettu Suomessa.

Ympäristömerkkien tarkoituksena on toimia suuntaa-antavina ohjeina, joiden avulla kuluttajan olisi helppo valita eri tuotevaihtoehdoista ympäristöystävällinen. Vapaaehtoiset ympäristömerkit voidaan jakaa kolmeen pääluokkaan ISO 14020 -sarjan standardien mukaan. Ensimmäisen ryhmän muodostavat myönteiset ympäristömerkit, joilla osoitetaan tuoteryhmässään ympäristöä vähiten kuormittavat tuotteet. Tähän ryhmään kuuluvat esim. Pohjoismainen ympäristömerkki ja EU:n ympäristömerkki. (Nissinen & Seppälä 2008, 15; Thidell 2009, 15 – 20).

Yleisimmin käytettyjä ovat *Pohjoismainen ympäristömerkki eli Joutsenmerkki ja EU:n ympäristömerkki.* Pohjoismaissa on yli 5000 Joutsenmerkittyä tuotetta, 1800 lisenssiä ja 1000 lisenssin haltijaa syyskuussa 2009 (Thidell 2009, 25). EU:n vapaaehtoista ympäristömerkkiä ja sen hankkimismenettelyä koskee EY:n ympäristömerkintäasetus¹¹². Suomessa ehkä kaikkein tunnetuin on Jout-

111 <http://www.kuluttajavirasto.fi/Page/f2b9631b-d03f-40f8-a309-8a7a74c0e6ce.aspx>.

EU:ssa on otettu käyttöön *neljä erityistä laatujärjestelmää*, jotka koskevat maantieteellisiä merkintöjä, luonnonmukaista maataloutta, perinteisiä tuotteita ja EU:n syrjäisimmiltä alueilta tulevia tuotteita. Näiden järjestelmien avulla kuluttajat voivat tunnistaa tuotteita, joilla on määrätystä alkuperästä ja/tai tuotantotavasta johtuvia erityisiä laatuominaisuuksia. Jotta kuluttajat voivat luottaa siihen, että merkinnöissä esitetyt väitteet ovat perusteltuja, viranomaiset tai yksityinen todentamiselin valvovat eritelmän noudattamista. Suojattu alkuperänimitys (SAN) puolestaan tarkoittaa paikallisten ja perinteisten elintarvikkeiden nimisuoja, jota säännellään neuvoston asetuksilla (EY) N:o 509/2006 ja 510/2006 sekä komission asetuksella (EY) N:o 1898/2006. SAN osoittaa tuotteen, tuotannon, jalostuksen ja käsittelyn tapahtuvan tietyllä maantieteellisellä alueella ja tietyillä kuvatuilla menetelmillä. Suomalaisista elintarvikkeista suojattu alkuperänimitys on Lapin puikulaperunalla. Suojattu maantieteellinen merkintä (SMM) osoittaa, että paikallinen tuotanto tai jalostuksen tai valmistuksen vaihe antaa tuotteelle erityisluonteen. Valmistuksen on tapahduttava rajatulla maantieteellisellä alueella käyttäen tunnettuja paikallisia menetelmiä. Kaikkien tuotteen raaka-aineiden ei tarvitse olla paikallisia. Suojattuja maantieteellisiä merkintöjä ovat mm. Lyppekin marsipaani ja tanskalainen Danabu-juusto. Erityisluonnetta koskeva todistus "aito perinteinen tuote" (APT) korostaa puolestaan tuotteen koostumuksen ja valmistuksen erityispiirteitä. APT-tuotetta voidaan valmistaa EU:n alueella rekisteröinnissä määrättyllä tavalla. Suomalaisista elintarvikkeista sahti, kalakukko ja karjalanpiirakka ovat APT-nimikkeen saaneita tuotteita. (KTM Julkaisuja 31/2007, 24).

112 Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EY) N:o 1980/2000.

senmerkki. Se viestii siitä, että tuote on ympäristölle ystävällisempi verrattuna muihin vastaaviin tuotteisiin. Joutsenmerkityn tuotteen tulee olla myös laadukas ja turvallinen. Joutsenmerkki on arvioitu yhdeksi maailman toimivimmista ympäristömerkeistä Britannian ympäristöministeriön teettämän tutkimuksen mukaan. Tutkimuksen tavoitteena oli löytää merkit, jotka takaavat parhaiten kestävä kehityksen mukaisen tuotannon. Tutkimuksessa oli mukana 207 standardia ja tuoteluetteloa. Joutsenmerkin ja EU-Kukan tunnettuutta tutkitaan Suomessa joka toinen vuosi. Tuorein tutkimus on syksyiltä 2009. Kuluttajista Joutsenmerkin tunnisti 88 prosenttia, kun logoa näytettiin ilman tekstiä. EU-Kukan tunnisti puolestaan 23 prosenttia. Myös Joutsenmerkin vaikutusta ostokäyttäytymiseen tutkittiin vuonna 2009. Ostotilanteessa 5,8 prosenttia kuluttajista tarkistaa aina, onko tuotteella tai palvelulla Joutsenmerkki. Vähintään silloin tällöin tämän tekee 59 prosenttia kuluttajista. (Ympäristömerkki Vuosijulkaisu 2010, 9; Sorsa 2009a, 111-114).

Toisen ryhmän muodostavat *ympäristöselosteet*¹¹³, jotka tarjoavat määrällistä elinkaariarviointiin perustuvaa ympäristötietoa. Ne kuuluvat aina johonkin ympäristöselosteohjelmaan, ja niiden laadinta on vapaaehtoista. Suomessa tunnetuin on rakennustuotteiden ympäristöseloste. Kolmannen ryhmän muodostavat *omaehtoiset ympäristöväittämät*. Niiden keskeinen ero edellisiin verrattuna on omaehtoisuus, eli ympäristömyötäisyyteen liittyvän väitteen esittää valmistaja, maahantuoja tai kauppa, eikä sitä varmenna riippumaton kolmas osapuoli. Näiden lisäksi on lakisääteisiä ympäristö- ja energiamerkkejä, joita viranomaiset valvovat (Nissinen & Sepälä 2008, 15; Thidell 2009, 18-20).

5.2.2 Tuottajavetoiset, erilaistamiseen tähtäävät merkintäjärjestelmät elintarvikealalla

Utz Certified –sertifiointijärjestelmä

Tuottajavetoisista standardeista voi mainita esimerkkinä kahvintuottajien keskuudessa maailmanlaajuisesti käytetyt Utz Certified Good inside -sertifiointiohjelman, Reilun kaupan sertifiointiohjelman sekä Rainforest Alliance järjestelmän.

Utz Certified -ohjelman tavoitteena on taata *vastuullinen kahvintuotanto ja kahvin jäljitettävyyys* viljelytiloille saakka. Utz certified -standardisointiohjelmaan voi liittyä 1) yksittäinen kahvinviljelijä (compliant producer), 2) kahvinviljelijöiden ryhmä, joka on organisoitunut esimerkiksi yhdistykseksi tai ensimmäisen asteen osuuskunnaksi (first grade cooperative) tai 3) toisen asteen yhteistyöorganisaatio, (second grade cooperative), 4) viejä tai kahvipaahtimo (esim. Suomessa Paulig Oy)¹¹⁴, joka tekee kahvin ostosopimukset ja/tai kouluttaa kahvinviljelijät Utz Kapeh käytäntöjen mukaisesti (Utz Kapeh Code of Conduct 2006, 5). Käytännösääntöi-

¹¹³ www.rts.fi > RT-ympäristöselosteet

¹¹⁴ Tällä hetkellä ohjelmaan liittyneet kahvintuottajat, ostajat ja panimot on nähtävissä ohjelman sivuilta: <http://www.utzcertified.org/index.php?pageID=141>

hin sisältyvät esimerkiksi kirjanpidon normit, maatalouskemikaalien minimoitu ja dokumentoitu käyttö kasvinsuojelussa, työntekijöiden oikeuksien suojele sekä työntekijöiden ja heidän perheidensä pääsy terveydenhuoltoon ja koulutukseen. Sosiaalialalla työntekijöiden suojele perustuu sekä kansallisiin lakeihin että ILO:n yleissopimuksiin, mutta kattaa myös asumisen, puhtaan juomaveden ja työntekijöiden koulutuksen. Ympäristökriteerit liittyvät maaperän eroosion estämiseen, veden ja energian käyttöön, kestäviin energianlähteisiin ja metsien hävittämiseen. Ympäristönäkökulmien ja sosiaalisten näkökulmien ohella ohjelma painottaa kahvinviljelijöiden ammattitaidon kehittämistä.¹¹⁵

Kahvinviljelijöiden toimintaa tarkastetaan vuosittain sekä sisäisin että ulkoisin tarkastuksin. Ulkoinen sertifiointiorganisaatio on riippumaton kolmas osapuoli, joka tarkastaa vuosittain, noudattavatko kahvinviljelijät käytännėsääntöjä. Valvontajärjestelmälle on myönnetty ISO 65 standardi. Se on kansainvälinen takuu siitä, että valvonta on puolueetonta ja läpinäkyvää ja että kriteerien luominen ja niiden valvominen ovat eri tahojen käsissä.¹¹⁶ Mikäli kahvintuottaja rikkoo käytännėsääntöjä, hän menettää mahdollisuutensa olla tarjoamassa kahvia Utz Kapeh ohjelman kautta.

Ohjelman *ydinaluetta on jäljitettävyyys*. Sertifiointijärjestelmässä ylläpidetään nettipohjaista tiedonhallintajärjestelmää, jossa jokaiselle myytävälle kahvierälle annetaan oma koodi alusta lähtien. Jäljitettävyyys taataan "huoltajaketjun" (Chain of Custody) avulla. Jokaisessa kaupankäynnin vaiheessa tulee pitää huoli siitä, että sertifioitu kahvi ei sekaannu ei-sertifioituun kahviin. Jokaisen *kahvintuottajan tulee olla rekisteröitynyt* alkuperämaan tuottajaketjuun ja vastaavasti ketjun loppupään ostajan, kuten kahvinpaahdimon tulee olla rekisteröitynyt "huoltajaketjun" määränpäämaan rekisteriin. Rekisteröidyt jäsenet ovat kaikkien nähtävissä internetissä, millä varmistetaan toiminnan läpinäkyvyys.¹¹⁷

Ohjelman tavoitteena on, että se rahoittaa itse itsensä. Vuonna 2009 tulot kattavat vain puolet kustannuksista. Puuttuva osa rahoitukseen on saatu lähinnä hollantilaisilta voittoja tavoittelemattomilta yhdistyksiltä ja Euroopan Unionilta¹¹⁸.

Reilun kaupan (Fair Trade) sertifiointijärjestelmä

Reilun kaupan merkki on puolueeton sertifikaatti, jota voi käyttää järjestelmän periaatteiden mukaan valmistetuissa tuotteissa. Reilu kauppa vähentää kehitysmaan viljelijöiden köyhyyttä kaupan avulla. Reilun kaupan merkkijärjestelmä on luotu parantamaan kehitysmaiden viljelijöiden ja suurtilojen työntekijöiden asemaa kansainvälisessä kaupankäynnissä. Maataloustuotteiden reilun kaupan tarkoituksena on tuoda kansainväliseen kauppaan periaate kaupasta saatavien tulojen entistä oikeudenmukaisemmasta jakautumisesta, jotta kehitysmaiden tuottajat voisivat käynnistää 1) taloudellisen kehityksen prosessin (tuotantoketjujen strukturointi,

115 Ks. tarkemmin käytännėsääntöjen sisällöstä <http://www.utzcertified.org/index.php?pageID=114>

116 Eurooppalaisia sertifiointiorganisaatioita ovat muun muassa Bio Inspecta Ag Sveitsistä, Bureau Veritas Group Ranskasta, CERES Saksasta, ks. lisää <http://www.utzcertified.org/index.php?pageID=151>

117 Ks. tarkemmin jäljitettävyyysjärjestelmästä, <http://www.utzcertified.org/index.php?pageID=159>

118 <http://www.utzcertified.org/index.php?pageID=112>

toimialojen organisointi jne.), 2) sosiaalisen kehityksen prosessin (terveysalan ja koulutuksen rakenteet jne.) ja ympäristöhoitoprosessin (biodiversiteetin suojeleminen, hiilidioksidipäästöjen hallinnointi jne.).¹¹⁹

Hyödykkeiden tuotannossa noudatetaan seuraavia yleisiä periaatteita¹²⁰

- Ostaja (esim. maahantuoja) maksaa kehitysmaiden viljelijöille ja suurtilojen työntekijöille vähintään Reilun kaupan takuuhintaa, joka kattaa kestävän kehityksen mukaiset viljelykustannukset.
- Ostaja maksaa myös erillistä Reilun kaupan lisää, joka on tarkoitettu viljelyn kehittämiseen ja yhteisön elinolojen parantamiseen (sosiaaliin, ympäristön hyvinvointia tai taloudellista hyvinvointia edistäviin hankkeisiin).
- Tuottajaryhmillä on halutessaan mahdollisuus saada jopa 60 prosenttia ostohinnasta ennakkorahoituksena, jotta heidän ei tarvitse ottaa korkeakorkoista lainaa.
- Helpotetaan pitkäkestoisten kumppanuussuhteiden luomista ja mahdollistetaan siten parempi tuottajien kontrollointi kuin perinteisessä järjestelmässä.
- Lapsityövoiman hyväksikäyttö on kielletty.
- Kaikkien tuotteiden alkuperä tiedetään.
- Tuotannossa noudatetaan tiukkoja ympäristömääräyksiä.

Reilun kaupan ansiosta kehitysmaiden perhevilmelijät pystyvät vaikuttamaan omalla työllään kokonaisten yhteisöjen hyvinvointiin. Reilun kaupan erikoisuudet takuuhinta ja yhteisöjen olojen parantamiseen tarkoitettu reilun kaupan lisä ovat saaneet osakseen kritiikkiä¹²¹, mutta kritiikistä huolimatta nämä piirteet ovat myös reilun kaupan mainostetuimpia puolia. Reilun kaupan lisän avulla yhteisössä voidaan toteuttaa sosiaalisia ja koulutuksellisia oloja kohentavia projekteja. Takuuhinnan myötä tuotteista saatu korvaus kattaa tuotantokustannukset. (Alatalo 2006, 15). Näin Reilu kauppa vähentää köyhyyttä kaupan avulla. Kuluttajille Reilun kaupan merkki tarjoaa mahdollisuuden vaikuttaa positiivisesti kehitysmaissa asuvien ihmisten elämään.

Toiminnan organisointi

Toimintaa ylläpitää kansainvälisellä tasolla Fairtrade Labelling Organizations International eli FLO, joka on eri maissa toimivien *Reilun kaupan edistämisyhdistysten* ja tuottajaorganisaatioiden yhteistyöelin. FLO:n toimisto sijaitsee Bonnissa, Saksassa. Se luo tuotekohtaiset kriteerit uusille Reilun kaupan tuotteille ja hyväksyy uudet tuotteet järjestelmään, määrittelee tuotteista maksettavat takuuhinnat ja tukee viljelijäorganisaatioiden pääsyä kansallisille markkinoille. FLO:ssa on omat edustajansa sekä tuottajilla, kaupallisilla toimijoilla että merkkiihdistyksillä. (www.reilu-kauppa.fi).

¹¹⁹ Euroopan talous- ja sosiaaliskomitean lausunto aiheesta "Reilun kaupan elintarviketuotteet: itsesääntelyä vai lainasääntelyä?" (oma-aloitteinen lausunto), 2009(C 318/06).

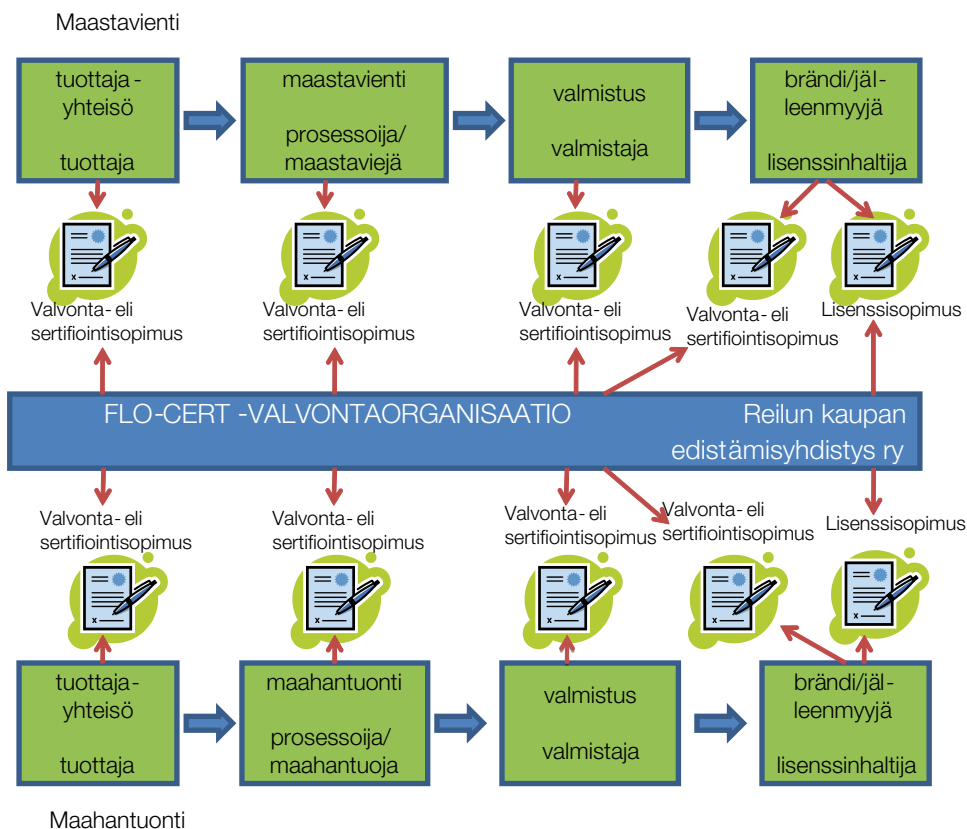
¹²⁰ http://www.fairtrade.net/aims_of_fairtrade_standards.html

¹²¹ Yksi kritiikin aihe Reilun kaupan kahvituotannossa Nigraguassa on se, että kahvinviljelijät eivät edes tiedä, mitä oikeuksia tai velvollisuuksia järjestelmään kuulumisen heille tuo. (Valkila & Nygren 2009, 4).

Reilun kaupan normit ovat tulosta sidosryhmien ja asiantuntijoiden kuulemisesta. Periaatteiden luomisessa, uudistamisessa ja vahvistamisessa noudatetaan kansainvälisen ympäristömerkintäorganisaation ISEAL:n (The International Social and Environmental Accreditation and Labelling Alliance) hyviä käytänteitä sosiaalisten ja ympäristöstandardien luomiseksi (Code of Good Practice for Setting Social and Environmental Standards). Tämä tarkoittaa sitä, että standardeja luodaan konsultoimalla keskeisimpiä Reilun kaupan ohjelmassa mukana olevia sidosryhmiä. (www.reilukauppa.fi).

ISEALissa ovat mukana johtavat kansainväliset *normeja laativat ja vaatimustenmukaisuutta arvioivat järjestöt*, jotka ovat keskittyneet yhteiskunnallisiin ja ympäristöasioihin. On olemassa kaksi kansainvälistä reilun kaupan järjestöä, jotka vastaavat maailmanlaajuisesti normien laatimisesta ja reilun kaupan järjestöjen sertifiointista ISEAL:n periaatteiden mukaisesti: edellä mainittu Fairtrade Labelling Organizations (FLO) ja World Fair Trade Organization (WFTO) (aikaisemmin International Fair Trade Association, IFAT). WFTO on ISEAL:n jäsen. Nämä kaksi norminlaatijaa ovat laatineet myös reilun kaupan periaatteiden peruskirjan. (KOM (2009) 215, 13).

Kuvio 8. Reilun kaupan valvontajärjestelmä. (Reilun kaupan yhdistys, tiedote)

Järjestelmässä olevia tiloja valvoo Reilun kaupan kansainvälisen kattojärjestön FLO:n rinnalle vuonna 2003 perustettu FLO-CERT-yhtiö, jolla on tarkastustehtävissä eri puolilla maailmaa yli 100 henkeä. Kaikki Reilun kaupan tuotteita prosessoivat tahot solmivat FLO-CERTin kanssa valvontasopimuksen. Sen lisäksi lopputuotteen omistavien toimijoiden kuten jälleenmyyjien tulee solmia lisenssisopimus paikallisen edistämisyhdistyksen kanssa. Suomen ja Baltian tapauksessa se on Reilun kaupan edistämisyhdistys ry. Vain silloin, kun lisenssinhaltija valmistuttaa tuotteensa toisella sertifiointisopimuksen solmineella toimijalla kuluttajavalmiiksi, pakatuksi tuotteeksi asti, sertifiointisopimusta ei tarvita (kuvio 8). Nämä puolueettomat tarkastajat vierailevat sertifioidujen tuottajien luona säännöllisesti vähintään kerran vuodessa. Vierailujen lisäksi toimintaa valvotaan kirjallisen dokumentaation avulla. Reilun kaupan valvontajärjestelmälle on myönnetty ISO 65 -standardi. (www.reilukauppa.fi).

Reilun kaupan lisenssisopimus antaa luvan käyttää sopimuksessa määritellyssä tuotteessa Reilun kaupan edistämisyhdistyksen ja FLO:n rekisteröimää ja omistamaa sertifiointimerkkiä. Reilun kaupan edistämisyhdistys valvoo, että Suomen markkinoilla myytävät tuotteet on valmistettu reilun kaupan ehdoin viljellyistä raaka-aineista. Rekisteröidyn tuotemerkin väärinkäyttö on rangaistavaa. Lisenssinhaltijan tulee hyväksyttää pakkaus- ja muu myyminen edistämismateriaalinsa Reilun kaupan edistämisyhdistyksessä (www.reilukauppa.fi).

Suomessa Reilun kaupan edistämisyhdistys ry. perustettiin maaliskuussa 1998. Perustajina olivat Solidaarisuus (Kansainvälinen Solidaarisuussäätiö), Kehitysyhteistyön palvelukeskus Kepa, Kirkon Ulkomaanapu, Maailmankauppojen liitto, Finlands svenska Marthaförbund ja Suomen luonnonsuojeluliitto. Reilun kaupan edistämisyhdistys rahoittaa toimintansa merkin käytöstä kertyvillä lisenssimaksuilla, ulkoministeriön tiedotustuella, Euroopan unionin projektirahoituksella ja jäsenjärjestöjen maksamilla jäsenmaksuilla. Esimerkiksi vuonna 2008 Reilun kaupan edistämisyhdistyksen rahoitus jakaantui seuraavasti: lisenssituotot 65 prosenttia, EU-hankerahoitus 16 prosenttia, valtion avut 7 prosenttia, toimintatuotot 11 prosenttia, projektiavustukset 1 prosentti.

Kaikki Reilun kaupan edistämisyhdistyksen lisenssinhaltijat (esim. Ruokakesko Oy ja Meira Oy) maksavat yhdistykselle lisenssimaksua, kun ne käyttävät Reilun kaupan merkkiä omissa tuotteissaan. Tällä maksulla kustannetaan myös kansainvälistä Reilun kaupan toimintaa. Reilun kaupan edistämisyhdistyksellä on myös jäsenjärjestöjä, jotka maksavat yhdistykselle vuosittain jäsenmaksua. Vuonna 2008 yhdistys sai jäsenmaksuja noin 14 300 € euroa. Muut kuin lisenssinhaltijat maksavat sertifiointimaksua FLO-CERTille. Sertifiointin hakemusmaksu on 525 € ja vuosittainen sertifiointimaksu vaihtelee 420-2730 €:n välillä (www.reilukauppa.fi).

Suomessa reilun kaupan tuotteiden myynti on kasvanut merkittävästi enemmän kuin muualla Euroopassa keskimäärin: Suomessa myynti kasvoi 57 prosenttia vuoden 2008 aikana edellisvuoteen verrattuna, kun vastaava luku

muualla Euroopassa oli 22 prosenttia. (Reilun kaupan myynti kasvoi yli puolella Suomessa, HS 7.7.2009). Vogel in mukaan reilun kaupan tuotteiden kokonaistaloudellinen vaikutus jää vähäiseksi, koska hänen mukaansa kuluttajat vaikkakin kannattavat eettisesti tuotettuja tuotteita, kuitenkin ostavat hinnoiltaan edullisia tuotteita. Kokonaisuudessaan Vogel kuitenkin myöntää reilun kaupan järjestelmän olevan tehokas itsesääntelyjärjestelmä. (Vogel 2006, 34.) Näyttää siltä, että reilun kaupan tuotteiden myynti jatkaa ainakin Euroopassa jatkuvasti nousuaan eli markkinoilla on kuluttajia, jotka ovat valmiita maksamaan eettisistä valinnoistaan myös korkeampaa hintaa, vieläpä taloudellisen laman aikana.

Alkunsa järjestelmä on saanut 1980-luvulla meksikolaisten kahvinviljelijöiden ja hollantilaisten kehitysaputyöntekijöiden ehdotuksesta. Passiivisen kehitysavun vastaanottamisen sijaan kahvinviljelijät halusivat oikeudenmukaisen palkan tekemästään työstä, sillä kahvin alhaisen maailmanmarkkinan johdosta viljelijöiden tulot eivät riittäneet perheen toimeentuloon.

Rainforest Alliance

Rainforest Alliance -sertifiointijärjestelmä painottaa enemmän ympäristöllisiä asioita, vaikka sosiaaliset tekijätkin ovat osa järjestelmää. Sitä ylläpitää voittoa tavoittelematon yhdistys, joka tekee töitä luonnon monimuotoisuuden säilyttämiseksi ja kestävien maanviljely- ja metsänhoitotapojen edistämiseksi. Yhdistys toimii noin 60 maassa eri puolilla maailmaa. *Rainforest Alliance*'n keskeiseen sisältöön kuuluu: sosiaalinen ja ympäristöllinen hallintojärjestelmä, ekosysteemien suojeleminen, luonnon suojeleminen, vesiensuojeleminen, työntekijöiden tasa-arvoinen kohtelu ja hyvät työskentelyolosuhteet, työterveys ja työturvallisuus, yhteisön suhteet, integroitu maanviljely, maaperän hoito ja suojeleminen ja integroitu jätehuolto.¹²²

Sertifiointijärjestelmien vertailua ja kritisointia

Toisin kuin Reilu kauppa avustusohjelmassa, Utz Certified -sertifiointissa on kyse ammattimaisesta kahvinviljelystä ja jäljitettävyydestä. Koska kaikki kuluttajat eivät halua maksaa kestävästi kehitetyistä tuotteista kuitenkaan korkeampaa hintaa kuin normaaleista vastaavista tuotteista – vaikka kannattavatkin vastuullista liiketoimintaa periaatteessa – Utz Certified -sertifiointiohjelman mukaan tuotettu kahvi on kuitenkin ympäristöystävällisesti tuotettua ja turvallista¹²³. Erona Reilun kaupan (Fair Trade) ohjelmaan on se, että Utz Certified ei ole avustusohjelma, vaan se toimii kysyntä- ja tarjontalähtöisesti. Reilun kaupan ohjelmassa lähtökohtana on turvata minimihinta kahvintuottajille. Tämä voi olla myös ongelmallista, koska Reilu kauppa ei takaa sitä, että osuuskunta pystyy myymään tuotantonsa reiluille markkinoille (Alatalo 2006, 14; Valkila & Nygren 2009, 4). Vaarana voi myös olla se, että

¹²² <http://www.rainforest-alliance.org/>

¹²³ Utz sertifiointijärjestelmä on myös identtinen EurepGap'in kahvialaan sovellettavan EurepGap Code for Green Coffee järjestelmän kanssa, jota vasten Utz -sertifiointijärjestelmää alun alkaen vertaisarvioitiin, Neilson (2008, 1621).

jos hinta on vakio, kahvin laatu kärsii (Rudanko 2008). Reilun kaupan ohjelmassa keskitytään pieniin viljelijöihin, kun taas Utz ei tee eroa viljelijöiden koon mukaan. Utz'issa tavoitteena on parantaa viljelijöiden toimintaedellytyksiä teknisen avun, ohjauksen, tiedonjaon ja läpinäkyvän kaupankäyntijärjestelmän avulla. Kahvin hinnoittelussa Utz -ohjelman myötä viljelijöillä arvioidaan olevan paremmat neuvottelumahdollisuudet, koska kahvi on tuotettu sertifioitua ohjelmaa noudattaen.

Rainforest Alliance (RA) on perusperiaatteiltaan lähellä Reilun kaupan järjestelmää. Toisin kuin reilussa kaupassa RA ei kuitenkaan maksa viljelijöille takuuhintaa. Se johtuu osittain siitä, että esim. Chiquita -banaanin viljelytiloista osa on tuottajan omia tiloja tai sopimusviljelytiloja. RA:n kriteereistä keskeisimmät liittyvät ympäristökysymyksiin, kun taas Reilun kaupan järjestelmä painottaa enemmän sosiaalisia tekijöitä. Yksi erottava tekijä on myös se, että RA järjestelmässä banaanit tuotetaan suurtiloilla, kun taas Reilun kaupan järjestelmässä pääsääntönä ovat pienillä osuuskuntaviljelmillä. (Alatalo 2006, 15).

Standardien sisällöllistä kehityskaarta elintarvikealalla kuvaa siirtyminen *laatu- ja turvallisuusstandardeista johtamisjärjestelmä- ja prosessistandardeihin*, joiden avulla valvotaan ja arvioidaan tuotteita ja tuotantoprosesseja. Tällaiset standardit ovat ISO 9000 -laatustandardien tai ISO 14000 -ympäristönhallintastandardien kaltaisia tai SA8000 -sosiaalisia olosuhteita koskevia standardeja. Esimerkiksi HACCP on elintarvikealan tarpeisiin luotu laadun- ja turvallisuuden hallintajärjestelmä. Toinen tärkeä kehityskaari on *lisääntyvä yritysten välisten standardien käyttö*, mikä tarkoittaa sitä, että ostajat edellyttävät arvoketjussa tavarantoimittajiltaan tiettyjen standardien käyttöä. Tämä ilmiö on tyypillinen suurimpien elintarvikkeiden jälleenmyyjien keskuudessa OECD -maissa mutta myös yhä enenevässä määrin Aasiassa, Latinalaisessa Amerikassa ja Afrikassa. (Fulponi 2006a, 3).

Kolmas havaittava trendi on yritysten muodostamien koalitioiden esiintulo yksityisten, vapaaehtoisten standardien luomiseksi ja neljäntenä trendinä lisääntyvä yksityisten standardien käyttö erityisesti kansainvälisessä yritysten välisessä liiketoiminnassa (Fulponi 2006b).

5.3 Merkintäjärjestelmät ja lainsäädäntöpolitiikka

Raijasin ym. (2009) mukaan kulutus elämäntapana laajenee kaikkialle. Kuluttajat yksilöllistyvät, mutta haluavat samalla uudenlaista yhteisöllisyyttä. Uusi kuluttaja haluaa vaikuttaa. Raijasin ym. mukaan *kuluttajat voivat nykyisin aiempaa helpommin muodostaa yhteisöjä, joilla pyritään vaikuttamaan yritysten toimintaan ja politiikkaan*. Uusi teknologia on tuonut markkinoille globaalit virtuaaliyhteisöt, joissa samoista asioista kiinnostuneet ihmiset ympäri maapallon voivat vaihtaa kokemuksiaan. Tämän nähdään asettavan suuria haasteita yrityksille ja politiikan toimijoille. (Hautamäki 2010, 40).

Yhteiskuntavastuuta korostavat kaupan alan toimijat antavat kuluttajille tietoa tuotteidensa eettisyydestä. EU:n sosiaalista vastuuta koskevan vihreän kirjan (KOM(2001) 366 lopullinen) mukaan kuluttajat eivät halua ainoastaan hyviä ja turvallisia tuotteita, vaan he haluavat myös tietää, miten ekologiset ja sosiaaliset näkökohdat on otettu huomioon tuotannossa ja toiminnassa. Tärkeinä asioina pidetään työntekijöiden työterveyttä ja -turvallisuutta ja ihmisoikeuksien kunnioittamista yrityksen kaikissa toiminnoissa, erityisesti alihankintaketjussa. Sosiaalisen vastuun merkeillä kuten Reilun kaupan tuotteet on merkitystä erityisesti työvoimavaltaiten alojen tuotteita koskevassa viestinnässä.

Vähittäiskaupassa kuluttajille kohdistettuja erilaisia eettistä laatua, ympäristön hyvinvointia, työntekijöiden oikeuksien kunnioittamista, luomutuotantoa jne. kuvaavia merkkejä ja järjestelmiä on viime vuosina otettu käyttöön runsaasti (Sorsa 2009a). *Järjestelmien ja tunnusten moninaisuus herättää jo viranomaisissa huolta järjestelmien vaatimusten avoimuudesta sekä esitettyjen väitteiden uskottavuudesta ja mahdollisista vaikutuksista kauppasuhteisiin. Näistä niin kutsutuista erilaisista laadunvarmennejärjestelmistä näyttää aiheutuvan erityisesti pientuottajille merkittäviä taloudellisia ja hallinnollisia kustannuksia.*

Suorat kustannukset liittyvät jäsenmaksuihin, kolmansien osapuolten tekemisiin tarkastuksiin ja varmennuksiin. Välillisiä kustannuksia aiheutuu puolestaan varmennusjärjestelmien vaatimusten noudattamisesta (investointikustannukset laitteiden parantamiseksi) ja toistuvat tuotantokustannukset. (KOM (2008) 641, 21; Cafaggi 2010).

Jos viljelijä ei osallistu tiettyyn järjestelmään, hänen tuotteensa voidaan sulkea joidenkin markkinoiden ulkopuolelle, koska tuottaja ei saa tuotteitaan myytyä niihin ketjuihin, joissa edellytetään standardien noudattamista. (KOM (2008) 641, 21).

Myöskään merkintäjärjestelmät eivät aina toimi halutulla tavalla. Esimerkiksi EU:n ympäristömerkki ei saavuta sille asetettuja tavoitteita, koska *se tunnetaan huonosti ja se on otettu heikosti käyttöön teollisuudessa*. EU:n komissio on antanut asetusehdotuksen (KOM (2008) 0401¹²⁴), jolla parannettaisiin EU:n ympäristömerkin tunnettuutta ja arvostusta EU:n jäsenvaltioissa ja ympäri maailmaa. EU:n ympäristömerkki on tarkoitus myös yhdenmukaistaa muiden maailmanlaajuisten ja kansallisten merkkien kanssa. (Sorsa 2009a, 111-114).

Kirveennummen ym. (2008) mukaan tuotteille asetetaan tulevaisuudessa yhä enemmän vaatimuksia viestivyydestä, joustavuudesta ja vaihtelevuudesta erilaisen tilanteiden ja käyttöjen mukaisesti. Tuotantoedellytykset kehittyvät jatkuvasti yhteiskunnan vaatimusten perusteella. Niiden olisi oltava tärkeä osa myyntiin tarjottujen elintarvikkeiden laatua ja valtti, jota maataloustuottajat voivat hyödyntää. Voidaan arvioida, että tulevaisuudessa esimerkiksi elintarvikkeen käyttökokemukset määrittyvät sen perusteella, mitä kuluttajat tietävät tuotteen alkuperästä, valmistajasta sekä valmistajan taustaideologioista. *On kuitenkin ilmeistä, ettei kuluttajille ole*

124 Euroopan parlamentin lainsäädäntöpäätöslauselma 2. huhtikuuta 2009 ehdotuksesta Euroopan parlamentin ja neuvoston asetukseksi yhteisön ympäristömerkkijärjestelmästä (KOM(2008) 0401 - C6-0279/2008 – 2008/0152(COD)).

täysin onnistuttu tiedottamaan tuotantoedellytysten olemassaolosta ja noudattamisesta elintarvikkeiden tuotannossa. (Hautamäki 2010; KOM(2008) 641 lopullinen, 6).

Monia tuotantoedellytyksistä, kuten ympäristöä ja eläinten hyvinvointia koskevia sääntöjä – tuotteen hygieniaan ja turvallisuuteen liittyviä edellytyksiä lukuun ottamatta – ei kuitenkaan välttämättä sovelleta *tuontielintarvikkeisiin*. Tämä johtuu siitä, että maatalousstandardien, ympäristönsuojelun, eläinten hyvinvoinnin ja työntekijöiden turvallisuuden sääntely kuuluu sen maan vastuulle, jossa maataloutta harjoitetaan. Tästä johtuu, että vaikka EU voi vaatia ja vaatiikin, että *tuontielintarvikkeiden on täytettävä tuotetta koskevat vähimmäisvaatimukset* erityisesti hygienian ja turvallisuuden osalta, EU:hun tuotujen *maataloustuotteiden ja elintarvikkeiden tuotantomenetelmien valvonnasta säädetään tuotantomaaan lainsäädännössä.* (KOM(2008) 641 lopullinen, 7).

EU:n komission mukaan sosiaalisen vastuun ja ympäristövastuun merkkien yleistyminen Euroopassa voi olla myös haitallista silloin, *kun käytetyt kriteerit vaihtelevat ja ovat ristiriitaisia.* Sosiaalisen vastuun merkit ja ympäristömerkit antavat takeet siitä, että hyödyke on tuotettu ilman hyväksi- tai väärinkäyttöä, *mutta ne eivät useinkaan ole riittävän avoimia* eikä niiden sisältö ole riittävästi todennettavissa riippumattomalla tavalla. (KOM(2001) 366,21). Esimerkiksi hiilijalanjälkeä kuvaava merkki saattaa luoda liian yksipuolisuudessaan liian positiivisen kuvan tuotteen ympäristövaikutuksista (Prakash & Manhart & Stratmann & Reintjes 2008, 1-2). Kuvatuissa tilanteissa merkkien rooli jää epäselväksi kuluttajille. Jo kymmenen vuotta sitten EU:n komissiossa pohdittiin, onko – sisämarkkinoiden ja kansainvälisten velvoitteiden yhteydessä – hyödyllistä toteuttaa julkisia toimia sosiaalisen vastuun merkkien ja ympäristömerkkien vaikuttavuuden parantamiseksi. Jotta merkit olisivat luotettavia, tulisi EU:n sosiaalista vastuuta koskevan vihreän kirjan mukaan tehdä säännöllisiä työpaikkatarkastuksia. Merkit olisi myönnettävä objektiivisella, selkeällä, uskottavalla ja syrjimättömällä tavalla sekä noudattaen EU:n kansainvälisiä velvoitteita ja kilpailusääntöjä. Vähimmäisperusteena tulisi olla ILO:n työelämän keskeiset perusoikeudet. (KOM(2001) 366,22).

EU:n komission mukaan merkintäjärjestelmä on uskottava, jos riippumaton, kolmas osapuoli sertifioi vaatimukset sekä varmistaa ja valvoo niiden noudattamista¹²⁵. EU:n komissio haluaa yhä enemmän keskustelua siitä, olisiko EU:n sisämarkkinatoimissa ja muissa kansainvälisissä velvoitekysymyksissä hyödyllistä samalla edistää sosiaalisen vastuun merkkien ja ympäristömerkkien *vaikuttavuuden parantamista*. *Valistuksella* voidaan lisätä tietoa yhteiskuntavastuullisesti tuotetuista tavaroista ja palveluista sekä opettaa kuluttajia tekemään perusteltuja valintoja¹²⁶. Näille toimenpiteille komissio saa tukea myös Euroopan talous- ja sosiaalikomitealta.¹²⁷

125 Ks. myös itsesääntelyn syntymekanismeista ja tehtävistä Sorsa Oikeus 2008, 46-55.

126 <http://www.euractiv.com/en/social/europe/csr-social-labelling-archived/article-117461>.

127 "Reilun kaupan elintarviketuotteet: itsesääntelyä vai lainsäädäntöä?" (oma-aloitteinen lausunto), 2009/C 318/06, 29.

6 Itsesääntelyjärjestelmien toimivuus, tehokkuus ja vaikuttavuus

6.1 Itsesääntelyjärjestelmien toimivuuden kriteerit

Kotimaisissa lainvalmisteluohjeissa ja Paremman sääntelyn ohjelmissa korostetaan yleisesti sääntelyn vaihtoehtojen selvittämistä ja hyödyntämistä. Unionissa on 2000-luvulla yleisellä tasolla tähdennetty entistä selkeämmin sääntelyn vaihtoehtoja ja uudenlaisen hallitsemistavan merkitystä¹²⁸. Itsesääntely on lisääntynyt ja vaikuttanut EU:n alueella viimeisen kymmenen vuoden aikana kansainvälisessä kaupassa merkittävästi. EU:n eri toimielinten tuoreimmissa raporteissa ilmiö tunnustetaan ja tunnustetaan. Suomessa lainsäätäjä ei näytä ottavan itsesääntelyä ja muita lainsäädännön vaihtoehtoja lainsäädännön laadinnassa kovinkaan vakavasti. Suomalaisessa lainlaadinnassa ei ole itsesääntelylle annettu paljonkaan tilaa lainsäädännön korvaavana vaihtoehtona tai täydentäjänä¹²⁹. Kansainvälisessä tarkastelussa liiketoiminnan eri osa-alueilla itsesääntely näyttäytyy kuitenkin runsaana, monimuotoisena ja rikkaana. Lainsäätäjä ei tiedosta riittävässä määrin itsesääntelyn olemassaoloa eikä myöskään näe, mitä kaikkea se sääntelee ja miten se erityisesti kansainvälisessä liiketoiminnassa ja globaalien ongelmien ratkaisemisessa vaikuttaa.

Itsesääntelyn toimivuutta arvioidaan yleensä seuraavien ulottuvuuksien avulla: *edustuksellisuus, vastuullisuus*¹³⁰ (*accountability*), mikä pitää sisällään läpinäkyvyyden (transparency), osallisuuden (participation), toiminnan jatkuvan arvioinnin (evaluation) ja ongelmien ratkaisun ja *tiedottamisen*¹³¹. *Vaikuttavuus*¹³² (effectiveness) ja *tehokkuus* (efficiency, hyötysuhde) ovat myös keskeisiä toimivuuden ulottuvuuksia. Nähdäkseni vaikuttavuutta ja tehokkuutta syntyy, jos itsesääntelyjärjestelmän kolme muuta osatekijää ovat kunnossa¹³³. Seuraavassa tarkastellaan lyhyesti, miten itsesääntelyä kansainvälisen kaupan arvoketjuissa näiden ulottuvuuksien valossa arvioidaan.

128 Ks. esim. Sorsa Oikeus 2008, 58-64 ja Sorsa 2009b, 50-65.

129 Ks. esim. Sorsa JFT 3/2010.

130 Vastuullisuus, usein käännetään myös tilivelvollisuudeksi, edustaa arvottomaiskeskeistä arvioinnin lähestymistapaa ja niihin liittyvien metodien ja teknikoiden sovelluksissa arviointi huipentuu arvottomistapahtumaan. Arviointihavainnot suhteutetaan niihin arvoihin tai muihin seikkoihin, joihin arvioinnissa kiinnitetään huomiota. Ahonen & Tala & Hämäläinen 2009, 22-23.

131 Ks. esim. Lloyd & Warren & Hammer (2008), 2008 Global Accountability Report, jossa tarkastellaan globaaleilla markkinoilla toimivien julkisten ja yksityisten organisaatioiden tilivelvollisuutta.

132 Vaikuttavuudella politiikkatoimien tarkastelussa tarkoitetaan volyyymia, saatavuutta, riittävyttä, kattavuutta, toivotujen seikkojen lisääntymistä tai torjuttavien tai poistettavien seikkojen vähentymistä tai muita seikkoja koskevien tavoitteiden toteutumista. 'Kestävyys' liittyy myös vaikuttavuuteen ja sillä voidaan tarkoittaa esimerkiksi ympäristöön liittyvää, taloudellista tai sosiaalista ja yhteisöllistä laatua. Ahonen & Tala & Hämäläinen 2009, 12-13. Esimerkiksi Thidell on väitöskirjassaan tutkinut Joutsenmerkin käyttöä politiikkatoimena ja sen vaikuttavuutta kuluttajien käyttäytymiseen. Joutsenmerkin vaikuttavuutta voidaan selvittää mittaamalla Joutsenmerkkien tuotteiden tunnettuutta ja niiden saavuttamaa markkinaosuutta eri tuoteryhmissä (Thidell 2009, 36-38).

133 Ks. paremmasta sääntelystä Sorsa 2009b, 40-49.

Vaikuttavuuden ja tehokkuuden arvioinnissa on myös muistettava, että niitä molempia voidaan tarkastella toisaalta sääntelyn kohteiden näkökulmasta (mitä oikeuksia ja velvollisuuksia ne aikaansaavat) ja toisaalta säännöt laatineiden näkökulmasta. Lisäksi voidaan kysyä, onko itsesääntelyjärjestelmä hyväksymisen arvoisen. Näiden lisäksi tulisi ottaa huomioon ympäröivä globaali ympäristö eli mitä näillä järjestelmillä pyritään aikaansaamaan (ympäristön kannalta kestävä raaka-aine ja tavaroiden tuotanto, sosiaalisesti kestävät työolot, taloudellinen kestävyys).

Vaikutukset voivat olla luonteeltaan *taloudellisia vaikutuksia tai ei rahassa mitattavia vaikutuksia*. Vaikuttavuutta voidaan tarkastella myös *lainsäädännöllisten vaikutusten* kannalta, miten niin sanottu yksityisluonteinen sääntely vaikuttaa vastaanottavassa valtiossa paikalliseen lainsäädäntöön. (Thidell 2009, 31-34).

6.2 Itsesääntelyn vaikuttavuus: sosiaalinen- ja ympäristövastuu

6.2.1 Vaikuttavuus – itsesääntelynormit ja niiden täytäntöönpano

Vaikuttavuus on yksi itsesääntelyjärjestelmän keskeisiä mittareita, mutta se on myös yksi monimutkaisimmista mittareista. Vaikuttavuutta voidaan arvioida tarkastelemalla *sääntöjen ja niiden täytäntöönpanon välistä vastaavuutta* ja lisäksi eritellen toisaalta *itsesääntelynormien ja julkisen sääntelyn välistä vuorovaikutusta* – miten itsesääntelynormit parantavat tai haittaavat julkisen sääntelyn toteutumista. Toisaalta voidaan arvioida itsesääntelynormien sisällä *sääntöjen ja niiden täytäntöönpanon välistä yhtenäisyyttä* tarkastelemalla *auditointien ja standardien sisällön uudistamisen tiheyttä*¹³⁴.

Auditointien tiheys osoittaa, kuinka säännöllisesti tuottajien ja alkuperäketjun sertifikaatin omistajien täytyy osoittaa, että he noudattavat itsesääntelyjärjestelmän sääntöjä.

Esimerkiksi Reilussa kaupassa, Rainforest Alliance -järjestelmässä ja Utz -sertifiointijärjestelmissä tehdään tuottaja-auditoinnit vuosittain, kun taas metsäsektorin FSC -standardi samoin kuin PEFC -standardi on viisivuotinen ja vuosittain tehdään vain tarkkailevia auditointeja. Sen sijaan alkuperäketjun auditointeja tehdään Reilun kaupan ja Utz -järjestelmän piirissä sekä FSC-järjestelmässä vuosittain, ja Rainforest Alliance -järjestelmässä riskiperusteisesti. PEFC-järjestelmässä tehdään vuosittain tarkkailuauditointeja.

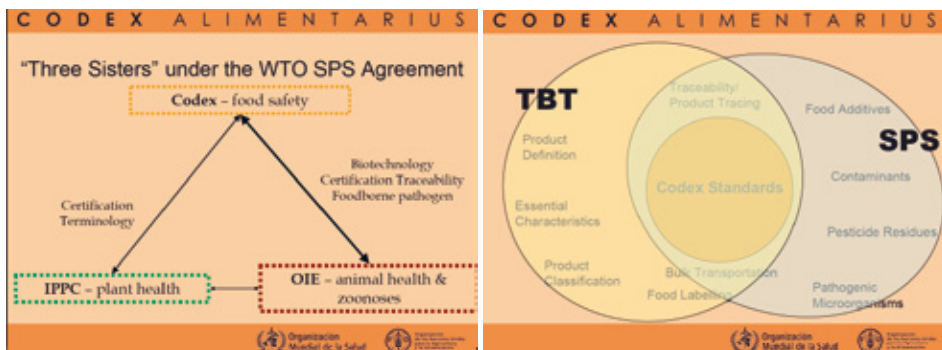
Standardien sisältöjä uudistetaan pääsääntöisesti viiden vuoden välein (Reilu kauppa, Utz sertifiointi, PEFC). Rainforest Alliance ja FSC uudistavat sääntöjään kolmen vuoden välein. Myös muissa raportissa mukana olleissa itsesääntelyjärjestelmissä näyttää sääntöjen uudistamistiheys olevan vastaavaa luokkaa.

¹³⁴ Sexsmith ja Potts (2009b) ovat vertailleet muutamia tässäkin tutkimuksessa mukana olleiden itsesääntelyjärjestelmien vaikuttavuutta käyttämällä yllämainittuja indikaattoreita.

6.2.2 Itsesääntelynormit ja kansainvälinen soft law; keskustelua WTO:n piirissä

Itsesääntelyn määrän lisääntyminen kansainvälisessä kaupassa eri toimialoilla on herättänyt keskustelua erityisesti WTO:n piirissä. Jo vuonna 2005 yksityisen sääntely otettiin esiin SPS -komiteassa ja vaadittiin, että WTO ryhtyy toimenpiteisiin syrjivien ja muiden kauppaa rajoittavien¹³⁵ yksityisten standardien vaikutusten poistamiseksi. SPS -sopimus tunnustaa ainoiksi yksityisiksi standardinasettajiksi Codex Alimentarius -komiteassa sekä eläinten terveyttä edistävässä OIE:ssä¹³⁶ (Office des Epizooties eli the World Organisation for Animal Health) ja kasvien terveellisyyttä edistävässä IPPC:ssä (International Plant Protection Convention) laaditut standardit (kuvio 9). Cafaggin mukaan Codex Alimentarius edustaa kuitenkin vain WHO:n ja WTO:n tarkoituksien kannalta sääntelyn minimitasoa (Cafaggi 2010, 7). Kuitenkin yksityisten standardien räjähdysmäinen lisääntyminen ilman mitään viittauksia SPS-sopimukseen tai konsultointia kansallisten viranomaisten kanssa (poikkeuksia-kin on kuten KeniaGAP) aiheuttaa huolta erityisesti pienissä kehitysmaissa. Yksityisten standardien väitetään muodostuvan kaupan esteiksi, joiden estämiseen puolestaan SPS-sopimus nimenomaan tähtää.¹³⁷ Yksityiset standardit ovat myös usein tiukempia kuin SPS-sopimuksen säännöt, mutta ne eivät ole ristiriidassa EU:n säännösten kanssa. (Wouters et al. 2009, 19).

Kuvio 9. SPS- ja TBT -sopimukset, niitä toteuttavat sertifiointiorganisaatiot (Miyagishima & Bruno 2009)

135 Muita kaupan rajoituksia nähtiin esimerkiksi kahvin ympäristömerkintäjärjestelmissä olevan ylimääräisten, kansallisten vaatimusten asettaminen ulkomaisille tuotteille tai se, että joissakin järjestelmissä vain kotimaisille yrityksille annettiin oikeus käyttää ympäristömerkkiä. Ks. Environmental and Other Labelling of Coffee. The Role of Mutual Recognition, Supporting Cooperative Action. 2004, 20.

136 OIE on valtioiden välinen julkinen organisaatio, joka tähtää eläinten terveyden edistämiseen maailmanlaajuisesti. http://www.oie.int/eng/OIE/en_about.htm?e1d1

137 World Trade Organization, Committee on Sanitary and Phytosanitary Measures, 'Private Industry Standards', Communication from Saint Vincent and the Grenadines of 28 February 2007, WTO Doc. No. G/SPS/GEN/766, 1.

SPS-sopimuksen soveltaminen ylittää yksityisiin standardeihin on ongelmallinen, eikä ongelmaa ole vielä ratkaistu WTO:ssa. SPS-sopimus on valtioita koskeva sopimus vaikkakaan SPS-sopimus ei nimenomaisesti sulje soveltamisalansa ulkopuolelle yksityisiä standardeja (SPS-sopimuksen artikla 1.1), jotka on *laadittu terveyden ja turvallisuuden* edistämiseksi. Myös WTO:n jäsenten velvollisuudet (artikla 13) pitää huolta siitä, että niiden alueella olevat ei-valtiolliset toimijat noudattavat sopimuksen keskeisiä säännöksiä, ovat epäselvät. Säännösten epämääräisyys on johtanut siihen, että SPS-sopimuksen ei katsota soveltuvan yksityisten standardien sääntelyyn. (Wouters et al. 2009, 19). Joidenkin tutkijoiden mukaan SPS-sopimuksen tehokkuusvaatimus ja vastaavasti TBT -sopimuksen artiklan 4 ja Code of Good Practice voisivat edellyttää SPS-sopimuksen artiklan 1.1 ja artiklan 13 tulkittamista niin, että ne soveltuvat yksityisten standardien aiheuttamiin kaupan vaikutuksiin (Wouters et al. 2009, 20).

SPS-komitean sihteeristö on puolestaan ehdottanut toista reittiä yksityisten standardien toimintaan puuttumiseksi. Sen mukaan TBT-sopimus on käyttökelpoinen, koska se soveltuu yksityisiin standardeihin silloin, kun standardit koskevat elintarvikkeiden muita ominaisuuksia kuin ihmisten, eläinten tai kasvien turvallisuuteen liittyviä kysymyksiä (kuvio 9). Yksityiset standardit sisältävät sosiaalisia, ympäristöön liittyviä ja taloudelliseen kestävyysliittymiä vaatimuksia, jotka ovat SPS-sopimuksen soveltamisalan ulkopuolella, mutta TBT-sopimuksen alaan kuuluvia. (Wouters et al. 2009, 20).

SPS-komitea näyttää ottaneen huomioon yksityisten standardien puhtaasti oikeudellisen analysoinnin rajat ja on valmis tarkastelemaan asiaa enemmän käytännöllisestä näkökulmasta. 2008 SPS-komitean sihteeristö ehdotti monipuolista lähestymistapaa yksityisiin standardeihin liittyvien haasteiden ratkaisemiseksi. Se ehdotti eri jäsenvaltioista koostuvan ryhmän työryhmän perustamista valvomaan yksityisten standardien kehityksen seuraamiseen, raporttoimaan SPS-komitealle jne. (Wouters et al. 2009, 20).

Toisin sanoen yksityisiä standardeja koskevat keskustelut WTO:n piirissä eivät ole toistaiseksi johtaneet mihinkään. Näyttää myös siltä, että SPS-komitean jäsentensä piirissä vallitsee avoimen negatiivinen näkemys yksityisestä sääntelystä, jota pidetään tarpeettomana ja kauppaa rajoittavana. SPS-komitean jäsentensä piirissä tekemän kyselyn mukaan jotkut vastaajista olivat sitä mieltä, että yksityinen sääntely ei voi helpottaa kansainvälisten julkisten sääntöjen täytäntöönpanoa eikä myöskään ole näyttöä siitä, että yksityiset normit edistäisivät virallisten SPS-sääntöjen noudattamista. Tällaisten näkemysten edustajat kannattavat vain julkista sääntelyä. (Wouters et al. 2009, 21).

Keskustelu julkisen ja yksityisen sääntelyn välisestä yhteydestä ei tyhjene kansainvälisen kansainvälisen, julkisen soft law sääntelyn ja itsesääntelynormien välisen suhteen analysointiin. Lisäksi pitäisi itseään säntelyä tarkastella kansallisen sääntelyn – niin tavaroita vievien ja tavaroita tuovien valtioiden – sääntelyn valossa. Koska EU:n alueella on kansainvälisesti vertaillen erittäin tiukat tuoteturvallisuussäännökset,

EU:n sääntely on puolestaan yksi vertailutaso. Keskeinen kysymys lainsäätäjän kannalta on se, miten itsesääntelynormit parantavat, täydentävät (esim. Cafaggi 2010, 2-3) tai haittaavat julkisen sääntelyn toteutumista (Tala 2009). Tähän kysymykseen vastaamiseksi tarkastellaan seuraavaksi kahden esimerkkitapauksen avulla sitä, miten itsesääntely vaikuttaa globaalien haasteiden ratkaisemisessa (kahvialan itsesääntely) ja miten itsesääntelynormit suhtautuvat ja vaikuttavat kansalliseen ja kansainväliseen julkiseen sääntelyyn (Kiina ja sosiaalinen vastuu).

6.2.3 Sosiaalisen vastuun ja ympäristönjohtamisjärjestelmien vaikutukset Kiinassa

Kiina oli kolmanneksi suurin maa SA8000 sertifioitujen laitosten määrällä mitattuna maaliskuun 2008 lopussa ja toiseksi suurin maa standardin alaisena toimivien yritystehtäjäiden määrällä mitattuna. Kiinan CSR-järjestelmän kehitys voidaan kuvata kolmena vaiheena: ensimmäinen vaihe 1990-luvun puolivälistä 2000-luvun alkuun merkitsi kansainvälisten jälleenmyyjien ja brandin omistajien kiinnostuksen heräämistä kiinalaisten tuottajien yhteiskuntavastuuta kohtaan. Jotkut kiinalaiset tehtaat alkoivat sallia ulkopuolisten auditointien tekemisen. Toinen vaihe, 2000–2003 oli CSR-käsitteen esittelyä yhteiskunnassa laajemmin. Tässä vaiheessa Kiinan hallituksen eri osastot alkoivat osoittaa kiinnostusta CSR:n vaikutuksista kiinalaisyhteiskuntaan. Vuodesta 2004 alkoi aktiivinen toiminnan kausi, jossa yhteiskuntavastuun nähdään olevan tehokas keino rakentaa harmoninen yhteiskunta. (CSC9000 2006, 6-7).

Yleisesti ottaen Li-Wen Lin mukaan Kiinan hallitus ja tavarantoimittajat vastustivat aluksi SA8000-standardin käyttöä, koska he epäilivät, että SA8000 ja samankaltaisten standardien käytön ”salattu” motiivi on heikentää kehitysmaiden tavarantoimittajien kilpailukykyä nostamalla työvoimakustannuksia. Lisäksi Kiinan kaoottiset sertifiointimarkkinat saivat tavarantoimittajat uskomään, että SA8000-standardi on kiristysjärjestelmä, jossa auditioijille maksetaan ja vaihtokauppana saadaan vastuullisen tuotannon leima. He myös arvelivat, että SA8000 ja muut vastaavat itsesääntelyjärjestelmät eivät ota huomioon kiinalaisten yritysten kehitysvaihetta, jossa pääomia ei ole vielä kertynyt liiketoiminnasta. Tällä on pyritty selittämään sitä, että monilta yrityksiltä on puuttunut voimavaroja yritystehtäjäiden oikeuksien turvaamiseen. Kehittyneiden maiden ostajat lisäksi kieltäytyvät kantamasta yritystehtäjäiden työolosuhteiden parantamiseen liittyviä kustannuksia, mikä asettaa kehitysmaiden tavarantoimittajat vaikeaan taloudelliseen tilanteeseen. (Li-Wen Lin 2009, 5).

Sosiaalisten standardien suhde kansainvälisiin konventioihin ja kansalliseen lainsäädäntöön:

Tavarantoimittajille osoitettujen käytännesääntöjen sisällössä viitataan tavallisesti kolmenlaisiin oikeudellisiin lähteisiin: kansainväliseen lainsäädäntöön (sekä ns. kovaan että pehmeään), monikansallisen yrityksen kotimaan

lainsäädäntöön ja tavarantoimittajan kotimaan lainsäädäntöön. Sosiaalisissa standardeissa usein viitataan kansainvälisen työjärjestön ILO:n työoikeuden konventioihin, yleismaalimalliseen ihmisoikeusjulistukseen ja YK:n lapsen oikeuksia koskevaan konventioon.¹³⁸ Näiden konventioiden ja julistusten tarkoituksena on asettaa kansainvälisesti työntekijöiden oikeuksien minimitasovaatimukset. *Moni voisi väittää, että käytännesäännöillä ei ole mitään lisäarvoa, koska monet valtiot ovat jo ratifioineet kyseiset konventiot. Väite pitää vain osittain paikkansa.* Monissa käytännesäännöissä viitataan ILO:n työaikaa koskevaan konventioon ja yhdistymisvapautta koskevaan konventioon. Monet suuret viejamaat kuten Brasilia, Kiina ja Thaimaa eivät kuitenkaan ole ratifioineet näitä. Vielä tärkeämpää on kuitenkin huomata, että monet allekirjoittajavaltiot, vaikka olisivatkin *allekirjoittaneet konventiot, eivät kuitenkaan ole implementoineet niitä kansallisella tasolla.* (Blair et al. 2008, 36; Li-Wen Lin 2009, 5).

Kansainvälisen oikeuden oppien mukaan konventioilla ei ole suoraa soveltamisvaikutusta yrityksiin ja kansalaisiin, jos valtio ei ole allekirjoittaja tai jos se on allekirjoittajavaltio, mutta ei implementoi konventioita kansalliseen lainsäädäntöönsä¹³⁹. Näin ollen, jos kansainvälisen työoikeuden sääntöjä sisällytetään myyjiin kohdistuviin käytännesääntöihin ja sen lisäksi sisällytetään sopimusehtoihin, sillä voi olla suoraa soveltamisvaikutusta yksityisiin toimijoihin kehitysmaissa. (Li-Wen Lin 2009, 5).

Sen lisäksi, että käytännesäännöissä viitataan kansainvälisoikeudellisiin instrumentteihin (ks. esim. Electronic Industry Code of Conduct¹⁴⁰), joiden kohteena ovat valtiot, niissä usein viitataan kansainvälisiin suosituksiin, joiden kohteena ovat yritykset. Tällainen instrumentti on esimerkiksi YK:n Global Compact.¹⁴¹

Yhteiskuntavastuun itsesääntelyjärjestelmien suhde kohdemaan kansalliseen lainsäädäntöön

Kiinassa ensimmäiset kansainväliset yritykset aloittivat toimintansa 1980-luvulla, kun Kiinan hallitus perusti neljä erityistä talousaluetta: Shenzhen, Zhuhai, Shantou ja Xiamen. Kansainvälisen kaupan lisääntyessä ja kaupan toimijoiden vaatiessa yhteiskuntavastuun standardien noudattamista, ensireaktio Kiinassa oli niiden vastustaminen. Ulkomaiset ostajat vaativat työntekijöiden työolojen parantamista ja tiettyjen oikeudellisten standardien noudattamista voimakkaammin, kuin mitä paikalliset kiinalaisviranomaiset. (CSC9000 2006, 15). Kiinalaisviranomaisten lainsäädännön valvonta oli välinpitämätöntä, mistä syystä SA8000 standardin vaatimusten täytäntöönpanon tiukat vaatimukset ulkomaisten ostajien toimesta aiheuttivat kiinalaisissa levottomuutta. Kiinalaiset tavarantoimittajat eivät enää voineetkaan leikata kustannuksiaan

138 Ks. esim. SA 8000, <http://www.sa-intl.org>; The IKEA Way on Purchasing Home Furnishing Products, <http://www.ikea.com>

139 Tämä pätee ns. dualistisen järjestelmän maissa.

140 <http://www.eicc.info/EICC%20CODE.htm>

141 YK:n Global Compact on kansainvälinen aloite, jonka tavoitteena on edistää yritysten yhteiskuntavastuuta ja edistää kymmentä universaalia periaatetta, jotka koskevat ihmisoikeuksia, työoikeuksia, ympäristöä sekä korruptionvastaisuutta. Ks. www.unglobalcompact.org

laiminlyömällä työoikeudellisia velvoitteitaan, koska SA8000 standardin laiminlyönnistä seurasi liikekumppaneiden menettäminen ja USA:n ja Euroopan markkinoille pääsy lakkasi. (Li-Wen Lin 2007, 330-334). Kansainvälisten ostajien vaatimukset yhteiskuntavastuun standardien täyttämiseksi synnyttivät Kiinassa auditoiden markkinat, jotka alussa olivat hyvinkin pirstaloituneet ja ammatilliselta tasoltaan vaihtelevat. Kansallisella tasolla sääntelemättömät auditointi- ja konsultointimarkkinat aiheuttivat pirstaloitumisen. Vuonna 2001 Kiinan hallitus perusti Certification and Accreditation Administration (CNCA) organisaation valvomaan sertifiointitoimintaa Kiinassa ja 2003 säädettiin sertifiointia ja akkreditointia koskeva laki¹⁴². Lain lisäksi saatettiin voimaan alemman tason säännöksiä, (Regulations of the People's Republic of China on Certification and Accreditation), jolla luotiin hyväksyntäjärjestelmä ja sertifiointiyrityksille käytännesäännöt. Nykyään auditointeja tekevät pääasiassa laadukkaat sertifiointiyritykset. Esimerkiksi SA8000 standardin auditoidut valitse SAI, jolla on kansainvälistä mainetta ja asiantuntemusta. (Li-Wen Lin 2007, 344-347).

Alkuajan sosiaaliseen auditointiin liittyvä kankeus ei kuitenkaan heikennä eikä horjuta yhteiskuntavastuun standardien aikaansaamia hyötyjä kiinalaisessa yhteiskunnassa. Tuloksia on kuitenkin arvioitava Kiinan itsensä kannalta eikä länsimaiden näkökulmasta, koska Kiinan ja länsimaiden lainsäädäntö ja sen täytäntöönpano ovat eri tasolla.

Kiina pyrkii voimakkaasti edistämään taloudellista kasvua. Yhteiskuntavastuun standardien nähdään edistävän näitä tavoitteita, standardit tulevat siten helpommin hyväksytyiksi. Vuonna 2006 Kiinan hallitus pyrki erilaisin politiikan keinoin vahvistamaan yritysten panostusta yhteiskuntavastuullisuuteen (CSC9000 2006, 16-18). *Kestävän kehityksen standardien (kuten BSCI:n, SA8000, Fair Trade, GlobalGAP jne.) nähdään edistävän taloudellista kasvua ainakin kolmella tavalla: lieventämällä eriarvoisuutta, globaalien markkinoiden kautta ja luomalla vakaa investointiympäristö. Kestävän kehityksen standardien nähdään lieventävän eriarvoisuutta, koska niiden avulla varmistetaan se, että yritykset maksavat minimipalkan, työntekijöiden vakuutukset, eläkkeet ja muut työntekijän työoloihin liittyvän suojelun* (Li-Wen Lin 2007, 352).

Kiinan viranomaiset ovat tunnistaneet vahvan kansallisen lainsäädännön merkityksen talouskasvun kannalta. Kiinan työlaki vuodelta 1994 ja osakeyhtiölaki vuodelta 1994 heijastavat yhteiskuntavastuun säännösten vaikutusta kiinalaiseen yhteiskuntaan. Työlaki sisältää samat asiat kuin SA8000 standardikin¹⁴³. *Ongelmana*

142 The Certification and Accreditation Act.

143 SA 8000 -standardissa puututaan lapsityövoiman-, pakko työvoiman käyttöön, asetetaan terveyttä ja turvallisuutta koskevia vaatimuksia, edellytetään yhdistymisvapauden salliminen ja oikeus neuvotella työasioista kollektiivisesti, diskriminoinnin kieltä, työaikaan koskevia rajoituksia ja johtamisjärjestelmää koskevia vaatimuksia. Kiinan työlain artikla 15 kieltää alle 16 vuotiaan palkkaamisen, artikkelit 17 ja 32(2) koskevat työnteon vapaaehtoisuutta, artikkelissa 52 säädetään työnantajan velvollisuudesta järjestää työntekijöiden terveyden ja turvallisuuden suojele, artikkelissa 7 säädetään työntekijöiden oikeudesta perustaa ammattiliittoja ja osallistua niihin, artikkelissa 8 säädetään vapaudesta neuvotella kollektiivisesti. Artikla 12 kieltää syrjinnän ja artikkelissa 36 säädetään, että työaika ei saa ylittää kahdeksaa tuntia päivässä eikä 44 tuntia viikossa. Artikla 41 kieltää tekemästä ylittöä enempää kuin 3 tuntia päivässä tai 36 tuntia kuukaudessa. Artikkelissa 48 ja 49 säädetään minimipalkasta. Labor Law of the People's Republic of China, July 5, 1994, effective Jan. 1, 1995. (Li-Wen Lin 2007, 355).

on kuitenkin kehoitus lainsäädännön täytäntöönpanon hallintohenkilökunnan resurssipulan takia (Blair et al. 2008, 36). Kansainväliset yhteiskuntavastuun standardit kuitenkin lähtevät siitä, että lainsäädännön noudattaminen on perusvaatimus kaikissa CSR-järjestelmissä. Edellä mainittu kiinalaisten yritysten vastustus yhteiskuntavastuun normeja kohtaan selittynee sillä, että kansallisia lakeja oli mahdollista olla noudattamatta, mutta kansainvälisten standardien noudattamisen laiminlyönnistä tulee konkreettisia seuraamuksia, kun yritys ei saa enää tuotteitaan kansainvälisille markkinoille. Kiinan kotimarkkinoille tuotteita valmistavat ja vientiin tuotteita valmistavat yritykset ovat siten eri asemassa työntekijöiden oikeuksia koskevien normien täytäntöönpanon näkökulmasta. (Li-Wen Lin 2007, 356).

Vaikka Kiinan hallitus onkin säätänyt runsaasti uusia lakeja, rasittaa niitä implementointiongelmien lisäksi *huono laatu*. Ne on huonosti valmisteltu, ne ovat laajoja, epämääräisiä, epäjohtonmukaisia ja vaikeaselkoisia. Tätä selittää epäselvä vallanjako sekä kokemattomuus lainlaadinnasta. Se toisaalta jättää harkintavaltaa paikallisviranomaisille, jotka soveltavat normeja paikallisiin olosuhteisiin. Tämä kuitenkin lisää lakien epävarmuutta ja vähentää lain soveltamisen ennustettavuutta, mikä puolestaan kasvattaa investoijien kustannuksia ja korruption mahdollisuuksia. Lainsäädännön täytäntöönpanon epämääräisyyden vuoksi ulkomaisten ostajien ja kiinalaisten myyjien välisissä sopimuksissa yhteiskuntavastuun normit voivat toimia *lainsäädäntöä täydentävänä ohjeistuksena* siitä, miten täytäntöön pannaan työoikeudelliset säännökset Kiinassa. (Li-Wen Lin 2007, 356).

Yhteiskuntavastuun standardien vaikutus Kiinan lainsäädäntöön näkyy myös osakeyhtiölaissa. Jo vuoden 1994 osakeyhtiölaissa vaadittiin artiklassa 14, että yritys toimii ammatillisten eettisten normien mukaan. Tämän säännöksen voitiin tulkita koskevan kaikkia toimijoita. Sen mukaan yritysten tuli noudattaa paitsi lakia myös eettisiä sääntöjä. Lisäksi yritys ei olisikaan vain viranomaisvalvonnan alainen vaan myös julkisen mielipiteen valvonnan alainen. ”Julkista” valvontaa toteuttavat kuluttajat, investoijat, erilaiset yhteisöt ja muut sidosryhmät. Vuoden 1994 osakeyhtiölaki korosti myös monia työntekijöiden oikeudellisia asioita kuten työntekijöiden kouluttamista, turvallisia työolosuhteita tuotannossa, yhdistymisvapautta ja edustuksellisuutta johtoryhmässä. Johtoryhmään osallistumisen tuli olla mahdollista silloin, kun siellä käsiteltiin työntekijöiden intressien kannalta keskeisiä asioita. Vaikka vuoden 1994 osakeyhtiölaissa viitattiin vain välillisesti yhteiskuntavastuuta koskeviin asioihin, tilanne muuttui vuoden 2005 osakeyhtiölain uudistuksessa. Tammikuussa 2006 voimaan tulleessa uudistetussa osakeyhtiölaissa säädetään (artikla 5), että yrityksen tulee noudattaa lakeja ja hallinnollisia määräyksiä, sosiaalista moraalista ja business -moraalia. Yritykset velvoitetaan kantamaan myös yhteiskunnallista vastuuta. Lisäksi vuoden 2006 laki vahvistaa työntekijöiden oikeuksia velvoittamalla yrityksen tekemään muodollisesti työsopimukset työntekijöiden kanssa. (Li-Wen Lin 2007, 358-359). Kansainvälisen kaupan myötä yhteiskuntavastuuta korostava yksityinen sääntely on aikaansaanut konkreettisia

muutoksia kiinalaisessa lainsäädännössä. Täytäntöönpanon tehokkuudessa on vielä paljon parantamisen varaa.

6.2.4 Yhteiskuntavastuun standardien vaikutukset kahvintuottajamaissa; havaintoja COSA-tutkimuksesta

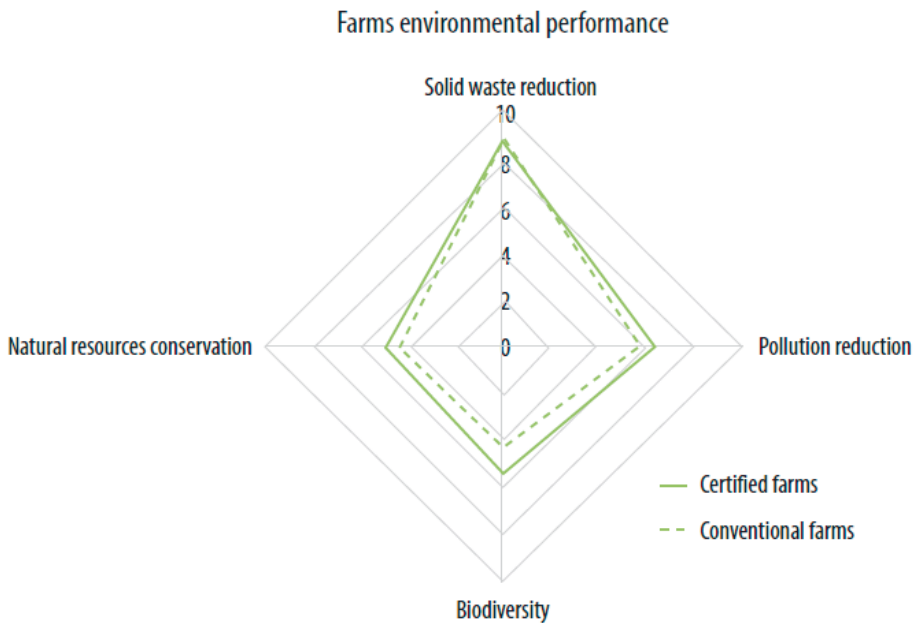
Yhteiskuntavastuun standardien vaikutusten mittaamiseen halutaan kehittää tieteellisesti päteviä mittaamismenetelmiä ja indikaattoreita muun muassa COSA (Committee on Sustainability Assessment) -projektissa. Hankkeessa on kehitetty malli, jonka avulla voidaan tutkia ja arvioida erilaisia alkutuotantoon liittyviä standardisoinnin kustannuksia ja hyötyjä. COSA-projektissa tutkimuksen kohteena olevia maita olivat Kenia, Costa Rica, Honduras ja Nigaraqua. Tutkimuksessa oli mukana 51 maatilaa, joissa oli käytössä tunnetuimmat kestävän kehityksen järjestelmät: Reilu kauppa, Orgaaninen viljely, Utz -sertifointi ja Rainforest Alliance. (COSA 2008, 8). Myös Sexsmiths & Potts ovat tutkineet vapaaehtoisten kestävän kehityksen standardien vaikutuksia taloudellisesta näkökulmasta pääosin samojen kahviaalan itsesääntelyjärjestelmien näkökulmasta kuin COSA -tutkimuksessa. (Sexsmiths & Potts 2009b).

Kuvio 10. Testimaatilojen sosiaalinen suorituskky (COSA 2008, 27).

Tutkimuksen mukaan maatilojen suorituskyky¹⁴⁴ sosiaalisen, taloudellisen ja ympäristönsuojelun näkökulmasta oli hyvin vaihteleva. Tämä osoittaa sen, että *itsesääntelyjärjestelmien* toimivuuteen vaikuttavat vahvasti paikalliset olosuhteet eli se, miten ne on pantu täytäntöön. Kuviossa 10 kuvataan standardisoitujen ja ei-standardisoitujen maatilojen suorituskykyä sosiaalisen kestävyyden ulottuvuuksilla. Sosiaalisen vastuun ulottuvuudella sertifioituilla tiloilla näyttävät työntekijöiden terveys- ja turvallisuusolot, työntekijöiden ja työnantajien väliset suhteet ja työntekijöiden oikeudet olevan selkeästi paremmat kuin sertifioimattomilla maataloilla. (COSA 2008).

Kuvio 11. Testimaatilojen ympäristösuorituskyky (COSA 2008, 28).

Kuviossa 11 kuvataan sertifioitujen maatilojen ympäristövaikutuksia suhteessa ei-sertifioituihin maataloihin. Indikaattoreita olivat kiinteän jätteen määrä, saastuttamisen väheneminen, luonnon monimuotoisuus ja luonnonvarojen säilyttäminen¹⁴⁵. Kaikilla muilla indikaattoreilla paitsi kiinteän jätteen määrän vähentämisessä sertifioitujen tilat suoriutuivat paremmin kuin ei-sertifioitujen tilat. Ympäristövastuun ulottuvuudella mitattuna (esim. biodiversiteetti) on jonkin verran näyttöä siitä, että ser-

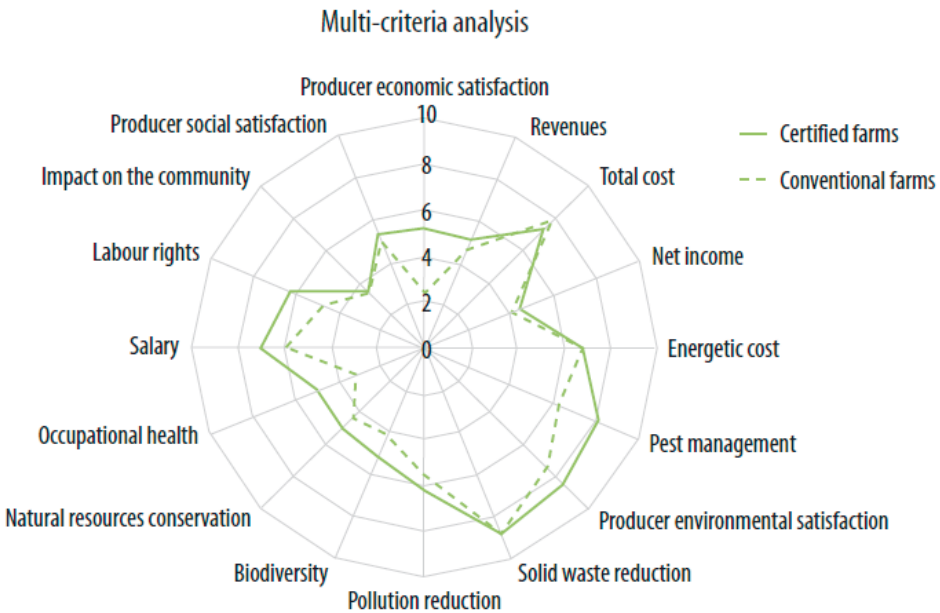
¹⁴⁴ COSA-tutkimuksessa tarkastelun kohteena olivat kestävän kehityksen standardit ja niiden vaikutukset maataloilla ja niiden lähiympäristössä. Vastaavasti kalastuksen piirissä on arvioitu erilaisten kestävän kehityksen itsesääntelyjärjestelmien hyviä ja huonoja puolia ja sitä, miten eri sertifiointijärjestelmät vaikuttavat ekosysteemiin esimerkiksi kalakantojen säilyvyyteen ehkäisemällä ylikalastusta tai vähentämällä muita lajeja vahingoittavia pyyntimenetelmiä. Ks. Assessment Study of On-Pack, Wild-Capture Seafood Sustainability Certification Programmes and Seafood Ecolabels. Accenture. WWF International. 2009.

¹⁴⁵ COSA 2008, 16-19.

tifioinnilla on merkittävä vaikutus ympäristöön kahden ensimmäisen sertifiointivuoden aikana (kuvio 11).

Kuviossa 12 tiivistetään COSA-tutkimuksessa esiintuodut havainnot. COSA-tutkimuksessa maatilojen suorituskky sosiaalisen, taloudellisen ja ympäristönsuojelun ulottuvuuksilla jaettiin pienempiin osatekijöihin. Esimerkiksi tuholaiistorjunnassa onnistuttiin paremmin kuin ei-sertifioituilla maataloilla. Taloudellista suorituskkyä mittaavia tekijöitä olivat muun muassa kokonaistulot ja -menot sekä nettotulot. Tutkimuksessa mukana olleet maatilat pärjäsivät yleensä ottaen taloudellisesti paremmin kuin vastaavat ei sertifioitut maatilat (nettotuloilla mitattuna), mutta ero oli kapea¹⁴⁶.

Kuvio 12. Itsesääntelyn vaikuttavuus monimuuttuja-analyysin valossa. (COSA 2008, 29).

Samaan tulokseen tulevat Sexsmiths & Potts joiden mukaan viljelijät saavat sertifioituille kahveille 35–144 prosentin hinnanlisän tavalliseen kahvinhintaan verrattuna. Hintalisän prosenttimäärä vaihtelee eri standardisointijärjestelmien välillä. Fair Trade sai korkeimman hintalisän, 57 prosenttia. (Sexsmiths & Potts 2009b, 35–36).

Vaikka COSA -raportissa todetaankin tutkimustulosten olevan alustavia, ovat ne kuitenkin ensimmäisiä laaja-alaiseen ja monimuotoiseen empiiriseen tutkimukseen perustuvia tuloksia. Kokonaisuutena tarkastellen sertifioitut tilat näyttävät kaikilla

¹⁴⁶ Ks. tarkemmin COSA 2008, 11–16.

kestävän kehityksen ulottuvuuksilla olevan suorituskyvyltään parempia kuin ei-sertifioituneet tilat.

6.2.5 Itsesääntelyn vaikutukset tavarantoimittajamaissa ja EU:ssa

Kun itsesääntelyä tarkastellaan arvoketjussa eurooppalaisten ostajien näkökulmasta, ovat itsesääntelyn hyödyt konkreettisia: Eurooppaan saadaan EU:n ulkopuolisista maista elintarvikkeita ja muita kulutushyödykkeitä, jotka täyttävät EU:n tiukat tuoteturvallisuussäännökset, mutta myös kuluttajien pidemmälle menevät odotukset tuotteiden yhteiskuntavastuun eri osa-alueilla (esimerkiksi biodiversiteetin säilyminen sademetsissä, johon Rainforest Alliance -standardi tähtää).

EU:n lainsäädäntöviranomaiset tunnustavat nämä vapaaehtoiset yhteiskuntavastuun positiiviset vaikutukset. Useissa asiakirjoissa Reilun kaupan ja valtiosta riippumattomat kestävän kaupan varmistavat järjestelmät kestävän kehityksen edistämisenä halutaan pitää valtiosta riippumattomina koko EU:ssa. Viranomaissääntely voisi häiritä dynaamisten yksityisten järjestelmien toimintaa. Komissiossa on pohdittu, miten kestävän kaupan varmistavien järjestelmien vaikutukset saataisiin maksimoida välttämällä samalla määrittelemästä, mitä kestävyysnormeja näiden yksityisten järjestelmien pitäisi noudattaa (esim. puolueeton valvonta)¹⁴⁷. Tätä lähestymistapaa on tukenut myös Euroopan Talous- ja Sosiaalikomitea (2009/C 318/06).

EU:n parlamentti on päätöslauselmassaan elintarvikkeiden laadun turvaamisesta (P6_TA(2009)0098) katsonut, että elintarvikkeiden turvallisuus-, eläinsuojelu- ja ympäristönsuojelutasoa koskevien korkeampien normien käyttöönoton tavoitteena tulisi olla sellaisen tason saavuttaminen, joka tarjoaa maanviljelijöille suuren kilpailullisen edun, ja että maanviljelijöiden on myös voitava ansaita tarpeeksi katkaakseen EU:n elintarviketurvallisuudesta, eläinsuojelusta ja ympäristönsuojeluväestönsuojelusta aiheutuvat kustannukset.

6.2.6 Itsesääntelyjärjestelmien sisältö ja julkisoikeudellinen sääntely

Tarkasteltujen esimerkkien valossa yhteiskuntavastuun eri osa-alueita korostavat itsesääntelyjärjestelmät näyttävät tukevan julkisen sektorin sääntelyä ja täytäntöönpanoa (esim. GlobalGAP, ks. Grace 2006, 21). Joissakin tapauksissa ne asettavat korkeammalle meneviä kriteerejä kuin kansainvälinen julkisoikeudellinen sääntely. Itsesääntelyjärjestelmien vaikuttavuustutkimuksien valossa voidaan varovasti väittää, että erilaisten kestävän kehityksen järjestelmien yhteisvaikutus on pikemminkin positiivinen kuin negatiivinen niin tavarantoimittajamaiden talouden kuin vastaanottajamaiden talouden näkökulmasta. Wouters et al. ovat myös

¹⁴⁷ KOM(2009) 215 lopullinen, 11-12.

tutkimuksessaan todenneet sen, että myös SPS -komitea tuo esiin yksityisen sektorin kauppaa edistäviä vaikutuksia. Yksityisten standardien de facto sitova vaikutus¹⁴⁸ ja proaktiivinen sääntöjen noudattamismekanismi (esim. Grace 2006, 24) aikaansaa useita hyötyjä. Näihin kuuluu tavarantoimittajamaiden kannalta se, että yksityiset standardit vaikuttavat kehitysmaiden teollisuuden modernisoitumiseen, edistävät ulkomaisten suorien investointien kohdentumista kehitysmaihiin, auttavat kehitysmaiden tuotteiden pääsyä korkeampi hintaisille markkinoille, jossa hintakilpailu on vähentynyt ja edistävät tavarantuottajien pääsyä pysyvämpiin liikesuhteisiin. (Wouters et al. 2009, 22).

Näiden kaupan edistämisen vaikutusten lisäksi työntekijöiden oloihin on pystytty vaikuttamaan sosiaalisen vastuun standardeilla.

Näyttäisi siis siltä, että taloudellisen tehokkuuden edistämisen lisäksi vapaaehtoiset itsesääntelyjärjestelmät voivat saada markkinavoimat toteuttamaan julkisen sektorin politiikkatavoitteita (esimerkiksi elintarviketurvallisuuden edistäminen) (esim. Cafaggi 2010). Tällainen markkinalähtöinen politiikka edistää staattista ja dynaamista tehokkuutta erityisesti globaalien ongelmien ratkaisemisessa ja on siten tehokkaampaa kuin perinteinen command and control -politiikka.

6.3 Itsesääntelyn vaikuttavuus: taloudellinen vastuu

Yhteiskuntavastuun yksi ulottuvuus on *taloudellinen vastuu*. On tärkeää, että niin yrityksillä kuin julkisella vallalla olisi mahdollisimman oikea kuva vastuullisuuden vaikutuksista yksittäisen yrityksen taloudelliseen menestymiseen, olipa vastuullisuuden toteuttamisen motiivi sitten eettinen tai taloudellinen. *Taloudellinen vastuu määritellään yrityksen toiminnan liiketaloudellisesta kestävytydestä huolehtimiseksi ja yrityksen sidosryhmiin kohdistuvien taloudellisten vaikutusten huomioon ottamiseksi.* Kilpailuetu, voiton tuottaminen ja verojen maksu kuuluvat myös taloudelliseen kestävytyteen. Esimerkiksi Sexsmiths & Potts ovat tutkineet kahvin (Fair Trade, Orgaaninen kahvi, Utz-sertifioitu ja Rainforest Alliance), kalastuksen (MSC) ja metsäteollisuuden tuotteiden (FSC ja PEFC) arvoketjuissa kestävä kehityksen standardien taloudellisia vaikutuksia (Sexsmiths & Potts 2009b).

Vastuullisen toiminnan ja taloudellisen menestymisen väliset yhteydet ovat monitulkaiset. Karkeasti ottaen (a) itse vastuullisuustoimenpiteestä voi aiheutua kustannuksia, (b) toimenpiteen seurauksena voi syntyä kustannussäästöihin johtavaa sisäistä oppimista ja toiminnan tehostumista, ja (c) toimenpide voi synnyttää sidosryhmien arvostamia todellisia parannuksia ja vastuullista mainetta, jotka heijastuvat sekä kustannussäästöinä että tulonlisäyksinä (Lankoski 2008).

Taloudellista vastuuta tulee tarkastella suhteessa itsesääntelyjärjestelmien aiheuttamiin kustannuksiin ja toimijalle asetettuihin velvoitteisiin. Tässä tutkimuksessa

148 Exporting to Finland 2008, 15-18.

näkökulmana on ollut pääsääntöisesti kansainvälisten arvoketjujen yhteydessä käytössä olevat itsesääntelyjärjestelmät. Säännöt, toimintaohjeet ja käytännöt, joita itsesääntelyjärjestelmillä luodaan, *vaikuttavat arvoketjun eri toimijasuhteisiin ja toimintoihin usealla tavalla*:

Tuotanto: Useimpien kestävä kehityksen itsesääntelyjärjestelmien pääpaino on varmistaa, että tuotteet tuodaan markkinoille ympäristöä säästäviä tuotantomenetelmiä käyttäen ja *Reilun kaupan tuotteiden kohdalla, kestäviä kaupankäynnin menetelmiä käyttäen*. Näissä itsesääntelyjärjestelmissä otetaan yhä enenevässä määrin huomioon muita tekijöitä kuin tuotteeseen liittyviä tuotanto- ja käsittelytekijöitä. Tällaisia ovat työoloja koskevat asiat tai ympäristönsuojeluun liittyvät kysymykset. Vapaaehtoisuuteen perustuvat kestävä kehityksen standardit edustavat ainutlaatuista, avoimesti julkituotua pyrkimystä luoda ja vakiinnuttaa ei-tuotekohtaisia tuotantoa ja tuotteiden käsittelyä koskevia normeja. (Sexsmith & Potts 2009a, 8).

Esimerkiksi pienten ja keski suurten maataloustuottajien kokemuksia Global GAP standardista Zambiassa, Keniassa ja Ugandassa kartoittaneessa tutkimuksessa tuottajien mielestä suurimpia hyötyjä standardin käytöstä oli etusija markkinoille pääsyssä. Se pitää sisällään myös paremmat mahdollisuudet luotonsaantiin sekä korkealaatuisempien tuotantoraaka-aineiden saantiin. Muita ei-taloudellisia hyötyjä koettiin olevan tuotannon laadun paraneminen, työnteke-olosuhteiden parantunut hygienia, parempi tietoisuus kasvinsuojeluaineista sekä paremmat maatilan johtamiseen liittyvät taidot. (IIED & NRI 2008, 8).

Koska nämä normit usein kohdistuvat yksinomaan tuottajiin, niiden käyttöönotto voi vähentää tuottajien mahdollisuuksia tehdä tuotantoonsa liittyviä päätöksiä. (Sexsmith & Potts 2009a, 8).

Hinnoittelu: Itsesääntelyjärjestelmät tunkeutuvat arvoketjussa sääntöjen luomisessa syvemmälle tasolle vaikuttamalla sopimusehtoihin. Esimerkiksi Reilun kaupan järjestelmässä määrätään minimihinta, joka tuojan on maksettava kehitysmaan tavarantoimittajalle sertifiointin edellytyksenä. Muut itsesääntelyjärjestelmät, kuten Utz Certified, edellyttävät, että online-hintainformaatio esitetään jäsenen portaalissa. Tämä käytettävissä oleva hintatieto voi vaikuttaa myös tuleviin hintoihin. (Sexsmith & Potts 2009a, 9).

Informaation jakaminen arvoketjussa: Kilpailukykyyn ja sitä kautta taloudelliseen tulokseen vaikuttaa välillisesti myös tuoteinformaatio. Tuotteiden raaka-aineiden alkuperää koskeva tieto on tullut keskeiseksi arvoketjun johtamisen kannalta – tämä näkyy erityisesti sertifioitua kahvia ja metsäteollisuuden tuotteita koskevissa itsesääntelyjärjestelmissä. Esimerkiksi metsäteollisuudessa vaikuttavan kansainvälisen Forest Stewardship Council’n käytännöt ovat levinneet metsäteollisuuteen laajemminkin siten, että toimijat edellyttävät todisteita siitä, että puuraaka-aine on kestävä kehityksen mukaan kasvatetusta metsästä. Järjestelmissä, joissa on käytössä *alkuperäketjua koskeva sertifiointi* (esim. Utz Certified -kahvi; Reilu kauppa; metsäteollisuus), tuotteen läpinäkyvyyttä on pystytty parantamaan koko arvoketjussa

käyttämällä ympäristömerkkiä tai sinettiä, joka tiedottaa yrityksille ja kuluttajille, että tuote täyttää määrätyt kestävän kehityksen kriteerit. (Sexsmith & Potts 2009a, 8; Cafaggi 2010)).

Tuote-erottelu: Alkuperäketjua koskevat standardit asettavat tyypillisesti paikkaan ja aikaan sidottuja rajoituksia sertifioitujen tuotteiden prosessoinnille, koska niissä kielletään sertifioitujen tuotteiden yhdistäminen ei-sertifioituihin materiaaleihin. Standardeissa myös pyritään määrittelemään lopputuotteen sisältämät sertifioitujen raaka-aineiden prosentuaaliset minimimäärät, jotta lopputuotteessa voidaan käyttää ympäristömerkkiä (esim. Joutsenmerkki, Reilu kauppa, Rainforest Alliance).

Esimerkiksi Reilun kaupan kahvissa pakkauksen on oltava 100 prosenttia sertifioitua kahvia. Sen sijaan Rainforest Alliance merkki edellyttää vähintään 30 prosenttia sertifioitua kahvia ja sitoumuksen kasvattaa sertifioituilta tiloilta hankittavan kahvin määrää. (Sexsmith & Potts 2009a, 8).

Organisaation johtamiskäytännöt: Itsesääntelyjärjestelmät yleensä edellyttävät kansallisen lainsäädännön ja kansainvälisten työ-, terveys- ja turvallisuus-, ympäristöoikeudellisten konventioiden sekä muiden inhimillistä hyvinvointia koskevien konventioiden noudattamista. Järjestelmissä myös epäsuorasti tai nimenomaisesti vaaditaan hallinnollisia käytäntöjä koskevaa kirjanpitoa ja täsmällisyyttä. (Sexsmith & Potts 2009a, 9). Nämä toimenpiteet puolestaan saattavat aiheuttaa lisäkustannuksia, mutta toisaalta vähentävät yrityksen altistumista lainsäädännön rikkomuksiin.

Taloudellisten velvollisuuksien jakautumisen takia monia itsesääntelyjärjestelmiä kritisoidaan syystäkin, koska tyypillisesti taloudellisia velvoitteita siirtyy yhä enemmän arvoketjun tavarantoimittajille. Kaikissa arvoketjuissa ne eivät saa riittävästi vastaavasti taloudellisia korvauksia panostuksestaan. Esimerkiksi metsäsektorilla sertifiointi ei näytä tuottavan lisätuloja tai parempaa markkinoille pääsyä metsänomistajille (Sexsmiths & Potts 2009b, 40), kun taas kahvimarkkinoilla tilanne on päinvastainen. Joissakin tilanteissa kuitenkin kehitysmaiden viljelijät ja tavarantoimittajat saavat julkista tukea ulkomaankauppakelpoisuutensa parantamiseksi omalta valtiolta ja usein myös itsesääntelyjärjestelmää kannattavilta rahoittajilta.

6.4 Itsesääntelyjärjestelmien kattavuus ja suomalaisyritysten yhteiskuntavastuu

Kansainvälisten itsesääntelyjärjestelmien kattavuuden arviointi on ongelmallista, koska ne toimivat erilaisella logiikalla kuin esimerkiksi kansallinen toimialajärjestö ja sen itsesääntely. Kansallisessa järjestelmässä tiedetään suurin piirtein, kuinka paljon alalla on toimijoita ja kuinka moni niistä kuuluu itsesääntelyjärjestelmään. Sen sijaan kansainvälisillä markkinoilla toimivista järjestelmien kattavuutta voidaan kuvata esimerkiksi niiden markkinaosuuksina. Tilastotietojen kerääminen on kestävän kehityksen tuotteista hankalaa, koska viralliset kansalliset tilastot eivät tilasto erikseen sertifioituja tuotteita (Sexsmiths & Potts 2009b, 10).

Sosiaalinen vastuu ja ympäristövastuu

Vähittäiskaupan ala on myös kunnostautunut Suomessa kansainvälisten kestävän kehityksen itesääntelyjärjestelmien käyttöönotossa. BSCI on käytössä lähes 90 prosenttia vähittäiskaupan alalla. Ympäristöasioiden hallinnassa samoin valtaosalla on käytössä ISO 14000 -standardi. Vaatealan erikoisliikkeet eivät ole sitoutuneet kansainvälisiin sosiaalisen vastuun standardeihin vaan joillakin on omia eettisiä ohjeita. Vaatekaupan myynnistä suuri osa kanavoituu vähittäiskaupan ketjujen kautta ja siltä osin vaatekaupassa on käytössä BSCI-standardi. Yksittäisen yrityksen laatimat käytännösäännöt kärsivät useimmiten uskottavuusongelmasta, ellei käytännösääntöjen noudattamista valvo ulkopuolinen, riippumaton osapuoli.

Elintarvikeala toimii suurelta osin kansallisilla markkinoilla vaikka kansainvälistyminen näkyy yhä enemmän silläkin alueella. Elintarvikealalla elintarviketurvallisuudessa vaikuttavat vahvasti hyvät toimintatapaohjeet, jotka vaikuttavat noin 90 prosentissa nauta-, sika-, broileri ja maitoketjussa. Kalatuotteiden arvoketjussa MSC -sertifiointi on vahvin käytössä oleva sertifikaatti. Maatalouden ja teollisuuden välisellä sopimustuotannolla pyritään pitämään kotimaisen elintarviketuotannon elintarviketurvallisuus huippukunnossa. Elintarvikealan sääntelyä voidaan kuvata yhteissääntelyksi.

Suomeen tulee myös paljon tuontielintarvikkeita. Tuontielintarvikkeilta edellytetään sekä S-ryhmän että K-ryhmän ketjuissa GlobalGAP -sertifiointijärjestelmän tai muiden kansainvälisten standardien noudattamista ja tämä on useimmissa tapauksissa edellytys saada tuote suomalaisiin kaupan ketjuihin. Vientimarkkinoille tähtäävät kotimaiset elintarvikealan yritykset puolestaan joutuvat vastaavasti noudattamaan kansainvälisiä standardeja. Myös jotkut vihannesviljelijät ovat alkaneet kouluttautua GlobalGAP -standardisointiin saadakseen tuotteensa maailmanmarkkinoille.

Kestävän kehityksen järjestelmistä *sertifioitujen kahvituotteiden* markkinoista on runsaasti tutkimustietoa ja kokemuksia. Sertifioitujen kahvien markkinaosuus Pohjois-Amerikan ja Euroopan markkinoilla kasvaa huomattavasti nopeammin kuin tavallisten kahvituotteiden.

Esimerkiksi Reilun kaupan kahvin myynti kasvoi maailmanmarkkinoilla vuodesta 2006-2007 19 prosenttia, Utz sertifioitu 57 prosenttia ja Rainforest Alliance 47 prosenttia. Kaikkiaan niillä on hieman alle 10 prosentin markkinaosuus maailmanmarkkinoista. (Sexsmiths & Potts 2009b, 10-11). Suurin markkinaosuus on Reilun kaupan kahvilla. Ympäristömerkintäjärjestelmistä Reilu kauppa on kasvaa noin 20 prosentin vuosivauhdilla EU-maissa. Eurooppa tarjoaa reilulle kaupalle suurimmat markkinat noin 65 prosentin osuudella maailmanmarkkinoista (2009/C 318/06, 29). Suomessa Reilun kaupan myynti on kasvanut eurooppalaiseen keskiarvoon verrattuna huomattavasti nopeammin. Suomessa myynti kasvoi 57 prosenttia vuoden 2008 aikana edellisvuoteen verrattuna, kun vastaava luku muualla Euroopassa oli 22 prosenttia.

Metsäsektorilla kestävän kehityksen itsesääntelyjärjestelmistä PEFC ja FSC ovat tärkeimmät kansainväliset sertifiointijärjestelmät. Niitä edustavat Suomessa FFCS eli Suomen Metsäsertifiointiyhdistys ja sen tuottamat sertifikaatit. FFCS:n sertifikaatit kattavat valtaosan suomalaismetsien sertifiointeista eli noin 95 prosenttia metsäpinta-alasta. Suomen FSC:llä on sertifiointeista vain muutama prosentti. Maailman mittakaavassa PEFC:llä sertifioituja metsiä on 220 milj. hehtaaria maailman metsäpinta-alasta. Kaksi-kolmasosaa kaikista globaalisti sertifioiduista metsistä on PEFC-sertifioituja. FSC:n kokonaispinta-ala on 124 474 116 ha sertifioituja metsiä ja myönnettyjä sertifikaatteja 1001 80 eri maassa (15.3.2010 tilasto). Metsäteollisuuden *jalostusportaassa* on pääsääntöisesti käytössä ISO 14001 ympäristönhallintajärjestelmät ja suuressa osassa myös EMAS. ISO 14001 standardista on tullut alalle ns. de facto -standardi. Alalla toimiakseen yrityksellä tulee olla ISO 14001 -ympäristönhallintajärjestelmä.

Kemianteollisuudessa keskeisessä roolissa on Vastuu huomisesta -ohjelma, joka kattaa yli 80 prosenttia Suomen kemianteollisuuden tuotannosta, ja yli 60 prosenttia kemianteollisuuden henkilöstöstä työskentelee ohjelmassa mukana olevissa yrityksissä. Näiden lisäksi ohjelmaan sitoutuneissa yrityksissä 93 prosentilla on käytössä ISO 14 000 -standardi.

Elektroniikkateollisuudessa kansainväliset käytännesäännöt (EICC) ovat tapa ohjata kansainvälisiä arvoketjuja kestävän kehityksen suuntaan. Suomalaiset teleoperaattorit ovat minimaalisesti sitoutuneet EICC -sääntöihin eivätkä vaadi niitä tavarantoimittajiltaan.

Sosiaalisen vastuun osalta suomalaisyrityksistä ei vielä yksikään ole lähtenyt allekirjoittamaan kansainvälisiä puitesopimuksia, vaikka ne ovat käytössä useissa ylikansallisissa suuryrityksissä ja tärkeä osa yhteiskuntavastuullista toimintaa.

Markkinointi

Markkinoinnin itsesääntely on *tarkoitettu täydentämään voimassa olevia kansallisia ja kansainvälisiä säännöksiä*. Markkinoinnin itsesääntely osaltaan myös vähentää viranomaisten valvontataakkaa (esim. lääkemarkkinointi, Mainonnan eettinen neuvosto, MAPEL). Markkinoinnin itsesääntely ei pääosin Suomessa toimi kovinkaan hyvin paitsi lääkemarkkinoinnissa. Itsesääntely on luonteeltaan pikemminkin pienimuotoista ohjeistusta eikä vakavasti otettua ja tavoitteellista toimintaa.

Erilaiset merkintäjärjestelmät, jotka viestittävät kuluttajille tuotteiden ominaisuuksista tai niiden valmistusprosesseista, ovat osa markkinoinnin itsesääntelyä. Tällä osa-alueella itsesääntely toimii verrattain hyvin. Kotimaisten tuotteiden korkeaa laatua ja kestävän kehityksen mukaisuutta viestitetään kuluttajille erilaisin *ympäristömerkein*. Joutsenmerkki on näistä maailmanlaajuisestikin tunnettu ja luotettu ympäristömerkki.

Suomalaisyritysten yhteiskuntavastuullisuuteen saatiin tässä tutkimuksessa tunnetun nimenomaan kattavuuden näkökulmasta. Raportissa tarkasteltiin useiden eri alojen itsesääntelyä suomalaisyritysten keskuudessa. Pelkkä kattavuuden arviointi

ei ole kuitenkaan hedelmällistä itsesääntelyn tehokkuuden arvioimiseksi. Tärkeämpää on arvioida sitä, miten hyvin järjestelmään liittyneet yritykset noudattavat itsesääntelyssä luotuja sääntöjä ja ohjeita. Tähän ovat kiinnittäneet erityisesti kansalaisjärjestöt huomiota.

7 Johtopäätöksiä

Tutkimuksen tavoitteena oli tarkastella nykyisiä itse- ja yhteissääntelyn järjestelyjä eri elinkeinoaloilla paremman sääntelyn¹⁴⁹ tavoitteiden toteuttamiseksi ja yritysten yhteiskuntavastuun esteiden ja mahdollisuuksien arvioimiseksi. Yleiskartoituksen lisäksi syvennyttiin muutamaa kansainvälisesti hyvin toimivaa itsesääntelyjärjestelmään (GlobalGAP, BSCI, Reilu kauppa) sekä esiteltiin toimivia yhteissääntelymuotoja (esim. elintarvikealan kansallinen laatustrategia). Lopuksi on arvioitu itse- ja yhteissääntelyn *toimivuutta, sen ehtoja ja mahdollisuuksia* hyödyntää niitä osana parempaa sääntelyä ja yritysten yhteiskuntavastuun edistämistä.

Markkinat ja kuluttajat ovat keskeisiä toimijoita 2000-luvun julkisen vallan sääntelyn kannalta. *Kuluttajien ja kansalaisjärjestöjen* taholta tulevat vaatimukset kestävä kehityksen mukaisesti valmistetuista tuotteista ovat paras keino vaikuttaa yrityksiin. Tästä syystä lainsäätäjän näkökulmasta onkin tarpeellista pohtia, miten tätä kuluttajalähtöistä ja kansalaisjärjestölähtöistä vaikutuskanavaa voisi entisestään tehostaa esim. informaatiokampanjoin tai kannustimin.

Kuluttajien puutteellinen luottamus itsesääntelyjärjestelmiä kohtaan on yksi keskeinen itsesääntelyn ongelmakohta. Toinen on ympäristömerkkien ja muiden kestävä kehityksen merkkien runsas määrä niin, että kuluttajat eivät tunne niiden eroja. Luottamusta voidaan parantaa selkiyttämällä ja eriyttämällä sääntelyjärjestelmään kuuluvaa tehtävänjakoa eli sääntöjen luominen, noudattamisen valvonta ja sanktioiden määrääminen annetaan selkeästi toisistaan riippumattomille toimielimille. Parhaimmissa järjestelmissä itsesääntelyjärjestelmän luomisessa ja kehittämisessä on noudatettu esimerkiksi ISEALin ohjeita¹⁵⁰ (esim. SA8000). Pitkälle kehittyneimmät järjestelmät (esim. FSC) ovat korjanneet läpinäkyvyyteen tai valvontaan liittyviä puutteitaan uskottavuutensa parantamiseksi (ks. liite 5, FSC:n ja PEFC:n vertailu WWF:n Forest Certification Guide 2006 mukaan). Kaikilla hyödykemarkkinoilla kuluttajat eivät yhtä voimakkaasti vaadi yrityksiltä yhteiskuntavastuullisuutta tai tuotteiden ympäristöystävällisyys ei näy korkeampina hintoina. Tällöin yrityksiin kohdistuva taloudellinen kannustin kehittää toimintaansa vastuullisempaan suuntaan toimii heikosti. Julkisen sektorin vastuullinen hankintapolitiikka voi osaltaan korjata tätä vajetta ja ohjata yrityksiä kehittämään ja valmistamaan tuotteita kestävä kehityksen periaatteiden mukaisesti. Suomessa julkisen sektorin hankinnoissa on alettu yhä enemmän kiinnittää huomiota vastuullisiin hankintoihin.

Itsesääntelyjärjestelmien *valvonnassa on kansalaisjärjestöillä* keskeinen rooli. Useat Suomessa tehdyt FinnWatch'in ja MakeItFair -selvitykset ovat konkreettisia ja käytännöllisiä keinoja seurata yritysten yhteiskuntavastuullisuutta ja sen toteutumista sekä tiedottaa erilaisten järjestelmien eroista. Muutamissa tapauksissa

149 Paremmen sääntelyn toimintaohjelma (2006), 168-169; Hallituksen strategia-asiakirja (2007), 92-93.

150 ISEAL Guide of Good Practice for Setting Social and Environmental Standards 2006.

valvontatyö näyttää tuottaneen tulosta, kuten esimerkiksi elektroniikkateollisuudessa on nähtävissä. Vastaavasti WWF seuraa ja arvioi metsäsektorin sertifiointijärjestelmien toimintaa aktiivisesti. Sielläkin edistymistä on pienin askelin nähtävissä PEFC:n ja FSC:n järjestelmissä, vaikka parannettavaa on vielä kohtalaisen paljon *parhaiden käytäntöjen maksimitasoon verrattuna*. (ks. liite 5). Koska standardeja uudistetaan melko lyhyin aikavälein, on kansalaisjärjestöjen taholta tuleva painostus oivallinen keino viedä muutosta eteenpäin.

Itsesääntelyjärjestelmiä kohtaan esitetty perinteinen ja toistuva kritiikki kohdistuu siihen, että eri intressiryhmät eivät saa riittävässä määrin osallistua itsesääntelyprosessiin. Esimerkiksi elektroniikkateollisuuden EICC-järjestelmä on liian yritysedustajakeskeinen, samoin BSCI-järjestelmää on kritisoitu samasta asiasta. Metsäteollisuuden PEFC-järjestelmässä painottuvat myös metsäteollisuuden ja metsänomistajien näkemykset, kun taas FSC-edustaa monipuolisemmin myös kansalaisjärjestöjä. *Parhaimmissa tapauksissa vuoropuhelu kansalaisjärjestöjen ja itsesääntelyorganisaatioiden välillä muuttuu vastakkainasettelusta kestäväksi dialogiksi* kuten on tapahtunut *kansainvälisten puitesopimusten* osalta ja EICC-standardin yhteydessä.

Erilaisten itsesääntelyjärjestelmien kuten standardien rooli kestävästä kehityksen edistämisessä ulottuu pelkästään hyvien käytäntöjen edistämistä pidemmälle. Itsesääntelyjärjestelmät *tuottavat lisäinformaatiota markkinoiden toiminnasta, niiden rakenteista ja tuotteiden alkuperästä*. Tämä informaatio on olennaista lainsäätäjälle (esim. informaatio tuotantotavoista) ja talouden muille päättäjille, koska itsesääntelyllä on mahdollisuuksia parantaa kokonaishyvinvointia mahdollistamalla paremmin informoitu päätöksenteko. Itsesääntelyjärjestelmien noudattamisesta koituvat palkkiot mainitaan yleensä näiden toimintajärjestelmien tärkeimpinä taloudellisin saavutuksina. Se kuitenkin kalpenee verrattaessa itsesääntelyn yleisempää roolia *markkinoiden toiminnan läpinäkyvyyden* (esim. alkuperäketjuja koskevat tiedot) ja markkinoita koskevan tiedon saatavuuden parantamiseksi. (COSA 2008, 5).

Maataloustuotteiden laadun, ympäristönsuojelun, eläinten hyvinvoinnin ja työnteekijöiden turvallisuuden sääntely kuuluu sen maan vastuulle, jossa tuotantoa harjoitetaan. Tästä syystä, vaikka EU voi vaatiakin tuontielintarvikkeiden täyttävän tuotetta koskevat minimivaatimukset erityisesti hygienian ja turvallisuuden osalta¹⁵¹, *ei EU-säännöksiin voida puuttua elintarvikkeiden tuotantomenetelmien* valvontaan EU:n ulkopuolella, koska niistä säädetään tuotantomaan lainsäädännössä. Tästä syystä *itsesääntelyjärjestelmä, esim. GlobalGAP, paikkaa merkittäväällä tavalla kansainväliseen kauppaan liittyviä julkisen vallan sääntelyn puutteita*. Useissa itsesääntelyjärjestelmissä lähtökohtana on se, että lainsäädäntö asettaa minimitason, mutta *itsesääntelyssä pyritään kriteereitä nostamaan korkeammalle* (esim. elintarviketurvallisuus ja eläinten hyvinvoinnin itsesääntelyjärjestelmät, PEFC ja FSC, Reilu kauppa). Erityisesti tämä näkyy järjestelmissä, joissa tavoitteena on tuotteiden erilaistamisen kestävästä kehityksen eri painopistealueita korostaen (Reilu kauppa, Utz sertifi-

151 Ks. esim. Guidance Document. Key questions related to import requirements and the new rules on food hygiene and official food controls. European Commission Health & Consumer Protection Directorate-general, Brussels 5.1.2006.

ointi, Rainforest Alliance, Organic, Joutsenmerkki) ja sen viestittäminen kuluttajille ympäristömerkein tai sosiaalisen vastuullisuuden merkein.

Elintarvikealan erilaisista laadunvarmennejärjestelmistä (käsite, jota yleisesti käytetään elintarvikealan itsesääntelyjärjestelmistä) näyttää aiheutuvan erityisesti pientuottajille merkittäviä taloudellisia ja hallinnollisia kustannuksia. EU:ssa ja kansallisella tasolla pohditaan, miten näitä kustannuksia voitaisiin vähentää tai miten voitaisiin pk-yrittäjiä tukea, jos he eivät saa markkinaehtoisesti panostukselleen riittävää taloudellista tulosta. Kestävän kehityksen edistäminen on kuitenkin yhteiskunnassa kokonaisuuden kannalta edistämisen arvoinen asia. Itsesääntelyjärjestelmien ylläpitäjät pyrkivät osaltaan helpottamaan pienten- ja keskisuurten yritysten kustannuspaineita tarjoamalla *ryhmäsertifiointimahdollisuuden* (esim. Suomen metsäsertifiointi FFSC ja GlobalGAP) tai benchmarkkaamalla järjestelmiä keskenään ja hyväksymällä vastavuoroisesti¹⁵² kriteerit täyttävät järjestelmät (esim. elintarvikealalla GlobalGAP).

Kestävän kehityksen itsesääntelyjärjestelmien kyky toimia tehokkaasti kustannusten sisäistämisessä, markkinoiden tehokkuudessa tai politiikan tavoitteiden implementoinnissa, riippuu ennen kaikkea niiden järjestelmien kyvystä toimia tehokkaina kommunikaatiovälineinä eri sidosryhmien välillä. Implementointi, valvonta ja kommunikointi-infrakstruktuuri (esim. kansainväliset puitesopimukset), joka on luotu kestävän kehityksen standardien ja aloitteiden ympärille, edustaa huomattavaa edistysaskelta perinteiseen valmistaja- ja jälleenmyyjävetoiseen mainontaan perustuvaan kommunikaatiokanavaan verrattuna (vertikaalinen ulottuvuus). Monitoimijaverkostossa (horisontaalinen ulottuvuus) luodut itsesääntelyjärjestelmän kriteerit, julkisen silmälläpidon alaisuus ja kolmannen, riippumattoman osapuolen tekemät auditoinnit, ovat monissa kestävän kehityksen itsesääntelyjärjestelmissä positiivisesti työstetty, edistetty ja sovellettu.

Lainsäätäjä voi edistää kestävän kehityksen toteutumista esimerkiksi julkisen hallinnon toteuttamalla tiedottamisella, työkalujen kehittämällä, palkintojen sekä ekologisesti ja sosiaalisesti vastuullisten projektien tai uusien säädösten muodossa. *EU:n yhteiskuntavastuun teemaraporteissa ei ole Suomesta valittu vielä yhtään toimenpidettä hyviksi käytännöiksi.* Julkisen sektorin toiminta voisi tässä suhteessa olla aktiivisempaa.

¹⁵² Esimerkiksi kahvisektorin ympäristömerkintäjärjestelmien vastavuoroisesta hyväksymisestä keskusteluja käytiin jo 2000-luvun alussa. Ks. Environmental and Other Labelling of Coffee. The Role of Mutual Recognition, Supporting Cooperative Action. prepared by the Commission for Environmental Cooperation and TerraChoice Environmental Services Inc. 2004.

Lähdeluettelo

Ahonen, Pertti & Tala, Jyrki & Hämäläinen, Kari (2009). Poliittikkatoimien vaikuttavuusarvioinnin menetelmien ja toimintatapojen kehittäminen: esiselvitys. Sektoritutkimuksen neuvottelukunta 8/2009.

Annual Report on Social Responsibility of China Textile and Apparel industry 2006. (CSC9000).

Assessment Study of On-Pack, Wild-Capture Seafood Sustainability Certification Programmes and Seafood Ecolabels. Accenture. WWF International. 2009.

Blair, Margaret M. & Williams, Cynthia A. & Li-Wen, Lin (2008). The Roles of Standardization, Certification and Assurance Services in Global Commerce. CLPE: Comparative Research in Law & Political Economy, research paper No. 12/2008, Vol. 04, No. 03, 2008.

Business leadership in consumer protection. A discussion document on self regulation and industry-led compliance. (2009). Office of Fair Trading, March 2009. (OFT 1058).

Cafaggi, Fabrizio (2010). Private regulation, supply chain and contractual networks: The case of food safety. EUI Working papers, RSCAS 2010/10.

Cashing in. Giant retailers, purchasing practices, and working conditions in the garment industry. (2009). Clean Clothes Campaign. <http://www.cleanclothes.org/resources/ccf/working-conditions/cashing-in>

Chan, Jenny & de Haan, Esther & Nordbrand, Sara & Torstensson, Annika (2008). Silenced to Deliver. Mobile phone manufacturing in China and the Philippines. September 2008. SOMO and SwedWatch.

Christopherson, Susan, and Lillie, Nathan. 2005. Neither Global nor Standard: Corporate Strategies in the New Era of Labor Standards. *Environment and Planning A* 37:1919-2938.

Effectiveness and Efficiency of FSC and PEFC Forest Certification on Pilot Areas in Nordic Countries (2005). Savcor Indufor Oy.

Environmental and Other Labelling of Coffee. The Role of Mutual Recognition, Supporting Cooperative Action. 2004, 20. <http://www.iisd.org>

Forest Certification Assessment Guide (FCAG) (2006) A Framework for assessing credible forest certification systems/schemes. A publication of the WWF/World Bank Global Forest Alliance.

Full Package Approach to Labor Codes of Conduct. Four major steps garment companies can take to insure their products are made under humane conditions

http://www.cleanclothes.org/documents/Full_Package_Approach.pdf.

Grace Chia-Hui Lee (2006). Private Food Standards and their Impacts on Developing Countries. European Commission DG Trade Unit G2 Brussels.

Guidance Document. Key questions related to import requirements and the new rules on food hygiene and official food controls. European Commission Health & Consumer Protection Directorate-general, Brussels 5.1.2006.

Harinen, Marketta (2004). Tekniikan palkansaajat vaativat: Maailmanlaajuiset sopimukset myös suomalaisiin yrityksiin. TEK - Tekniikan akateemiset, 3/2004, 8 - 9.

Hautamäki, Jari (2010). Viljaketjun toimintaympäristö muutoksessa.

Hento, Marjut (2009). Sosiaalisesti vastuullisten hankintojen kriteereiden siirtäminen kehitysmaavaratoimittajille - Case: Suomalainen vähittäiskauppa. http://hsepubl.lib.hse.fi/Fl/ethesis/pdf/12097/hse_ethesis_12097.pdf

van Huijstee, Mariëtte & de Haan, Esther & Pöyhönen, Päivi & Heydenreich, Cornelia & Riddselius, Christopher (2009). Fair Phones: It's your call. How European mobile network operators can improve responsibility for their supply chain.

Humphrey, John (2008). Private Standards, Small Farmers and Donor Policy: UREPGAP in Kenya. IDS Working Paper 308.

Ilomäki, Mika & Tuomainen, Jouko & Kautto, Petrus (2007) Ympäristövastuu globaaleissa tuoteketjuissa. Suomen ympäristökeskuksen raportteja 21/2007.

Industrial Development Report. UNIDO 2009. http://www.unido.org/fileadmin/user_media/Publications/IDR_2009_print.PDF.

International Guide to Developing a Self-regulatory Organisation. Practical advice on setting up and consolidating an advertising self-regulatory system. EASA 2009.

Jenkins, R. (2001). Corporate Codes of Conduct. Self-Regulation in a Global Economy, United Nations Research Institute for Social Development, Geneva.

Juntunen, Piritta (2005). Yritysten yhteiskuntavastuu – Sosiaalisen vastuun käytännöt ja vaikuttimet. Pro gradu, Joensuun yliopisto.

Jutila, Marjatta (2008). Yritysten vastuullisuuden edistäminen . Selvitys kansainvälisistä julkisen hallinnon toimenpiteistä ja hyvistä käytännöistä. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Työ ja yrittäjyys 32/2008.

Kansallinen elintarviketalouden laatustrategia, Toimintakertomus 2007.

Kirk-Wilson, Ruth (2008) Review of Uptake of FSA Food Assurance Scheme Guidance by UK Scheme Operators for the Food Standards Agency.

Kirveennummi, A., Saarimaa, R., Mäkelä, J. 2008. Syödään leväpullia pimeässä. Tähtikartastoja suomalaisten ruoan kulutukseen vuonna 2030. Tulevaisuuden tutkimuskeskuksen julkaisu.

Komission tiedonanto neuvostolle, Euroopan parlamentille ja Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle. Reilu kauppa ja valtiosta riippumattomat kestävän kaupan varmistavat järjestelmät kestävän kehityksen edistäjinä. Bryssel 5.5.2009, KOM (2009) 215.

Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle kestävän kulutuksen ja kestävän teollisuuspolitiikan toimintaohjelmasta. Bryssel 16.7.2008, KOM(2008) 397, lopullinen.

Komission tiedonanto neuvostolle, Euroopan parlamentille ja Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle. Aloite edelläkävijämarkkinoiden luomiseksi Eurooppaan. KOM (2007) 860 lopullinen.

Lisääarvoa laatutyöstä: Elintarvikeketjun kansallisen laatuja järjestelmän kehittäminen ja todentaminen (2008-2010). Väli raportti 01/2010.

Li-Wen, Lin (2009). Legal Transplants through Private Contracting: Codes of Vendor Conduct in Global Supply Chains as an Example. American Journal of Comparative Law. Vol. 57. No. 3. 2009.

Li-Wen, Lin (2007). Corporate Social Accountability Standards in the Global Supply Chain: Resistance, Reconsideration, and Resolution in China. Cardozo Journal of International and Comparative Law, Vol. 15.2, Fall 2007, 321-370.

Lloyd, Robert & Warren, Shana & Hammer, Michael (2008). 2008 Global Accountability Report. www.oneworldtrust.org

Logistiikka- ja ympäristöasiat osana päivittäistavarakaupan kestävää kehitystä. Selvitys Päivittäistavarakauppa ry:n jäsenyritysten päivittäistavarakauppatoiminnan ympäristövaikutuksista. Päivittäistavarakauppa ry. Proventia Solutions Oy. http://pty.xetnet.com/fileadmin/pty_tiedostot/Julkaisut/Logistiikka_ja_ymparisto_selvitys.pdf

Lovio, Raimo (2006) Vastuullinen johtaminen ja johtajuus liiketoiminnassa. Liiketoimintaosaamisen kilpailukykyssä. Kauppatieteellisen yhdistyksen 75-vuotisjuhlakirja. Jyväskylä 2006.

Lähdesmäki, Merja (2005). Yrityksen yhteiskuntavastuun käsite pienyrityksissä – kilpailuvaltti vai kilpailun este? Helsingin yliopisto. Ruralia -instituutti. ISBN 952-10-2560-3.

Moilala, Outi (2010). Ostoja etelästä ja hikipajoista. Kotimaisten vaate- ja urheiluyritysten sosiaalinen ja ympäristövastuu. Seurantaraportti 2009.

Mäki, Päivi & Toivonen, Ritva (1998) Metsien sertifiointi Euroopassa. Metsänomistajajärjestöjen ja viranomaisten suhtautuminen ja toimenpiteet – Suomi, Ruotsi, Norja, Saksa, Itävalta, Iso-Britannia ja Ranska. Pellervon taloudellinen tutkimuslaitos, raportteja ja artikkeleita N:o 157. Helsinki.

Network for Corporate Accountability. 2006. Founding Statement of the CorA Accountability.

Berlin. At <http://www.globalpolicy.org/eu/en/press/cora-founding-statement.pdf>

Nissinen, Ari & Seppälä, Jyri (2008). Tuotteiden ilmastovaikutuksista kertovat merkit. Selvitys Vanhasen II hallituksen tulevaisuusselonteon varten. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 11/2008.

Nordbrand, Sara & de Haan, Esther (2009). Mobile Phone production in China. A follow-up report on two suppliers in Guangdong. SwedWatch & SOMO. December 2009.

Pappila, Minna (2008). Metsäsertifiointi – Itsesääntelyä vai markkinointia? Teoksessa (toim.) Määttä, T., Ympäristöpolitiikan ja -oikeuden vuosikirja 2008, 209 – 261.

Pentikäinen, Merja (2009). Yritystoiminta ja ihmisoikeudet. Hakapaino Oy. Helsinki 2009.

Piirainen, Anne (23.4.2009). Savolaiset vihannesviljelijät ”maapalloistuvat” – GlobalGAP laatuja järjestelmä tukee kestävää kehitystä.

Piirainen, Anne (15.4.2010). Laatuja järjestelmät vihannestuottajan näkökulmasta.

Prakash, S. & Manhart, A. & Stratmann, B. & Reintjes, N. (2008). Environmental product indicators and benchmarks in the context of environmental labels and declarations. Final report. Öko-Institut e.V.

Reinikainen, Tapio (2010). Ympäristöjärjestelmillä kestävää tuottavuutta. YKETU-hankkeen loppuraportti. Ympäristöministeriön raportteja 2/2010.

Pöyhönen, Päivi (2010). Alkuperää kalastamassa. Vastuullisuus henkilöstöravintoloiden ja kaupan alan ostoissa. FinnWatch 2/2010.

Ruuskanen, Osmo (2009). Pankkikriisi ja rahoitusmarkkinoiden sääntely. Joensuu 2009.

Räikkönen, Timo (2002). Riskienhallinnan kehityskaari ja vaikuttavuusarviointi. Turvallisuus- ja ympäristöriskit. Espoo.

Santasalo, T. & Koskela, K. (2009). Vähittäiskauppa Suomessa 2008. 6. uudistettu painos.

Schaller, Susanne (2007). The Democratic Legitimacy of Private Governance. An Analysis of the Ethical Trading Initiative. INEF Report 91/2007.

Schömann, Isabelle & Sobczak, André & Voss, Eckhard & Wilke, Peter (2008). Codes of conduct and international framework agreements: New forms of governance at company level. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

Sexsmith, Kathleen & Potts, Jason (2009a). Voluntary Sustainability Standards and Economic Rents. The economic impacts of voluntary sustainability standards along the coffee, fisheries, and forestry value chain. Background paper. <http://www.iisd.org>

Sexsmith, Kathleen & Potts, Jason (2009b). Voluntary Sustainability Standards and Value Chain Governance: How sustainability standards affect the distribution of decisionmaking power in global value chains. <http://www.iisd.org>

Shamir, Ronen. 2008. The Age of Responsibilization: On Market-Embedded Morality. *Economy and Society* 37 (1): 1-19.

Sorsa, Kaisa (2008): Ennakoivan oikeuden näkökulmia sopimustoiminnan itsesääntelyyn EU:ssa. Oikeus 2008 (37):1: 45 -66.

Sorsa, Kaisa (2009a). Itsesääntely- ja yhteissääntely arvoketjussa. Toimialakohtaista tarkastelua. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja. Helsinki.

Sorsa, Kaisa (2009b). The Proactive Law Approach: A Further Step towards Better Regulation. In: Tala, J. & Pakarinen A. (eds.) 2009. Changing Forms of Legal and Non-Legal Institutions and New Challenges for the Legislator - International Conference on Legislative Studies in Helsinki. National Research Institute of Legal Policy. Research Communications 97, 35- 70.

Sorsa, Kaisa (2010). Proactive Law Approach and Consumer Protection – Comparing UK and Finnish Consumer Authorities Systems. JFT 3/2010.

Stevis, Dimitris (2010). International Framework Agreements and global social dialogue: Parameters and prospects. ILO Employment sector. Employment working paper No.47.

Stigzelius, Ingrid & Mark-Herbert, Cecilia (2009). Tailoring corporate responsibility to suppliers: Managing SA8000 in Indian garment manufacturing. Scandinavian Journal of management (2009) 25, 45-56.

Tala, Jyrki (2009) Itsesääntely ja yhteissääntely lainsäädännön tukena tai korvaajana. Teoksessa Lasola, Marjukka (toim.) Oikeusolot 2009. Katsaus oikeudellisten instituutioiden toimintaan ja oikeuden saatavuuteen. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 244.

Tallontire, Anne & Opondo, Maggie & Nelson, Valerie & Martin, Adrienne (2009). Beyond the vertical? Using value chains and governance as a framework to analyse private standards initiatives in agri-food chains. Agric Hum Values., 1-15. DOI 10.1007/s10460-009-9237-2.

The Blue Book—Advertising Self-Regulation in Europe. A detailed analysis of self-regulation systems and codes of advertising practice in 30 countries.5th edition, EASA 2007. (EASA Blue Book)

Thidell, Åke (2009). Influences, effects and changes from interventions by eco-labelling schemes. What a Swan can do?

Topalovic, Stefan (2007) The Challenges in Implementing Responsible Care. http://msep.mcmaster.ca/publications/Responsible_Care.pdf

Vahter-Kojo, Minna (2010). Itsesääntely autoteollisuudessa. Arvoketjun ja kuluttajan näkökulma. Tradenomin opinnäytetyö.

Vastuullisuudesta kilpailuetua pk-yrityksille. Kehittämisstrategia vuosille 2008 – 2011.

Wells, Don. 2007. Too Weak for the Job: Corporate Codes of Conduct, Non-Governmental Organizations and the Regulation of International Labour Standards. Global Social Policy 7 (1):51-74.

Wessberg, Nina (2007) Teollisuuden häiriöpäästöjen hallinnan kehittämishaasteet. VTT Publications 650. Espoo 2007.

Vihreä kirja maataloustuotteiden laadusta: tuotestandardit, tuotantoedellytykset ja laatu järjestelmät. (2008). Euroopan yhteisöjen komissio, Bryssel 15.10.2008. KOM (2008) 641 lopullinen.

Vihreä kirja yritysten sosiaalisen vastuun eurooppalaisten puitteiden edistämisestä. Bryssel 18.7.2001, KOM(2001) 366 lopullinen.

Viitala, Juhani (2003). Metsäsertifiointimme koko kuva. Helsinki.

Vogel, David (2008). Private Global Business Regulation. Annual Review of Political Science 2008. 11:261-282. <http://polisci.annualreviews.org>

Wouters, Jan & Marw, Axel & Hachez, Nicolas (2009). Private Standards, Global Governance and Transatlantic Cooperation. The Case of Global Food Safety Governance. Leuven Centre for Global Governance Studies.

Keskeiset perustiedot, jotka kerätään eri itsesääntelyjärjestelmistä:

- 1 Onko kyseessä a) yritysten välinen itsesääntely vai b) kuluttajiin kohdistuva sääntely?
- 2 Minkä toimialan tai ammattiryhmän sääntelystä on kyse?
- 3 Mihin yrityksen toimintoon sääntely kohdistuu?
 - a) markkinointi
 - b) asiakaspalvelu
 - c) sopimussuhde
 - d) tuotantoprosessi
- 4 Ketkä osallistuvat säännösten luomiseen ja kehittämiseen?
 - a) vain yhden intressiryhmän edustajia
 - b) vastakkaisten intressiryhmien edustajia (esim. yritysedustus, kuluttajien edustus)
 - c) laaja-alainen
- 5 Milloin ensimmäinen versio säännöksistä on syntynyt? Miten usein niitä uudistetaan?
- 6 Onko itsesääntely puhtaasti kansallista vai onko taustalla kansainväliset itsesääntelynormit?
- 7 Liittyykö sääntelyyn a) sanktiojärjestelmä, b) valvontajärjestelmä c) riitojen ratkaisujärjestelmä d) itsesääntelyorganisaatio?
- 8 Riitojen ratkaisujen julkisuus a) julkistetaan b) ei julkisteta c) harkinnan mukaan.
- 9 Mistä toimintaa hallinnoidaan?
- 10 Rahoitus a) yritysrahoitus b) osa julkista tukea
- 11) Ketkä ovat sitoutuneet järjestelmään ja millä tavalla?

Liite 2

Itsesäätelyjärjestelmät

SOSIAALINEN VASTUU

- 1 Social Accountability (SA8000)
- 2 Business Social Compliance Initiative (BSCI)
- 3 Ethical Trading Initiative (ETI)
- 4 Clean Clothes Campaign (CCC) - Puhtaat vaatteet -kampanja
- 5 Fair Wear Foundation (FWF)
- 6 Fair Labor Association (FLA)

- 7 The Electronic Industry Code of Conduct (EICC)

YMPÄRISTÖVASTUULLISUUS

- 8 GlobalGAP (ennen vuotta 2007 nimeltään EurepGAP)
- 9 Marine Stewardship Councili
- 10 Joutsenmerkki - järjestelmä
- 11 Reilu kauppa - Fair Trade
- 12 Utz Certified
- 13 Rainforest Alliance
- 14 Programme for the Endorsement of Forest Certification Schemes (PEFC)
- 15 Finnish Forest Certification System (FFCS)
- 16 Forest Stewardship Council, (FSC) (Hyvän metsänhoidon neuvosto)
- 17 FSC Suomi

MARKKINOINNIN ITSESÄÄNTELY

- 18 Markkinoinnin itsesäätelyohjeita

SOSIAALINEN VASTUULLISUUS

Social Accountability (SA8000)

1. SA8000 -standardia käytetään yritysten välisessä itsesääntelyssä.
2. SA 8000 -standardi soveltuu useiden eri toimialojen käyttöön, joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta (esim. maatalous ja louhintateollisuus).
3. Standardi kohdistuu yrityksen työntekijöiden työoikeudellisten olojen sääntelyyn.
4. Standardin laatimisessa on asiantuntijoiden lisäksi ollut vahvasti mukana eri kansalaisjärjestöjä ja aatteellisia järjestöjä.
5. Social Accountability International -järjestö (SAI) kehitti ensimmäisen SA8000-version standardista 1997. Standardia uudistetaan ja ajanmukaistetaan viiden vuoden välein, viimeksi vuonna 2008 (SA8000:2008).
6. Standardi perustuu kansainvälisiin sopimuksiin yleisistä ihmisoikeuksista ja lasten oikeuksista (YK) sekä työntekijöiden oikeuksista (ILO). SA8000 on kattava, maailmanlaajuinen, verifioitavissa oleva standardi yritysvastuun vaatimustenmukaisuuden tarkastamiseen ja sertifiointiin.
- 7 a) ei sanktioita; korjaavia toimenpiteitä tulee tehdä säännösten rikkomistilanteissa
- 7 b) SA 8000 -standardin noudattamisen valvonta on riippumattomien luokituslaitosten vastuulla. SAI on akkreditoinut muutamia sertifiointilaitoksia auditoidaan ja myöntämään sertifikaatteja; vuonna 2007 perustettiin Social Accountability Accreditation Services -organisaatio, joka tarjoaa akkreditointipalveluja muun muassa SAI:lle ja BSCI:lle.
- 7 c) Riitojenratkaisujärjestelmää ei ole.
- 8 a) Neuvoa antavan toimielimien ratkaisut tehdään julkiseksi.
c) Valitusten käsittelylle kolmiportainen järjestelmä; tehdastaso, eri sidosryhmäedustajista muodostettu valitusten käsittely orgaani, SAI:n neuvoa antava toimielin
d) Itsesääntelyorganisaatio olemassa; Järjestää aktiivista neuvontaa ja koulutusta
9. Organisaation pääpaikka on New Yorkissa, USA:ssa.
<http://www.sa-intl.org/index.cfm?fuseaction=Page.viewPage&pageId=472>
10. SAI on voittoa tavoittelematon-organisaatio, eri sidosryhmiä edustava organisaatio, joka keskittyy verifioitavien sosiaalisen vastuun standardien kehittämiselle, toteuttamiselle ja valvomiselle. Social Accountability Accreditation Services (SAAS) akkreditoi yrityksiä, jotka valvovat SA8000 -standardin noudattamista.
11. Rahoitus tulee yrityksiltä roolin mukaan ryhmiteltynä. Kannattajajäsenen vuosimaksu on \$ 3000 vuodessa. 'Explorer' eli kokeilijan vuosimaksu vaihtelee \$

5000 – 37 000 välillä ja allekirjoittajayritysten maksut puolestaan \$ 12 000 – 77000 välillä. Maksun suuruus määräytyy yrityksen vuositulon mukaan.

SA8000 -standardin pääkohdat

1. Lapsityövoima. Kieltää lapsityövoiman käytön (useimmissa tapauksissa alle 15-vuotiaiden). Sertifioitujen yritysten tulee myös kohdistaa varoja sellaisten lasten koulutukseen, jotka saattaisivat menettää työnsä tämän standardin seurauksena.
2. Pakkotyö. Työntekijöitä ei voi vaatia luovuttamaan henkilöllisyyspapereitaan tai maksamaan ”takuita” työnsaannin ehtona.
3. Terveys ja turvallisuus. Yritysten on täytettävä turvallisen ja terveellisen työympäristön perusvaatimukset, mukaan lukien juomakelpoinen vesi, käymälät, soveltuvat turvavälineet ja tarpeellinen koulutus.
4. Yhdistymisvapaus. Suojaa työntekijöiden oikeuksia ammattiliittojen muodostamiseen ja niihin liittymiseen sekä yhteisneuvotteluihin, ilman pelkoa kustotoimenpiteistä.
5. Syrjintä. Ei syrjintää rodun, kastin, kansallisen alkuperän, uskonnon, vammaisuuden, sukupuolen, seksuaalisen suuntautumisen, liiton jäsenyyden tai poliittisen yhdistymisen perusteella.
6. Kurinpidolliset menettelyt. Kieltää työntekijöiden ruumiillisen rangaistuksen, henkisen tai fyysisen pakottamisen ja suullisen loukkaamisen.
7. Työaika. Turvaa enintään 48-tuntisen työviikon, vähintään yhden viikoittaisen vapaapäivän ja viikossa enintään 12 tuntia ylitöitä, joista saa lisäkorvauksen.
8. Korvaus. Maksettavien palkkojen on täytettävä kaikki lakisääteiset minimivaa-
timukset ja turvattava perustarpeisiin riittävä toimeentulo.
9. Johtaminen. Määrittelee menettelytavat tehokkaan johtamisen toteuttamiseen ja SA8000-mukaisuuden katselmoimiseen vastuuhenkilöiden nimeämisestä aina tietojen ylläpitoon, ongelmien käsittelyyn ja korjaavien toimenpiteiden suorittamiseen.

Business Social Compliance Initiative (BSCI)

- 1-2. BSCI on yleinen, eri alan yritysten välistä itsesääntelyä.
3. BSCI tähtää työolojen parantamiseen tavarantoimittajien tuotantolaitoksissa sekä selkeyttää ja yhtenäistää tavarantoimittajien valvontaa riskimaissa.
4. Eurooppalaiset kaupan alan yritykset ovat luoneet standardin, mutta ohjausryhmään on pyydetty myös edustajia muista organisaatioista.
5. Ensimmäinen versio säännöksistä valmistui 2003. Vuonna 2007 muodostettiin sidosryhmäneuvosto (Stakeholder Board). Nykyinen versio on muokattu 2006.
6. BSCI on kansainvälinen, Foreign Trade Association (FTA):n aloite.
7. Järjestelmään liittyy sisäistä ja ulkopuolista valvontaa ja neuvontaa, mutta ei varsinaisia sanktioita. Sanktioita ei ole määritelty. Sanktiona voi toimia se, että ostaja kieltäytyy jatkamasta kaupankäyntiä, ellei tavarantoimittaja sitoudu standardiin.
8. Valvonnan tulokset kootaan BSCI-yhteistyöliittymän jäsenille avoimeen tietokantaan, jotta samaan toimijaan ei tehdä turhia päällekkäisiä auditointeja. Ostavat yritykset voivat varmistaa yhdestä paikasta tavarantoimittajan sosiaalisen vastuun tason.
9. Foreign Trade Association (FTA) Brysselissä. www.bsci-eu.org
10. Kehityksmaaan auditoitava tehdas maksaa auditointikulut.
11. BSCI:ssä oli huhtikuussa 2010 512 jäsenyritystä.

Muuta:

- BSCI Code of Conduct -niminen sosiaalisen vastuun normisto ja tavarantoimittajat auditoidaan siinä esitettyjen vaatimusten perusteella.
- 10 osa-aluetta: lakien ja sopimusten noudattaminen; järjestäytymisoikeus ja kollektiivinen neuvotteluoikeus; syrjintä; palkkaus; työajat; työterveys ja -turvallisuus; lapsityövoima; pakkotyövoima; ympäristön suojelu ja johtamiskäytännöt.
- BSCI-jäsenen tulee lupautua auditoimiaan ja sitouttamaan enemmistö riskimaatavarantoimittajistaan mukaan BSCI-prosessiin. Riskimaatuontia harjoittavien BSCI-jäsenten on varmistettava, että 2/3 kaikista tavarantoimittajista tai 2/3 tavarantoimittajien ostovolyymien edustajista saadaan mukaan BSCI-prosessiin. Auditoinnin ja yhdistämisen rajaksi on asetettu 3 ½ vuotta BSCI-liittymään osallistumisesta. Mitään sanktioita ei kuitenkaan ole määrätty vaikka tätä tavoitetta ei saavutettaisikaan ennalta määritetyssä ajassa. (www.bsci-eu.org).
- Ostavat yritykset eivät välttämättä tällaisesta sanktioiden puutteesta johtuen kohdista niin suurta painetta tavarantoimittajiin. BSCI-yhteistyöliittymän jäsenyrityksille ei synny seuraamuksia sen perusteella ovatko ne onnistuneet

saamaan riittävän määrän riskimaatavarantoimittajistaan BSCI-auditointien pariin.

- BSCI-jäsenet ovat sopineet, että lähitulevaisuudessa niiden kaikki riskimaatavarantoimittajat ovat BSCI-auditoituja. Tälle tavoitteelle ei kuitenkaan ole asetettu mitään sitovaa ajallista takarajaa.
- Kaupan ostajilla on hyvin vähän todella merkittäviä keinoja painostaa tai suositella tavarantoimittajia mukaan prosessiin. Ostoyhteistyö aloitetaan yleensä siitä riippumatta onko tavarantoimittajalla SA 8000-merkintää tai BSCI-auditointia tai onko tavarantoimittaja ylipäänsä halukas osallistumaan auditointeihin. Tavarantoimittajien vastuullisuus arvioidaan ennen ostojen aloittamista tavarantoimittajille lähetettävällä itsearviointilomakkeella.
- Tavarantoimittajien toimintaympäristössä maan lakien noudattaminen ja poikkeaminen yleisestä liiketoimintatavasta toimivat riittävänä osoituksena yrityksen yhteiskuntavastuusta.
- Useissa tapauksissa yrityksillä ei suuruudestaan huolimatta ole riittäviä resursseja, jotta ne voisivat valvoa toimitusketjunsä toimintaa tavarantoimittajan käyttämien alihankkijoiden vastuullisuudesta alkaen.
- SA 8000-sertifiointi ja BSCI-auditointi ovat osaltaan eurooppalaisia yhtenäistettyjä järjestelmiä. Näin ollen ne ovat kustannustehokkaampia verrattuna yksittäisten yritysten vaatimiin yrityskohtaisiin auditointeihin ja sertifiointeihin. BSCI-prosessin läpäiseminen osoittaa tehtaan sosiaalisen vastuullisuuden monelle suurelle eurooppalaiselle hankkijalle.

Suomen vähittäiskauppaketjut ja BSCI:

- Kesko, S-ryhmän Inex Partners ja Stockmann käyttävät toimittajaketjunsä valvonnassa BSCI-auditointeja ja SA 8000-standardia. BSCI-auditointien vaatimukset eivät ole tasoltaan yhtä vaativia kuin SA 8000-standardin (www.bsci-eu.org). BSCI:n ja SA 8000-standardin erona on, että SA 8000:ssä edellytetään johtamiskäytäntöosion toteuttamista.

VAATETUSALA

Ethical Trading Initiative (ETI)

- 1.-3. ETI on yritysten, kansalaisjärjestöjen (NGO), ammattiliittojen ja ylikansallisten yritysten (TNC) välistä itsesääntelyä työolojen parantamiseksi koko tuotantoketjussa.
4. Säännösten luomiseen ja kehittämiseen osallistuvat monien intressiryhmien edustajat.
5. 1998 (ETI perustettiin)
6. Itsesääntely on kansainvälistä.
7. Sääntelyyn liittyy valvonta/tukijärjestelmä. Säännösten toteutumista seurataan ETI:n toimesta ja tulokset raportoidaan vuosittain. Jos tuotantoketjun jossain vaiheessa havaitaan säännösten rikkomuksia, täytyy ETI:n jäsenen pyrkiä saamaan aikaan korjaavia toimenpiteitä tämän asian suhteen. Vakavan rikkomuksen säilymisestä korjaustoimista huolimatta tulee katkaista suhde tällaiseen liikeyhteistyöyhteisöön.
8. Kaikki tieto on julkista.
9. Toimintaa hallinnoidaan Englannista.
10. ETI:n toiminta rahoittavat 60 prosenttisesti yritykset ja Department for International Development (DFID) rahoittaa toiminnasta 40 prosenttia.
11. Sitoutuneet: 40 yritystä, 9 trade unions, 14 NGOs

ETI Base Code

- Työntekijä on töissä omasta vapaasta tahdostaan.
- Yhdistymisoikeutta ja kollektiivisia palkkaneuvotteluja kunnioitetaan.
- Turvalliset ja puhtaat työtilat.
- Lapsityövoiman käyttö kielletty.
- Palkan pitää olla riittävä elämiseen ja perustarpeiden täyttämiseen.
- Työajan pitää pysyä kohtuullisissa rajoissa.
- Syrjintää ei sallita.
- Työntekijöille tarjotaan vakituista työtä.
- Epäinhimillistä tai loukkaavaa kohtelua ei sallita.

Clean Clothes Campaign (CCC) – Puhtaat vaatteet -kampanja

- 1.-3. CCC on vaatetusalan toimijoiden (NGOt, ammattiliitot, ei yrityksiä) välistä itse-sääntelyä työolosuhteiden parantamiseksi. CCC:ssä uskotaan että vastuu tuotteiden valmistajien työoloista kuuluu jälleenmyyjille ja brändin omistajille.
4. Säännösten luominen ja kehittäminen on monen eri intressiryhmän yhteistyötä.
5. CCC säännöstö on perustettu ILO:n periaatteiden pohjalle. (1990-luvun lopulta ensimmäinen versio?)
6. Kansallisen tason järjestelmät toimivat itsenäisesti, mutta yhteistyötä tehdään Euroopan mittakaavassa. Yhteistyö ihmisoikeusjärjestöjen yms. kanssa toimii myös maailmanlaajuisesti. Motiivina on työntekijöiden etujen valvonta.
7. Sääntelyyn liittyy valvontajärjestelmä (yllätysvalvontakäyntejä, ei sertifikaattia)
8. Riitojen ratkaisu: ei riitojen ratkaisujärjestelmää, mutta Puhtaat vaatteet -kampanja rohkaisee brändiyrityksiä ja jälleenmyyjiä luomaan pitkäkestoisia ja vakaita sopimuksia ostajien ja alihankkijoiden välille. Tämä mahdollistaisi paremmin huomion kiinnittämisen tehtaiden työntekijöiden työoloihin.
9. Hallinnon pääpaikka Amsterdamissa, Hollannissa.
10. Rahoitus?
11. Sitoutuneet: 200 erilaista kansalaisjärjestöä, ammattiliittoa ja muita solidaarisuusjärjestöjä.

Sääntöjen sisältöalueet http://www.puhtaatvaatteet.fi/puhtaat_vaatteet/periaatteet/

- Työntekijä on töissä omasta vapaasta tahdostaan.
- Yhdistymisoikeutta ja kollektiivisia palkkaneuvotteluja kunnioitetaan.
- Turvalliset ja puhtaat työtilat.
- Lapsityövoiman käyttö kielletty.
- Palkan pitää olla riittävä elämiseen ja perustarpeiden täyttämiseen.
- Työajan pitää pysyä kohtuullisissa rajoissa.
- Syrjintää ei sallita.
- Työntekijöille tarjotaan vakituista työtä.
- Yhteistyökumppaneiden pitää sallia tarkistuskäynnit.

Fair Wear Foundation (FWF)

- 1.-3.** FWF on vaatetusalan kansalaisjärjestöjen, ammattiliittojen, yritysten muodostamien yhdistysten välistä itsesääntelyä työolosuhteiden parantamiseksi.
- 4.** Säännösten luominen ja kehittäminen on monen eri intressiryhmän yhteistyötä.
- 5.** Ensimmäinen versio 1999 .
- 6.** Kansainvälistä itsesääntelyä.
- 7.** Motiivina on työntekijöiden etujen valvonta.
- 8.** Sääntelyyn liittyy valvontajärjestelmä (ei sertifikaattia).
- 9.** Riitojen ratkaisumenettely on käytössä ja ratkaisuista tiedotetaan FWF:n lehdessä sekä internetsivuilla.
- 10.** Hallintopaikka Amsterdamissa, Hollannissa.
- 11.** Rahoituksesta ei ole tietoa.
- 12.** Gsus, Espresso, Falcon, O'Neill, Hess Natur, 2-pack, Buttonboss, KLM, corporate wear, Faithful, Power workwear, Pama International

Sääntöjen sisältöalueet

- Työntekijä on töissä omasta vapaasta tahdostaan.
- Yhdistymisoikeutta ja kollektiivisia palkkaneuvotteluja kunnioitetaan.
- Turvalliset ja puhtaat työtilat.
- Lapsityövoiman käyttö kielletty.
- Palkan pitää olla riittävä elämiseen ja perustarpeiden täyttämiseen.
- Työajan pitää pysyä kohtuullisissa rajoissa.
- Syrjintää ei sallita.
- Virallinen työsopimus.

Fair Labor Association (FLA)

1. FLA yhdistyksen toiminnassa on kyse yritysten välisestä itsesääntelystä.
2. Yhdistys perustettiin vaatealaa varten, mutta myöhemmin sen toiminta kattaa muitakin aloja.
3. Toiminta kohdistuu tehtaiden tuotantoprosessiin ja työntekijöiden olojen parantamiseen. Tavoitteena on edistää kansainvälisten työoloja koskevien standardien noudattamista ja työolojen parantamista.
4. Säännösten luomiseen osallistuivat merkkituotteiden valmistajat, kansalaisjärjestöt ja yliopistojen edustajat.
5. Ensimmäinen ohjeisto valmistui 1999.
6. Taustalla ovat kansainväliset työnormit.
7. Ohjelmaan liittyy kolmannen osapuolen tekemä auditointijärjestelmä, mutta ei sertifiointijärjestelmää. FLA:ssa on myös riitojen ratkaisujärjestelmä.
8. Riitoja koskevat ratkaisut julkaistaan organisaation internetsivuilla.
9. Organisaatiolla on kaksi päätoimipaikkaan toinen Washingtonissa USA:sa ja toinen Genevessä, Sveitsissä. www.fairlabor.org
10. Rahoitus tulee osallistuvilta yrityksiltä, yliopistoilta ja kansalaisjärjestöiltä.
11. Osallistuvat yritykset ja muut jäsenet on listattu organisaation internet-sivuilla.

ELEKTRONIikkATEOLLISUUS

The Electronic Industry Code of Conduct (EICC)

1. Elektroniikkateollisuuden käytännesäännöissä on kyse yritysten välisestä itse-sääntelystä. Ne laadittiin varmistamaan työntekijöiden turvallisuutta, oikeudenmukaista kohtelua sekä elektroniikka-alan toiminnan ympäristövastuullisuutta ja liiketoiminnan tehokkuutta.
2. Kyse on informaatio- ja viestintäalan kansainvälisessä arvoketjussa toimivien toiminnan itsesääntelystä.
3. Sääntely kohdistuu tuotantoprosessiin. Osittain säännöissä viitataan myös käytännesääntöihin sitoutuneen velvollisuuteen ottaa säännöt osaksi omia sopimusehtoja
4. Käytännesääntöjen luomiseen osallistuvat vain yritysedustajat
5. Ensimmäinen versio syntyi 2004, jolloin voittoa tavoittelematon Electronic Industry Citizenship Coalition (Inc) perustettiin.
6. Sääntely perustuu kansainväliseen yhteistyöhön.
7. Käytännesääntöjen noudattamista valvotaan auditoinnein. EICC on valinnut tiettyjä auditointiyrityksiä ja kouluttanut niiden henkilöitä käytännesääntöjen sisällöstä. Vuonna 2008 tehtiin ensimmäisiä auditointeja, joiden tuloksia raportoidaan EICC:n vuosikertomuksessa 2008.
8. Yksittäisten riitojen ratkaisumenetelmistä ei ole tietoa.
9. Toimintaa hallinnoidaan Washingtonista, USA:sta, <http://www.eicc.info/Home.html>
10. Toiminta rahoitetaan jäsenmaksuilla.
11. 45 elektroniikka-alan yritystä on sitoutunut noudattamaan käytännesääntöjä (EICC vuosikertomus 2008, 9). Suomalainen Nokia ei ole näiden listalla.

Käytännesääntöjen sisältöalueet:

- Työntekijöiden työolot
- terveys- ja turvallisuus
- Ympäristökysymykset
- Johtamisjärjestelmät
- Eettisyys

YMPÄRISTÖVASTUULLISUUS

GlobalGAP (ennen vuotta 2007 nimeltään EurepGAP)

1. GlobalGAP on yritysten välistä itsesääntelyä.
2. GlobalGAP'ia sovelletaan elintarvikealalla.
3. Sääntely kohdistuu alkutuotantoon (pre-farm gate) eli kasvinviljelyssä kasvatukseen, sadonkorjuuseen ja pakkaamiseen. (GAP = Good Agricultural practices); karjankasvatuksessa kasvatusvaiheesta teurastamoon saakka ja kala- tai vesiviljelyssä kasvatusvaiheeseen.
4. GlobalGAP -järjestöön kuuluvat johtavat vähittäiskauppaketjut, maataloustuotteita jalostavat ja myyvät yritykset. Standardien luomisprosessi on avoin, kaikki halukkaat osapuolet voivat kommentoida valmisteilla olevia standardeja.
5. Ensimmäinen versio on vuodelta 1997. Ensimmäiset auditoinnit tehtiin 2001. Standardeja tarkistetaan neljän vuoden välein. Kolmas versio on vuodelta 2007 ja neljäs versio on valmistelussa. Tulee voimaan 2011.
6. GlobalGAP on maailmanlaajuinen alkutuotannon itsesääntelyjärjestelmä.
7. Järjestelmään liittyy erilaisia sanktioita riippuen siitä, minkä taseoisia säännöksiä rikotaan. Sanktioita on kolmenlaisia: varoitus, keskeytys ja standardin peruutus. Sanktioista päättää sertifiointiorganisaatiossa toimiva komitea. Myös sertifiointiorganisaatiota kohtaan on omat sanktionsa.
8. Riitojen ratkaisun julkisuudesta ei ole tietoa.
9. Toimintaa hallinnoi FoodPlus GmbH, joka on voittoa tavoittelematon organisaatio. Sen pääpaikka on Kölnissä, Saksassa.
10. Rahoitus tulee yrityksiltä.
11. Vuoden 2008 lopussa 94 000 sertifioitua tilaa ympäri maailmaa. Suomessa auditoidaan ensimmäisiä vihannesviljelmiä vuoden 2010 aikana Etelä-Savossa.

Marine Stewardship Councilin myöntämä ympäristösertifikaatti, MSC -ympäristömerkki

1. Marine Stewardship Councili on kansainvälinen, voittoa tavoittelematon järjestö, joka perustettiin vuonna 1997 edistämään kestävää kalastusta. Järjestö on kehittänyt ympäristömerkin, joka myönnetään kestävän kalastuksen kriteerit täyttävälle kalastusalueille ja kalatuotteille. MSC-sertifikaattia voi anoa kuka tahansa kalastusoikeuden haltija ja minkä tahansa kalaveden yhteyteen riippumatta alueen koosta tai sijainnista. Sertifikaatin käyttöoikeus myönnetään aina määräajaksi ja voidaan ottaa pois olosuhteiden niin vaatiessa. MSC-sertifikaatti pyrkii takaamaan sertifioitujen tuotteiden ekologisuuden asetta miensa ympäristönormien kautta.
2. Kyse on ensi sijassa elintarvikekaupan yritysten välisestä itsesääntelystä, josta viestitetään myös kuluttajille ympäristömerkillä.
3. Sääntely kohdistuu kalastukseen.
4. Säännösten luomiseen osallistuu monialainen asiantuntijaryhmä. Sääntöjen luomisessa noudatetaan ISEALin, FAO:n ekologisten standardien laatimisoppaita.
5. MSC:llä on kaksi standardia: kestävä kalastus ja kalatuotteiden jäljitettävyyys. Ensimmäinen versio syntyi ilmeisesti 1997.
6. Kyse on kansainvälisestä itsesääntelyjärjestelmästä.
7. Sanktiojärjestelmää ei ole. Sertifikaatti on uudistettava määräajoin.
8. Ei tietoa riitojen ratkaisuun liittyvistä kysymyksistä.
9. Organisaation pääpaikka Euroopassa sijaitsee Lontoossa, Englannissa. <http://www.msc.org/>
10. Rahoitus tulee pääasiassa lahjoituksina ja logon käyttöoikeuksista.
11. Järjestelmän piirissä on 69 sertifioitua kalastusoikeuden haltijaa ja 121 arviointiprosessissa olevaa.

Joutsenmerkki -järjestelmä

1. Joutsenmerkki on kuluttajamarkkinointiin tähtäävää itsesääntelyä. Ympäristömerkintä on voittoa tavoittelematon yleishyödyllinen järjestelmä.
2. Joutsenmerkin käyttöoikeuden voi saada eri toimialojen tuotteille. Joutsenmerkittyjä tuoreriymii oli 66 kesäkuussa 2009 (12.6.2009).
3. Joutsenmerkityn tuotteen kriteereillä arvioidaan koko tuotteen elinkaareen aikaiset ympäristövaikutukset. Joutsenmerkkiä täydentää lyhyt teksti, ns. ympäristöseloste, joka kertoo miten tuote kuormittaa ympäristöä vähemmän kuin kilpailevat tuotevaihtoehdot.
4. Kriteereiden luominen on avoin prosessi. Kriteerit laaditaan asiantuntijaryhmissä ja ne kriteerit asetetaan avoimelle lausuntokierrokselle.
5. Vapaaehtoinen ympäristömerkintäjärjestelmä perustettiin 1989 Pohjoismaisen ministerineuvoston päätöksellä.
6. Joutsenmerkki -ympäristömerkintäjärjestelmä on pohjoismainen järjestelmä.
7. Joutsenmerkki on rekisteröity tavaramerkki. SFS-Ympäristömerkintä valvoo merkittyjä tuotteita ja niiden markkinointia. Muissa Pohjoismaissa on kussakin oma valvova organisaationsa. Mikäli yritys käyttää merkkiä virheellisesti tai muuttaa tuotetta lupaehtojen vastaiseksi voidaan käyttöoikeus peruuttaa. Ympäristömerkin väärinkäyttö voi johtaa myös vastuuseen ja korvausvelvollisuuteen.
8. Käyttöoikeuden peruutus voidaan myös julkaista.
9. Toimintaa hallinnoi Suomessa SFS-Ympäristömerkintä.
10. Toimintaa rahoitetaan osin valtionavulla ja osin ympäristömerkin käytöstä perittäville hakemus- ja käyttöoikeusmaksuilla. Pohjoismaisen ympäristömerkin hakemusmaksu vuonna 2010 on 2000 € + ALV. Lisäksi hakija joutuu valmistelemaan omalla kustannuksellaan hakemuksen sekä hankkimaan sitä varten tarvittavat mittaus- ja laboratoriotulokset. Kun merkin käyttöoikeus on myönnetty, maksetaan ympäristömerkin käyttöoikeudesta vuosimaksua, joka on suuruudeltaan 0,3 prosenttia Joutsenmerkityn tuotteen tai palvelun liikevaihdosta.
11. Joutsenmerkkiä voi hakea vain niissä tuoteryhmissä, joissa on olemassa ennalta laaditut kriteerit eli ympäristömerkin myöntämisperusteet. Pohjoismaisuus tai kotimaisuus ei ole ympäristömerkintäkriteeri. Joutsenmerkin käyttöoikeutta voi hakea tuotteen valmistaja, maahantuojaja ja myyjä.

1. Reilu Kauppa itsesääntely on yritysten välistä itsesääntelyä, joka näkyy myös kuluttajille Reilu Kauppa -merkinä.
2. Tavoitteena on sosiaalisesti, taloudellisesti ja ympäristön kannalta kestävä tuotantoprosessi viljelijöille ja kaupankäynti reilun kaupan ehdoin. Tuotteet ovat jäljitettävissä viljelmältä tuottajalle.
3. Sääntely kohdistuu ensi sijassa viljelymenetelmiin, mutta myös kaupankäyntiin. Tuotteiden jäljitettävyyden varmistetaan. Kaikkien suoraan tuotantoketjuun osallistuvien yritysten tulee olla FLO-CERTin järjestelmään sertifioituja. Siis myös niiden toimijoiden ja kauppiaiden, jotka omistavat ja/tai muokkaavat puolivalmistaa tuotetta, tulee olla FLO-CERTin sertifioimia ja noudattaa Reilun kaupan kriteerejä.
4. Säännösten luomiseen osallistuvat eri sidosryhmien edustajat, laaja-alainen kokoonpano.
5. Toiminta alkoi Hollannissa 1970 -luvulla. Perustajina oli Hollannin solidaarisuusliike. Ensimmäiset Fair Trade -merkityt tuotteet tulivat myyntiin Euroopassa 1980 luvun lopulla. Vuoteen 1997 sertifioinnista ja merkin myöntämisestä huolehtivat itsenäisesti kansalliset organisaatiot, jotka ovat joko voittoa tavoittelemattomia organisaatioita tai reilun kaupan yrityksiä. Suomeen Reilun kaupan edistämisyhdistys ry perustettiin 1998 ja sillä on nykyisin 30 jäsenjärjestöä.

Tällä hetkellä seuraaville tuoteryhmille on olemassa kriteerit: kahvi, tee, kaakao, hedelmät ja vihannekset, kuivatut hedelmät, mehut ja pyreet, riisi ja kvinoa, sokeri, hunaja, pähkinät ja siemenet, oliivit ja oliiviöljy, soijapavut ja palkokasvit, mausteet ja yrtit, viini, puuvilla, leikkokukat ja koristekasvit ja urheilupallot.
6. Saksalainen Fairtrade Labelling Organizations International (FLO) luotiin sateenvarjo-organisaatioksi koordinoimaan ja tekemään yhteistyötä yli 20 kansallisen Reilun Kaupan edistämisyhdistyksen kanssa ympäri maailmaa. Sertifiointitehtävä annettiin FLO-CERT organisaatiolle, joka on itsenäinen ja riippumaton yritys, jonka perusti FLO vuonna 2004 parantaakseen sertifiointiprosessin luotettavuutta (legitimiteettiä).
7. Viljelmiä tarkastetaan vuosittain. Tarkastuksen tekee riippumaton ja koulutettu Reilun kaupan tarkastaja. Teknistä tukea antavat Reilun kaupan kansalliset organisaatiot. Tekninen tuki ja auditointi pidetään erillään.
8. Riitojen ratkaisun julkisuudesta ei ole tietoa.
9. Pääkonttori Bonnissa Saksassa.
10. Viljelijät maksavat auditoinnista ja uudelleenauditoinnista.
11. Vuotuinen kasvu Suomessa oli 57 prosenttia vuonna 2008.

Muuta:

Implementointi:

Saadakseen tuotteeseensa Reilun Kaupan sertifikaatin, tuottajien täytyy käydä läpi FLO-CERT'in tekemä tarkastus, jossa hakijan on osoitettava täyttävänsä sekä yleiset että tuotekohtaiset Fair Trade standardin vaatimukset. Tuotestandardit ovat erilaiset pienessä mittakaavassa tuotantoa harjoittaville tuottajaosuuskunnille, vuokratyötä käyttäville tehtaille tai maanviljelystä harjoittaville plantaaseille.¹⁵³ Kansalliset Reilun kaupan organisaatiot tarkastavat tuontimaiden kauppiaat ja lisenssivalmistajat. Helmikuussa 2009 kauppiaisiin sovellettavat standardit harmonisoitiin esittelemällä ja käyttöönottamalla uusi sarja yleisiä standardeja ja liittämällä kauppaa koskevia vaatimuksia olemassa oleviin standardeihin.

Organisaation hallinnointi:

1. Yleiskokous on FLO:n korkein toimielin. Yleiskokouksessa on yksi tuoli kullekin 19 merkintäjärjestelmälle ja kolme tuottajaverkostoa.
2. Hallitus: Hallituksessa on 14 tuolia: merkintäjärjestelmien eudstajille viisi paikkaa, tuottajaorganisaatioille neljä paikkaa, kauppiaille kaksi paikkaa ja ulkopuolisille, riippumattomille asiantuntijoille kolme paikkaa.
3. Standardisointikomitea: Standardisointikomitea on vastuussa kaikkien Fairtrade standardien kehittämisestä. Hallitus nimittää sen jäsenet ja vahvistaa päätökset, joiden se katsoo olevan merkittäviä (major?). Standardisointikomitean jäsenmäärä on 5-9 ja sen on oltava pariton. Nimityksissä täytyy varmistaa tasapaino standardien "tavarantoimittajien" ja "käyttäjien" sekä asiantuntijoiden välillä. Tavarantoimittajien ryhmään täytyy kuulua vähintään yksi tuottajien ja yksi työntekijöiden edustaja sekä FLO yhteyshenkilö. Käyttäjärhmään täytyy kuulua vähintään yksi jäsen merkintäorganisaatioista ja yksi kauppiaiden edustaja. Asiantuntijaryhmään kuuluu riippumattomia asiantuntijoita, joilla on äänioikeus sekä äänioikeudettomat edustajat kustakin FLO tarkastus ja sertifiointijärjestelmästä sekä FLO tuottajien yksiköstä (FLO Producer Business Unit).¹⁵⁴

Markkinat:

2009 globaalien markkinoiden myyntimäärä oli 2.4 biljoonaa euroa ja 1.5 miljoonaa tuottajaa. 81 prosenttia rekisteröidyistä osuuskunnista sijaitsi Latinalaisessa Amerikassa, 14 prosenttia Afrikassa ja 5 prosenttia Aasiassa. FLO aikoo pyrkiä kasvattamaan markkinoitaan suurten ja hyvin tunnettujen kauppiaiden avulla valtavirtamarkkinoilla.

153 FLO on tuonut esiin aikomuksensa tehdä Fair trade malli mahdolliseksi myös tuottajille, jotka eivät ole organisoineet kummankaan yllä mainitun mallin mukaisesti. (FLO 2009).

154 Sexsmith & Potts 2009).

1. Kyseessä on yritysten välinen (teollisuus- kahvintuottajat, paahtimot, yhteistyö) itsesääntelyjärjestelmä.
2. Utz sertifiointia käytetään elintarvike- ja kaupan alalla eri tuoteryhmissä
3. Itsesääntely kohdistuu tuotantoprosessiin (ympäristönsuojelu), työoloihin sekä markkinointiin. Utz certified on myös kuluttajille mainostettu brandi.
4. Säännösten luomiseen osallistuvat kahvintuottajat ja teollisuuden edustajat yhdessä Sertifikaatin myöntävät itsenäiset sertifiointiorganisaatiot.
5. Ensimmäinen standardi ilmestyi 1997.
6. Järjestelmä on kansainvälinen ja tähtää arvoketjun hallintaan.
7. Järjestelmään liittyy sanktiojärjestelmä ja valvontajärjestelmä. Ulkoinen sertifiointiorganisaatio on riippumaton kolmas osapuoli, joka tarkastaa vuosittain, noudattavatko kahvinviljelijät käytännesääntöjä. Valvontajärjestelmälle on myönnetty ISO 65 standardi.
8. Riitojen ratkaisun julkisuudesta ei ole tietoa.
9. Pääpaikka Amsterdamissa, Hollannissa.
10. Toiminta rahoitetaan yritysten maksuilla, jotka suhteutetaan myytyyn esim. kahvin määrään.
11. Utz sertifiointia haluava kahvintuottaja, ilmoittaa halustaan tulla seritifoiduksi Utz'in toimistoon Amsterdamissa. Hänen tulee ensin arvioida omaa toimintaansa itse vertaamalla sitä Utz käytännesääntöihin. Kun hakija arvioi toimintansa täyttävän kriteerit, hän pyytää riippumatonta sertifiointiorganisaatiota, jonka Utz itsesääntelyorganisaatio on hyväksynyt, toimittamaan tarkastuksen. Sertifioija päättää, täyttääkö hakijan toiminta Utz kriteerit. Jos hakija täyttää kriteerit, hänelle toimitetaan Utz sertifikaatti ja kahvintuottaja on virallisesti Utz sertifioitu tuottaja.

1. RA on yritysten välistä itsesääntelyä, joka näkyy myös kuluttajille Rainforest Alliance Certification -merkinä.
- 2 -3. Kyse on elintarvikkeiden tuotantoprosessin itsesääntelystä. Sääntely kohdistuu kahvin, teen, kaakaon, kukkien ja ananaksen tuotantoprosesseihin. Järjestelmän tavoitteena on kehittää tuotantoprosessia ekologisesti kestäväään suuntaan. Tämä pitää sisällään biodiversiteetin säilyttämisen, yhteiskunnan kehittämisen, työolojen parantamisen sekä tuottavien maanviljelystapojen edistämisen.
4. Säännösten kehittäminen on Rainforest Alliancen vastuulla. Rainforest Alliance on yksi Sustainable Agriculture Networkin (SAN) perustajajäsenistä. SAN on voittoa tavoittelemattomien latinalaisamerikkalaisten yhdistysten muodostama verkosto. Säännösten luomiseen osallistuvat SAN verkoston tutkijat, viljelijät ja laaja-alainen sidosryhmien edustajista muodostettu ryhmä.
- 5 -6. Yhteistyö aloitettiin 1980-luvulla. SAN organisaatio perustettiin 1998. Ensimmäinen versio säännöksistä syntyi vuonna 1992 (ECO-OK). Yhteistyö on ollut koko ajan kansainvälistä, ja uusin standardi on vuodelta 2008.
7. Paremman imagon turvin pyritään erottumaan kilpailijoista ja saavuttamaan kilpailuetua näihin verrattuna.
8. Sääntelyyn liittyy valvonta- ja sertifiointijärjestelmä, joka palkitsee sertifioidut tuottajat Rainforest Alliance Certified -merkillä. Teknistä tukea ja neuvontaa antavat paikalliset NGOt. Paikalliset tarkastuslaitokset tarkastavat tilat, sertifikaatin myöntää Sustainable Farm Certification International (akreditointijärjestelmä on perusteellisessa uudelleenorganisointiprosessissa).
9. Riitojen ratkaisun julkisuudesta ei ole tietoa.
10. Pääkonttori San Josessa, Costa Ricassa.
11. Tuottajat maksavat auditoinneistaan sekä vuosittaisen maksun, joka perustuu viljelyalan kokoon. Pienille toimijoille on tarjolla ryhmäsertifikaatti.

Organisaatioon kuuluu monta toimijaa, joissa on monien intressiryhmien edustajia. Sen tarkoituksena on kehittää ja valvoa itsesääntelyä tuotantoketjussa, joka näkyy kuluttajalle Rainforest Alliance Certified -merkin muodossa.

METSÄTEOLLISUUS

Metsäteollisuus ry:n jäseninä ovat kaikki Suomessa toimivat massa-, paperi- ja kartonkiteollisuuden yritykset sekä noin 80 prosenttia puutuoteteollisuudesta eli saha- ja levyteollisuuden yrityksiä sekä muiden puutuotteiden valmistajia. Se toimii metsäteollisuuden kilpailukyvyn ja kannattavuuden parantamiseksi. Suomessa on käytössä kolme erilaista sertifiointijärjestelmää:

Programme for the Endorsement of Forest Certification schemes (PEFC)

Finnish Forest Certification System (FFCS)

Forest Stewardship Council, (FSC) (Hyvän metsänhoidon neuvosto)

FSC Suomi

Programme for the Endorsement of Forest Certification Schemes (PEFC)

1. PEFC on yritysten välistä itsesääntelyä.
2. PEFC on koko metsäalan arvoketjuun sovellettava sertifiointijärjestelmä.
3. PEFC:n tavoitteena on luoda kansainvälinen kehys kansallisille tai alueellisille metsäsertifiointijärjestelmille ja edistää niiden vastavuoroista tunnustamista. PEFC-järjestelmä määrittää metsäsertifiointin perusvaatimukset. PEFC kohdistuu metsänhoitoon ja puun alkuperän sertifiointiin. (chain of custody)
4. PEFC on metsänomistajien aloitteesta syntynyt maailmanlaajuinen järjestelmä. PEFC on maailmanlaajuinen metsäsertifiointijärjestelmien kattojärjestö. Sääntöjen luomiseen osallistuvat koko metsäalan arvoketjun osapuolet eli metsänomistajat, metsäteollisuuden edustajat, metsäalan järjestöt, puutavarakaupan ja välittäjien edustajat sekä kuluttajien että ympäristöjärjestelmien edustajat. Kyse on laaja-alaisesta itsesääntelyjärjestelmästä.
5. PEFC:n valmistelu käynnistyi eräiden Euroopan maiden metsänomistajien aloitteesta vuonna 1998. Sääntöjä on tarkistettava viiden vuoden välein.
6. PEFC on maailmanlaajuinen metsäsertifiointijärjestelmien kattojärjestö.
7. On menettelyt valitusten käsittelylle ja riitojen ratkaisulle.
8. Ei tietoa riitojen ratkaisujen julkisuudesta.
9. Ylintä päätösvaltaa käyttää jäsenmaiden edustajista koostuva yleiskokous. Hallituksessa on varattu edustajapaikat mm. metsänomistajien, metsäteollisuuden, metsäalan järjestöjen, puutavaran kaupan ja välittäjien, kuluttajien sekä ympäristöjärjestöjen edustajille.
10. PEFC:n toimintaa rahoitetaan jäsenmaksuin.
11. Maailman metsäpinta-alasta on PEFC -sertifioituja 220 miljoonaa hehtaaria, mikä on kaksikolmasosa kaikkien sertifioitujen metsien pinta-alasta maapallolla. Vastaavasti yksikolmasosa alkuperäketjun sertifikaateista on PEFC:n myöntämiä.

Suomen metsäsertifiointijärjestelmä (Finnish Forest Certification System, FFCS = PEFC Suomi)

1. FFCS on suomalaisten metsäalan yritysten välistä itsesääntelyä. PEFC -merkin käyttöoikeuden voivat hakemuksesta saada puuta ostavat, metsästä puuta korjaavat sekä puutuotteita jalostavat ja markkinoivat yritykset, joilla on sertifiointiyrityksen myöntämä sertifikaatti puun alkuperän seuraamiseksi.
2. Kyse on metsien sertifiointijärjestelmästä ja puun alkuperän osoittavasta sertifioinnista.
3. Sertifiointi kohdistuu toisaalta metsien hoitoon ja puualan tuotteita myyvissä yrityksissä markkinointiin.
4. Säännösten tarkastuksesta ja kehittämisestä vastaa Suomen Metsäsertifiointiry. Se vastaa siitä, että tämä uudistustyö tehdään Suomen PEFC-järjestelmässä sääntöjen edellyttämällä tavalla. Se ei kuitenkaan tee työtä itse, vaan siitä vastaa yhdistyksen koolle kutsuma riippumaton standardityöryhmä. Riippumattomuus tarkoittaa, että työryhmään saavat ottaa osaa kaikki halukkaat tahot.
5. Suomen metsäsertifiointijärjestelmän (FFCS) toteuttamiseen tarvittavat ohjeet ja asiakirjat valmistuivat vuoden 1998 lopulla. Sertifiointikriteerejä tarkastettiin toisen kerran vuoden 2009 alussa. Edellinen tarkastus oli vuonna 2004.
6. Taustalla on kansainvälinen PEFC -järjestelmä. FFSC sai keväällä 2000 PEFC-järjestelmän hyväksynnän, ja siten FFSC-sertifioidut metsäalueet voivat käyttää PEFC-logoa.
7. Sääntöjen noudattamista valvovat ulkopuoliset tarkastajat, mikä pyrkii takaamaan valvonnan pätevyyden ja laadun. Sertifioinnin tarkastuksia eli auditointeja tekevät riippumattomat auditointiyritykset. Standardi tuli akkreditoiduksi kesäkuussa 2006 ja on siis jo voimassa. Suomen Metsäsertifiointiry myöntää ja valvoo PEFC -merkin käyttöä.
8. Riitojen ratkaisujen julkisuudesta ei ole tietoa.
9. Toimintaa hallinnoi Suomen Metsäsertifiointiyhdistys ry, jossa on yhteisöjäseniä. Ks. tarkemmin <http://www.pefc.fi/pages/fi/pefc-suomi/jaesenorganisaatiot.php>
10. Rahoitus tulee metsänomistajilta.
11. Noin 95 prosenttia Suomen yksityismetsistä on ryhmäsertifioitu FFCS-järjestelmällä.

FSC Forest Stewardship Council (Hyvän metsänhoidon neuvosto)

1. FSC on kansainvälinen, voittoa tavoittelematon ja riippumaton järjestö, jonka 25 maan ympäristö- ja ihmisoikeusjärjestöt, puuntuottajat ja puukauppiat perustivat vuonna 1993.
2. Kyse on kansainvälisestä metsäalan standardisointijärjestelmästä.
3. FSC:n kymmenen hyvän metsänhoidon periaatetta sisältävät metsien ekologisen, sosiaalisen ja taloudellisen kestävän käytön periaatteet. Yleisperiaatteista johdetaan maakohtaiset sovellukset kansallisissa FSC-työryhmissä. Logon käyttö liittyy tuotteiden markkinointiin.
4. Sääntöjen luomiseen ja kehittämiseen osallistuvat kaikki intressiryhmät. Ylintä valtaa FSC -järjestelmässä käyttää yleiskokous, joka on jaettu taloudelliseen, ekologiseen ja sosiaaliseen jaostoon. Toinen päätöksentekotaso on hallitus ja alimpana tasona toimitusjohtaja.
5. Ensimmäinen versio syntyi 1994. 'FSC:n periaatteet ja kriteerit' standardi (FSC-STD-01-001) ja Hyvän metsänhoidon standardien rakenne ja sisältö (FSC-STD-20-002) ovat kaksi tärkeintä metsänhoidon standardin valmistelua ohjaavaa asiakirjaa. Nämä standardit säätelevät hyvän metsänhoidon standardien sisältöä, kuten esimerkiksi alueellista kattavuutta, kieltä, menetelmiä kuvaavien indikaattoreiden tarvetta, pienten metsätilojen indikaattoreita, jne.
6. FSC on maailmanlaajuinen itsesääntelyjärjestelmä. Kansainväliset FSC:N periaatteet ja kriteerit ohjaavat kansallisten normien laadintaa.
7. FSC:n hallituksen on perustettava riitojenratkaisuelin (sihteeristö), joka ratkoo FSC:n sääntöjen rikkomiseen tai akreditointiin liittyviä valituksia hallituksen laatimien ohjeiden mukaan ja järjestön hallinnollisia päätöksiä koskevat riidat. Riitojen ratkaisua ohjeistetaan standardilla "FSC Dispute Resolution System" (FSC-STD-01-005), joka on yleisohje riitojenratkaisumenettelystä. <http://www.fsc.org/dispute-resolution.html>
8. Riitojen ratkaisun julkisuudesta ei ole tietoa.
9. Toimintaa hallinnoivat kansalliset FSC -organisaatiot. Suomessa Suomen FSC -yhdistys. Kansainvälisen FSC:n pääpaikka on Bonnissa, Saksassa.
10. Toimintaa rahoitetaan jäsenmaksuin.
11. Huhtikuussa 2010 FSC -sertifioituja metsiä maapallolla oli 125 000 ha 81:ssä maassa. Sertifikaatteja oli myönnetty 990 (luku pitää sisällään sekä metsäsertifikaatit että alkuperäketjusertifikaatit).

FSC Suomi

1. FSC Suomi aloitti toimintansa vuonna 2000. Työryhmässä oli aluksi 27 jäsentä, jotka jakautuivat toimialansa mukaan taloudelliseen (12 jäsentä), sosiaaliseen (9) ja ekologiseen kamariin (6). Kyse on yritysten välisestä itsesääntelystä, josta myös viestitetään kuluttajille.
2. Kyse on metsäsektorinsertifiointijärjestelmistä.
3. Kansallisten /alueellisten metsäsertifiointistandardien tarkoituksena on tarkentaa, kuinka FSC:n kansainväliset periaatteet ja kriteerit tulisi toteuttaa kansallisella ja alueellisella tasolla. Niiden valmistelussa tulee noudattaa tarkkoja kansainvälisiä sääntöjä.
4. Sääntöjen luomiseen osallistuu laaja-alainen eri intressitahoja edustajista muodostettu ryhmä.
5. Suomen FSC-työryhmä perustettiin syksyllä 2001. Ensimmäinen versio vuodelta 2001, joka akkreditoitiin 2006. Suomen FSC-yhdistyksen hallitus päätti kokouksessaan 14.09.2009, että Suomessa siirrytään nykyisin voimassaolevan standardin uudistamisprosessiin. Uudistamisprosessiehdotus - ja työsuunnitelma aikatauluineen tulee ensin hyväksyttävä kansainvälisen FSC:n Policy and Standards -yksikössä, minkä vuoksi prosessi alkanee täydellä painollaan vuoden 2010 alussa.
6. Suomen standardin taustalla on kansainväliset FSC -standardit.
7. FSC yhdistyksen hallitus päättää, ketä esitetään kansainväliselle FSC:lle toimimaan Suomessa FSC -logon valtuutettuna edustajana ja vastaamaan asiankuuluvasta valvonnasta ja neuvonnasta. Sääntöjen noudattamista valvovat ulkopuoliset tarkastajat, mikä pyrkii takaamaan valvonnan pätevyyden ja laadun. Sertifiointin tarkastuksia eli auditointeja tekevät riippumattomat auditointiyritykset.
8. Riitojen ratkaisujen julkisuudesta ei ole tietoa.
9. Järjestelmää hallinnoi Suomen FSC-yhdistys. Yhdistyksen hallitus koostuu kahdesta edustajasta kustakin kamarista (taloudellinen, sosiaalinen ja ympäristöasioiden kamari), puheenjohtajasta ja varapuheenjohtajasta. Yhdistyksen tehtävänä on käsitellä kysymyksiä jotka liittyvät Suomen FSC-standardiin, välittää tietoa FSC:stä sekä tukea sertifiointielimiä standardin tulkinnassa. Suomen FSC -yhdistyksellä on yhteistyösopimus kansainvälisen FSC:n kanssa. Standardi tuli akkreditoiduksi kesäkuussa 2006 ja on siis jo voimassa.
10. Toimintaa rahoitetaan jäsenmaksuin. Jäsenmaksu vaihtelee henkilö, yhteisö ja yritysjäsenien välillä. Henkilöjäsenen jäsenmaksu on 30 €, yhteisöjäsenen maksu vaihtelee henkilömäärän mukaan 150 €:sta 300 €. Yritysjäsenien maksut vaihtelevat 300 €:sta 2000 €:oon ja yrityksillä on lisäksi liittymismaksu, joka vaihtelee 600 €:sta 4000 €:oon.

11. FSC-sertifikaatista on tulossa varteenotettava vaihtoehto FFCS-sertifikaatille, joka on tähän mennessä ollut ainoa Suomessa laajasti käytetty metsien sertifiointijärjestelmä. Ylivoimaisesti suurin osa FSC-sertifioiduista metsistä on suur-yritysten, yhteisöjen tai valtion omistuksessa eli muita kuin yksityisten “pien-metsänomistajien” metsiä.

FSC:n kymmenen periaatetta: <http://www.finland.fsc.org/fsc-suomi/fsc-periaatteet.html>

PERIAATE 1: LAKIEN JA FSC:n PERIAATTEIDEN NOUDATTAMINEN: Metsien hoidon on noudatettava kansallisia lakeja, kansainvälisiä sopimuksia ja kaikkia FSC:n periaatteita ja kriteereitä.

PERIAATE 2: HALLINTA- JA KÄYTTÖOIKEUDET JA VELVOLLISUUDET: Maa- ja metsävarojen pitkäaikaiset hallinta- ja käyttöoikeudet on määriteltävä selkeästi ja niitä on kunnioitettava.

PERIAATE 3: ALKUPERÄISKANSOJEN OIKEUDET: Alkuperäiskansojen lailliset ja perinteiset oikeudet omistaa, käyttää ja hallita maitaan, aluettaan sekä luonnonvarojaan tunnustetaan ja niitä kunnioitetaan.

PERIAATE 4: PAIKALLISTASON YHTEYDET JA TYÖNTEKIJÖIDEN OIKEUDET: Metsien hoidon tulee ylläpitää ja edistää metsätyöntekijöiden sekä paikallisten yhteisöjen pitkän aikavälin sosiaalista ja taloudellista hyvinvointia.

PERIAATE 5: METSISTÄ SAATAVAT HYÖDYT: Metsien hoidon tulee kannustaa erilaisten metsätuotteiden ja -palvelujen tehokasta hyödyntämistä taloudellisen elinvoimaisuuden ja monipuolisten ympäristö- ja sosiaalisten etujen takaamiseksi.

PERIAATE 6: YMPÄRISTÖVAIKUTUKSET: Metsien hyödyntämisen tulee ylläpitää metsien biologista monimuotoisuutta sekä siihen liittyviä vesivaroja, maaperää, ekosysteemejä sekä maisematason arvoja.

PERIAATE 7: HOITO- JA KÄYTTÖSUUNNITELMA: Metsänkäsittelytoimenpiteiden laajuuden ja voimaperäisyyden mukaan mitoitettu metsien hoito- ja käyttösuunnitelma tulee laatia, toteuttaa sekä pitää ajan tasalla. Metsien hoidon ja käytön pitkän aikavälin tavoitteet ja keinot tavoitteiden saavuttamiseksi on kirjattava selkeästi.

PERIAATE 8: SEURANTA JA ARVIOINTI: Metsien hoidon ja käytön laajuuden ja voimaperäisyyden mukaan mitoitettu seuranta suoritetaan metsien tilan, tuotoksen, hankintaketjun, metsänhoidon menetelmien sekä toiminnan sosiaalisten ja ympäristövaikutusten arvioimiseksi.

PERIAATE 9. SUOJELUARVOLTAAN MERKITTÄVIEN METSIEN SÄILYTTÄMINEN: Metsätaloustoimet tehdään suojeluarvoiltaan merkittävässä metsäkohteissa siten, että toimet joko ylläpitävät tai parantavat niitä ominaisuuksia, jotka määrittävät metsän suojeluarvoa. Suojeluarvoiltaan merkittävässä metsäkohteissa päätökset tulee toteuttaa varovaisuusperiaatteen mukaisesti.

PERIAATE 10: VILJELYMETSÄT: Viljelymetsät suunnitellaan ja hoidetaan periaatteiden ja kriteerien 1 - 9 sekä periaatteen 10 ja sen kriteerien mukaan. Vaikka viljelymetsät voivat tuottaa koko joukon sosiaalisia ja taloudellisia hyötyjä ja niiden avulla

voidaan tyydyttää maailman metsätuotteiden tarvetta, täytyy viljelymetsien täydentää luonnonmukaisten metsien käsittelyä, vähentää niihin kohdistuvaa painetta, sekä edistää luonnonmukaisten metsien luonnontilaan palauttamista ja suojelua.

MARKKINOINTI

Asiakkuusmarkkinointiliitto

<http://www.asml.fi/index.phtml?s=50>

Asiakkuusmarkkinointiliitto on kohdennetun markkinoinnin (esim. etämyynti- ja verkkokauppa, telemarkkinointi, suoramyynti) ja asiakkuudenhoidon edunvalvontaorganisaatio. Se edistää tunnistettuun asiakkuuteen perustuvaa liiketoimintaa ja vaikuttaa viranomaisten kannanottoihin ja lainsäädäntöön, osallistuu kansainväliseen edunvalvontatyöhön ja EU-tason vaikuttamiseen. Jäsenenä n. 230 yritystä eri toimialoilta.

Ohjeistukset

Reilun Pelin säännöt

B2B-Sähköpostimarkkinoinnin hyvä tapa

Telemarkkinoinnin käytäntesäännöt

Sähköisen kuluttajakaupan käytäntesäännöt

Suoramyynnin yritysohjeisto

Ohjeistus puheluiden taltioinnista

Ohjeistus mobiilin käytöstä markkinointiin, asiointiin ja palvelutarjontaan

Mobiilin pelisäännöt

Ohjeistus tilisiirron käytöstä markkinoinnissa

Kuluttajien henkilötietojen käsittely ja tietosuojatietosuojat markkinoinnissa

Internetin Kerro Kaverille toiminnon ohjeistus:K2K suositus

Osoitteettoman jakelun pelisäännöt

Kansainvälisen kauppakamarin ICC:n markkinointisäännöt (2007)

Maksullisten puhelinpalveluiden tuottamisen perusnormisto,

<http://www.mapel.fi/normisto/>

Maksullisten puhelinpalveluiden eettinen lautakunta (MAPEL)

MAPEL valvoo kuluttajan etua puhelinpalvelumarkkinoilla sekä luo ja ylläpitää hyvää puhelinpalvelutapaa. MAPEL on luottamuselin, jonka jäsenistö edustaa puhelinpalvelumarkkinoiden keskeisiä intressiryhmiä. Itsesääntelyelimen jäsenten organisaatiot 2009: pj. Alma Media Interactive Oy, Ericsson IPX, Suomen Suoramarkkinointiliitto ry:n nimeämä edustaja, Suomen Kuluttajaliitto ry:n edustaja, FiCom ry (operaattorien edustaja) ja Interaktivum Oy (palveluntuottajien edustaja). Puhelinpalveluasiamiehenä toimii OTK Ville Nurmi. Kokoonpanossa on painotettu juridista, eettistä ja markkinoinnillista asiantuntemusta.

MAPEL käsittelee maksullisten puhelin- ja tekstiviestipalveluiden sisältöön, markkinointiin ja laskutukseen liittyviä valituksia, antaa palvelutuotantoa ja markkinointia koskevia päätöksiä ja suosituksia ja tekee kansainvälistä yhteistyötä kuluttajien etujen turvaamiseksi lisäarvopalveluiden markkinoilla.

Puhelinpalveluasiamies

- seuraa markkinoilla esiintyvien puhelinpalveluiden mainontaa ja sisältöä
 - neuvoo kuluttajia ongelmatilanteissa
 - kirjaa ja tutkii valitukset
 - valmistelee ja esittelee eettisessä lautakunnassa käsiteltävät asiat
 - tiedottaa lautakunnan päätöksistä ja toiminnasta.
7. "Sähköisten lisäarvopalveluiden tuottamisen perusnormiston tavoitteena on saada kaikkien tuottajien palveluiden tarjontaan liittyvät toiminnot hyvän ja käytäntöjen mukaisiksi".
8. "Noudattamalla perusnormistoa ja MAPEL:in suosituksia palveluntuottaja voi olla varma siitä, että hänen palvelunsa ovat laadukkaita ja hyväksyttyjä."

MAPEL toimii TeleForum ry:n tiloissa. TeleForum ry on elektronisten palveluiden tuottajien edunvalvonta- ja yhteistyöjärjestö. Jäsenet edustavat sisällöntuotantoa puhelin-, mobiilipalveluihin ja internettiin. Se on perustettu 1990.

Mainonnan eettinen neuvosto ja Keskuskauppakamarin liiketapalautakunta

Suomessa Keskuskauppakamarin yhteydessä toimivat markkinoinnin itsesääntelytoimielimet, Keskuskauppakamarin liiketapalautakunta ja mainonnan eettinen neuvosto, soveltavat ICC:n markkinointisääntöjä.

Sähköisten palveluiden eurooppalainen katto-organisaatio ERA ja sen ohjeet:

ERA EUROPE Self-Regulation Programme

ERA EUROPE Self-Regulation Program Procedures

ERA EUROPE Marketing Guidelines for Electronic Retailers

Liite 3

Kansainväliset puitesopimukset – International Framework Agreements

Taulukossa on luettelo tähän mennessä solmituista kansainvälisistä puitesopimuksista (International Framework Agreements) tai globaaleista sopimuksista (Global Agreements), kuten niitä myös nimitetään.

Sopimukset ovat aikajärjestyksessä. Sopimusosapuolten eli yrityksen ja kansainvälisen ammattijärjestön lisäksi taulukosta käy ilmi yrityksen toimiala sekä karkea arvio siitä, kuinka suurta työntekijämäärää sopimus koskee.

Taulukko päivitetty: 30.3.2009

Yhtiö	Henkilöstöä	Kotimaa	Toimiala	Ammattijärjestö	Vuosi
Danone	100.000	Ranska	Elintarviketeollisuus	IUF	1989
Accor	147.000	Ranska	Hotellit	IUF	1995
IKEA	84.000	Ruotsi	Huonekalut	BWI	1998
Statoil	16.000	Norja	Öljyteollisuus	ICEM	1998
Faber-Castell	6.000	Saksa	Toimistotarvikkeet	BWI	1999
Freudenberg	27.500	Saksa	Kemianteollisuus	ICEM	2000
Hochtief	37.000	Saksa	Rakentaminen	BWI	2000
Carrefour	383.000	Ranska	Vähittäiskauppa	UNI	2001
Chiquita	26.000	USA	Maataloustuotteet	IUF	2001
OTE Telecom	18.500	Kreikka	Telekommunikaatio	UNI	2001
Skanska	79.000	Ruotsi	Rakentaminen	BWI	2001
Telefónica	161.500	Espanja	Telekommunikaatio	UNI	2001
Indesit (Merloni)	20.000	Italia	Kodinkoneiteollisuus	IMF	2001
Endesa	13.600	Espanja	Voimalat	ICEM	2002
BallastNedam	7.800	Hollanti	Rakentaminen	BWI	2002
Fonterra	20.000	Uusi-Seelanti	Meijeritoiminta	IUF	2002
Volkswagen	325.000	Saksa	Autoteollisuus	IMF	2002
Norske Skog	11.000	Norja	Paperiteollisuus	ICEM	2002
AngloGold	64.900	Etelä-Afrikka	Kaivokset	ICEM	2002
ENI	70.000	Italia	Energiantuotanto	ICEM	2002
DaimlerChrysler	372.500	Saksa	Autoteollisuus	IMF	2002
Leoni	18.000	Italia	Kaapelit ja metallilangat	IMF	2003
GEA	14.000	Saksa	Teollisuuden koneet & laitteet	IMF	2003
ISS	280.000	Tanska	Kiinteistöpalvelut	UNI	2003
SKF	39.000	Ruotsi	Metalliteollisuus	IMF	2003
Rheinmetall	25.950	Saksa	Metalliteollisuus	IMF	2004
Bosch	225.900	Saksa	Metalliteollisuus	IMF	2004

Hennes&Mauritz	40.000	Ruotsi	Muotivaatteet	UNI	2004
Prym	4.000	Saksa	Metalliteollisuus	IMF	2004
SCA	46.000	Ruotsi	Paperiteollisuus	ICEM	2004
Lukoil	150.000	Venäjä	Energia ja öljy	ICEM	2004
Renault	130.700	Ranska	Autoteollisuus	IMF	2004
Impreligo	13.000	Italia	Rakentaminen	BWI	2004
Club Med	20.000	Ranska	Hotellit ja lomaosakkeet	IUF	2004
Electricité de France (EDF)	167.000	Ranska	Energia	ICEM/PSI	2005
Rhodia	20.000	Ranska	Kemianteollisuus	ICEM	2005
Veidekke	5.000	Norja	Rakentaminen	BWI	2005
BMW	106.000	Saksa	Autoteollisuus	IMF	2005
EADS	110.000	Hollanti	Lentokoneteollisuus	IMF	2005
Röchling	8.000	Saksa	Autoteollisuus, muovit	IMF	2005
Schwan-Stabilo	3.000	Saksa	Kynät ja kirjoitustarvikkeet	BWI	2005
Lafarge Group	77.000	Ranska	Rakennusmateriaalit	BWI/ ICEM	2005
Arcelor	95.000	Luxemburg	Terästeollisuus	IMF	2005
PSA Peugeot Citroën	207.000	Ranska	Autoteollisuus	IMF	2006
Royal BAM Group	27.000	Hollanti	Rakentaminen	BWI	2006
Portugal Telecom	32.000	Portugal	Telekommunikaatio	UNI	2006
Securitas	217.000	Ruotsi	Turvapalvelut	UNI	2006
France Telecom	200.000	Ranska	Telekommunikaatio	UNI	2006
NAG		Australia	Pankki- ja rahoitusala	UNI	2006
Nampak		Etelä-Afrikka	Graafinen teollisuus	UNI	2006
Euradius		Hollanti	Graafinen teollisuus	UNI	2006
Brunel	5.300	Hollanti	Tietoliikenneteknologia	IMF	2007
Umicore	14.000	Belgia	Metallijalostus ja kemikaalit	IMF/ ICEM	2007
Inditex	69.200	Espanja	Muotivaatteet ja tekstiilit	ITGLWF	2007
Vallourec	18.000	Ranska	Metalliputket	IMF	2008
VolkerWessles	16.700	Hollanti	Rakennusteollisuus	BWI	2008
Italcementi	23.000	Italia	Sementtiteollisuus	BWI	2008
Aker	27.000	Norja	Telakkateollisuus	IMF	2008

Henkilöstömäärät ovat viitteellisiä ja koskevat yritysten suoraan työllistämää väkeä. Useat sopimukset vaikuttavat myös tavaratoimittajien ja alihankintaketjun työoloihin, jolloin henkilöstömäärät moninkertaistuvat. Henkilöstöä koskevat tiedot on kerätty pääosin yritysten omilta nettisivuilta.

Luettelosta puuttuu useita UNIn neuvottelemia sopimuksia, joiden kattavuus on epäselvä.

Liite 4

Taulukko I. Ympäristöjärjestelmien esiintyminen eri ministeriöissä ja niiden hallinnonalan organisaatioissa.

Ministeriö	Ympäristöjärjestelmä tai vastaava (On/Ei)	Kommentteja
STM	ei	–
TEM	kyllä	TEM on parhaallaan ottamassa käyttöön WWF:n Green Office-järjestelmää. Tavoitteena on saavuttaa Green Office -merkki vuoden 2009 loppuun mennessä. Sitä ennen laaditaan ympäristö-ohjelma ja valitaan ympäristöindikaattorit. Vuoden 2010 aikana tulee harkittavaksi järjestelmän mahdollinen käyttöönotto laajemmin hallinnonalalla.
OPM	kyllä	Tarkoitus on saavuttaa Green Office-status vuoden 2009 aikana. Ympäristönäkökulmien ohella ohjelmassa kiinnitetään huomio henkilökunnan motivointiin ja kannustamiseen kestäväen kehityksen toimintaan. Opetushallitus on valmistanut ympäristöohjelman, mutta sitä ei ole vielä vahvistettu. Kouluja varten räätälöity ympäristöjärjestelmä ja sertifiointimenettely on laajalle levinnyt ja se on tarkoitus ulottaa kaikkiin kouluihin!
MMM	kyllä	MMM:ssä on laadittu ja 12.6.2008 hyväksytty viraston ympäristöohjelma. Ohjelman valmistelussa olivat mukana kaikkien osastojen nk. ympäristövastaavat, henkilöstö- ja hallintoyksikkö sekä ministeriön viestintäyksikkö. Ohjelma ei ole virallisen ympäristöjärjestelmän alainen, mutta sisältää kaikki vastaavat aihealueet ja toimenpiteet, kuin useat ympäristöjärjestelmät edellyttävät. Ympäristöohjelmaa varten on valittu muutama indikaattori, jonka avulla ohjelman toteuttamista ja vaikutuksia seurataan. Ensimmäinen laajempi arvio tehdään vuonna 2010. MMM:n hallinnonalan useilla laitoksilla on ympäristöohjelma tai ohjeistusta ympäristöasioiden huomioon ottamisesta. Metsähallituksella on julkishallinnon organisaatioista vanhin sertifioitu ympäristöjärjestelmä. Sertifioituja järjestelmiä on myös metsäkeskuksilla; Metsäkeskusten metsävaratieto- ja metsäpalvelut sekä viranomaistehtävät.
VM	ei	Senaatti-kiinteistöillä sekä sertifioitu ISO 14001-järjestelmä että Green Office. Verohallinnolla valmisteilla Green Office-järjestelmä.
OM	ei	Ympäristöjärjestelmätöiden aloittaminen harkinnan alla.
PLM	kyllä	Puolustusvoimien lähes kaikilla joukko-osastoilla on käytössään eritasoisia laatu- ja ympäristöjärjestelmiä, joista osa on sertifioituja (mm. ISO 14001, ISO 9001). PHRAKL on käynnistänyt toimenpiteet keskusyksikössä ja alueyksiköissään Green Office-ympäristöpalvelun käyttöön ottamiseksi.
VNK	kyllä	Kansliassa valmistellaan ympäristöohjelmaa, jossa määritellään ympäristötöiden tavoitteet ja painopisteet sekä toimenpiteet tavoitteiden saavuttamiseksi. Ympäristöohjelmassa painottuvat toimistoympäristöä koskevat kysymykset ja sen valmistelussa on seurattu WWF:n Green Office-konseptia. Ohjelma tullaan hyväksymään vuoden 2009 aikana ja sen toimeenpanoa seurataan määräajoin ja valittujen mittareiden mukaisesti. Ohjelma sisältää toimenpiteitä mm. paperinkulutuksesta, energiansäästöstä, ympäristöystävällisten hankintojen tekemisestä, kierrätyksestä ja jätteistä, matkustamisesta sekä tiedottamisesta.
YM	kyllä	Ministeriön järjestelmä valmisteilla. YM tahtaa EMAS-rekisteröintiin SYKElla on ISO 14001-ympäristöjärjestelmä (sertifioitu 18.10. 2006 den Norske veritas) Järjestelmät työn seuraavissa ympäristökeskuksissa: Pirkanmaan ympäristökeskus, Keski-Suomen ympäristökeskus, Kainuun ympäristökeskus, Etelä-Savon ympäristökeskus.
LVM	kyllä	Ministeriössä tehty pitkään ympäristöjärjestelmätöitä. Ympäristöohjelma on uudistettu vuonna 1999 noudattaen ISO 14001-periaatteita. Hallinnonalan ympäristöjärjestelmät arvioitiin vuonna 2004. Pyrkimyksenä on ulottaa ympäristöjärjestelmät kattamaan koko hallinnonala. Tässä työssä hallinnon sisäiset ympäristöjärjestelmäverkostot ovat olleet tärkeitä. ISO 14001-sertifioituja järjestelmiä esimerkiksi VR-konserni ja Destia.
UM	ei	Kaksi lähetystä ja yksi ministeriön toimisto valmistelevat Green Office-järjestelmää.
SM	ei	–

Tapio Reinikainen (2010). Ympäristöjärjestelmillä kestävä tuottavuutta.
YKETU-hankkeen loppuraportti, 26.

100% Fulfilled	PEFC	FSC
100% Not fulfilled		
70% or more fulfilled		
Less than 70% fulfilled		
Criterion 1 — Compliance with international frameworks for certification, accreditation, and standard setting	80%	80%
Criterion 2—Compatible with globally applicable principles that balance economic, ecological, and equity dimensions of forest management and meet Global Forest Alliance requirements	68%	91%
Criterion 3 — Meaningful and equitable participation of all major stakeholder groups in governance and standard setting	22%	72%
Criterion 4 — Avoidance of unnecessary obstacles to trade ²	no indicators	no indicators
Criterion 5 — Based on objective and measurable performance standards that are adapted to local conditions	100%	100%
Criterion 6 — Certification decisions free of conflicts of interest from parties with vested interests ²	no indicators	no indicators
Criterion 7 — Transparency in decision making and public reporting	36%	100%
Criterion 8 — Reliable and independent assessment of forest management performance and chain of custody	47%	89%
Criterion 9 — Delivers continual improvement in forest management	50%	100%
Criterion 10 — Accessible to and cost-effective for all parties	75%	100%
Criterion 11 — Voluntary participation	25%	100%

Yhteenveto Martin Walterin FSC:n ja PEFC -järjestelmien analyysistä,
http://assets.panda.org/downloads/2009_01_27_final_fcag_summary.pdf

Tekijät Författare Authors	Julkaisuaja Publiceringstid Date Juni 2010
Rättspolitiska forskningsinstitutet Kaisa Sorsa	Toimeksiantaja(t) Uppdragsgivare Commissioned by Työ- ja elinkeinoministeriö Arbets- och näringsministeriet Ministry of Employment and the Economy
	Toimielimen asettamispäivä Organets tillsättningsdatum Date of appointment
Julkaisun nimi Titel Title Självreglering och företagens samhällsansvar	
Tiivistelmä Referat Abstract Undersökningens syfte är att ge en övergripande bild av alternativa regleringsformer. Med självreglering avses praxis där en näringsgren eller något annat delområde i samhället utarbetar regler för sin egen verksamhet, skapar ett övervakningssystem för iakttagandet av reglerna samt en mekanism med hjälp av vilken eventuella meningsskiljaktigheter kan lösas. Självreglering kan producera t.ex. kvalitetsstandarder, certifieringsmetoder, förfarandeanvisningar, förtroendecertifikat och standardvillkor, som syftar till att förbättra produkten, tjänstekvaliteten eller den kommersiella prestationsförmågan eller processerna. I samregleringen förenas däremot i allmänhet lagstiftningen och den självreglering som är länkad till den. I undersökningen har kartlagts de nuvarande arrangemangen för själv- och samreglering inom olika näringsgrenar. I undersökningen har utnyttjats tidigare inhemsk och internationell forskningslitteratur. Den allmänna kartläggningen har fördjupats genom presentation av vissa internationellt välfungerande självregleringssystem (t.ex. GlobalGAP, BSCI, Rättvis handel) samt fungerande samregleringsformer (t.ex. livsmedelsbranschens nationella kvalitetsstrategi). I undersökningen utvärderas hur själv- och samregleringen fungerar, deras villkor och möjligheterna att utnyttja dem inom ramen för en bättre lagstiftning och speciellt inom ramen för främjandet av företagens samhällsansvar. På allmän nivå gäller samhällsansvaret företagens frivilliga sätt att fungera, som överstiger den miniminivå som lagstiftningen bestämmer i de länder där företaget är verksamt. Kontaktperson vid arbets- och näringsministeriet: Avdelningen för arbetslivs- och marknadsfrågor/Pasi Järvinen, fn 010 604 8067	
Asiasanat Nyckelord Key words företag, självreglering, samreglering, företagens samhällsansvar, bättre lagstiftning	
ISSN 1797-3562	ISBN 978-952-227-410-6
Kokonaissivumäärä Sidoantal Pages 156	Kieli Språk Language Suomi, finska, finnish
Julkaisija Utgivare Published by Työ- ja elinkeinoministeriö Arbets- och näringsministeriet Ministry of Employment and the Economy	
Vain sähköinen julkaisu Endast som elektronisk publikation Published in electronic format only	

Tekijät Författare Authors	Julkaisuaja Publiceringstid Date June 2010
National Research Institute of Legal Policy Kaisa Sorsa	Toimeksiantaja(t) Uppdragsgivare Commissioned by Työ- ja elinkeinoministeriö Arbets- och näringsministeriet Ministry of Employment and the Economy
	Toimielimen asettamispäivä Organets tillsättningsdatum Date of appointment
Julkaisun nimi Titel Title Self-regulation and corporate social responsibility	
Tiivistelmä Referat Abstract The study aims at providing an extensive overview of alternative forms of regulation. Self-regulation refers to practices whereby an industry or another sector of society draws up rules applicable to its own operations and sets up a monitoring system to ensure compliance, alongside a mechanism to facilitate resolution of any disputes that may arise. For instance, self-regulation may produce quality standards, certification methods, procedural guidelines, credence of certificates, and standard conditions for the purpose of improving a product, service quality, or commercial performance or processes, whereas co-regulation usually combines legislation with self-regulation linked to it. The study surveys current self- and co-regulation arrangements in different industries. Previous domestic and international research literature was utilised in completion of the study, and the depth of the general survey was enhanced through presentation of certain international self-regulation systems that function well (for instance, GlobalGAP, BSCI, and Fair Trade) and well-functioning forms of co-regulation (one example being the national food-industry quality strategy). The study assesses the functionality of self- and co-regulation; their terms; and the possibilities for utilising them as part of better regulation, particularly as part of promoting corporate social responsibility. In general, corporate social responsibility involves voluntary procedures of enterprises exceeding the statutory minimum level for the countries in which the enterprise in question operates.	
Contact person within the Ministry of Employment and the Economy: Labour and trade department/Pasi Järvinen, tel. +358 10 604 8067	
Asiasanat Nyckelord Key words Enterprises, self-regulation, co-regulation, corporate social responsibility, better regulation	
ISSN 1797-3562	ISBN 978-952-227-410-6
Kokonaissivumäärä Sidoantal Pages 156	Kieli Språk Language Suomi, finska, finnish
Julkaisija Utgivare Published by Työ- ja elinkeinoministeriö Arbets- och näringsministeriet Ministry of Employment and the Economy	
Vain sähköinen julkaisu Endast som elektronisk publikation Published in electronic format only	

Itsesääntely ja yhteiskuntavastuu

Tutkimuksen tavoitteena oli antaa laaja-alainen kuva itse- ja yhteissääntelyn järjestelyjen toimivuudesta osana parempaa sääntelyä sekä erityisesti mahdollisuuksista yritysten yhteiskunnallisen vastuun edistämisen näkökulmasta.

Itsesääntelyllä tarkoitetaan käytäntöjä, joissa esimerkiksi elinkeinoala laatii omaa toimintaansa koskevat säännöt ja varmistaa niiden noudattamisen luomalla valvonta- ja sovittelujärjestelmän. Yhteissääntelyssä puolestaan yhdistyvät yleensä lainsäädännön ennakoitavuus ja itsesääntelyn joustavuus.

Tutkimuksessa kartoitettiin nykyisiä itse- ja yhteissääntelyn järjestelyjä eri elinkeinoaloilla. Yleiskartoitusta syvennettiin esittelemällä kansainvälisesti hyvin toimivia itsesääntelyjärjestelmiä (esimerkiksi GlobalGAP, BSCI ja Reilu kauppa) sekä toimivia yhteissääntelymuotoja (esimerkiksi elintarvikealan kansallinen laatustrategia).

Tutkimuksen mukaan itsesääntelyjärjestelmien toimivuuden kehittämisessä on keskeistä järjestelmien vuoropuhelu eri sidosryhmien välillä sekä kuluttajien luottamuksen parantaminen selkeyttämällä järjestelmiin liittyvää tehtävänjakoa.

Tutkimus osoittaa itsesääntelyn keskeisen merkityksen esimerkiksi markkinoiden toiminnan läpinäkyvyyden edistämisessä sekä markkinoita koskevan tiedon saatavuuden parantamisessa. Itsesääntelyn tuottama lisäinformaatio mahdollistaa paremmin informoidun päätöksenteon. Lisäksi selvityksen mukaan itsesääntelyjärjestelmä, kuten GlobalGAP, paikkaa merkittäväällä tavalla kansainväliseen kauppaan liittyviä julkisen vallan sääntelyn puutteita.

Verkkajulkaisu
ISSN 1797-3562
ISBN 978-952-227-410-6

TYÖ- JA ELINKEINOMINISTERIÖ
ARBETS- OCH NÄRINGSMINISTERIET
MINISTRY OF EMPLOYMENT AND THE ECONOMY